SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT I · YAS, SÜRGÜN VE BUHARA YOLU

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT I

Bölüm 1 · Yas ve Sürgün: Kanıkey'in Kaçışı
Bölüm 2 · Sürgün Yolu: Sır-Derya Mucizesi ve Bakay'ın İmdadı
Bölüm 3 · Soyun Sırrı ve Buhara Yolundaki Ahit

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 1–10.700 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	**Yas ve Sürgün: Kanıkey'in Kaçışı**	Cilt I — bu ciltte
2	**Sürgün Yolu: Sır-Derya Mucizesi ve Bakay'ın İmdadı**	Cilt I — bu ciltte
3	**Soyun Sırrı ve Buhara Yolundaki Ahit**	Cilt I — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

YAS VE SÜRGÜN: KANIKEY'İN KAÇIŞI

Kan kusarak ölümden dönen Kanıkey, Manas'ın Sır barañ tüfeğini asa edinip Boz kise'yi beline bağlar ve seksenindeki kaynanası Çıyırdı'yı, altı aylık Semetey'i kucaklayıp Kara-Üñkür mağarasına saklanmaya yollar; Çıyırdı yalınayak Çatkal'ı, Buura-Beli'ni aşar. Kanıkey ise Kara-Kır'daki Manas'ın kümbetine varır; orada beliren ak sakallı bir derviş "Gayretten başka hısım yok" diyerek onu ayağa kaldırır. Altı gün aç kalan Semetey için akbabaların düşürdüğü bir ciğere sarılan, Karımbay'ın kula buzağısını Üç-Koşoy ile Beles-Taş çevresinde tur tur kovalayıp bataklıkta yakalayan Kanıkey, düğününde ökül atası olmuş bu adamdan merhamet yerine kamçı yer: Karımbay buzağıyı elinden alır, onu kanlar içinde bırakıp böbürlenerek gider. Bölüm, hanlık günlerinden dilenciliğe düşürülmüş bir ananın, yasını gayrete çevirişinin destanıdır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Manas'ın ölümünden kırk gün geçmeden dedesi Han Cakıp, altı haram (Abıke, Köböş, Çıybıt, Koçkor, Adıbay, Kölbay) ve kırk çorayı dul Kanıkey'i yenge hukukuyla evlendirmeye kışkırtır; Akılay boyun eğer, Köböş sultan olur.
- Otuz iki yaşındaki Temirkan kızı Kanıkey, Aktinte hançeriyle Kırgılçal'ın sağrısının yarısını, Tazbaymat'ın kürek kemiğiyle iki kaburgasını keserek zorla evlendirme girişimini püskürtür.
- Yalnız Iraman oğlu Irçıuul itiraz edip Semetey'in on iki yaşına dek korunmasını ister; dinlenmeyince kaçar.
- Tört-Kül'deki ulu ordo yağmalanır: mal kamçıyla ölçülüp paylaşılır, altı yüz deve yükü altınlık hazine boşaltılır; ordoyu savunan Bayçoro tutsak edilir; Köböş, Kanıkey'in sağ omzunu aybaltayla yaralar, emzirdiği Coobuzar ikiye biçilir.
- Seksenindeki Çıyırdı, altı aylık Semetey'i kucaklayıp yalınayak Çatkal ve Buura-Beli üzerinden Kara-Üñkür mağarasına kaçar.
- Manas'ın kümbetinde bir derviş "Gayretten başka hısım yok" diye Kanıkey'i gayrete çağırır; ökül atası Karımbay ise kula buzağısını geri alıp onu kamçıyla kanlar içinde bırakır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Aşağıdaki üç hanın elinden	*At the hands of the three khans below,*
Erler ölüşüp, kısrak kesilip,	*Men slaying one another, mares slaughtered,*
Kırgın koptu – diye duydum,	*A massacre broke out – so I heard,*
Abam Bakay, varalım,	*My aba Bakay, let us go,*
Eğrice bir can varsa,	*If there is any crooked soul,*
Kırıp geçirip düze serelim.	*Let us crush them and lay them flat.*
Yamanı, Manas'tan kalan yurt idi,	*The worst of it – left from Manas it was a homeland,*
Geri veriver» – demişti.	*Give it back» – he had said.*
Kırıp dökmeden varalım.	*Let us go without slaughter and ruin.*
Arasında kısrak kesip,	*Slaughtering a mare between them,*
Barıştırıp deve kesip,	*Making peace, slaughtering a camel,*
Özür mazur söz söyleyip,	*Speaking words of pardon and excuse,*
«Düşman olmayın» – deyip,	*«Be not enemies» – saying,*
Aba Bakay, varalım,	*Aba Bakay, let us go,*
Araya bir hakem salalım!»	*Let us set an arbiter between them!»*
O zaman Bakay şunu söyler:	*Then Bakay speaks thus:*
«Abıke oğlum, toyunla birlikte yıkıl git,	*«Abıke my son, together with your feast be gone and fall,*
Güttüğüm deveden ayrılmam!» –	*I will not part from the camels I herd!» –*
Toyuna nasıl varayım,	*How should I come to your feast,*
Cehennemlik Bakay dedirtip,	*Letting them call me hell-bound Bakay,*
Oğlum, dernek yerine nasıl varayım!	*My son, how should I come to the gathering-place!*
Sevincinden ayrı düşmüş	*Parted from his joy,*
Hani şu, sırıtan Bakay	*That one there, the grinning Bakay*
imiş – diye,–	*he was – saying,–*
Dedikodu sözüne kalırım!	*I would be left to gossiping tongues!*
Daha dün, sevincim Manas söz demişti:	*Only yesterday my joy Manas had spoken a word:*
Kalabalık görünse varma» – diye,–	*If a crowd appears, do not go» – saying,–*
Dağ gibimin dediği sözdü.	*It was the word my mountain-like one spoke.*
«Toplantı, dernek kuran el olsa,	*«If a people holds assembly and gathering,*
Sevincim Bakay abam,	*My joy, my aba Bakay,*

Yaklaşma sakın» – demişti.
Asilim Manas'ımın dediği sözdü,
«Yetimimin devesini
Derneğine varmam,
Sevincim Manas artık yok,
Ben rezilliğine kalmam, oğlum!
Abıke can, topluluğunuza varmam,

Dağ gibim Manas, erim yok,

Abıke, cehennemine kalmam!
Car-Konuş'tan dönmem,
Han ölünce ihtiyara
Devesi yakın olurdu,
Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Bakay han, Abıke'yi yola koydu işte.

Beware, do not draw near» – he had said.
It was the word my noble Manas spoke,
«The camels of my orphan
I will not come to your gathering,
My joy Manas is no more,
I will not stay for your disgrace, my son!
Abıke dear, I will not come to your company,
My mountain-like Manas, my hero, is gone,
Abıke, I will not stay for your hell!
I will not turn back from Car-Konuş,
When the khan dies, to the old man
His camels would be nearest,
Saying so, speaking this then,
Bakay khan sent Abıke on his way, indeed.

Argın hanın Acıbay'ı,
Ak gönüllü doğan Abıke
Yoldaş edinip aldı işte,
Belalı üç hanın
Kavgasına vardı işte.
Araya giden Abıke'yi
Şimdilik böyle bırakalım,
Semetey'in dedesi – han Cakıp,
O domuz handan başlayalım.
O demde han Cakıp'ın evinde
Küpe basılmış boza var,
Kavurucu zehri de içinde var.
Han Cakıp'ın evinde
Fıçıya basılmış boza var,
Öldürücü zehri de içinde var.
Bozkurdun Manas ölünce,
Köböş'ün sultan olduğu çağ.
Hani Manas'tan kalan kırk çora,
Kırkı kırk yerden gelme itti,
Köböş'e oba konduğu çağ.
Köböş'ün Baabedin'e dua okuyup,
Korosón'a koyun adayıp,

Acıbay of the Argın khan,
Abıke born pure of heart
Took him as companion, indeed,
Of the three trouble-ridden khans
To the quarrel he went, indeed.
Abıke who went between them –
Let us leave him thus for now,
Semetey's grandfather – khan Cakıp,
Let us begin with that swine of a khan.
In that hour, in khan Cakıp's house
There is boza pressed into the jar,
And scorching poison is within it.
In khan Cakıp's house
There is boza pressed into the cask,
And deadly poison is within it.
When your grey wolf Manas died,
It was the season Köböş became sultan.
Those forty çoras left from Manas,
All forty were curs come from forty places,
The season the camp settled round Köböş.
The season Köböş read prayers to Baabedin,
Vowed sheep to Korosón,

Bahadırım, gök kene gibi çoğaldığı çağ.

Tekeçi'nin Ormombek'i,
Argın, Kırgız eline
Köböş'ün başlıca sultan olduğu çağ.
Bir gün zavallı Cakıp n'eylesin,
Öfkeye kapılıvermiş,
İtibarlı Köböş'ü, Koçkor'u
Tümden toplayıvermiş.
Bununla birlikte hani,
Manas hanın kırk çorası,
Ant çarpasıcalar, birlikte varmış.

Altı haram ile kırk çora
Han Cakıp'ın otağına
Toplanıp girip varmıştı,
«Gelin oğullarım, gelin, – deyip, –
Dediğim söze uyuverin» – deyip,
Cakıp'ı Tanrı çarptı ya.
Kapı yanındaki kara rakı,
Kalmak işi kökörle bir rakı

Oyalanmadan Cakıp dökmüştü,
Hani o altı haram ile kırk
ahmağa sunmuştu.
Yarı yarıya sarhoş olup,
Haramlar böyle dikildi,
Haram huylu han Cakıp
İtlere sözü açtı:
«At ölünce, adi it,
Sağrısı gerek olurdu,
Ağabey ölünce kardeşe,
Adi it, yenge gerek olurdu.
Gelenlerden söz duydum,
Uğursuz deli Kanıkey
Kadınlığında töre bölüp yurt bozdu,

Kızken bile kara yüzlü,
Âlemi çalkalayıp el bozdu.

My batyr, the season he multiplied like grey ticks.
Ormombek of Tekeçi,
Over the Argın and Kırgız people
The season Köböş became chief sultan.
One day, what should wretched Cakıp do,
He was seized by wrath,
Esteemed Köböş and Koçkor
He gathered one and all.
And together with them, mind you,
Khan Manas's forty çoras,
May the oath strike them, went along together.
The six haram ones and the forty çoras
Into khan Cakıp's grand yurt
Had gathered and entered in,
«Come, my sons, come, – saying, –
Heed the word I say» – saying, God struck Cakıp, indeed.
The black raki by the door,
Raki in a kökör of Kalmak make

Cakıp poured without delay,
To those six haram ones and the forty fools he offered it.
Half-drunken they became,
So the haram ones stood there,
Foul-natured khan Cakıp
Opened his speech to the curs:
«When the horse dies, base cur,
Its croup would be needed,
When the elder brother dies, to the younger,
Base cur, the yenge would be needed.
From those who came I heard word,
The ill-omened mad Kanıkey
As a wife split the law and spoiled the yurt-land,
Even as a girl, black-faced,
She shook the world and spoiled the people.

Dul gezerken azıttı,
Azgınlaşıp kara yüz,
Olmadık fena kudurdu.
Gelenlerden söz duydum,
Altı bin yambı, bin kunduz

Rüşvet diye Bakay yiyip,
Ormombek gibi hanına
Kancığı kaçırıp verecek –
diye duydum.
Vadi yerin konağını
Biriniz kollasa olmaz mı?
Manas'tan kalan mirasınız o,
Gözleseniz o deliyi,
Sefiller, biriniz alsa olmaz mı?
Atanızın körü, altı haram,
Rakı içmeyin, taş için,
Az gelirse, altı haram,
Atanızın kanını katıp için!»
Fenaya bileyip durdu,
«Varırım» – derse, yengedir,
Nikâh kıyıp alalım,

«Varmam» – derse, o deliyi

Yol üstünde sürükleyip,
Yaban itlere yaralım.
Ala-Too gibi ataydı,
Han Cakıp'ın sözünü tutalım,
Kara yüzlüye varalım.
Coşup yerinde duramayıp,
O zaman Köböş gümbürdeyip,
Hiddetlenip güpürdeyip,
Ok işlemez kaftan hazırlayıp,
Ok yetişmez at hazırlayıp,
Kırkın başı Kırgılçal.
Üzük keçesi gibi kalpaklı Şuutu kul
Çoraların hepsini döndürdü:
Sönenleri tutuşturdu,

Roaming as a widow she ran wild,
Growing wanton, the black-face,
She raged with unheard-of evil.
From those who came I heard word,
Six thousand yambı, a thousand beaver-pelts
Bakay devoured as bribes,
To a khan like Ormombek
He will spirit the bitch away and give her – so I heard.
The manor of the valley land –
Should not one of you watch over it?
She is your inheritance left from Manas,
If you kept an eye on that madwoman,
Wretches, should not one of you take her?
Blast your father, six haram ones,
Drink not raki, drink stone,
If that be too little, six haram ones,
Mix in your father's blood and drink!»
He kept whetting them toward evil,
«I will go» – if she says, she is the yenge,
Let us wed her with the rite,

«I will not go» – if she says, that madwoman
Let us drag along the road,
And carve her up for the wild curs.
He was a father like the Ala-Too,
Let us keep khan Cakıp's word,
Let us go to the black-faced one.
Boiling, unable to stay in place,
Then Köböş thundering,
Raging and rumbling,
Making ready a kaftan no arrow pierces,
Making ready a horse no arrow overtakes,
Kırgılçal, head of the forty.
Şuutu the slave, with a kalpak like yurt-felt,
Turned all the çoras about:
He kindled those gone out,

«Kırkın başı Kırgılçal,
İçinden bir düşünsene?!
Atsız geldik kimi çora,
Atsız gelen çoraya.
Arkar ayaklı, tunç bilekli,
Atın yamanını bindirdi,
Kaftansız gelen çoraya
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırhlı, turgay gözlü,
Keleme yakalı, geniş kürmö –
Kaftanın yamanını giydirdi.
Kadınsız gelen çoraya
Yüksük ağızlı, mahmur gözlü,
Süzülüp bakan ışıl ışıl gözlü,
Kırmızı gömlekli, ince belli, Obasına nasıl gireriz?
Salınıp yürüyen güzeli
Alıp verdi ulu Manas.
Dinsiz gelen çoraya
Haykırsa sesi ezan gibi,
Ak sarığı kazan gibi
Molla verdi han Manas.
Evsiz geldik kimi çora.
Evsiz gelen çoraya
Keregesinin başları
Demir ile perçinli,

Cabık başının üstü üste,
Altı parmak kunduz kürkü kenarlı,
Bağlarının hepsini
Halis ipekten ördürmüş,
Süsleyip otağ kurdurmuş,
Otağ verdi ulu Manas.
Malsız geldi kimi çora,
Malsız gelen çoraya
Kırlarda yılkı alabaş,
Argımak, küheylan karışık,
Bölüp verdi ulu Manas.
Kopanı uladı,

«Kırgılçal, head of the forty,
Think it over within yourself?!
Some of us çoras came horseless,
To the çora who came horseless.
Arkar-legged, bronze-wristed,
He mounted him on the fiercest of horses,
To the çora who came kaftanless
Collar of gold, cuffs new bronze,
Double-mailed, lark-eyed,
Keleme-collared, a broad kürmö –
He clothed him in the finest of kaftans.
To the çora who came wifeless
Thimble-mouthed, languid-eyed,
With glancing eyes all aglitter,
In a crimson shift, slender-waisted, How shall we enter his camp?
A beauty who walks with swaying grace –
Great Manas took and gave her.
To the çora who came faithless
Whose cry rings like the call to prayer,
Whose white turban is like a cauldron –
Khan Manas gave a mullah.
Some of us çoras came homeless.
To the çora who came homeless
The heads of its lattice-frames
Riveted fast with iron,

Its roof-screen tops laid layer on layer,
Edged with beaver fur six fingers wide,
Every one of its bindings
He had woven of purest silk,
He had a grand yurt raised and adorned,
Great Manas gave the grand yurt.
Some of the çoras came without herds,
To the çora who came herdless
Horse-herds pied-headed on the steppes,
Argımaks and coursers mingled,
Great Manas portioned out and gave.
What was severed he joined,

Saçılanı topladı,
Ölenleri diriltti,
Erin Manas sultanın
Eteğini tutup er olduk,
Er oğluyla denk olduk.
Yürüdüğümüz yerden toz koptu,
Naralardan can çıktı.
Tuzu ağır Manas'ın
Tuzu bizi çarpmaz mı,
Ruhu aziz Manas'ın
Ruhu bizi çarpmaz mı!
Kırkın başı Kırgılçal,
Tuzu acı Manas'ın
Tuzuna nasıl kıyarız?
Ruhu altın Manas'ın
Ruhu söyleyip dururken, ardında
Asil erkek çocuğu var,
Ona nasıl dokunuruz?
Kaplan Manas hanının
Ruhu bakıp dururken
Otağa nasıl el uzatırız?!»

O zaman Köböş gümbürdeyip,
Hiddetlenip güpürdeyip:
Ne zaman olsa, kırk domuz,
«Hızırlı Manas arslanım» – deyip,

Sen bağırır durursun,
Soluk almadan, kırk çora,
Kırgılçal ile Tazbaymat,
Şimdi ikiniz varırsınız,
Uslanmaz deli Kanıkey,
O bahtsızdan haber alırsınız!
Söz dinlemezse kancığı
Yol üstünde sürükleyip,
Haydi, yaban itlere yarıp gel!»

Hanından buyruk aldıktan sonra,
Zavallı Çal'ım n'eylesin,

What was scattered he gathered,
The dead he brought to life,
Of your hero Manas the sultan
We held his hem and became men,
We stood equal with heroes' sons.
Dust rose wherever we marched,
Souls fled at our battle-cries.
Manas whose salt weighs heavy –
Will his salt not strike us down,
Manas whose spirit is holy –
Will his spirit not strike us down!
Kırgılçal, head of the forty,
Manas whose salt is bitter –
How could we betray his salt?
Manas whose spirit is gold –
While his spirit yet speaks, behind him
There lives his noble man-child,
How could we lay hands on him?
While tiger khan Manas's
Spirit stands watching over us,
How could we reach a hand toward the grand yurt?!»
Then Köböş thundering,
Raging and rumbling:
At every turn, you forty swine,
«My lion Manas, Hızır-blessed» – saying,

You keep on shouting,
Without drawing breath, forty çoras,
Kırgılçal and Tazbaymat,
Now the two of you shall go,
The incorrigible mad Kanıkey,
You shall get word from that luckless one!
If the bitch will not heed the word,
Drag her along the road,
Go, carve her up for the wild curs and come!»
Having taken his khan's command,
What should my poor Çal do,

Aybaltayı bele taktı işte,

Bildik Tazbaymat'ı
Yoldaş edinip aldı işte.
Zavallı yengen, hunhârına
Han Manas'ın otağında
Ağıt koşup duruyor feryatla.
Sürüp yetip varmıştı.
Göz ucuyla bir bakıp,
«Bozkurdum, ooy!» – diye bağırıp,
Bakıp görse Kırgılçal:
Çoğunu oyun edip çağırıyor,
Altmış kadın ağıtçı,
«Değerli kaybım, ooy!» – deyip
Yas tuğunun dibinde Akılay,
mızıldayıp,
Perdeyi açıverdi işte,
Çoğunu oyun edip kıpırdayıp.
Altmış kadın ağıtçı,
Yas tuğunun dibinde Akılay,
Hani o, zavallı yengen Kanıkey
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp durdu,
Bozlayıp feryat edip durdu,
«Atanızın körü, kırk çora,
Kırkınız kırk yerden gelme
ittiniz, «Peki, iyi olur» – deyip,–

İt değil de hangi kişiydiniz!
Padişahım sağken
Varıp aldın Oogan'ı,
Tadını görmeden senin gezdiğin
Margalañ nasıl sağ kaldı?
Yetip aldın Oogan'ı,
Sizin fesat salmadığınız
Cet-Kayt nasıl sağ kaldı?
Ak maralı sürüp sığır ettin,
Vuruştuğun yeri viran ettin,

Ombu'yu bozup ganimet aldın,

He girded the moon-axe at his waist,
indeed,
The well-known Tazbaymat
He took as companion, indeed.
Your poor yenge, for her slaughtered lord,
In khan Manas's grand yurt
Keeps raising laments with wailing.
Riding hard, he had arrived.
Glancing from the corner of his eye,
«My grey wolf, ooy!» – crying out,
When Kırgılçal looked and saw:
Most of them call it out as if in play,
Sixty women mourners,
«My precious lost one, ooy!» – saying
At the foot of the mourning-banner, Akılay,
whimpering,
He drew the curtain open, indeed,
Most of them stirring as if in play.
Sixty women mourners,
At the foot of the mourning-banner, Akılay,
And she, your poor yenge Kanıkey,
Kept weeping sob upon sob,
Kept keening and crying out,
«Blast your father, forty çoras,
All forty of you were curs come
from forty places, «Very well, so be it» –
saying,–
If not curs, what men were you!
While my padishah lived
You went and took Oogan,
Untasted by you, the places you roamed –
How did Margalañ stay unscathed?
You overtook and seized Oogan,
Untouched by your mischief –
How did Cet-Kayt stay unscathed?
You drove the white maral like cattle,
You laid waste wherever you fought,

You broke Ombu and took booty,

Padişahım sağken
Ortasını yarıp yol saldın.
Kırkınız kırk yerden gelme
ittiniz,
Kıymetli Manas sağken.
Hızırlı yaman kaya oldun,
Hızırlı padişahım göçtükten sonra,
Otağımı bozup, kırk çora,
Ta kendime düşman oldun.
Malımı yağmalamaya mı geldin?
Tanrı'nın buyruğuymuş,
Duruyor musun, bugün fesat salmaya?
Böylece hıçkırıp ağlarken,
Geri geri çekilerek,
O Akılay kadının
Memesini tutuverdi işte.
«Benim dediğim söze
Uyar mısın, Akılay?
Köböş sana söz söylüyor,
Varır mısın, Akılay?»
«Peki, olur, peki – deyip, –
Kocayıp kaldığın çağında
Aracı olup geldin bahadır – deyip,
O oğula varmaz kadının
Yedi atası kâfirdir» – deyip.

Bunu görüp kalınca,
Hani o, zavallı yengen Kanıkey,
Gönle sığmaz nice kaygı,
Gözünün yaşı on tarla.
Padişahım öleli kırk gün

dolmadan,

Kumpay'dan doğma padişahım,
Kargadan doğma itlere
Döşeğini nasıl bastırırım,
Göğsümü nasıl açtırırım?!
Kazdan doğma padişahım,

While my padishah lived
You clove through its midst and cut a road.
All forty of you were curs come
from forty places,
While precious Manas lived.
You were a fearsome Hızır-blessed crag,
After my Hızır-blessed padishah passed on,
Wrecking my grand yurt, forty çoras,
You turned foe to my very self.
Have you come to plunder my herds?
It was God's decree, it seems,
Do you stand here today to sow mischief?
While she wept and sobbed so,
Drawing back step by step,
That woman Akılay's
He seized hold of her breast, indeed.
«To the word that I have spoken
Will you submit, Akılay?
Köböş sends you word,
Will you go to him, Akılay?»
«Very well, so be it, very well – saying, –
In the season of your growing old
You came as go-between, batyr – saying,
The woman who will not go to that son –
Her seven forefathers are infidels» –
saying.
Seeing and beholding this,
And she, your poor yenge Kanıkey,
Griefs too many for the heart to hold,
Her eyes' tears would water ten fields.
Since my padishah died, before even forty
days
were fulfilled,

My padishah born of Kumpay,
To curs born of the crow
How could I let my bedding be pressed,
How could I let my bosom be bared?!
My padishah born of the goose,

Kargadan doğma itlere
Döşeğimi nasıl bastırırım,
Koynumu nasıl açtırırım?!
Bunu görmektense ölürüm,
Böyle diri gezeceğime,
Doğmadan dibe çökeydim!»
Bu yanına baksa –
Gökten inme çelikti,
Ayköl'den kalma mülktü,
Zülfikâr'ını bulamayıp,
Feryat edip ağlayıp durdu.
Sultan yengen Kanıkey
Bozlayıp hıçkırıp durdu,
O demde, feryat içinde ağlayıp durdu.
İnsanın günü böyleymiş demek!?
Bıldırcın misali zavallı göz,
Bölük bölük yaş akıp,
Kuşüzümü misali zavallı göz,
Kamçı boyu yaş akıp,
Kaygılanıp feryat edip,
Ne yapacağını bilemeyip,
Asil yengen feryat edip durdu.
Kaburgası sökülüp,
Gönlü fena bölünüp:
«Asilim öleli
Kırk güne süre dolmadı daha,
Baskı salıp duracak gibiler,
Kadın alıp keyfe dalacak gibiler,
Hunhâr Manas bozkurdun
Töresince aşı verilmedi daha.
Ben kara yüzlü dertlinin
Başından yas karası düşmedi daha,
Denen sözü bilmedi daha,
Ardında kalan yetimi
Konuşup söze girmedi daha.

Benim alın kemiğim çukurca,
Bahadır göçüp gidince,
Benim gün görmem kısaca.

To curs born of the crow
How could I let my bedding be pressed,
How could I let my breast be bared?!
Sooner than see this I would die,
Rather than walk alive like this,
Would I had sunk to the depths unborn!»
When she looked to this side –
It was steel come down from heaven,
It was a holding left from Ayköl,
Unable to find his Zülfikâr,
She kept wailing and weeping.
Your sultan yenge Kanıkey
Kept keening and sobbing,
In that hour she kept weeping in lament.
So this is what man's day comes to!?
Poor eyes like the quail's,
Tears flowing stream on stream,
Poor eyes like black currants,
Tears flowing a whip-length long,
Grieving and crying out,
Not knowing what to do,
Your noble yenge kept up her lament.
Her ribs torn loose within,
Her heart cruelly riven:
«Since my noble one died
The forty days are not yet full,
It seems they will fall upon us with force,
It seems they will take a wife and revel,
For the slaughtered wolf, grey Manas,
The funeral feast by custom is not yet given.
From my head, black-faced and grieving,
The black of mourning has not yet fallen,
He has not yet learned the spoken word,
The orphan left behind him
Has not yet entered into speech.

The bone of my brow is hollowed,
When the batyr passed away,
My days of joy were cut short.

Tepe saçım toplu idi,
Töre göçüp gidince,
Bende kene kadar nasip yoktu.
Kazılmış derin çukurdu,
Kara yüzlünün göreceği
Kaplayan koyu dertti.
Kırlarda yılkı alabaş,
Argımak, küheylan karışık,
Sürüp güdecek çocuk körpe,
Kardeşler yakın, hepsi düşman,
Kucağımda ninniyle avuttuğum,

Asilden kalan yavru körpe.
Ay karanlık olunca
Gecesi böyleymiş meğer,
Ayköl göçüp gidince —
Atanızın körü, kırk çora,
Kırkınız kırk yerden gelme
ittiniz,
İt değil de hangi kişiydiniz!
Kırkın başı Kırgılçal,
Akıllı doğmuş erdin,
Aracı gelecek sen miydin?!
Gökbörü oğlağı gibi sürüklenip,
İtlere varacak ben miydim?
Padişahım sağken
Şekeri kar gibi kemirdin,
Rakıyı su gibi höpürdettin.
Hanın yanına girip pekiştin,
Hepiniz birden toplanıp,
Kaplan çora diye ün aldınız.
Şâh'ın koruduğu arslan oldun,
Bozkurdum sayesinde er oldun,
«Gözü çıkasıca ite var» – diye,
Nice derde batırılan ben oldum.
Padişahım sağken

Varıp vurdun Oogan'ı,
Margalañ nasıl sağ kaldı?

The hair of my crown was gathered,
When the lord passed away,
No portion was left me, not even a tick's.
It was a deep-dug pit,
What the black-faced one would see
Was thick, engulfing sorrow.
Horse-herds pied-headed on the steppes,
Argımaks and coursers mingled,
The child to drive and herd them is tender,
The kinsmen near, yet all are foes,
The one I lulled in my lap with cradle-songs,
The tender babe left from the noble one.
When the moon goes dark
Such, it seems, is the night,
When Ayköl passed away —
Blast your father, forty çoras,
All forty of you were curs come from forty places,
If not curs, what men were you!
Kırgılçal, head of the forty,
You were a man born wise,
Was it you who would come as go-between?!
Dragged like the kid in the grey-wolf game,
Was it I who would go to the curs?
While my padishah lived
You gnawed sugar like snow,
You slurped raki like water.
You pressed close by the khan's side,
All of you gathered as one,
You won fame as tiger çoras.
You were the lion the Shah protected,
Thanks to my grey wolf you became a man,
«Go to the cur, may his eye burst» – saying,
It was I who was plunged in so much woe.
While my padishah lived

You went and struck Oogan,
How did Margalañ stay unscathed?

Düşünsem kâfirmişsin,
Yaslı dururken göz göre
Mememe el uzatıp,
Beni saçmalatıp,
Sözümü alaya aldın.
Kırkın başı Kırgılçal,
Kuşağa düğümlü yazı çarpsın,
Hani o, Tanrı adına içilen ant çarpsın!
Akılay'ın yanında
Sen araya nasıl girersin,
Ben harama nasıl varırım?
Kumpay'dan doğma töremin,
Kuzgundan doğma itlere,
Göğsümü nasıl açtırırım,
Döşeğimi nasıl bastırırım.
Deyip, o an bunu söyleyip,
Er yapılı, hey, Kanıkey,
Kanı çekilip donuklaşıp,
Gayrete gelip kararıp,
Arslan gibi görünüp,
Ağzından zehri dökülüp,
Kapı kanadı gibi zavallı diş
O an, darı gibi ufalanıp,
Kan içiciliği tuttu,
Aracı gelen Kırgılçal'ı
O an, kurban etmeye davrandı,

Yol üstünde sürükleyip,
Onu, yaban itlere yarmaya.
Zavallı canı esirgemeden,
Kaplan yengen Kanıkey,
Haber getiren harama
Bir bela salmaya girişti.
Eşsiz yapılı o kadın,
Evin kadın yanına baksa,

Gökten inme altı çelik
Keregede asılı durmuyor,
İnsan, nerede olduğu bilinmiyor.

When I think on it, you were an infidel,
While I stood in mourning, in plain sight
You reached a hand to my breast,
You made me rave,
You made a mockery of my word.
Kırgılçal, head of the forty,
May the writ knotted in the sash strike you,
May the oath drunk in God's name strike you! At Akılay's side
How can you come between,
How could I go to the haram one?
Of my lord born of Kumpay,
To curs born of the raven,
How could I let my bosom be bared,
How could I let my bedding be pressed?
Saying so, speaking this in that instant,
Built like a man, hey, Kanıkey,
Her blood draining, going pale,
Summoning her strength, darkening,
Looming like a lion,
Poison spilling from her mouth,
Her poor teeth like door-leaves
In that instant grinding like millet,
Her blood-thirst seized her,
Kırgılçal who came as go-between –
In that instant she moved to make him the offering,
To drag him along the road,
To carve him up for the wild curs.
Not sparing her poor life,
Your tiger yenge Kanıkey
Set about loosing calamity
On the haram one who brought the word.
That woman of peerless build,
When she looked to the women's side of the house,
The six steels come down from heaven
Hang no longer on the lattice,
No one knows where they are.

Ak sandığa baksa,

Altı dana, dört taya
Satın alınan Aktinte'nin
Yalnız sapı çıkıp durmakta.
Sapından kavrayıp yapışıp,
Sağ eline denk edip,
Huyunu bilen Kırgılçal,
Ardından Tazbaymat,
Adım açıp kaçmaya durdu.
Dizinin bağı çözülüp feryatla,
Arada duran Tazbaymat,
Kanıkey'in halini görünce
Tabana kuvvet kaçıverdi,
Altmış kadın ağıtçı,
Akılay'ı başta olmak üzre,
Hepsi darmadağın kaçıverdi.
Kırkın başı Kırgılçal,
Tazbaymat'la ikisi birleşip,
Davranıp ata binerken,
Altı haram kaçıp girerken,
Hani o, kaplan yengen Kanıkey,
Kırkın başı Kırgılçal'ı
Eteğinin dibinden yakaladı,
Böğrüne hamle edip yetişemeyip,
Değirmen taşı gibi sağrının
Yarısını kesip biçmişti.
Aklı başından gidip apışıp,
Şaşırıp kaldığı demmiş,
Beri yandan Tazbaymat
Kaçmaya durduğu demmiş.
«Gerçekten Tanrı yâr olursa,
Gerçek Baabedin yoldaş olursa,
Kıyamete göçen bozkurdun
Gerçek ruhu var olursa» –
Hiddetlenip Kanıkey,
Öfkelenip bunu söyleyip,
Asil yengen Kanıkey,
Hakk'a boynunu çevirmişti.

When she looked to the white chest,

Bought for six heifers and four foals –
Of Aktinte, the treasured blade,
Only the hilt was jutting out.
Gripping fast upon the hilt,
Balancing it in her right hand,
Kırgılçal, who knew her temper,
Behind him Tazbaymat,
Stretched their stride and turned to flee.
The strength of his knees undone, wailing,
Tazbaymat standing between,
When he saw Kanıkey's state
Took to his heels and fled,
The sixty women mourners,
With Akılay at their head,
All scattered pell-mell and fled.
Kırgılçal, head of the forty,
Joining with Tazbaymat,
As they moved to mount their horses,
As the six haram ones fled inside,
And she, your tiger yenge Kanıkey,
Kırgılçal, head of the forty –
She caught him by the skirt of his robe,
Lunging at his flank yet not reaching,
Of his croup like a millstone
She had cut and carved away the half.
His wits fled, he stood agape,
It was the moment he was struck dumb,
And on this side Tazbaymat –
It was the moment he turned to flee.
«If God is truly a friend,
If true Baabedin is a companion,
If the grey wolf gone to the last judgment
Truly has a living spirit» –
Raging, Kanıkey,
Speaking this in her wrath,
Your noble yenge Kanıkey
Turned her neck toward the Truth.

Bildik Tazbaymat

Kaçıp savuşup giderken
Aktinte ile vurmuştu.
Sağ kürek kemiğinin yamacını
Oyup geçti Aktinte,
Kaburgadan ikisini
Soyup geçti Aktinte.
Tazbaymat ile Kırgılçal
Allak bullak toz olup,
Kızıl ala kan olup,
Surkızıl ile Kertelki
Her adımda rahvan gidip,
Yaralanan kalleşlerin
Gövdesinden akan kan,
Teyeltide şorlayıp.
«Kokuy kokuy, belim! – deyip,–
Kadınlığında töre bölüp
yurt bozan, Kundakta bebek çağıymış,

Kara yüzlü delin yedi bizi,– deyip,–

Kızken âlemi çalkalayıp
yurt bozan, Zorbalıkla Kanıkey

Kökümüze kıydı,– deyip,–
Derin kazdı çukuru,– deyip,–
Kaynatıp saldı derdi,– deyip,–
Gizleyip sakladığı beli var,

Uslanmaz yengen o delinin
Bir bel bağlayıp gezdiği yeri var.

Sözleşmeyi pek kıldı,
Altı bin yambı, bin kunduz

Rüşvet diye Bakay yiyip,
Tekeçi'nin Ormombek'ine
Kaçırıp verecek hali var.

The well-known Tazbaymat

As he fled and slipped away –
She had struck him with Aktinte.
The slope of his right shoulder-blade
Aktinte gouged as it passed,
Two of his ribs
Aktinte stripped as it passed.
Tazbaymat and Kırgılçal,
Turned to dust in wild confusion,
Turned to crimson-mottled blood,
Surkızıl and Kertelki
Ambling at every stride,
From the bodies of the wounded traitors
The flowing blood
Streamed down the saddle-quilt.
«Kokuy, kokuy, my back! – saying,–
Who as a wife split the law
and spoiled the yurt-land, He was a babe in swaddling then,
Your black-faced madwoman has devoured us,– saying,–
Who as a girl shook the world
and spoiled the yurt-land, By force Kanıkey
She has hewn at our very root,– saying,–
Deep she dug the pit,– saying,–
She set sorrow boiling upon us,– saying,–
She has a waist-belt hidden and stored away,
That incorrigible madwoman, your yenge,
Has some place she roams with a belt girded on.
She made the pact fast,
Six thousand yambı, a thousand beaver-pelts
Bakay devoured as bribes,
To Tekeçi's Ormombek
She is set to be spirited away and given.

Her halde pişkin sözü var,
Öldürseniz de size varmaz hali var.
Tabanını yarıp tuz basıp,
Gönlü isterse Kanıkey
Malınızı yağmalayacak gibi,
Fesadı bu yıl salacak gibi.
Aracı varan can olsa,
Yakalayıp işte böyle,
Yol üstünde yaracak gibi,
Gücü yetse Kanıkey

Surely she has her practiced words,
Kill her even, she is set never to go to you.
Slitting your soles and pressing in salt,
If her heart so desires, Kanıkey
Looks set to plunder your herds,
Looks set to loose the mischief this year.
Should any soul go between,
Seizing him just so,
She looks set to carve him on the road,
If her strength suffices, Kanıkey

Bizleri yaban itlere salacak gibi».
Abıke ile Köböş hanına,
Anlatmaya girdi Kırgılçal ile
Tazbaymat,
Altı haramın hepsine.
Dört tülük malını saçmaya —
Haramları o an Tanrı sahiden çarpmıştı,

Törenin hatunu Kanıkey'in
Tepesine çökmeye.
Malını yağmalamaya,
Fesadı adamakıllı salmaya,
Söz dinlerse altısından biri almaya,

Dinlemezse yengeni,
Müşkülü başına sarmaya.
Ninniyle avuttuğu Semetey'i —

Sözleşmeyi pek kıldılar,
Yol üstünde sürükleyip,
Yaban itlere yarmaya,
Altısından birinin almasına.
Yırtık kara çadır verip,
Yarık dudaklı kara inek verip,
Boğaz dibindeki sığırtmaca –
Sığırtmaca sağıcı kılıp koşmaya.
Deliden nice öcünü almaya.
Doru kısrağa bindirip,

Looks set to throw us to the wild curs».
To Abıke and to Köböş her khan,
Kırgılçal fell to recounting it, with
Tazbaymat,
To all six of the haram ones.
To scatter her herds of four kinds —
God had truly struck the haram ones that instant,
Upon Kanıkey, the lord's lady,
To descend and crush her.
To plunder her herds,
To loose the mischief in full measure,
If she heeds the word, one of the six to take her,
If your yenge will not heed,
To wind hardship round her head.
Semetey whom she lulled with cradle-songs —
They made the pact fast,
To drag him along the road,
To carve him up for the wild curs,
And one of the six to take her.
Giving a torn black tent,
Giving a split-lipped black cow,
To the herdsboy at the throat of the gorge –
To yoke her as milkmaid to the herdsboy.
To take full vengeance on the madwoman.
Mounting her on a bay mare,

Keçe kepeneği giydirip,
Göçen Manas tuğanın
Öldüğünü böylece bildirip,
Severse altısından biri almaya,
Sevmezse yengeni
Büsbütün yok ediversin diye,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Sıra durup altı haram,
Kelime-i şerifi tutuşup,
Sözleşmeyi pek kılıp,

Clothing her in a felt cloak,
Of Manas the banner-lord who passed,
Thus making known that he was dead,
If one of the six fancies her, to take her,
If none fancies your yenge,
That he may destroy her utterly,
Chewing the white wheat flour together,
Standing in a row, the six haram ones,
Grasping the holy Word together,
Making the pact fast,

Ölünceye dek şart kılıp,
O şartın içindekiler:
Abıke, Köböş – iki haram,
Çıybıt, Koçkor – dört haram,
Adıbay, Kölbay – altı haram,
Boz ala flama tuğ olup,
İkisi han olup vardığında:
«Böyle giderse kancık iyilik etmez,
Ezelden bizi sağ komaz.
Yetim oğlu büyürse,
Sabanı döndürtmez,
Bizi bu Talas'ta durdurmaz.
Yeleli kısrak bindirmez,
Kuyruklu kuzu yedirmez.
Otağ perdesi kurdurmaz,
Bahar çiftini sürdürmez.
Yerin üstünü açtırmaz,
Avuç dolusu tohum saçtırmaz.
Şaşılık durur gözünde,
Gücü yetse o kancık
Beni çelmeye gezer.
Eğrilik gezerdi gözünde,
Yamukluk gezerdi sözünde.
Fırsatını bulsa, o kancık
Beni etmeye gezerdi,
Hunhârı diri sağmış gibi,
Dinlemez durur sözümü,
Aracıma kusur bulup,

Binding it as a vow until death,
And these were they within that vow:
Abıke, Köböş – two haram ones,
Çıybıt, Koçkor – four haram ones,
Adıbay, Kölbay – six haram ones,
The grey-pied pennant for a banner,
When two of them went forth as khans:
«If it goes on so, the bitch will do no good,
From of old she will not leave us alive.
If the orphan's son grows up,
He will not let the plough turn,
He will not let us bide in this Talas.
He will not let us ride the maned mare,
He will not let us eat the fat-tailed lamb.
He will not let the yurt-curtain be hung,
He will not let the spring team plough.
He will not let the earth be opened,
He will not let handfuls of seed be sown.
A squint stands in her eye,
If her strength suffices, that bitch
Goes about to trip me up.
Crookedness roamed in her eye,
Falseness roamed in her word.
Given her chance, that bitch
Went about to finish me,
As if she still milked her slain lord alive,
She stands deaf to my word,
Finding fault with my go-between,

Kancığım beni ahmak etti.
Varacaksa eğer, o delinin
Bugün cevabını alalım.
Varmazsa eğer, o delinin
Bugün başına bela saralım!

Yürekliliğini görelim,
Hunhâr Manas'tan kalan sayısız mal,

Kara yağızın güzeli,
Bugün kamçıyla ölçüp bölüşelim.
Müslüman'ın soylusu,
Tepesine çökelim,
Bugün dört tülük malını saçalım,

El koyup kısrağını alalım,

Çıkaralım ta nerdeki kibrini,

Yakına gelirse, kancığın
Beynini ezerce yumruklayalım.
Söğüdünü kesip devirip,
Evlerinin hepsini yıkıp,
Kılıca takılan kın edip,
Kahpe feleğe ibret edip,
Varmazsa eğer, başına
Görülmedik kavga çıkarıp,
Bundan böyle dul kadınlar
Dul gibi yürüsünler diye
Halka ibret edelim». –
Deyip, böylece, altı haram,
Aybaltalarını kuşanıp,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Uzaktan Kıtay'la gelmiş gibi,
Obayı kuşatıvermiş gibi,
Kargı, tüfek hazırlaşıp,
Davullarını döverek,
Var olan kolunu toplaşıp,
Şaşmaz atan avcısını

The bitch has made a fool of me.
If she will go, then from that madwoman
Let us take her answer this day.
If she will not go, then on that madwoman
Let us wind calamity round her head this day!
Let us see how bold she is,
The numberless herds left from slain Manas,
The beauty of the deep black,
Let us mete them out this day by the whip.
The noblest of the Muslims,
Let us descend upon her,
Let us scatter her herds of four kinds this day,
Let us seize her mare and take it,

Let us drive out that pride of hers, wherever it hides,
If she comes near, the bitch –
Let us pound her skull to a pulp.
Felling her willow at a stroke,
Tearing down all their houses,
Making her a scabbard on the sword,
Making her a lesson to faithless fate,
If she will not go, upon her head
Let us raise a strife unheard-of,
So that from this day widowed women
May walk as widows ought,
Let us make her a lesson to the people». –
Saying so, thus, the six haram ones,
Girding on their moon-axes,
As if Alööke's Koñurbay
Had come from afar with Kıtay,
As if he had ringed the camp about,
Readying lance and musket,
Beating upon their drums,
Mustering every arm they had,
Their marksman who never misses

Yaka boyu saldırtıp,
Kargıcının ustasını,
Yanına aldığı demmiş,
Akıl bulur yamanını.
Kırk çoranın yamanı,
Iraman hanın Irçıuul'u,
İnsanına razı olmayıp,
Kötünün sözünü dinlemeyip,
Kırk çoranın içinde
Söyleyip durduğu söz buymuş:
«Bozkurt Manas sağken,
Gönlümüz çekince, kendimiz
Kök-Cayık boyunca inerdik,
Zavallı yengem Kanıkey'in
Elinden tat içerdik.
Daha dün, Cılgındı ovasında,

They sent charging along the ridge,
The master of their lancers
He took to his side, that moment,
The craftiest in counsel.
The best of the forty çoras,
Iraman khan's Irçıuul,
Not consenting to their men,
Not heeding the word of the base,
Amid the forty çoras
This was the word he kept speaking:
«While grey wolf Manas lived,
When our hearts desired, we ourselves
Would ride down along the Kök-Cayık,
From the hand of my poor yenge
Kanıkey we drank sweetness.
Only yesterday, on the Cılgındı plain,

Geniş Talas'ın boyunda,
Argın, Kırgız ova kaplayıp,
Konup yattığı çağında,
Gündüzü – kımız, gecesi – kız
Han Manas'a geldiğinden beri –
Olup durduğu çağında,
Çift çift dikilmiş samur börkün İşte böyle duran Ayköl'ün
Sallanıp durduğu çağında,
Âlemi katıp bilerek
Safa sürüp durduğu çağında —
Atsız geldik birimiz,
Ruh bizi çarpmaz mı,
Atsız gelen çoraya
Arkar ayaklı, tunç bilekli
At – tulparını bindirdi!
Kaftansız geldik birimiz,
Kaftansız gelen çoraya
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırhlı, turgay gözlü,
Keleme ipeği, geniş kürmö –
Kaftanın yamanını giydirdi!

Along the broad Talas,
Argın and Kırgız covering the plain,
In the season when they camped and lay,
By day – kumis, by night – maidens,
Since we came to khan Manas –
In the season it was ever so,
Your sable cap stitched fold on fold Of
Ayköl who stood just so,
In the season when it swayed,
Knowingly stirring the world,
In the season he lived in delight —
Some of us came horseless,
Will the spirit not strike us,
To the çora who came horseless
Arkar-legged, bronze-wristed,
He gave his tulpar-steed to ride!
Some of us came kaftanless,
To the çora who came kaftanless
Collar of gold, cuffs new bronze,
Double-mailed, lark-eyed,
Keleme silk, a broad kürmö –
He clothed him in the finest of kaftans!

Elsiz gelen çoraya
Argın'ı bölüp buyruğuna verdi!

Kadınsız gelen çoraya
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Yüksük ağızlı, mahmur gözlü,
Süzülüp bakan sevdalı gözlü –
Kızlarını nerden esirgedi?!
Malsız geldik kimi çora,
Malsız gelen çoraya
Kırlarda yılkı alabaş,
Argımak, küheylan karışık,
Bölüp verdi ulu Manas.
Kopanını uladı,
Saçılanını topladı,
Sönen ateşini tutuşturdu,
Ölen canını diriltti,
Kutlu han kıldı,
Kendine denk can kıldı.
Seçkin çekilmiş er olduk,

Han Manas'a geldiğimizden beri –
Er oğluyla denk olduk.
Kurulu korgan ev olduk,
Şevketli han olduk!
Hatununa nasıl el uzatırız?

Kıyamete göçen can dostun
Tuzuna nasıl kıyarız?!
Öbür dünyaya göçen bozkurdun
Otağını nasıl yağmalarız?
Öylece bulunan Semetey,
Kundakta bebek çağıydı,
Bahadırın yavrusunu nasıl
döveriz.
On iki pîre el vermiş,
Öbür dünyaya göçen asilin
Otağını nasıl yağmalarız?!
Biz Talas'a geldiğimizden beri –

To the çora who came without a people
He portioned out the Argın to his command!
To the çora who came wifeless
In a crimson shift, slender-waisted,
Thimble-mouthed, languid-eyed,
With glancing, love-lorn eyes –
When did he ever grudge his daughters?!
Some of us çoras came without herds,
To the çora who came herdless
Horse-herds pied-headed on the steppes,
Argımaks and coursers mingled,
Great Manas portioned out and gave.
What was severed of his he joined,
What was scattered of his he gathered,
His fire gone out he kindled,
His dying soul he brought to life,
He made him a blessed khan,
He made him a soul equal to himself.
We became men picked and chosen,

Since we came to khan Manas –
We stood equal with heroes' sons.
We became a house with ramparts raised,
We became khans of majesty!
How could we reach a hand toward his lady?
Of the soul-friend gone to the last judgment
How could we betray his salt?!
Of the grey wolf gone to the other world
How could we plunder his grand yurt?
Semetey, who is as he is,
Was a babe in swaddling then,
How could we beat the batyr's own cub.
He has given his hand to twelve pirs,
Of the noble one gone to the other world
How could we plunder his grand yurt?!
Since we came to Talas –

Arkar gibi gözü ışıyan,
Asil yengem Kanıkey
Bizi ana yerine tutmuştu.
Bu Kanıkey'e geldiğimizden beri –
Rakıya çalkayıp bal verdi,
Altına koyup et verdi.
Ok işlemez kaftanı giydirdi,

Çalıyar'ın varamadığı Beecin'e
Gücünüzü eriştirdi.
Unuttunuz, kırk çora,
Kıyamete göçen töreni,
Şimdi nasıl yağma ederiz
Talas'taki Kanıkey gibi ananı?
Ant çarparsa, bizi çarpmaz mı,
Ruh bizi çekmez mi?!
Atanızın körü, kırk çora,
Kırkınız kırk yerden gelme
ittiniz,
Kıyamete göçen dostuna
Dönüp bakmaz olduk böylece,

İt değil de hangi kişiydik!
Badıran demiri çelik olmaz,
Elde büyüyen çora yurt olmaz,

Derleme demir çelik olmaz,
Kul büyüyen itler yurt olmaz.
Dönüp gelen insana
Kadir gecesi gibi gece nerde?!
Hunhârın sağken,
Kırk çora, kudurup coştuğun
gün nerde?
Altınını kül gibi yağmaladın.
Berenin sağken
Beecin'e gücün yeterdi,
Beşikte bebeği, kadınını
Bel bağlayıp vurup alırım – deyip,–

Her eyes gleaming like the arkar's,
My noble yenge Kanıkey
Had held us in a mother's place.
Since we came to this Kanıkey –
She stirred honey into the raki and gave it,
She set meat before us and gave it.
She clothed us in the kaftan no arrow pierces,
To Beecin, where Çalıyar could not reach,
She carried your strength.
You have forgotten, forty çoras,
The lord gone to the last judgment,
How now shall we plunder
Your mother, Kanıkey of Talas?
If the oath strikes, will it not strike us,
Will the spirit not drag us down?!
Blast your father, forty çoras,
All forty of you were curs come from forty places,
To his friend gone to the last judgment
We ceased even to look back, and so,

If not curs, what men were we!
Badıran iron makes no steel,
A çora raised at the hand makes no homeland,
Gathered scrap-iron makes no steel,
Curs raised as slaves make no homeland.
For the man who turns and comes back,
Where is a night like the Night of Power?!
While your slain lord lived,
Forty çoras, where is the day you raged and reveled?
You plundered his gold like ashes.
While your champion lived
Your strength reached to Beecin,
The babe in the cradle, his wife –
Girding my loins I will strike and take them – saying,–

Bereketin işte, gitti işte.
Düşünsene, kırk güne süre
dolmadı daha, Ak maral kovup sığır ettik,
Kanıkey dul kalalı.
Nicesinden kırkı dolup sınanmadı,
İnsanın yüzünü görmedi daha,
Araya elçi salınacak çağ mı,
Manas'ın aşı verilmedi daha.
Yanıp duran o kadına
Derdi nasıl salarız?
Cañ-cuñ'un Kıtay halkı gibi,
Acımadan nasıl vururuz?
Dostumuz Manas berenin
Tepesine nasıl çökeriz?
Hunhârın Manas berenin
Hazinesini, ey itler,
Hangi yüzle saçarız?!
Kırk yerden gelme kırk çora,
Bizleri kutlu can kıldı,
Çalıyar'ın varamadığı Beecin'e
Altı ay hâkim han kıldı.
Akıncı yağmacı kırk çora,
Her biriniz Beecin'den
Altı binden at aldınız,
Alamayan açgözlünüz bile

Altı yüzden at aldı.
Süleyman'ın el sürmediği Beecin'e

Sorgu sürüp han oldun,
Yükler yükleyip tilla aldın,
Ötesini söyleyivereyim,
Kara-Şaar'a, Kambıl'ına
Hâkim inip kaldın.
Kaplan sağken,
Kakançı yurdu Beecin'in
O kadarı hep Manas'ın arkasıydı,
Hâkimliğin kimden, bilmeden,

There went your blessing, there indeed.
Think on it, the forty days are
not yet full, We chased the white maral
and made it cattle,
Since Kanıkey was left a widow.
Scarce forty days have passed, untried,
She has not yet looked on a human face,
Is this a season for sending envoys between,
Manas's funeral feast is not yet given.
Upon that woman burning with grief
How shall we loose more sorrow?
Like the Cañ-cuñ's Kıtay folk,
How shall we strike without pity?
Upon our friend, Manas the champion –
How shall we descend upon his head?
Of your slain lord, Manas the champion,
His treasury, O you curs,
With what face shall we scatter it?!
Forty çoras come from forty places,
He made us blessed souls,
Over Beecin, where Çalıyar could not reach,
He made us ruling khans six months.
Raiding, plundering forty çoras,
Each one of you from Beecin
Took horses six thousand strong,
Even your greedy one who got none

Took horses six hundred strong.
Over Beecin, untouched by Süleyman's hand,

You held inquest and became khan,
You loaded up packs and took tilla,
Let me tell what came after,
Over Kara-Şaar and its Kambıl
You came down and stayed as governor.
While the tiger lived,
Of Beecin, land of the Kakançı,
All that much was ever Manas's backing,
Not knowing from whom your rule came,

Kırk domuz, otağını nasıl
yağmaladınız?!
Yiğidin Manas ortada,
Evliyan bakıp dururken,
Vuruştuğumuz yeri viran ettik.
Gök maral kovup sığır ettik,

Ombu'yu bozup ganimet aldık,
Ortasını yarıp yol saldık.
Varıp vurduk Oogan'ı,
Bizim tırnak değmedik
Margalañ nasıl sağ kaldı?
Asil Manas sağken
Engebeli dağı yayla ettik,

Alban'dan çıkma tulparı
Kanat edip bağladık.
Kin güdüp yaman düşman çıksa,
Nicelerini yere serdik.
Manas'a gelip han olduk,
Hepimiz dağ gibi can olduk.
Kara laçının pençelemediği
Kaz kalmadı bütün,
Senin elinin değmediği
El kalmadı bütün.
Boz laçının pençelemediği
Kuğu kalmadı bütün.
Kovalayıp kargı saplamadığın

Kırk çora, senden el bütün
kalmadı. Altı haram yurda baş oldu,

Geri dönüp, Kanıkey –
Sözümü tutarsan, kırk çora,
Yengeciğime varalım,
Kadın da olsa yengemi
Kendimize dayanak edelim,
Semetey on ikisine değin
Yetimi bir yolunu bulup besleyelim.

Forty swine, how did you plunder
his grand yurt?!
Your brave Manas in our midst,
While your saint stood watching,
We laid waste wherever we fought.
We chased the grey maral and made it cattle,
We broke Ombu and took booty,
We clove through its midst and cut a road.
We went and struck Oogan,
Untouched by our fingernail –
How did Margalañ stay unscathed?
While noble Manas lived
We made the broken mountains our pasture,
The tulpar sprung from Alban
We tethered and made our wing.
If a fell foe rose in hatred,
Many a one we laid low.
We came to Manas and became khans,
All of us became souls like mountains.
The black falcon left untalonned
No goose at all remained,
Untouched by your hand
No people at all remained.
The grey falcon left untalonned
No swan at all remained.
Unchased, unpierced by your lance –

Forty çoras, from you no people
remained whole. The six haram ones
became head of the yurt-land,
Turning back, Kanıkey –
If you keep my word, forty çoras,
Let us go to my dear yenge,
Though she be a woman, my yenge –
Let us make her our own support,
Till Semetey reaches his twelve years
Let us find a way and rear the orphan.

Çocuk on ikiye gelince
Beli sıkıca kuşanalım,
Yetimi kendimize medet edip
Beecin'deki Kıtay'dan
Berenin kan pahasını isteyelim!
Namlı Manas bozkurdun
Ruhunu böylece sayalım,
Otağını yağmalamayalım.
Bir düşün, çora, sözümü,
Öbür dünyaya göçen Manas'a
Söylenegelen gerçekse,
Biz kara eşek olup kalmayalım.
Tuzu asil Manas'ın
Tuzunu biz nasıl unuttuk!
Ruhu üstün Manas'ın
Ruhunu nasıl bırakırız,
Tulpardan kalan toynağı,
Soylu küheylan yavrucağı,
Kundakta bebek olan yavruya
Biz nasıl olur da fesat başlatırız?!
Onbaşısı orak gibi kıvrılıp,
Karşı durulan dağ mı var?
Hepimiz bel bağlayıp kalmışız, Boz alalı tuğ olup,
Kırk çora, Beecin'den gelen düşman mı var? Ayçığı altın tuğ olup,
Hazırlanıp kargı almışsın,

Yetim ile dula
Yüz dönüp yürüyüvermişsin,
Yamacı yüksek koyak mı var,
Han Koñurbay baş olup,
Kañgay'dan çıkan düşman mı var?

Altını yığsak taş oldu,
Bir yandan dedesi
han Cakıp,
O domuz, düşman oldu.
Kazdığı derin çukur oldu,

When the child comes to twelve,
Let us gird our loins up tight,
Making the orphan our succor,
From the Kıtay in Beecin
Let us demand the champion's blood-price!
Of famed Manas the grey wolf
Let us honor his spirit so,
Let us not plunder his grand yurt.
Think once, çora, on my word,
If what has ever been said of Manas
Gone to the other world is true,
Let us not remain black donkeys.
Manas whose salt is noble –
How did we forget his salt!
Manas whose spirit is supreme –
How can we abandon his spirit,
The hoof left from the tulpar,
The noble courser's tender foal,
Upon the babe still in swaddling
How could we ever set mischief loose?!
Its corporal curled like a sickle,
Is there a mountain that stands against us?
All of us have girded up and stood, The grey-pied made a banner,
Forty çoras, is there a foe come from Beecin? Its crescent a golden banner,
You have made ready and taken up the lance,
Against the orphan and the widow
You have turned your face and marched,
Is there a gorge with high-flanked walls,
With khan Koñurbay at its head,
Is there a foe come out of Kañgay?

The gold we heaped has turned to stone,
On one side his grandfather,
khan Cakıp,
That swine, has turned foe.
The pit he dug became deep,

Zavallı yengen Kanıkey'in
Başına koyu dert oldu.
Ayağına demirden inen ağ oldu,
Ayköl'ün Manas öldükten sonra
Altı haram yurda zorba oldu,

Dediğini tutmaz kırk çora,
Zavallı Irçıuul hor oldu.
Abıke, Köböş, altı haram
Malı yağmalayıvermiş,
Fesadı adamakıllı salıvermiş.
Hazineyi bozup haramlar
Bütün kunduz derisini
Yarıp bölüşüverip,
Haramlar paçaya tıkıvermiş.

Beyi ölmüş kul gibi böbürlenip,
Tulum gibi burnu sarkıp,
O çağda Köböş halka
Sultan oluvermiş.
Kırkı kırk yerden gelme itti,
Kırkı Köböş'ün sözünü tutmuş.
Kılıçları parlayıp,
O demde kargıları oynaşıp,
Kargıları dikilip,
Boy boylayan çığlık kopup;
Haykırışan çığlık kopup,
Altı haram yurda baş olup,

Kanıkey ile düşman olup.
Gökte gök ala güneş tutulup,
Iraman'ın Irçıuul'u
Atasının şehrine

Göz göre kaçıp kurtulup,
Kaplayıp gelir kalabalık kol,
Arkada erkek çocuk körpe,
Kaynamaya durdu işte dert!

For your poor yenge Kanıkey
It became thick sorrow on her head.
It became an iron net cast down at her feet,
After Ayköl Manas died
The six haram ones turned tyrants over the yurt-land,
The forty çoras kept not his word,
Poor Irçıuul was held in scorn.
Abıke, Köböş, the six haram ones
Plundered the herds outright,
Loosed the mischief in full measure.
Breaking open the treasury, the haram ones,
All of the beaver pelts
They slit and shared among themselves,
The haram ones stuffed them down their trouser-legs.
Swaggering like a slave whose bey has died,
His nose drooping like a skin-bag,
In that season Köböş over the people
Made himself sultan.
All forty were curs come from forty places,
All forty kept Köböş's word.
Their swords flashing,
In that hour their lances dancing,
Their lances raised on end,
A clamor rose, wave upon wave;
A clamor of shouting rose,
The six haram ones became head of the yurt-land,
Becoming foes to Kanıkey.
In the sky the grey-pied sun was eclipsed,
Iraman's Irçıuul
To his father's city

Fled in plain sight and got free,
The teeming host comes sweeping on,
Behind, the man-child still tender,
Sorrow set to boiling, indeed!

Söylesem Allah'a sözüm yakarıştı,

Talihsiz yengen Kanıkey
Altı aylık azabı
Şimdi anlatıp verecekti,
Kanıkey'in yanında
Çırılçıplak bir çocuk vardı.
Omzundaki yavrusu
Şalvarından çekip kıpırdanıp,
Yengenin kulağına
Fısıldayıp söyleyiverdi.
Kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın soylusu,
Zavallı yengen Kanıkey,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp, Altı kez vurup, beni almıştı.
Başına altmış kaygı bir gelip. Ak baybiçe diye anılıp,
Altı dana, dört taya
Satın alınan Aktinte'yi,
Sapından kavrayıp yapışıp,
Zavallı ele denk edip.
Altmış kadın ağıtçı,
Yas tuğunda oturan Akılay –
Manas'ın büyük hatunu,
Altmış kadın ağıtçıyı
Hepsini tutup boğazlasam – deyip, –
Sürüyle altın, mal verip,
Yengeciğin aklı oraya varmıştı.

Zahmetle alınan sendin.
Bugün var olan yarın yok,
Ne yapacağını bilemeyip,
Ağlayıp durdu Kanıkey,
Böyleymiş işte, dünya bok!
«Kırlarda yılkı alabaş,
Kadını şimdi kesip atsam,
Atanın körü, dünya bok,
Ardımda erkek çocuk körpe!»

Were I to speak, my word were a prayer to Allah,
Your luckless yenge Kanıkey
Her six months' torment
Was now about to recount,
At Kanıkey's side
There was a child stark naked.
The little one at her shoulder
Tugging at her trousers, squirming,
Into your yenge's ear
Whispered and spoke.
The beauty of the deep black,
The noblest of the Muslims,
Your poor yenge Kanıkey,
Allah's day clouding over in the sky,
Striking six times, he had taken me.
Sixty sorrows come at once upon her head.
Called the white baybiçe,
Bought for six heifers and four foals –
Aktinte, the treasured blade,
Gripping fast upon the hilt,
Balancing it in her poor hand.
Sixty women mourners,
Akılay seated at the mourning-banner –
Manas's senior lady,
The sixty women mourners –
If I seized and throttled them all – saying,
– Giving gold and herds in droves,
Your dear yenge's mind had gone even there.
You were the one won with toil.
Here today and gone tomorrow,
Not knowing what to do,
Kanıkey kept on weeping,
So it is, then – the world is dung!
«Horse-herds pied-headed on the steppes,
Were I to cut the woman down now,
Blast your father, the world is dung,
Behind me the man-child still tender!»

Er yapılı Kanıkey
Sararıp benzi bozulup,
Kanı çekilip titreyip,

Yengen girip vardığında
Altmış kadın ağıtçı,
Akılay'ı başta olmak üzre,
Titreşerek kaçıp çıktı.
Akılay'a vardığında
Ağzından gök alev çıkıp
çatırdayıp,
Kapı kanadı gibi zavallı diş
Darı gibi gıcırdayıp,
Yangın karışık gök alev
Ağzından fışkırıp.
«Ey kadın, Altı Şehirli
Kokon'dan
Hâkim inip, seni almıştı,
Açılmaz kapılı Bukar'dan
Yas tuğunda oturan sendin,

Doğranıp göçen tuğana,

Ses etmez sessiz kuma bendim.
Baban Şooruk hanın şehrine.
Atlarla altın, zer verip,
Altı kat mal yığıp,
Altı ay durmadan vuruşup,
Altı hanın elini bezdirtip,
Babam Temirkan'ın şehrinden
Yaramazıma rast gelip,
At terkisinde gelen bahtsız bendim.

Kadın, sende hiç ar yokmuş,
Hunhârım öleli kırk gün
dolmadan,
Huyunu bozdun bel arayıp,
Berenimi unutup,
Sen besbelli yer arayıp.

Kanıkey built like a man,
Her face yellowing and failing,
Her blood draining, trembling,

When your yenge came inside,
The sixty women mourners,
With Akılay at their head,
Fled out trembling, one and all.
When she came upon Akılay,
Grey flame burst crackling
from her mouth,
Her poor teeth like door-leaves
Grinding like millet,
Grey flame mixed with fire
Spurting from her mouth.
«O woman, from Kokon of the
Six Cities
A governor came down and took you,
From Bukar of the unopening gates –
You were the one seated at the mourning-
banner,
To the banner-lord hewn down and passed
away,
I was the silent, voiceless second wife.
To the city of your father Şooruk khan.
Giving horses, gold and treasure,
Heaping wealth six layers deep,
Fighting six months without pause,
Wearying the people of six khans,
From the city of my father Temirkan,
Falling to the lot of my wayward one,
I was the luckless one who came on the
crupper.
Woman, it seems there is no shame in you,
Since my slain lord died, before forty days
were fulfilled,
You spoiled your ways, hunting for a waist,
Forgetting my champion,
You, plainly, hunting for a place.

Beren göçüp gittikten sonra,
Kalakalmışsın, kadın sen,

Besbelli er arayıp.
Bu otağdan git, kadın,
Sen muradına er, kadın,
Bel bağladığın beline
Görünmeden git, kadın,
Hani şu varacağın erine!
Senin de evim gibi
evin var, Dönüp gidecek çağ geldi.

Malıma denk malın var,
Canım gibi canın var,
Bel bağladığın beline,
Sen, bahtsız kadın, şimdi çık,
Soylu küheylan oğlundan kalan
Hani şu varacağın erine!»
Altmış kadın ağıtçıyı,
Akılay'ı başa koyup,
Sürüp çıkardı otağdan.
Akılay çıktı sızlanıp,
Yengenin halini görünce
Altmış kadın ağıtçı
Otağdan tabana kuvvet kaçtı.
Beren göçüp gidince
Murada nasıl ererim – diye,–
Hani o, beren yengen Kanıkey,
Bereninin büyük dürbününü
«Yadigâr diye tutup giderim» – deyip,–

Asilden kalan yadigârını
Yeniden bağlayıp sıkıştırıp,
Bereninin büyük dürbününü
Beldemçisinin tâ kıvrımına,
Pekçe gizleyip yerleştirdi.
Yadigâr diye koklayıp gezerim – deyip,

Yeniden bağlayıp sıkıştırıp,

After the champion passed away,
You have been left behind, woman, you,

Plainly hunting for a man.
Go from this grand yurt, woman,
Reach your desire, woman,
To the waist you have set your hopes on
Go unseen, woman,
To that man of yours you mean to wed!
You too, like my house,
have a house, The time has come to turn and go.
You have herds to match my herds,
You have a soul like my soul,
To the waist you have set your hopes on,
You, luckless woman, go out now,
Left from the noble courser's son –
To that man of yours you mean to wed!»
The sixty women mourners,
With Akılay set at their head,
She drove out of the grand yurt.
Akılay went out whimpering,
Seeing your yenge's state
The sixty women mourners
Fled the grand yurt at a dead run.
Since the champion has passed away,
How shall I reach my desire – saying,–
And she, your champion yenge Kanıkey,
Her champion's great spyglass –
«I will keep it and carry it as a keepsake» – saying,–
The keepsake left from the noble one
Binding it anew and pressing it tight,
Her champion's great spyglass,
Into the very fold of her waist-apron,
She hid it away and lodged it fast.
I will go about breathing it in as a keepsake – saying,
Binding it anew and pressing it tight,

Beldemçisinin kıvrımına
Pekçe gizleyip emanet edip.
O demde yaslı kadın Kanıkey

Gönlü fena bölünüp,
O demde, gözünün yaşı dökülüp.
Feryatla ağlayıp, çırpınıp,
Ak baybiçe anası
Çıyırdı'ya yalvarıp:

«Eey, kurbanın olayım, anacığım,
Vadi boyunca konduk, ee!
Asilimden ayrılıp,
Anacığım, ocağı sönmüşe döndük, ee!

Anacığım, ayağa düştü demir ağ,

Anacığım, alnımıza geldi koyu dert!

Kara belden, koyaktan,
Han töreden kalan yavrudan
Anacığım, ayrılacak çağ geldi!

Tulpardan kalan toynağın,
çırağın!
Anacığım, boz atmaca yavrun,
Sağ esen yürüyüp büyürse,
Boz ala tuğan çobanyıldızın!

Tulpardan kalan toynağın,
Soylu küheylan balandan kalan
yavrucağın.
Kargıya takılı flaman,
Ayköl'ün balandan kalan armağanın!
Kurbanın olayım, anacığım ey,
Tepemize çökecek besbelli,

Dört tülük malı saçacak besbelli!

Into the fold of her waist-apron
Hiding it fast, entrusting it there.
In that hour the mourning woman
Kanıkey,
Her heart cruelly riven,
In that hour, her eyes' tears spilling down.
Weeping in lament, writhing,
To the white baybiçe, his mother,
To Çıyırdı she pleaded:

«Eey, let me be your offering, dear mother,
We camped along the valley, ee!
Parted from my noble one,
Dear mother, we became as a hearth gone
out, ee!
Dear mother, the iron net has fallen at our
feet,
Dear mother, thick sorrow has come upon
our brow!
From the black pass, from the gorge,
From the cub left from the khan-lord,
Dear mother, the time to be parted has
come!
Your hoof left from the tulpar,
your lamp!
Dear mother, your grey sparrowhawk chick,
If he walks and grows up safe and sound,
Your grey-pied banner-lord, your morning-
star!
Your hoof left from the tulpar,
Left from your noble courser child,
your tender cub.
The pennant fixed upon the lance,
Your gift left from Ayköl, your child!
Let me be your offering, dear mother, ey,
They will descend upon our heads, most
surely,
They will scatter the herds of four kinds,
most surely!

Semetey'i tutup boğazlayacak besbelli,

Tuğandan kalan çırağı
Haramlar yok ediverecek besbelli.

İtleri Tanrı çarpacak besbelli,
Altını yağmalayıp semirecekler besbelli!

Tuğandan kalan çırağın,
Boz ala körpe yavrun,
Sağ yürüyüp büyürse,
Boz itelgi sungurun.
Tulpardan kalan toynağın,
Soylu küheylan balandan,
Tulpardan kalan yavrucağın.
Mızrağa takılı flaman,
Ayköl'den kalan armağanın.

Biriciğini kesip öldürüp,
Anacığım, bizi ocağı sönmüşe çevirecekler besbelli! Biriciğini alıp kaçsan ya!
Kundakta bebek yavruyu
Sakınıp bir akıl bulmazsak,

Anacığım, elinden çekip alacaklar besbelli!
Yol üstünde sürükleyip,
Anacığım, yaban itlere yaracaklar besbelli!
Anacığım, kazgaldak denen zavallı kuş

Dönmeden uçar bozkıra diye, –

Daha neler görecekmişiz,
Anacığım, karnından çıkma yavru – diye,–
Mazarında yatsan ya,
Kulaalı denen kavruk kuş,

They will seize Semetey and throttle him, most surely,
The lamp left from the banner-lord –
The haram ones will snuff him out, most surely.
God will strike the curs, most surely,
They will plunder the gold and fatten, most surely!
Your lamp left from the banner-lord,
Your grey-pied tender chick,
If he walks and grows up safe,
Your grey saker, your gyrfalcon.
Your hoof left from the tulpar,
From your noble courser child,
Your tender cub left from the tulpar.
The pennant fixed upon the spear,
Your gift left from Ayköl.

Slaying your only one with the knife,
Dear mother, they will turn us to a hearth gone out, most surely! If only you would take your only one and flee!
The babe still in swaddling –
If we do not take care and find some counsel,
Dear mother, they will wrench him from your hands, most surely!
Dragging him along the road,
Dear mother, they will carve him up for the wild curs, most surely!
Dear mother, the poor bird called the bustard
Flies to the steppe and does not turn – saying, –
What more are we yet to see,
Dear mother, cub sprung from the womb – saying,–
Would you were lying in your tomb,
The scorched bird called the buzzard

Dökülüp uçar bozkıra – diye,–
Kuruyup gidecekmişiz,
Anacığım, kursaktan çıkma yavru –
diye.
Anacığım, biriciğini kaçırıver!
Kapız geçittik, çiğnenen yol olduk,

Anacığım, han oğlundan ayrılıp,
Hanzadeydik, hor olduk.
Anacığım, engin göldük, batıp gittik,

Anacığım, oğlunuz sağken
Nice yerden arslan payı aldık,
Tanrı'nın buyruğuymuş,
Sonunda oğlunuzu yiyip
bitirdik.
Ey Tanrı, bir kendine emanet!»
Kımız içmez zavallı can,
Şimdi bulanık suya muhtaç olduk.
Anacığım, biten dağın çıkıntısında,

Anacığım, düzleşen dağın burnunda,

Geniş Ak-Çiy'in yüzünde,
Kara yolun kıyısında,
Anacığım, oğlunuzun korgancığı var,

O korgancığa da sığın!
Oğlundan kalan köşeğini
Anacığım, bağrına bassan ya!

Üyrülmö'nün kara kayası,
Uzanıp yatan ulu dağ,
Anacığım, o yana doğru kaçsan ya!

Höyük taşı gibi suskun balanı,
Bağrına bassan ya!

Scatters and flies to the steppe – saying,–
We are to wither clean away,
Dear mother, cub sprung from the belly –
saying.
Dear mother, spirit your only one away!
We were a narrow defile, we became a
trampled road,
Dear mother, parted from the khan's son,
We were khan-born, we were made low.
Dear mother, we were a boundless lake, we
sank away,
Dear mother, while your son lived
We took the lion's share in many a place,
It was God's decree,
In the end we devoured your son
and finished him.
O God, to Your keeping alone!»
The poor soul who drank no kumis –
Now we are left needing muddied water.
Dear mother, on the spur where the
mountain ends,
Dear mother, on the nose of the flattening
mountain,
On the face of broad Ak-Çiy,
By the edge of the black road,
Dear mother, there stands your son's little
fort,
Take shelter in that little fort!
The camel-colt left from your son –
Dear mother, if only you would clasp him to
your breast!
The black crag of Üyrülmö,
The great mountain lying outstretched,
Dear mother, if only you would flee toward
that side!
Your child, silent as a barrow-stone,
If only you would clasp him to your breast!

Yanıltıp göze göstermeden,

Güç bela gördüğün biriciğini,

Anacığım, bağrına bassan ya!

Altı haram gelirse iyilik etmez,

Anacığım, biriciğini sağ komaz!

Kurbanın olayım anacığım,
Muradına ersen ya,
Elindeki biriciği,
Talas'a girip gizleyip,
Altı harama göstermeden,
Balanı alıp kaçıp gitsen ya!
Anacığım, Talas boyunda gizleniver,
Ken-Kol boyunda gizleniver,
Anacığım, kahırları dokunur yoksa,
Eceli işte böyle yetişir yoksa,
Anacığım, yetimini kaçırıver!?
Engebeye girip sığınıver,
Tanrı'nın buyruğuymuş,
Anacığım, kaptırırsan kötü olur,

Anacığım ile yetimim –
Feryat edip ağlayıp, hıçkırıp,
«Alıp kaç!» – diye, Kanıkey
Anası Çıyırdı'ya yalvarıp,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp durdu.
O demde Çıyırdı kalkıp
şunu söyler:
«Kumpay anan Çıyırdı,
Bu zavallın bakıp dururken,

Yetimimi o kulların çekip
alamaz.
Zavallı can, eskiden şöyle bakıp kalırdım,

Misleading them, keeping him from every eye,
Your only one, seen only through hard travail,
Dear mother, if only you would clasp him to your breast!
If the six haram ones come they will do no good,
Dear mother, they will not leave your only one alive!
Let me be your offering, dear mother,
If only you would reach your desire,
The only one in your hands –
Slipping into Talas and hiding him,
Keeping him from the six haram ones' sight,
If only you would take the child and flee!
Dear mother, hide along the Talas,
Hide along the Ken-Kol,
Dear mother, else their fury will touch him,
Else his death will overtake him just so,
Dear mother, spirit your orphan away!?
Slip into the rough country and take shelter,
It was God's decree,
Dear mother, if you let him be taken it will be ill,
My dear mother and my orphan –
Wailing and weeping, sobbing,
«Take him and flee!» – saying, Kanıkey
Pleaded with his mother Çıyırdı,
Kept weeping sob upon sob.
In that hour Çıyırdı rose and speaks thus:
«Your Kumpay mother Çıyırdı,
While this poor one of yours stands watching,
Those slaves cannot wrench my orphan away.
Poor soul, in the old days I would but look so,

Adımın bir anılmasından haramlar
Kırılıp yere serilirdi.

Şu hıncımı bir alsam ya,

Kulunum benim, öksüz yavruyu
Bağrıma bassam ben onu!
Yanıma kimse yaklaşamaz,
Kanıkey balam, gözümü kimse
göremez! Kederlenirmiş zavallı can,

Arslan yiğide kimse el süremez,
Kötülerden canıma kimse
sokulamaz!» Hele, ölmesi zor zavallı
canın.
«Kara gün ana, ne dersin?
Katı gün ana, ne dersin?!
Altı haram dik dik bakınca,
Attan inip kalıvermen –
Anacığım, azizinin varı yoğu,

Canına yakın gelmeyişi,
Ak yüzünü görmeyişi –
Anacığım, altı haramın haramlığı bu,

Ondansa daha iyisi, anacığım,
Alıp kaç, işte şu Ayköl'den
kalan çocuğu! Yorulup ağlayıp
yürüyemeden,
Anacığım, bek olduğunun izi yok,

On iki erenle el tutuşan

Evliya oğlun burada yok.
Bel bağladığın dayanağın yok,
Anacığım, gizlenip yatacak yerin yok,
Yöneldiğinde düşmanı deviren,

Senin o namlı Manas

At one mention of my name the haram ones
Would be broken and laid flat on the ground.
If only I could take this vengeance of mine,

My foal, my orphaned little one,
Let me press him to my breast!
No one may come near my side,
Kanıkey my child, no one may
meet my eye! The poor soul, they say, would grieve,
No one may lay a hand on the lion hero,
No wicked one may sidle up
to my soul!» Yet hard it is for the poor soul to die.
«Mother of the black day, what say you?
Mother of the harsh day, what say you?!
When the six villains glare and glare,
Do not dismount and linger there –
Dear mother, all the dear one had and lacked,
That he comes not near your soul,
That you see not his white face –
Dear mother, such is the villainy of the six villains,
Better than that, dear mother,
Take and flee with the child left
from Ayköl! Weary, weeping, unable to walk,
Dear mother, no trace remains that he was bek,
The one who clasped hands with the twelve saints,
Your saintly son is not here.
The support you leaned upon is gone,
Dear mother, no place to hide and lie,
The one who felled the foe wherever he turned,
That famed lion of yours, Manas,

arslanın yok! Kırçındı'nın sıra taşında
Seksenine varmış Çıyırdı,
Molo taşı gibi öksüzü
Bağrına basıp feryat ederek,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp, dağa doğru,
Anacığın yürüyüp durdu inleyerek. Pek
üzdü kuru canı.
Kesik kesik öksürerek,
Manas'tan kalan öksüzünü
Zahmetler çekip Çıyırdı,
Boynuna alıp taşıyarak.
Tabanını taşlara dövdürüp,
Alnını güneşe kavurtup,
İncik etini berelendirip,

is gone! On the ranged stones of Kırçındı
Çıyırdı, having reached her eighty years,
Pressing the orphan like a molo stone
To her breast, crying out in anguish,
Sobbing and sobbing, toward the mountain,
Your dear mother walked on, moaning.
Sorely it wore her withered soul.
Coughing in broken fits,
The orphan left from Manas
Çıyırdı, enduring hardships,
Carrying him upon her neck.
Beating her soles against the stones,
Her brow scorched by the sun,
Her shin-flesh bruised and battered,

Anacığın baldır etini sızlatıp,
Ananın yatacak kuytusu yok,
Ananın içeceği aşı yok,
Pabuç giymeden çorapla,
Çizme giymeden çorapla,
Kudret kendisi dilemezse,
Beli gözleyip aşamadan,
Anacığın belli bir yere sığamadan

Yiğitten doğma çocuk – diye,
Anacığın yönelip bir yere yatamadan,

Kırları yürüse gücü tükenip,
O zaman anan Çıyırdı'dan can
çekilip,
Çatkal boyunca yürüyemeden,
Anacığınız Çıyırdı
Çatkal'ın belini aşamadan,
Anacığınız Çıyırdı,
Buura-Beli'ni aşamadan,
O zaman hüngür hüngür ağlayıp
yürüyemeden,
Kesik kesik öksürerek,
Anacığınız kocamış çağında

Your dear mother's calf-flesh aching,
The mother has no sheltered nook to lie,
The mother has no food to eat,
In stockings without shoes,
In stockings without boots,
If the Power itself wills it not,
Unable to sight the pass and cross,
Your dear mother finding no fixed place to stay –
A child born of a hero – saying,
Your dear mother unable to turn anywhere and lie,
Walking the steppes, her strength gave out,
Then the life of your mother Çıyırdı was draining away,
Unable to walk along the Çatkal,
Your dear mother Çıyırdı,
Unable to cross the Çatkal's pass,
Your dear mother Çıyırdı,
Unable to cross Buura-Beli,
Then weeping loud, unable to walk,

Coughing in broken fits,
Your dear mother in her aged days,

Molo taşı gibi çocuğu
Bağrına basıp taşıyarak,
İnleyip anan yürüyemeden,
Kayıpçı'nın Kara-Üñkür'üne,
Sığınıp anan orada yattı.
Mekân eyledi mağarayı,
Pek fena dağıldı düşüncesi,
Medet bildi Çıyırdı
Kundaktaki körpe çocuğu.
Kazgaldak denen zavallı kuş,
Dönüp uçar bozkıra – diye,–
Kocayıp geldiğim çağımda
Gömülmeden ölecekmişim,

The child like a molo stone
Pressing to her breast, carrying him,
Moaning, your mother unable to walk,
To Kayıpçı's Kara-Üñkür,
Taking refuge, your mother lay there.
She made the cavern her dwelling,
Her thoughts scattered grievously,
Çıyırdı took for her comfort
The tender child in swaddling.
The kazgaldak, that wretched bird,
Wheels and flies to the steppe – saying,–
In my days grown old and come,
I was to die without a grave,

Böyleymiş, karnından çıkan çocuk –
Buyruğuymuş Kuday'ın,
diye, Kocayınca anacığın –
Bozkırda bitmiş kıkırdağı
Ben bahtsız, kemirip ölecekmişim,
Yürüyecek dermanı yok,
Aziz yurttan ayrı düşüp,
Ben bahtsız, böylece ölecekmişim!
Kocamış anan Çıyırdı
Altından derlediğim hazinemi
Saçıp ölecekmişim,
Kulunum Manas ölünce,
Kocayıp geldiğim çağımda,
Ben bahtsız, kaçıp ölecekmişim. Alaca
boyunlu ak şamşar,
Ağır kanat akbabanın uçmadığı

Yerde ölecekmişim.
Gür sesle iman telkin eden yok,
Ben bahtsız, çölde ölecek
imişim!» Kocakarı bıçağını kavrayıp
Böğürerek ağlar Çıyırdı,
Ölürüm der arından,
Yine de ölmeyişinin sebebi –
Zavallı Semetey'in varlığından.

So it was, the child of my womb – It was the command of Kuday,
saying, When your dear mother grew old –
The gristle sprouted on the steppe
I, luckless, was to gnaw and die, No strength left to walk,
Fallen far from the dear homeland,
I, luckless, was to die like this! Your aged mother Çıyırdı
The treasure I gathered up of gold
I was to scatter and die,
When my foal Manas died,
In my days grown old and come,
I, luckless, was to flee and die. The white shamshar with mottled neck,
Where the heavy-winged vulture does not fly,
There I was to die.
No one to chant the faith with mighty voice,
I, luckless, was to die in the desert!» Gripping her old-woman's knife
Çıyırdı weeps and bellows,
She says she'll die of shame,
Yet the cause she does not die –
Is that poor Semetey exists.

Manas'ımdan ayrı düşüp,
Margalañ'a girip avare gezip,
Hangi murada ereyim!
Şu seferki çağımda,
Zülfümün ağında,
Seferim sürüp giderken,
Sürünüp gezdim ben bahtsız,
Hangi murada ereyim,
Şu yerde kurumuş can,
Öyleyse kurban olup gideyim! Anan tepesi üstü dimdik düştü.
Can diye Kuday yarattınsa
Allah Taala bir Kuday,
Hayırlısıyla buyruğunu kıl,
Cebrail, can alıcı,
Beş parmağını bana uzatıver,
Cebrail ferişte,
Yiğidim Manas'ımdan ayrıldım,
Şuracıktaki canı kıyıver!
Münâcat edip feryatla,

Fallen apart from my Manas,
Entering Margalañ to wander astray,
What goal is left for me to reach!
In this my present season,
In the white of my temple-locks,
While my journey stretched on,
I crawled and roamed, I luckless one,
What goal is left for me to reach,
A soul withered in this place,
Then let me go as sacrifice! Your mother fell headlong, straight down.
If You created me a soul, Kuday,
Allah Taala, one Kuday,
Give Your command with what is best,
Cebrail, taker of souls,
Stretch out your five fingers to me,
Cebrail the ferişte,
I am parted from my hero Manas,
Take the soul that lingers here!
Making supplication with lament,

Öylece bozlayıp durdu hıçkırarak.
Kaburga kemiği sökülüp,
Kımıldayacak çaresi yok.
Gözünün yaşı dökülüp,
Burnunun suyunu çekemeden,
Gözünün yaşını silemeden,
Kınından çekip alıverip,
«Artık öleyim» diye düşündü.
O anda, kundaktaki Semetey,
Elini uzatıp çırpınarak,
Elini uzatıp göğsüne,
Gülüp durdu el kol sallayarak.
«Benim çaresizliğimin sınırı yok,
Beli kopup, gece çöküp,
İnce ince ağlayıp dururken,
Şu başa kara gün düşüp,
Sızlanıp bozlasam da
İhtiyarın bahtı yok,

So she wailed on, sobbing.
Her rib-bones wrenched apart,
No means left even to stir.
Her eyes' tears spilling down,
Unable to sniff back her running nose,
Unable to wipe her eyes' tears,
Drawing it swiftly from its sheath,
«Now let me die,» she thought.
That instant, Semetey in swaddling,
Stretching out his hand, wriggling,
Stretching his hand to her breast,
Kept laughing, waving arms and hands.
«My helplessness is without bound,
My waist gives way, the night descends,
While I weep on in thin, thin cries,
The black day fallen on this head,
Though I moan and though I wail,
The old one has no fortune left,

Beli aşırıp geçirecek
Yiğidim Bakay dahi yok».
Derdini döküp feryatla,
Asil anan iki büklüm düştü,
Kımıldamaya dermanı yok,
Öte dünyaya Manas gideli –
Acıbay, Bakay hanı yok,
Yürüyeyim dese Çıyırdı
Dermanı bitmiş, gücü yok.
Kaçıp girecek ormanı yok,
Arka bilecek yakını yok.
Oğlu Manas sağken,
Baybiçenin ululuğuna söz yoktu,
Hırpalanıp azap çekerken,

The one to bear me over the pass,
Even my hero Bakay is gone».
Pouring out her grief with lament,
Your noble mother fell bent double,
No strength in her to stir,
Since Manas went to the other world –
No Acıbay, no khan Bakay,
Should Çıyırdı will to walk,
Her strength is spent, her power gone.
No forest left to flee into,
No kin to be a backing.
While her son Manas lived,
None questioned the baybiçe's grandeur,
While she is battered and tormented,

Yuva olup barındıracak
Argın, Kırgız burada yok.
Yatıp kalkacak kuytu yok,
Öksüze tattıracak aş yok,
Bugün var olan yarın yok,
Vefası dar, sinsi yalan –
Böyleymiş şu dünya dediğin, bir bok!
Söyleyecek dili kalmayıp,
Aklı gitti şaşkınca,
Kendinden geçip baybiçe
Yığılıp düştü sarkarak,
Bunu şöyle bırakalım,
Şimdi beri yanından başlayalım.
Zavallı yengen Kanıkey:
Başında kalakalmış,
Kankorundan ayrı düşmüş,
Otuz iki yaşında.
Karalar içinde kalan Kanıkey,
Öksüz kalan Semetey.
«Belim çözülür gibi,
Yiğidim, azizim burada mı?
Sağlam bir tedbir kurayım,
Şu Kara küñ'ün oğlunu

To be a nest and shelter her,
No Argın, no Kırgız is here.
No nook to lie and rise,
No food to give the orphan's mouth,
What is today is gone tomorrow,
Scant in faithfulness, sly and false –
Such is this thing called world, a dung!
No tongue left to speak,
Her mind went dazed and reeling,
The baybiçe, out of her senses,
Collapsed and slumped aslant,
Let us leave this matter so,
Now let us begin from this side.
Your poor aunt Kanıkey:
Left stranded at his head,
Parted from her kankor,
At thirty-two years of age.
Kanıkey left in mourning black,
Semetey left an orphan.
«As though my waist unknots,
My hero, my dear one, is he here?
Let me lay a sturdy plan,
That son of this Kara küñ,

«Ben beşiğe beleyeyim» – deyip

isteyeyim. Geç vakit görülen yavru –
diye,–
Tan vakti doğan Çolpan gibi,
Andlı yoldaş kılıp vereyim,
Ayköl'den kalan yavrucuğuma,
Bir tek Semetey yalnıza,
Yoldaş edip vereyim,
Kuday'ın saldığı buyruğu,
Alna yazdıysa göreyim!
Mızrağa takılan tuğ önünde,
«Tulpardan kalan tırnağı,
Tuğ taşıyan kazanatı yavruya,
Uzağa sefere yol giderse
Ben küheylan edip vereyim.
Azizim Semetey'ime
Oğlunu kardeş kılıp vereyim.

Çınar bağını sayarsan eğer,
Kara küñ, oğlunu ver hele göreyim,
Semetey'in sırlı beşiği var,
Ben sırlı beşiğe beleyeyim.

Yedi Arkar yıldızı batıncaya dek,
Oğlunu yedi kez döndürüp emzirip,
Oğlunu yetkin kılıp besleyeyim.
Çatışmaya girse ok geçmez
Akolpok kaftanı örteyim,
Semetey ile bu çocuk
İkisi bir günde doğdu,
Ben ikiz sayıp besleyeyim,
İkisi doğduğu demde,
Kankorum toyunu kılınca,
Rus toyunu yiyip gitmişti,
Sağ kalırsa bu ikisi
Oyrot'u bozar deyip gitmişti.

İkisinin toyu verilince

Saying «Let me swaddle him in the cradle» –
let me ask. A babe beheld at evening late –
saying,–
Like Çolpan born at break of dawn,
Let me give him as sworn companion,
To my little one left from Ayköl,
To Semetey the lone and only,
Let me give him as companion,
The command that Kuday sent,
If written on the brow, let me see it!
Before the standard fixed on the lance,
«The hoof left from the tulpar,
The standard-bearing kazanat for the babe,
If he rides the road on a far campaign
Let me give it as his courser.
To my dear Semetey
Let me give her son as brother.

If you count the grove of plane-trees,
Kara küñ, give your son, let me see,
Semetey has a lacquered cradle,
Let me swaddle him in the lacquered cradle.
Till the Seven Arkar stars go down,
Turning her son seven times to suckle,
Let me nurse her son to fullness.
Should he join battle, arrow-proof,
Let me lay over him the Akolpok coat,
Semetey and this child,
The two were born on a single day,
Let me raise them, counting them twins,
At the moment the two were born,
When my kankor held his toy,
He had eaten the Rus toy and gone,
If these two stay alive
They will break the Oyrot, he said, and went.
When the toy for the two was given

Kıtay toyunu yiyip gitmişti,
İkisi birlikte büyürse,
Hepten, âlemi bozar – deyip

gitmişti.
Azizim kökcal sağken
Çocukları ayırt etmezdi,
Ölüversem, bu çocukları
Bozkırda öksüz koymayayım,
Tuygun Manas'tan kalan çırağı.
Ayköl'den kalan yadigâra,
Tulpardan kalan tırnağa,
Ardında kalacak tırnak – diye,
Kırlardan yılkı seçtirip,
Akboz kısrağı getirtip,
Bin kara sakar kısrak kesip,

Beş yaşına basan tay ile köşek,
Develer içinden deve kesip,

Sığırcık gibi sarı-ala
Yılkıdan tutup tay kesip,

Birinin adı Semetey,

Birinin adı Coobuzar,
Sırayla adlarını koymuştu,
Ardımda dayanak olur – diye,–
Kökcalım kederin hepsini
dağıtmıştı». Çaylağa yedirdin,
Bu sözü duyunca Kara küñ,
Cin çarpasıcayı cin çarptı,

Dil değdirilmez hanıma
Dil uzatıverdi.
«Kadın, dinlemem senin sözünü,
Köböş'üm oyar gözünü,
Abıke bozar obanı,

He had eaten the Kıtay toy and gone,
If the two grow up together,
They will break the whole world outright – saying,
he went.
While my dear kökcal lived
He never set the children apart,
Should I die, let me not leave
These children orphaned on the steppe,
The lamp left from tuygun Manas.
To the keepsake left from Ayköl,
To the hoof left from the tulpar,
The hoof that will remain behind – saying,
Having herds picked from the steppes,
Having the white-grey mare brought in,
Slaughtering a thousand black blaze-marked mares,
A five-year colt and a camel-calf,
Slaughtering a camel from among the camels,
Yellow-pied like a starling,
Catching a colt from the herd and slaughtering,
The name of one, Semetey,

The name of one, Coobuzar,
He gave their names in turn,
He will be my support hereafter – saying,–
My kökcal scattered every one
of my sorrows». You fed it to the kite,
Hearing these words, Kara küñ,
The jinn struck her whom jinn should strike,
At the khanum no tongue should touch
She flung her tongue.
«Woman, I will not heed your words,
My Köböş will gouge out your eye,
Abıke will wreck the camp,

Kancık, yok eder senin izini. Kanıkey
yakalayıverdi işte.
Kadınken töre sarsıp
halkı bozan, Ciğerinin beri ucu – diye,

Kızken cihanı çalkalayıp
yurdu bozan. Satın alınmış Aktinte,
Yakışıksızlığını bırakmayan,
Yiğit Manas kökcalın
Malına mülküne doymayan.
Benim çocuğa gönlüm tokmuş,
Sana Semetey pek gerek,
Bana çocuğun gereği kıl kadar da mı
yok muymuş?! Tundurma sözü indirdi
işte.
Şirret cariye, dediğine boyun eğmem,

Ben çocuğumu vermem».
Deyip, o anda bunu söyleyip,
Kuzulu kara koç gibi
Kabarıp dikildi Kara küñ,
Erkek kara karga gibi
O anda hoplayıp kasıldı Kara küñ.

Kara küñ'ün sözünü duyunca,
Zavallı yengen ar etti,
Arına dokunup boyun dikip,
Kara küñ'ün elinden
«Artık öleyim» diye düşünüp,
Kaburgası söküldü,
Gönlü pek fena parçalandı:
«Kaplan töröm, keşke ölmez olaydın!

Ey Kuday, kazı kuşa yedirdin,
Elimin altındaki Kara küñ'üme
Beni kara yüzlü şirret dedirttin,
Hoşt deyince zavallı kuş –

Bitch, he will wipe out your trace. See,
Kanıkey seized on it.
A woman who shook the law and
broke the people, The near tip of her liver –
saying,
A girl who churned the world and
broke the land. Bought-and-paid Aktinte,
Never leaving off her unseemliness,
Of hero Manas the kökcal
Never sated with his goods and wealth.
My heart, it seems, is full toward the child,
You need Semetey so much,
Had I no need of my child, not even
a hair's worth?! See, she brought down the
stunning word.
Shrewish slave-woman, I bow not to your
say,
I will not give my child».
Saying so, speaking this that instant,
Like a black ram with its lamb
Kara küñ swelled and reared up,
Like a black male crow
That instant Kara küñ hopped and
strutted.
Hearing Kara küñ's words,
Your poor aunt burned with shame,
Her honor stung, her neck held high,
From the hand of Kara küñ
«Now let me die,» she thought,
Her rib was wrenched apart,
Her heart was grievously torn:
«My tiger töröm, would you had never
died!

O Kuday, you fed the goose to the bird,
To my Kara küñ under my hand
You made me called a black-faced shrew,
The poor bird, when you cry «shoo» –

	Yarenim töröm, keşke ölmez olaydın!	*My companion, my töröm, would you had never died!*
1310	Akrana, yarene, eltiye	*To peers, to companions, to sisters-in-law*
	Beni kurumuş karı dedirttin.	*You made me called a withered crone.*
	Kahrolasıca Kara küñ,	*Curse-ridden Kara küñ,*
	Senin başını kesip alayım,	*Let me cut off that head of yours,*
	Seni kurban diye boğazlayayım!	*Let me slit your throat as sacrifice!*
	Kara küñ kaçmaya kalmadan,	*Before Kara küñ could turn to flee,*
	Böğrünün kaburga başı – diye,–	*At the rib-head of her flank – saying,–*
	Altı dana, dört tay gücüyle	*With the strength of six calves and four colts*
	Zavallı yengen Kanıkey	*Your poor aunt Kanıkey*
	Yumruklayıp durdu işte.	*Kept pounding her with fists, see.*
1320	Zavallı yengen Kanıkey	*Your poor aunt Kanıkey*
	Kara küñ'ü serdi yere işte,	*Laid Kara küñ flat on the ground, see,*
	Ocak yerinin kıyısına	*To the edge of the hearth-place*
	Belinden büküp atıverdi,	*She bent her at the waist and flung her,*
	Kara küñ'ün Coobuzar'ının	*On the head of Kara küñ's Coobuzar*
	Başına bargek altını dayadı,	*She set the bargek gold,*
	Ayağını som dildeye beledi.	*She wrapped his feet in solid dilde.*
	Sağ memesini emzirip,	*Suckling him at her right breast,*
	Duraksamadan durdu yengeciğin,	*Your dear aunt stood without pause,*
	Çocuk emzirip durması –	*Her suckling of the child –*
1330	Yığın malı saçıp dağıtmak için,	*Was to scatter and strew the heaped-up wealth,*
	Adımını açıp yengeciğin	*Your dear aunt, opening her stride,*
	Coobuzar'ı kucaklayıp,	*Taking Coobuzar in her arms,*
	Coon-Döbö'ye doğru kaçmak için,	*To flee toward Coon-Döbö,*
	Döl emzirip çocukları,	*Suckling the offspring, the children,*
	Temir kana avare gitmeye	*To go astray to Temir khan*
	Aklına koyup yengeciğin,	*Your dear aunt set it in her mind,*
	Yıkıcılar girip gelmeden,	*Before the wreckers came storming in,*
	Kara kana sığınıp gitmeye.	*To go seek refuge with Kara khan.*
	Yengen ordodan kaçıp çıkana dek,	*Till your aunt fled out from the ordo,*
1340	Boz ala flama, kızıl tuğ,	*The grey-pied banner, the crimson standard,*
	Boy boylayan bağrış çağrış,	*Shouting and clamor ranging the heights,*
	Ay kasaba, kızıl tuğ,	*The moon-crescent finial, the crimson standard,*

Haykırışan bağrış çağrış.
Kırların hepsi bağırtı,
Kulak verip bakınca –
«Köböş!» diye nara atıyorlar.
Sırtların hepsi bağırtı,
Dönüp yengen bakınca –
«Koçkor!» diye nara atıyorlar.
Kuday, böylesini gösterme,
Mızrakların ucu tokuşup,
İnsanların başı vuruşup,
Saf çekip dalgalanıp,
Yere basıp kıpırdaşıp,
Kamıştan beter sel olup,
Nice yüzlerce el olup,
Hani, Manas'tan kalan kırk çoro –
Bayçoro «Manas!» deyince
Kırkı kırk yerden gelme it çoro,
Kötülerin hepsi
(Biri Altay'dan gelme değil mi,
Biri Kañgay'dan gelme değil mi,
Biri Kıtay'dan gelme değil mi,
Biri Kırım'dan gelme değil mi),
Atmaca gibi seslense de boşuna,

Kırk çoro aldırmadı ruha. Hepsi akın edip gitmişti.
Yağmur gibi yay çekip,
Kırk çoro, dolu gibi
ok atıp, Bunların hepsi yetişmişti.
Öfkelenip bağırıp,
Han Manas'ın adını söndürüp,
Hepsi «Köböş!» diye nara atıp,
Kalabalık ordu basıp gelmişti,
Telkızıl'a binen Bayçoro
Ant çarpasıcaları görmüştü.
Palasını beline kuşanıp,
Tek başına daldı saldırıp,
Tek başına dalmasının sebebi:
Kuday'ın sevdiği kuluydu,

Shouting and clamor crying out.
All the steppes one uproar,
Lending an ear and looking –
They roar the war-cry «Köböş!»
All the ridges one uproar,
When your aunt turned and looked –
They roar the war-cry «Koçkor!»
Kuday, show no one such a thing,
The lance-tips clashing together,
The heads of men colliding,
Drawing ranks and surging,
Treading the earth and milling,
A flood-tide worse than reeds,
Becoming hands by many hundreds,
Why, the forty çoro left from Manas –
When Bayçoro cried «Manas!»
Forty dog-çoro come from forty places, All of the wicked ones
(Is not one come from Altay,
Is not one come from Kañgay,
Is not one come from Kıtay,
Is not one come from Kırım),
Though he called like a sparrowhawk, in vain,
The forty çoro heeded not the spirit. All had ridden off in a raid.
Drawing bows like rain,
The forty çoro, shooting arrows
like hail, All of them had arrived.
Raging and shouting,
Snuffing out khan Manas's name,
All roaring the war-cry «Köböş!»,
The massed horde had come pressing on,
Bayçoro mounted on Telkızıl
Had seen the oath-cursed ones.
Girding his broadsword at his waist,
Alone he plunged in, attacking,
The reason he plunged in alone:
He was a servant beloved of Kuday,

Manas ile Bayçoro
Amca çocuklarıydı ikisi.
Telkızıl'ın ağzını çeviren oydu,
Manas'ın ruhunu sayarak
Ordosunu bekleyip duran oydu.
Abıke, Köböş haramın
Düşman olduğunu bilmedi,
Kazılmış derin çukurdur bu – diye,–
Şu başa gece çöktü,
Beecin'den gelen ordudur – diye,–
Öfkelenip bağırıp,
O anda «Manas!» diye nara atıp,

Geri sürüp, kalabalık orduya
Yeniden çarptı savurup.
Çıybıt ile Koçkor'a
Okdan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde bu ikisini
Sıra sıra yumruklayıp geçmişti.
«Köböş, Köböş, Köböş» – diye,–
«Köböş!» diye nara atıp,
Hani Manas'tan kalan kırk çoro
Yağmur gibi yay çekip,
Bayçoro'yu o anda,
Çıybıt, Koçkor iki haram,
Adıbay, Kölbay dört haram –
Kalabalık ordu basıp gelince,
Yere aydınlık değince,
Tan ağarıp sökünce,
Altındaki Telkızıl
Tökezleyip kapaklandı,
Hani, Manas'tan kalan kırk çoro,
Aybalta ile döve döve,
Bayçoro'ya yetişti işte,
Ruhu sayan Bayçoro
Tutsak düşüvermişti.

Bayçoro o anda şöyle der:

Manas and Bayçoro,
The two were uncles' sons.
It was he who turned Telkızıl's mouth,
Honoring the spirit of Manas
It was he who kept watch over his ordo.
That Abıke and Köböş the villains
Were foes, he did not know,
This is a deep-dug pit – saying,–
Night has fallen on this head,
It is a horde come from Beecin – saying,–
Raging and shouting,
That instant roaring the war-cry
«Manas!»,
Driving back, upon the massed horde
He struck again, flailing.
Çıybıt and Koçkor
He reached ahead of any arrow,
Where he reached them, these two
He pounded one after another and passed.
«Köböş, Köböş, Köböş» – saying,–
Roaring the war-cry «Köböş!»,
Why, the forty çoro left from Manas
Drawing bows like rain,
Bayçoro that instant,
Çıybıt, Koçkor, two villains,
Adıbay, Kölbay, four villains –
When the massed horde came pressing on,
When light touched the earth,
When dawn whitened and broke,
Telkızıl beneath him
Stumbled and pitched headlong,
Why, the forty çoro left from Manas,
Beating and beating with the aybalta,
Caught up with Bayçoro, see,
Bayçoro who honored the spirit
Had fallen captive.

Bayçoro that instant speaks so:

«Yoldaş olmuş kırk kurt,
Kazmayın benim çukurumu,
Kaynatmayın ağalar,
Benim ta nerelerdeki çilemi,
Başıma salmayın belayı,
Kula yapılmaz garabeti.
Dökmeyin benim kanımı,
Kırk ağam, kesmeyin dermanımı,
Kıymayın kızıl canıma,
Akıtmayın su gibi kanımı.
Kırk arslan ağacığım,
Yamanlığınızı bilirdim,
Kıyamete göçen Manas'ın
Töresini saklayıp yürüdüm.
Bir gün yol gözleyip durdum,
Ruhu altın Manas'ın
Ruhu için dövüştüm.
Atsız cana at veren,
Öte dünyaya göçen arslan Manas'ın
Ruhunu sayıp dövüşen –
Herkesten öte ben oldum kendim!
Altı şirin küçüğüyüm,
Allah'ın sevdiği kuluyum,
Öte dünyaya göçen insanın
Ben ruhunu sayıp yürürüm – diye,–
Murada erdik, Manas'la
Surkızıl'ın tokluğu,
Sağ kalmayıp ele bağlanan –
Benim aklımın yokluğu!
Kahrolası kırk kıraan,
Asil Manas sağken
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Ayda bir vurup halkından,
Altı bin cambı, bin kunduz,
Haraç aldık oralardan.
Asil Manas göçünce,
Haraç şöyle dursun, bok bile vermeden,
Ancıyan gitti keyfine.
Uykuya gözü ilişti,

«Forty wolves become companions,
Do not dig my pit for me,
Do not set boiling, elder brothers,
My torment from far-off places,
Do not loose calamity on my head,
The monstrous deed not done to a slave.
Do not spill my blood,
My forty elders, do not cut my strength,
Do not slay my crimson soul,
Do not let my blood run like water.
My forty lion elder brothers,
I knew your wickedness of old,
Of Manas who passed to the last day
I walked keeping his law.
One day I stood watching the road,
Of Manas whose spirit is gold
For his spirit's sake I fought.
He who gave a horse to the horseless soul,
Of lion Manas passed to the other world
Fighting in honor of his spirit –
Beyond all others, it was I myself!
I am the little one of six sweet ones,
I am a servant beloved of Allah,
Of the man passed to the other world
I walk honoring his spirit – saying,– We
reached our goal, with Manas
The fatness of Surkızıl,
Not staying free, but bound by hands –
That is the lack of my own wits!
Curse-ridden forty kıraan,
While noble Manas lived
From Altı-Şaar, from Kokon,
Striking their people once a month,
Six thousand cambı, a thousand otter-skins,
We took as tribute from those lands.
When noble Manas passed away,
Tribute aside, not giving even dung,
Ancıyan went its merry way.
Its eye slipped into sleep,

O Manas kökcalın
Öldüğü ancak bu yıl bilindi.
Aziz şirin sağlığında
Kalday'ı döverek gelirdik,

Kastını kuran düşmana
Dilediğimizce dalardık,
Canımız sıkılsa karaca vururduk,
Sıkılmazsak Talas'ta
Sultan gibi yatardık.
Çam mızrak Coybolot'u
Kavradığımızda dev olduk,
Hanımız Manas ölünce,
Bahadırlar, kan döküşüp düşman olduk.
Ahitli söz unutuldu gitti,

Kırlardaki yılkını
Şimdi Ancıyan vurup yedi gitti!

Han Manas sağken
Kalday ile Şibee'nin
Halkını katıp kuşattık,
Kakan'lı Beecin'i,
Altı ay hâkim biz olup,
Çoñ-Beecin yurdunu yağmaladık.
Çoñ-Beecin'den usta kızlar aldık,
Ay Cañ-cuñ kızı Birmıskal,
Burulça başta, kızlar aldık.
Peşinden yürüyüp can olduk,
Süleyman'ın basmadığı Beecin'de
Sorgu sorup han olduk,
Sultanın gözü göçünce,
İşte böyle söndük kaldık.
Düşünün, kırk kıraan,
Vadiden akan pınarı,
Şu talan ettiğiniz,
Kırgın salıp vardığınız –
Han Manas'ın Semetey'i

That Manas the kökcal
Had died, was known only this year.
While the dear sweet one was in health
We would come home from thrashing the Kalday,
Upon the foe who plotted harm
We plunged as we pleased,
If our souls grew bored we shot roe-deer,
If not bored, in Talas
We lay like sultans.
When we gripped the pine lance
Coybolot, we became giants,
When our khan Manas died,
Bahadırs, we spilled blood and turned foes.
The covenanted word was forgotten and gone,
The herds upon the steppes
Now Ancıyan has struck and eaten them, gone!
While khan Manas lived
The Kalday's and the Şibee's
People we herded in and besieged,
Beecin of the Kakan,
Six months we were its masters,
We plundered the land of Çoñ-Beecin.
From Çoñ-Beecin we took skilled girls,
Birmıskal, daughter of Ay Cañ-cuñ,
Burulça foremost, we took girls.
Walking behind him we became his souls,
In Beecin where Süleyman never trod
We held inquest and were khans,
When the sultan's eye passed away,
Thus we were snuffed out and left.
Think, forty kıraan,
The spring that flows from the valley,
This place you have plundered,
Where you came dealing slaughter –
Khan Manas's Semetey

Daha kundakta çağıydı,
Ölürken gördüğü yavrusuydu.
Dul ile öksüzü

Enseleyip nasıl vururuz?
Kıyamete göçen dostumuzun

Ruhuna yad düşmüş oluruz. Tan ağarıp sökünce,
Kahrolası kırk çoro,
Meğer hiç aklınız yokmuş!
Derin çukurunuz, hendeğiniz yok,
Silahlanıp durmuşsunuz,
Hep birden mızrak kapacak gibi,
Beecin'deki Koñurbay değil ya,
Belli yerde düşmanınız yok,
Karşılıklı savaş etmeye
Bayçoro'da derman yok.
Harama gücü yeter mi,
Boğuşsa da çoroda
Kene kadar çare yok,
Ruha hizmet eden Bayçoro
Öyle demese ölüm olmaz mı?

O aklı bulmasa –
Kırk çoro yakalayıp bir tutup

kesmez mi? Tutun yurdum, tutun – diye,–
Koyun gibi başını kesmezler mi,

Kavun gibi karnını yarmazlar mı!
Bayçoro'dan fayda yok,
Yengeciğin Kanıkey'de çare yok.
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Töre Manas'ın diktiği bağda,
Kaynağın kara gözünde,
Tam çınarın dibinde
Han Manas'ın ulu ordosu,

Was still in his swaddling days,
The babe he saw as he lay dying.
The widow and the orphan

How can we strike them from behind?
To the spirit of our friend passed to the last day
We shall have become strangers. When dawn whitened and broke,
Curse-ridden forty çoro,
It seems you had no wits at all!
You have no deep pit, no trench,
You have stood yourselves under arms,
As if all at once to snatch the lance,
It is not Koñurbay in Beecin,
You have no foe in any fixed place,
To make war face to face
Bayçoro has no strength.
Can his power match the villains,
Though the çoro grapple,
There is no remedy even tick-small,
Bayçoro who serves the spirit,
Had he not spoken so, would death not come?
Had he not found that wit –
Would the forty çoro not seize him, hold him,
and cut? Hold, my people, hold – saying,–

Would they not cut his head off like a sheep's,
Would they not split his belly like a melon!
From Bayçoro there is no help,
In your dear aunt Kanıkey no remedy.
On the lower side of Tört-Kül,
In the orchard planted by töre Manas,
At the black eye of the spring,
Right at the plane-tree's foot,
Khan Manas's great ordo,

Ulu ordoyu sıkı kuşatıp,
«Köböş!» narası, gürültü kopararak,
Mızraklarını hazırlayıp,
Aybaltasını kuşanıp,
Azı dişlerini sırıtıp,
Atların küheylanı öne ayrılıp,
Kıl bıyığını sarkıtıp,
Erlerin yamanı görünüp,
Ruh çarpmış kırk çoro
Öne düşüp ayrıldı.

Besieging tight the great ordo,
The war-cry «Köböş!», raising a din,
Readying their lances,
Girding on their aybaltas,
Baring their back teeth in a grin,
The coursers of horses pulling ahead,
Letting their wire mustaches droop,
The worst of men showing themselves,
The forty çoro, spirit-struck,
Pulled out and took the lead.

Gün kızarıp batınca,
Elin önde gideni yatınca,
Yere aydınlık değince,
Tanın ardı kabarıp,
Gün ağarıp belirince,
Gökten yıldız kayışıp,
Kıbleye doğru saçılıp,
Tan yarılıp sökülünce,
Manas hanın kırk çorosu
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Tut-tut-tuta koşuşup,
Tutacaksan bağlayıp,
Köböş daldı haykırıp.
Yürüyüşünden toz kopup,
Domuz sesinden can çıkıp,
Yağlanmış buğday yüzlenip,
Alacakaranlık duman gözlenip,
«Sığınak edip oturduğu
Semetey kulunu haklayın,– diye,–
Bel bağladığı öksüzünü
Şimdi yakalayalım,
Hani o medet bildiği Çıyırdı'yı –
Onu köpeklere yem edelim!
Kadınken halkı bozan,
Kancık karı Kanıkey'den –
Böylece öcümüzü alalım!»

When the day reddened and set,
When the vanguard of the host lay down,
When light touched the earth,
The rear of dawn swelling up,
When day whitened and appeared,
Stars slipping across the sky,
Scattering toward the kıble,
When dawn split and broke,
Khan Manas's forty çoro
Drawing bows like rain,
Shooting arrows like hail,
Rushing with «Catch–catch–catch!»,
If you would catch him, bind him,
Köböş plunged in, bellowing.
Dust rising from his march,
The soul fleeing at his boar's voice,
His face like oiled wheat,
His eyes like twilight smoke,
«The one he sits with as his refuge,
Finish off the foal Semetey,– saying,–
The orphan he leans upon,
Now let us seize him,
And that Çıyırdı he takes for comfort –
Let us make her food for dogs!
A woman who broke the people,
From the bitch-wife Kanıkey –
Thus let us take our vengeance!»

O anda, kalabalık basıp gelince,

Zavallı anan Kanıkey
Dimdik durur, hiç aldırmaz,
Altı haramın haykırıp girmesini
Topuğuna denk tutmaz.
Er yapılı Kanıkey,
Aziz doğmuş tuygunun,
Dimdik karşı durdu tuygunun,
Dişi kaplandır zavallın.
Dönüp bakmadan yengen Kanıkey,

That instant, when the mass came pressing on,
Your poor mother Kanıkey
Stands bolt upright, heeds them not,
The six villains' howling entry
She ranks not even at her heel.
Kanıkey built like a man,
Your dear-born tuygun,
Your tuygun stood straight against them,
A tigress is your poor one.
Without a backward glance, your aunt Kanıkey,

Kıraanın, zavallı, öyle duruşu –
Ordoyu kırıp geçirenler,
Kuday'ın çarptığı itlerdi!
Hani, kaplan yengen yamanın
Oturduğu yere baksan,
Muskadan geçen ok oldu,
Ciğerden delip gidiyor,
Manas'tan kalan kırk çoro,
Kırk çoro nerde duracaktı.
Yağmur misali yay boşaltıp,
Hep birden dalınca
Damların hepsini yıktılar,
Söğütlerin hepsini devirdiler.
Han Manas'ın ordosunda
Nice temaşa gördüler,
Hanınız Manas'tan kalan
sayısız malı, Altı yüz erkek deveye havut vurup,
Kesek itler, kamçıyla ölçüp bölüştü.
Kızıl altın, sayısız dilde,
Kaplan han sağken,
Kapı kanadı demir-çelikten,
Kakan'lı Beecin'i
Kuşatıp durduğu çağda,
Haraç – dilde çok alıp,
Fazlasıyla yığdığı hazine.

The kıraan, poor soul, standing so –
Those who cut down the ordo
Were dogs struck down by Kuday!
Why, your tiger aunt, of the wicked one
If you looked where she sat,
It became an arrow passing the amulet,
It pierces through the liver and goes,
The forty çoro left from Manas,
Where would the forty çoro halt.
Loosing their bows like rain,
When they plunged in all at once
They toppled all the roofs,
They felled all the willows.
In khan Manas's ordo
Many a spectacle they saw,
The countless wealth left from your khan Manas, Setting pack-saddles on six hundred bull camels,
The cur dogs measured it out with the whip and shared it. Red gold, dilde beyond count,
While the tiger khan lived,
The door-leaves of iron and steel,
Beecin of the Kakan
In the days he held it besieged,
Tribute – taking dilde in plenty,
The treasure he heaped in overflowing store.

Babasından küçük kalan
Öksüze verilecek hazine.
Kocasından ayrı düşen
Dula verilecek hazine.
İki gözden yoksun kalan
Köre verilecek hazine,
Eli ayağı hiç olmayan
Çolağa verilecek hazine –
Bu malı yağmalayıp aldı işte,
Altı kul bozgunu adamakıllı
saldı işte. Tul dibinde çın çın öterek,

Bütün kunduz derisini
Yarıya bölüverip,
İtlerin paçalık etti işte.
Beyi ölmüş kul gibi böbürlenip,

Tulum gibi burnu sarkıp,
Tepeye çıkıp bağırıp,
«Köböş!» diye nara atıp –
Kaplan Manas'ın öldüğü yer,
Kankordan kalan sayısız malı
Haramların kamçıyla ölçüp böldüğü yer!

Kırlarda yılkı ala başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Ona da saldırıp daldı işte.
Yayıla kurula keyfe erip,
Kırk çoro ile altı haram
Paylaşıp alıp bay olup,
Yedi erkek deveye havut vurup,
Ancıyan'ın atkısı ipek sarı-ala,
Bukar'ın kumaşı pahalı kara-ala –
Bunları yükleyip gitti işte.
Kıtay'dan gelen yakut taş –
Bunu da yükleyip aldı işte.
Otlağı dolduran tümen koyun,

Bağlanıp konmuş sayısız deve –

Left small without his father,
Treasure meant to be given the orphan.
Fallen apart from her husband,
Treasure meant to be given the widow.
Left bereft of both eyes,
Treasure meant to be given the blind,
With neither hand nor foot at all,
Treasure meant to be given the maimed –
This wealth they plundered and took, see,
The six slaves loosed the rout in earnest, see. Ringing shrill at the mourning-tul's foot,
All of the otter pelts
They split into halves,
And made them dog-legging trim, see.
Swaggering like a slave whose bey has died,

His nose drooping like a tulum-skin,
Climbing the hilltop, shouting,
Roaring the war-cry «Köböş!» –
The place where tiger Manas died,
The countless wealth left from the kankor
Is where the villains measured it with the whip and shared!
On the steppes the herds pied-headed,
Argımak and courser mingled,
On those too they fell and plunged, see.
Sprawling at ease, taking their pleasure,
The forty çoro and the six villains
Divided it up and grew rich,
Setting pack-saddles on seven bull camels,
Ancıyan's weft of silk, yellow-pied,
Bukar's costly cloth, black-pied –
These they loaded up and went, see.
The ruby stone come from Kıtay –
This too they loaded up and took, see.
The ten-thousand sheep that filled the pasture,
Countless camels tethered and set –

Tümünü vurup gitti işte,
Köküne böylece kıydı işte.
Hani, karayağızın güzeli,
Biçare Müslümanın soylusu,
Kaplan yengen Kanıkey,
Bir başına kalakalmış,
Kankorundan ayrılmış
Otuz iki yaşında.
Kankor Manas törenin
Öleli kırk gün olmamış,
Koskoca kara başında,
Kanlı yüzü yırtık içinde,
Hani, bakıp büyüteceği çocuğu
Zavallı yengen Kanıkey
Emzirip durur sessizce.
Aktinte'yi kavrayıp gerilip,

They struck the whole and went, see,
Thus they slew it to the root, see.
Why, the beauty of the dark-browed,
The noble one of the helpless Muslim,
Your tiger aunt Kanıkey,
Left all alone,
Parted from her kankor
At thirty-two years of age.
Since kankor Manas the töre
Died, not forty days have passed,
On her great black head,
Her bloodied face amid the rents,
Why, the child she was to tend and raise
Your poor aunt Kanıkey
Suckles on in silence.
Gripping Aktinte, drawing back,

Kanı çekilip morarıp,
Emzirip durduğu çocuğa karşı
Üşenmeden vardı Köböş kul:
«Kadınken töre sarsıp
yurt bozup, Kundaktaki çocuğu
Kızken cihanı çalkalayıp
el bozup, «Varmazsan al sana, şirret,– diye,–
İstense verilmez tulparına,
Kancığım, soğuk ukuruk mu saldım?!
Yakalayıp çevirdi,
Yalvarılsa verilmez yakut taşını
Senin gözünün önünde mi çekip aldım!
Manas'ın benden mi er,
Manas'tan Köböş mü eksik?!
«At ölse sağrısı gerek,– diye,–

Ağa ölse yenge gerek,– diye,–

Arabulucu gelse boğazlarsın,
Araya gelen elçiyi
Yok yere döversin.

His blood drained, turning livid,
Against the child she sat suckling
Köböş the slave came on unwearied:
«A woman who shook the law and
broke the land, The child in swaddling,
A girl who churned the world and
broke the people, «If you'll not wed, then take this, shrew,– saying,–
Not given to his tulpar though begged,
My bitch, did I cast a cold lasso-pole?! He seized and wheeled about,
The ruby stone not given though implored,
Did I snatch it away before your very eyes!
Is Manas more man than I,
Is Köböş any less than Manas?!
«If the horse dies, the croup is needed,– saying,–
If the elder brother dies, the sister-in-law is needed,– saying,–
If a go-between comes, you throttle him,
The envoy come to mediate
You beat for nothing at all.

Onmadık kancık, onmazsın,
Kankorun Manas artık yok,
Sen inadından vazgeçmezsin!
Arabulucu sözü bilmezsin,
Manas ile baba bir –
Ulu hatun, küçük hatun bizdik,
Bahadırın gözü göçünce
Ne de birimize varırsın!
Kazgaldak uçup geri dönmez,
Kara-Kır senin bozkırın mı?
Kaçıp gidecek kara yüzlü,
Baba evine gitmek mi kaygın?
Belli yiğit belledığin –
Namlı Bakay mı arslanın?
Yönelip kaçıp varacağın –
Tekeçi'nin Ormombek'i mi senin erin?
Elma gibi başı alırken,
Manas'tan kalan öksüzü
Sen, kalkan edip durmuşsun.
Kancık, sen, başka yöne çevirdin
kaygını. Yakalayıverdi Köböş'ü:
Medet bilip oturduğun,
Beni yaman kırıp geçirecek olan –

Senin kundaktaki oğlun mu?»
Arkesken'i hışımla,
Çekip sıyırıp eline,
Belayı itler başlattı,
Altı parçaya bölüp attılar!

Kara çeneli aybaltayı
Sağ kürek kemiğinin üstüne,
Vay anan bahtsıza,
O anda çekip indiriverdi.
Zavallı yengen Kanıkey
Çığlık atıp iki büklüm düştü.
Gerilip Köböş vurunca,
Zavallı yengen Kanıkey
O anda tepesi üstü düştü.

Hopeless bitch, you will not mend,
Your kankor Manas is no more,
You will not leave off your stubbornness!
You know no word of mediation,
Of one father with Manas –
Great wife and little wife were we, When
the bahadır's eye passed away
You will not wed a one of us!
The kazgaldak flies off and turns not back,
Is Kara-Kır your own steppe?
Black-faced one set to flee away,
Is going to your father's house your care?
The proven hero you have marked –
Is famed Bakay your lion?
The one you'd turn and flee to –
Is Tekeçi's Ormombek your man? While
taking the apple-round head,
The orphan left from Manas
You have stood making him your shield.
Bitch, you have turned your care another
way. He seized on Köböş so:
The one you sit taking for comfort,
The one to cut me down in ruin –

Is it your son in the swaddling?»
Arkesken in his fury,
Drawing it bare into his hand,
The dogs began the calamity,
They cut him in six pieces and cast him
down!
The black-jawed aybalta
Upon the right shoulder-blade,
Alas for your luckless mother,
That instant he swung it down.
Your poor aunt Kanıkey
Shrieked and fell bent double.
When Köböş, drawing back, struck,
Your poor aunt Kanıkey
That instant fell headlong.

«Öh!» deyince ağzından,
Yengenin, oluk oluk kan gitti.
Kendinden geçip şaşkın,
Üstüne kapkara gece çöktü.
Alın kemiği yatıkmış,
Bu dehşeti göreceği –
Yengenin gün göreceği kısaymış.
Ense saçı seyrekmiş,
Bahadırın gözü göçünce,
Zavallı yengen yamanın
Belası pek çokmuş.
Köböş kul yıkasıya vurunca,

Zavallı yengen Kanıkey
Yeri kucaklayıp yatarken,
Yengeni köpeklere yem ederken,
Keçe örtü gibi kalpaklı Şuutu kul –
Manas'ın yakın çorosu:
«Köböş sen, han değilsin, boşsun,
Han olduğun gerçekse,

Nasıl olur da kadının başını
kesersin?!» Benden sonra kadına
Pek yaman er Şuutu
Türlü türlü söz sıraladı işte,
Zavallı yengen yamanı
Han Köböş'e vurdurmadan,
Yengeni kurtarıp aldı işte.
Dil söylemez, söz demez,
Dilden düştü yengeciğin.
Gece gündüz soluklanmadan,
O anda, benzi soldu yengeciğin.

Kımıldamaya çare yok,
Güçten düştü yengeciğin.
Kararıp göze gece çöküp,
Dertli başa kara gün düşüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Böğründen kanı dökülüp,

As «Öh!» broke from her mouth,
Your aunt's blood went gushing in streams.
Out of her senses, dazed,
Pitch-black night fell upon her.
Her brow-bone lay aslant,
That she should see this horror –
Short were the days your aunt would see.
The hair of her nape was sparse,
When the bahadır's eye passed away,
Your poor aunt, of the wicked one
The torment was very great.
When Köböş the slave struck her crashing down,
Your poor aunt Kanıkey
While she lay embracing the earth,
While they made your aunt food for dogs,
Şuutu the slave, his kalpak like a felt cover –
Manas's close çoro:
«Köböş, you are no khan, you are hollow,
If it is true you are khan,

How is it you would cut a woman's head?!» After me, for the woman
Şuutu, a right fierce man,
Ranged out words of every kind, see,
Your poor aunt, the stricken one,
Before khan Köböş could strike her,
He rescued your aunt and took her, see.
Her tongue speaks not, says no word,
Your dear aunt fell from speech.
Night and day without drawing breath,
That instant your dear aunt's face went pale.
No means left to stir,
Your dear aunt fell from strength.
Darkening night sinking on her eyes,
The black day fallen on the grieving head,
Her rib-bone wrenched apart,
Her blood spilling from her flank,

Gece gündüz geçene dek
Kendinden geçip kaldı işte,
Gün kuşluk vaktine varınca
Aklını derleyip aldı işte.
Bahtsızın aklını dağıtan –
İkiye bölünüp atılan,
O emzirip durduğu çocuğuydu.
Doğrulup bakınca,
Sığınacak kuytusu yok,
Atıştıracak aşı yok.
Bel bağladığı dayanağı yok,
Yengenin gizlenip gideceği
yeri yok. Yürüyeyim dese gücü tükenip,

Kaçıp girecek ormanı yok,
Arka bilip gidilecek,
Düşmanlık etmeyecek kimse yok.
Ne edeceğini bilemeden,
Üstüne müşkül gün düşüp,
Asil yengenin başına
İnsanın görmediği gece çöküp.
«Kaplan töröm, ölme,– diye,–
Kaygıyı kuru can görmesin,– diye,–

Kuday can diye yarattıysa,
Kuday, böyle dehşet verme,– diye,–
Oloñ gibi gür zavallı saç,
Kökcalım töröm ölünce
Böyle bozkırlara düştü
zavallı baş.
Altı kez dolayıp ipek saçı
Örmez oldum, bana ne oldu?
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete doğru can çekip,
Hali yaman olduğu demde,
Sultana kurban olup
Ben ölemeden, bana ne oldu!

Till night and day had passed
She lay out of her senses, see,
When the day reached mid-morning
She gathered up her wits, see.
What scattered the luckless one's wits –
The one split in two and cast away,
Was the child she had sat suckling.
When she straightened up and looked,
No nook to shelter in,
No morsel of food to eat.
No support she leaned upon,
No place for your aunt to hide
and go. Should she will to walk, her strength gives out,
No forest to flee into,
No one to go to as a backing,
No one who would not deal her enmity.
Not knowing what to do,
The hard day fallen upon her,
Upon your noble aunt's head
A night no human saw came down.
«My tiger töröm, do not die,– saying,–
May the withered soul not see this grief,– saying,–

If Kuday created it as a soul,
Kuday, give not such horror,– saying,–
The poor hair thick as oloñ-grass,
When my kökcal, my töröm died,
So fell upon the steppes
the poor head.
Winding the silken hair six times around
I braid it no more, what became of me?
His wire mustache drooping,
His soul drawn toward the last day,
In the hour his state was grim,
Becoming sacrifice for the sultan
That I could not die, what became of me!

Dirinin süsü yer iledir,

Kadının günü er iledir,
Azizim töröm, keşke ölmez olaydın!
Böylece bir kez daha bayılıp,
Kara yüzlü, keşke bu horluğu görmez olaydın.
Kankorun Manas'ın öldüğü yer,
Kara yüzlü Kanıkey'in horluk gördüğü yer.
Talas'ın pınar damlasınca,
Nice yere iz bıraktı
Altı haramın kamçısı.
Hesabı fena gördürüp,
Arkadan gelen harama,
Fark etmeden otururken,
Anacığın, memesini yardırıp.
Kürekten kara kan gidip.

Bu horluğu gördükten sonra
Hüngür hüngür ağlayıp anacığın,
Kaderden bilip anacığın.
Kadınlığını belli etmeden,
Allah'a dilini değdirmeden.
Yağmalanan malı görünce,
Azizin Manas ölünce,
Ayköl'den kalan sayısız malı

Abıke, Köböş iki haram,
Çıybıt, Koçkor dört haram,
Adıbay, Kölbay altı haram –
Ayköl'den kalan sayısız malı
Kamçıyla ölçüp bölünce,

Ganimeti yağmalayıp alınca,
Kullar bozgunu fena salınca, Eri ölünce kadına

Tepeden girip basınca,

The living one's adornment is with the earth,
A woman's day is with her man,
My dear töröm, would you had never died!
So she swooned yet once more,
Black-faced one, would you had never seen this scorn.
Where your kankor Manas died,
Is where black-faced Kanıkey saw scorn.
As many as the spring-drops of Talas,
In many a place it left its mark,
The whip of the six villains.
Making her see a bitter reckoning,
By the villain coming from behind,
While she sat unawares,
Your dear mother, her breast split open.
Black blood running from the shoulder-blade.
After she had seen this scorn
Your dear mother weeping loud,
Your dear mother taking it as fate.
Betraying no womanly weakness,
Not touching Allah with her tongue.
When she saw the plundered wealth,
When your dear Manas died,
The countless wealth left from Ayköl

Abıke, Köböş, two villains,
Çıybıt, Koçkor, four villains,
Adıbay, Kölbay, six villains –
The countless wealth left from Ayköl
When they measured with the whip and shared,
When they plundered and took the spoils,
When the slaves loosed the rout in earnest,
When upon the woman whose man has died
They stormed in from above,

Hazine ağzını açınca,
«Hazinemi alsalar varsın,
Hani, kankorunun ulu mescidi, Aziz
yurdu görene dek
Çevresi çınar bağı,
Kırk yıl suya batırılsa
Ucu bile bozulmayan,
Seksen yıl suya bırakılsa
Kabarıp çürümeyen,
Altın işli ulu kilim –
Baksan göze ilişmez,
Kilim şöyle dursun, kütük yok,
Nerede olduğu bilinmez.
Han Manas'ın ulu mescidinin
Çınarını kesip deviren,
Huyu bozuk altı haram,
Mescitle savaşıp,
Su salıp yıkan,
Söğütlerin hepsini devirip,
Damların hepsini çökerten.
Tümünü talan etmişler,
Hazine duran Kara-Üñkür –
Mağarası bomboş kalmış,
Hazineyle dildeyi
Altı haram tümüyle almış,
Hani, zavallı yengen Kanıkey
İki düşünceyle o anda
Ölmeyip sağ kalmış.
Boynu bükük günü tükense,
Dediğimi anlar,– diye,–
Çaresi biterse, kara yüzlü
Ondan sonra varır,– diye,–

When they threw open the treasury's mouth,
«Let them take my treasure, so be it,
Why, her kankor's great mosque, Till she
should see the dear homeland
Ringed with its grove of plane-trees,
Though steeped in water forty years
Not even its edge would spoil,
Though left in water eighty years
It would not swell nor rot,
The great gold-worked carpet –
Look, and it meets no eye,
The carpet aside, not a log remains,
Where it is, none can tell.
Of khan Manas's great mosque
Felling its plane-tree with the axe,
The six villains, foul of nature,
Warring against the mosque,
Loosing water to wreck it,
Felling all the willows,
Bringing down all the roofs.
The whole they have plundered,
Kara-Üñkür where the treasure stood –
Its cavern is left stripped bare,
The treasure and the dilde
The six villains took entire,
Why, your poor aunt Kanıkey
With two thoughts at that instant
Did not die but stayed alive.
Should her bowed-neck days run out,
She will grasp what I said,– saying,–
Should her remedy fail, the black-faced one
Will come to us then,– saying,–

Altı haramın ettiğini bilir mi.
Arslan anan Kanıkey,
Altı harama varır mı hiç!
«Derlediğim altın hazinem
Böyleymiş demek, saçayım,
Azizimin dediği sözdü,

Does she know what the six villains did.
Your lion mother Kanıkey,
Would she ever go to the six villains!
«My gold treasure I gathered up
So this is how it was, then let me scatter it,
It was the word my dear one spoke,

Baba evin yakındır demişti,
Şimdi baba evime doğru kaçayım!
Dönüp dolanıp gelene dek,
Aziz Talas, esen kal!
Kara-Buura geniş vadi,
Ilgınlı Keñ-Kol ulu vadi,
Yerimle birlikte esen kal!
Dönüp dolanıp gelene dek,
Aziz yüzünü görene dek,
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse
Kaplan misali sinsi yürüyen,
Ölümden geri durmayan,
Ecelden geri dönmeyen,
Aziz Kırgız'ım, esen kal!
Kesek itler, Keñ-Kol'dan vurup göçümü,
Kadınlık kurusun,
Kurban olduğum Yaradan,
Kankorumdan ayrı düşüp,
Böylece, öcümü alamadan gidiyorum!
Kesek kullar, Keñ-Kol'dan yağmalayıp varımı,
Yakınım cefa saldıktan sonra,
İtlerden alamadan gittim derdimi.

Kazkaldak denen zavallı kuş,
Dönüp uçar bozkıra – diye, –
Nice horluk gördüm ben,
Karnımdan çıkan çocuk – diye.
Çaylak denen zavallı kuş
Süzülüp uçar bozkıra – diye, –
Çevremi saran akraba yokluğundan
Kuruyup gidiyorum, Kuday ay,
Karnımdan çıkan çocuk – diye.
Kaburga kemiği sökülüp,
Kaçmaya karar verdi anacığın,

He had said your father's house is near,
Now let me flee toward my father's house!
Till I turn and wander back again,
Dear Talas, fare you well!
Kara-Buura, broad valley,
Tamarisked Keñ-Kol, great valley,
Fare well together with my land!
Till I turn and wander back again,
Till I see your dear face,
Never sated though it drinks its fill,
Never leaving off its greed,
If driven through the dark
Stalking sly as a tiger,
Never shrinking back from death,
Never turning back from doom,
My dear Kırgız, fare you well!
Cur dogs, striking my caravan out of Keñ-Kol,
Let womanhood wither,
Creator to whom I am sacrifice,
Fallen apart from my kankor,
Thus I go, unable to take my vengeance!
Cur slaves, plundering my having out of Keñ-Kol,
After my own kin dealt me torment,
I went unable to claim my grievance from the dogs.
The kazkaldak, that wretched bird,
Wheels and flies to the steppe – saying, –
Many a scorn have I seen,
The child come from my womb – saying.
The kite, that wretched bird,
Glides and flies to the steppe – saying, –
For want of kin gathered round me
I am withering away, O Kuday,
The child come from my womb – saying.
Her rib-bone wrenched apart,
Your dear mother resolved to flee,

Gözünün yaşı dökülüp.
O anda, gözünün yaşını
silemeden, Bel bağladığım belimden,

Burnunun suyunu çekemeden,
Kırları yürüyüp sığınıp,
Böğründen akan kara kan
Mesinden aşağı sızarak.
Bitkin düşüp ağlayıp feryatla,
Yürüyeyim dese ananın
İliği kemiği fena sızlayıp,
Yorulup bitip yürüyemeden,
Öleyim dese, ölemeden,
Şu inatçı cana
kıyamadan. Yürüyüp çıktım Talas'tan,
Beli kollayıp geçemeden,
Anacığın, belli yere varamadan, Her
boydan türlü gömleğim
Bitkin başa gece çöküp,
Anacığın Talas'ı bırakıp gidemeden:
Yıldırmadan, and içtiğim
«Tükenen dağın çıkıntısında,
Düzleşen dağın burnunda,
Geniş Ak-Çiy'in yamacında,
Talas'ın beri ucunda,
Han Manas'ın korganı var,
Korgana varayım,
El tutuştuğum töröme,
Kurumuş can, tavaf edip kalayım.
Ruhu üstün bir şirdi,
Bir nişanını alayım.
Bir nişanı yoksa eğer,
Ben oracıkta ölüp kalayım!..
Kocosan töröm, el ver,
Vay gün, töröm, yol ver,
Horluk düştü kuru cana,

Bu demde ey Kuday,
Kara yüzlüye yol veriver!

Her eyes' tears spilling down.
That instant, unable to wipe
her eyes' tears, From the waist I leaned upon,
Unable to sniff back her running nose,
Walking the steppes for shelter,
The black blood flowing from her flank
Seeping down below her soft boot.
Worn out, weeping with lament,
Should your mother will to walk
Her marrow and bone aching sore,
Wearied, spent, unable to walk,
Should she will to die, unable to die,
Unable to slay this stubborn
soul. I walked out from Talas,
Unable to sight the pass and cross,
Your dear mother, unable to reach a fixed place, My shirts of every cut
Night fallen on the weary head,
Your dear mother unable to leave Talas and go: Unflinching, that I swore by,
«On the spur of the mountain's ending,
On the nose of the mountain leveling out,
On the slope of broad Ak-Çiy,
At the near end of Talas,
Stands khan Manas's korgan,
Let me go to the korgan,
To my töröm whose hand I clasped,
Withered soul, let me stay circling in tavaf.
He was a lion supreme in spirit,
Let me take one token of him.
And if there be no token,
Let me die and lie right there!..
Kocosan, my töröm, give your hand,
Alas the day, my töröm, give way,
Scorn has fallen on the withered soul,

In this hour, O Kuday,
Give way to the black-faced one!

Yaman arslandan ayrı düşüp,
Baba evime mi gideyim?
Çalkanan Talas yerimi,
Dopdolu Kırgız elimi,
Ey Kuday, bu yerde bırakıp
mı gideyim?
Ey Kuday, gerçekten ayrı mı kalayım,
Namlı Kırgız elimden?
Rüzgârı vurup yel değen
Yel gibi zavallı var mıdır?
Yiğidinden ayrı düşüp,
Koşarak kaçan, yaya kaçan
Benim gibi zavallı var mıdır?
Dulluk düşüp başına,
Benim kadar hıçkıran var mıdır?!
Bukar'ı sığınak edip
Benim kadar avare düşen var mıdır?
Çeksem boynuma yetmiyor,
Kökcalım, çekip yatsan
koynuna.
Ordomu ite bozdurup,
Talanını gördüm, kepaze oldum,
On iki erenle el tutuşan

Yıkılasım töröm, yanına al!
Kırlarda yılkın ala başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Ağa-ini akraba hepsi düşman,
Ardında erkek çocuk küçük,
Canımı azaba salmadan,
Vay günüm töröm, yanına al!

Dağdaki yılkın ala başlı,
Toburçak, kula karışık,
Yurdu küstürmeden bekleyecek

Ardında erkek oğlun küçük.
İtlere kaptırıverdim,
Azizim Manas, yanına al!

Fallen apart from the fierce lion,
Shall I go to my father's house?
My churning land of Talas,
My brimming Kırgız people,
O Kuday, shall I leave them in this place and go?
O Kuday, shall I truly stay parted
From my famed Kırgız people?
Struck by the wind, touched by the gale,
Is there a wretch like the wind?
Fallen apart from her hero,
Fleeing at a run, fleeing on foot,
Is there a wretch the like of me?
Widowhood fallen on her head,
Is there one who sobs as much as I?!
Making Bukar her refuge
Is there one cast adrift as much as I?
I pull, and it reaches not my neck,
My kökcal, would you but pull me to your breast.
My ordo wrecked by dogs,
I saw its plunder, I was disgraced,
You who clasped hands with the twelve saints,
My töröm laid low, take me to your side!
On the steppes your herds pied-headed,
Argımak and courser mingled,
Elder and younger kin all foes,
Behind you your boy-child is small,
Before my soul is put to torment,
Alas my day, my töröm, take me to your side!
On the mountain your herds pied-headed,
Toburçak and dun mingled,
To keep the land from turning cold

Behind you your boy-son is small.
I let the dogs snatch him away,
My dear Manas, take me to your side!

Kaplan, altını derleyen
sen oldun, Ayköl'üm sağken
Azabını çeken ben oldum.
Gümüşü derleyen sen oldun,
Gününü gördü altı haram,
Yasını çeken ben oldum.
Cefayı görüp kapandım,
Aydınlık günüm gece olup,
Ey Kuday, baba evine doğru
davrandım. Gümüşüm olmayıp
kömürce,
Kara-Buura, Çatkal'ım,
Kalabalık Kırgız, esen kal,
Salınıp hepiniz yattığınız yerde.
Kızıl gömlekli, ay gibi belli
Kız çocukların esen kalsın,
Kara kalpaklı, gök cepkenli
Aziz Kırgız'ım, esen kal!
Keleñker sağrılı, geniş saç bağlı
Gelinlerin aman kalsın!
Kara ekinden pirinç çok,
Kalayından gümüş çok,
Boz tavşandan tilki çok,
Bozaya yığılan malı çok.
Aziz yurt, giydiğin tilki
samur oldu, Asil yengen nasıl esirgesin,

Bu iş kişinin unutamayacağı iş oldu.
Manas'tan kalan aybalta,
Altınım hepten taş oldu,
Altı haram yurda baş oldu,
Kankordan kalan kırk çoro
Sonunda düşman kesildi.
Yağmur gibi yay çekip,
Yaraladılar beni,
Umaç gibi dağıttı uykumu,
Böylece vurdu yılkımı,
Gülüşümü tümden kesti,
Malımı tüketip gitti.

Tiger, the one who gathered the gold
was you, While my Ayköl lived
The one who bore its torment was I.
The one who gathered the silver was you,
The six villains saw their day,
The one who bore its mourning was I.
Seeing the torment I collapsed,
My bright day becoming night,
O Kuday, toward my father's house
I turned. My silver gone, mere charcoal,

My Kara-Buura, my Çatkal,
Teeming Kırgız, fare you well,
Where you all lie at your ease.
Red-shirted, moon-bright of waist,
May your girl-children fare well,
Black-kalpaked, in sky-blue jackets,
My dear Kırgız, fare you well!
Keleñker-rumped, with broad hair-bands,
May your brides remain unharmed!
More rice than the black grain,
More silver than its tin,
More foxes than grey hares,
Much wealth heaped up for boza.
Dear homeland, the fox you wore
became sable, How should your noble aunt
be spared,
This deed became a deed no person can
forget. The aybalta left from Manas,
My gold has wholly turned to stone,
The six villains became heads of the land,
The forty çoro left from the kankor
Turned foes at the last.
Drawing bows like rain,
They wounded me,
Scattered my sleep like crumbled dough,
Thus they struck my herds,
They cut off all my laughter,
They spent my wealth and went.

Padişahım sağken
Başayı derledim keçe gibi,
Bahadırdan kalan kırk çoro
Değerimi bilmedi sonradan,
Asil kumaşı derledim keçe gibi,
Ahiretlik dosttuk oysa,

Sonunda kırk çoro
Obamı vurdu sonradan.
Altınım olmayıp kömürce,
Küçük hatun oğulları
Semirince obamı bozdu.
O küçücük hatun oğulları
Ordomu yağmalayıp semirdi».
Feryatla ağlayıp Kanıkey,
Yengeciğin nasıl esirgesin,
Asil Almambet hanın
Sır barañ'ı –
(Manas'ın Akkelte'sini bulamayıp)
Onu değnek edip dayanıp,
Yetkin yengen yamanın
Dulluğu belli olup,
Çatışmada giyilse ok geçmez
Akolpok'u bulamayıp,
Manas'tan kalan sup cepken –
Sup cepkeni giyinip,
Aybaltaya dayanıp,
Yüreklenip bel bağlayıp,
Kankorundan ayrı düşüp,
Kaygıyla ağlayıp, gözleri yanıp,
Nice yeri yara bere içinde,

Kaygıyla yürüyüp, çilesi kaynayıp,
Köprücük eti ayrılıp,
Böğründen akan kan
Gömleğinin eteğinden dökülüp,
Yarım buğday tanesi kalmadan,

While my padişah lived
I gathered the başa like felt,
The forty çoro left from the bahadır
Knew not my worth thereafter,
I gathered the noble cloth like felt,
Though ours was friendship for the world to come,
At the last the forty çoro
Struck my camp thereafter.
My gold gone, mere charcoal,
The little wives' sons
Grew fat and broke my camp.
Those little bitty wives' sons
Plundered my ordo and grew fat».
Weeping with lament, Kanıkey,
How should your dear aunt be spared,
Noble Almambet khan's
Sır barañ gun –
(Unable to find Manas's Akkelte)
Making it her staff, leaning on it,
Your capable aunt, the stricken one,
Her widowhood plain to see,
Worn in battle, arrow-proof,
Unable to find the Akolpok,
The sup jacket left from Manas –
Putting on the sup jacket,
Leaning on the aybalta,
Taking heart, girding her hope,
Fallen apart from her kankor,
Weeping in grief, her eyes burning,
Many a place covered in wounds and bruises,
Walking in grief, her torment seething,
The flesh of her collarbone parted,
The blood flowing from her flank
Spilling from the hem of her shirt,
Not half a grain of wheat remaining,

Fena vurup gitmişler,
Tüyü dökük tayı bile bırakmadan
Köküne böylece kıymışlar,
Kamçı kayışı olacak ip kalmadan,
Hav hav ürecek it kalmadan,
Gak deyip uçan karga yok,
Guk deyip uçan kuzgun yok.
Arka bilecek insan yok,
Ey Kuday, ağza konacak nesne yok, Öne katılsa uğuru ak,
Geniş dünya dar olup,
Âlemin hanı Kanıkey,
Ayköl'ünden ayrı düşüp,
Artık hor olup avare düşecekti.
Dün daha, hırıl hırıl öksürüp,

Yastıktan başını kaldırıp,
Hakk'a boynunu bükünce,
Nişanlısı kökcalı,
Hali fenalaşıp durduğunda,
Elinden tutup söz demişti,
«Dolum benim, baba evini bul» –

diye demişti. Ayköl'ü Kuday almaz olaydı,
Törenin gözü göçünce,
Ey Kuday, bu yerde durup nideyim,
Almambet bakıp dururken
Baba evim Temir kana varıp

gideyim. İtler o zaman ordomu yağmalar mıydı,
Akrabam oldu düşmanım,
Ey Kuday, içimde bir kaldı
pişmanlığım, Yanımda durup baksaydı ya.
Yakından cefa çekmektense
Iraktan horluk göreyim,
Mızrağa takılan tuğu,

They have struck her cruelly and gone,
Leaving not even the molt-feathered colt
Thus they slew it to the root,
No cord left to be a whip-thong,
No dog left to bark bow-wow,
No crow flying with a caw,
No raven flying with a croak.
No person to be a backing,
O Kuday, no thing to set in the mouth,
Joined to the van, her fortune white,
The wide world grown narrow,
Kanıkey, khan of the world,
Fallen apart from her Ayköl,
Would now be scorned and cast adrift.
Only yesterday, coughing hoarse and rattling,
Raising his head from the pillow,
When he bowed his neck to the Truth,
Her betrothed, her kökcal,
When his state was worsening,
Took her hand and spoke a word,
«My brimming one, find your father's house» –
so he had said. Would that Kuday had not taken Ayköl,
When the töre's eye passed away,
O Kuday, what should I do staying in this place, Had Almambet stood watching
Let me go to my father's house, to Temir khan,
and be gone. Would the dogs then have plundered my ordo,
My kinsman became my foe,
O Kuday, one regret stayed
within me, Had he but stood by my side and watched.
Rather than suffer torment near at hand
Let me see scorn from afar,
The standard fixed upon the lance,

Ayköl'den kalan yadigârı,
Ben alıp kaçıp öleyim.
Bu yerde bozlayıp dururken,
Bilgili akraba dahi yok,
Ey Kuday, hangi mirasa ereyim,
Öksüzü alıp kaçıp,
Ondansa, ey Kuday,
Ben Bukar'a avare gideyim!

The keepsake left from Ayköl,
Let me take it, flee, and die.
While I stand wailing in this place,
Not even a knowing kinsman is here,
O Kuday, what heritage shall I attain,
Taking the orphan and fleeing,
Rather than that, O Kuday,
Let me go adrift to Bukar!

Talas'ı katıp ağıdıma feryatla,
Ağlayıp dursam hüngür hüngür,
Başı bargek söğütle sarılan,
Ayağı sıra altına dayanan,
Gök vaşak börk giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Aptiek sözünü gözeten,
Balla ağzını çalkalayan,
Arkaya yürüse sayısız ordu gibi,
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Çaresini bulup veren
Ağacığım Bakay burada yok!
Ay karanlık geceymiş,
Kancık denen anan yamanın

Joining Talas to my dirge with lament,
Though I weep on, sobbing loud,
His head wound round with bargek willow,
His feet set on rowed gold,
Wearing the blue-lynx börk,
Wielding the blue-pied shield,
Heeding the Aptiek's word,
Rinsing his mouth with honey,
Like a countless horde if he walked behind,
Finding the word in an instant,
Finding the eye in the dark,
Finding and giving the remedy,
My elder brother Bakay is not here!
It was a moonless, dark night,
For your mother called bitch, the stricken one,

Azap çekeceği günmüş.
Aysarala ata binen,
Tüpöğü yok mızrak alan,
Beline yalın kılıç bağlanan –
Hiç değilse, Almambet ayaş kalsaydı ya!
Bu horluğu salabilirler miydi,
Ya uzun boylu, geniş kürekli,
Kara çelik ağızlı –
Hiç değilse han Baltay'ın Çubak'ı.
Boğuşsa insanın gücü yetmeyen,

It was the day she would suffer torment.
Riding the horse Aysarala,
Taking the lance without tüpök-tassel,
A naked sword bound at his waist –
Had at least Almambet the ayaş remained!
Could they have loosed this scorn,
Or the tall one, broad of shoulder-blade,
With mouth of black steel –
At least khan Baltay's Çubak.
Whom no man's strength could match in grappling,

Ah, kurdun dişi işlemeyen,
Iraman'ın Irçıuul'u,
Uçkuru püsküllü kırk boğumlu –

Ah, whom the wolf's tooth could not pierce,
Iraman's Irçıuul,
His waist-cord tasseled, forty-knotted –

Gözüme görünmez oldu,
Ah, yanıma uğramaz oldu.
Kazılmış derin çukurum ay,
Benim kaynayıp duran çilem ay!
Alnımın yatıklığı,
Benim kısmetimin kıtlığı!

He is vanished from my eye,
Ah, he comes no more to my side.
O my deep-dug pit,
O my torment ever seething!
The aslant set of my brow,
The famine of my portion!

Ata yeğni, taya denk,
Dirseğe yaslanıp dinlenmez,
Bir an kestirip uyku almaz,
Uykusu yok, yolda tetikte,
Ulak Han'ın Sırgak'ı
Öz kardeşçe dursaydı yanımda,
Böyle bir iş nasıl düşerdi
Bu kara bahtlının başına.
Ben Kanıkey yaslının
Artık dayandığım dağ oldu,
Koca kaynatam domuz han üstelik

dava oldu. Manas'tan kalan sayısız malla
Telkızıl atı tok oldu,
İtler dört yandan at koşturunca

O yiğit Acıbay şahin yok oldu.
Kahrolası kırk çoro,
Bir hayrını göreydim!
Kırkı kırk yerden gelme itti.
Candan münacat eyleyip,
Kırk yerden gelen kırk domuza
Kırk zırhlı kaftan düzüp,
Kıvranıp azabı ben çektim.
Yağmur misali yay çekip,
Dolu misali ok atıp,
Yürüdüğüm uzak dağ oldun,

Sonunda tam da bana düşman oldun.
Semetey'e bel bağlayıp,
Vay kara gün, candan yârim,

Light like the father, a match for the uncle,
He rests not leaning on his elbow,
Not dozing a moment, taking no sleep,
Sleepless, watchful on the road,
Sırgak of Ulak Han —
Had he stood beside me like an own brother,
How would such a deed have befallen
The head of this black-fated one.
For me, the mourning Kanıkey,
He had become the mountain I leaned on,
And my great father-in-law, that swine of a khan,
became my quarrel. With the countless herds left from Manas
The steed Telkızıl grew fat,
When the dogs came galloping from four sides
That brave falcon Acıbay was gone.
Accursed forty choros,
Would that I had seen some good of them!
All forty were dogs come from forty places.
Making supplication from the soul,
For the forty swine come from forty places
I fashioned forty armored caftans,
Writhing, it was I who bore the torment.
Drawing the bow like rain,
Loosing arrows like hail,
You became the far mountain that I walked,
In the end you became my very foe.
Binding my hopes on Semetey,
O black day, beloved of my soul,

Kanlı yiğidimle birlikte ölüp giden
Who died together with my blood-stained hero,

Dünkü Koenaalı çırağım.
My apprentice Koenaalı of yesterday.
Kanadımdan kırılıp,
Broken from my wing,
İnleyerek gidiyorum, gördün mü?
Moaning I go — have you seen?
Ben o kan içicilerden ayrılıp
Parted from those blood-drinkers,
Hıçkıra hıçkıra ağlar dururken,
While I stand weeping, sobbing and sobbing,

Ey Kuday, hangi murada ereyim,
O Kuday, what desire shall I attain,
Dert ortağım dirilip gelmez,
My partner in sorrow will not rise and come,

Bunca inleyip nideyim!
What use is all this moaning!
Bükülmez beli berk bağlayıp,
Binding fast my unbending waist,
Bukar'a sürünüp gideyim!» –
Let me crawl away to Bukar!» –
Deyip o dem bunu söyleyip,
So saying at that moment, speaking this,
Zavallı yengen Kanıkey
Your poor aunt Kanıkey

Yele gibi gür kayran saçını
Her dear thick hair like a mane
Tepesinde derleyip düğdü şimdi,
She gathered and knotted now atop her head,

Töre Manas'tan kalan eski börkü
The old börk left from Töre Manas
Zavallı kadın Kanıkey
The poor woman Kanıkey
Başına sıkıca geçirip giydi şimdi.
Pulled down tight upon her head now.
Yakası altın, yeni tunç,
Collar of gold, its bronze yet new,
Çift kat zırhlı, toygar gözlü,
Double-mailed, lark-eyed,
Üstüne bastırıp giydi şimdi,
She pressed it down and donned it now,
Gökten inen Boz kise'yi,
The Boz kise descended from heaven,
Kaplan Manas ile dost kise'yi,
The kise that was friend to Tiger Manas,
Sımsıkı beline doladı şimdi,
She wound tight about her waist now,
Dağılıp gitmek diledi yengeciğin,
Your dear aunt wished to scatter and be gone,

Baba ocağı Temirkan'ın şehrine
To the city of Temirkan, her father's hearth,
Kaçıp gitmek diledi yengeciğin.
Your dear aunt wished to flee away.
Çığlık atıp, feryatla yürüyüp,
Shrieking, walking with lament,
Ahiret derdi başına çöküp,
The grief of the hereafter settling on her head,

Sinek misali canını zorlayıp,
Forcing her soul on like a fly,
Tuttuğunu kor edip,
Turning what she grasped to embers,
Koskoca başını tuğ edip,
Making her great head a banner,

Kadın başını er edip,
Feryat ettikçe gözler çakıp,
Gerçekten medet umduğu
Doğru yolun her biri
Dosdoğru kara yol olup,
Dursun hele Kanıkey,
Hısımdan zulüm görüp,
İşte o dem hor olup.
Beli aşıp geçemeden,
Yiğit anan Kanıkey
Belli bir yere varamadan,
Yorulup ağlayıp bitkin düşüp,
Geniş Talas'ın Üyrülmö'sü –
Üyrülmö boyunca yol yürüyüp,
Anacığın hiç canını sakınır mı,
Bahtsız, çırpınıp, ağlayıp feryat edip,
Tükenen dağın çıkıntısı,

Making a woman's head a man's,
Her eyes flashing as she wailed,
Each and every one of the true roads
From which she truly hoped for aid
Becoming one straight black road,
Let Kanıkey but stand —
Suffering cruelty from her kin,
At that moment made despised.
Before she could cross the pass,
Your valiant mother Kanıkey,
Before reaching any certain place,
Wearied, weeping, falling exhausted,
Broad Talas's Üyrülmö –
Walking the road along Üyrülmö,
Does your dear mother ever spare her soul,
Luckless, thrashing, weeping and wailing,
The spur of the ending mountain,

Kara-Kır'a dayanıp,
Kara-Kır'ın burnunda,
Kıvrılıp yatan çıkıntıda
Han Manas'ın korgonuna,
Korgona girdi feryat ederek.
Yiğidim, kollayıver – deyip –
Yüz tutup yürüdü hıçkırarak,
Kümbete yaklaştığında
Halini soracak olursan,
Koskoca kara başında
Anacığının kanlı yüzü yırtık, Emanet
aldığım yetimim
Korgonu gördüğünde
Anacığından derman gidip,
Tabak misali yaralı ak yüzden
Ark boyunca kan gidip,
Yazık, o kadın Kanıkey
Kendinden geçip sendeleyip,
İki yanaktan akan kan
Köprücükten aşağı sızıp:
«Bukar'a sağ esen varır mıyım?

Reaching Kara-Kır,
At the nose of Kara-Kır,
On the spur that lies there curled,
To Khan Manas's korgon,
Into the korgon she went, wailing.
My hero, watch over me – saying –
She set her face and walked on, sobbing,
When she drew near the domed tomb,
If you should ask her state,
Upon her whole great black head
Your dear mother's bloodied face was torn,
My orphan taken in trust
When she saw the korgon
Strength fled from your dear mother,
From the white face wounded like a platter
Blood ran as along a channel,
Alas, that woman Kanıkey
Fainting, staggering,
The blood flowing from both cheeks
Seeping down past the collarbone:
«Shall I reach Bukar safe and sound?

Küheylanım, törem, kaplanım,
Bu yerde bırakıp gider miyim?
Elveda Kara-Kol, Koş-Aşuu,
Obanla birlikte esen kal!
Dönüp dolanıp gelinceye dek,
Dönüp kümbeti görünceye dek,
Kadirli Manas, esen kal!
Esen yat benim Talas'ım,
Aman yat benim Manas'ım,
Hazine dolu gayb mağaram.
Han Bölökbay başta olup,
Yeniden dönüp gelinceye dek,
Yine gözün görünceye dek,
Aman yat, mağaram.
Çaresiz gidiyorum,
Hakkını helal ediver,
Kurban olayım, mağaram!
Su çevirip aldığım arkım,
Dönüp dolanıp gelinceye dek

My courser, my töre, my tiger,
Shall I leave you in this place and go?
Farewell, Kara-Kol, Koş-Aşuu,
Stay well together with your camp!
Until I wander back again,
Until I turn and see the tomb,
Beloved Manas, stay well!
Lie safe, my Talas,
Lie sound, my Manas,
My hidden cave filled with treasure.
With Khan Bölökbay at the head,
Until I turn and come again,
Until your eye sees once more,
Lie sound, my cave.
Helpless I go,
Grant me your blessing,
Let me be your sacrifice, my cave!
My channel whose water I turned and took,
Until I wander back again

Aman kal, Bakay, ihtiyarım!
Talas'tan kendimi gizledim,
Bitkin düştüğümden ötürü,
Çekişecek hısım yokluğundan
Ben Semetey'i kaçırdım.
Bozkurt han, göz kulak olmazsan,
Ben kara bahtlı bitkin mi kalırım?
Ah Kuday, altı kuyruk, kırk kanat,
Kanadım kırılıp mı kalırım,
Yiğidimin ta kendisinden,
Ey Kuday, ayrı mı düşüp kalırım?
Keñ-Kol'dan kendimi gizledim.
Çektiğim zulüm yüzünden,
Altı haramzadenin elinden,
Emanet aldığım yavrucağı
Önüme katıp çıkıp kaçırdım.
On ikisiyle birden el veren,
On evliyanın yol verdiği,
Koruyucusu Kocosan

Stay well, Bakay, my elder!
I hid myself from Talas,
Because I fell exhausted,
For want of kin to contend for me,
I spirited Semetey away.
Gray-wolf khan, if you keep no watch,
Shall I, black-fated, remain worn out?
Ah Kuday, six tails, forty wings,
Shall I remain with broken wing,
From my hero's very self,
O Kuday, shall I remain parted?
I hid myself from Keñ-Kol.
Because of the cruelty I suffered,
From the hands of the six bastards,
The little one I took in trust
I drove before me and fled away.
He to whom all twelve gave their hands,
To whom the ten saints gave way,
His protector Kocosan

Koltuğunda kanat çırpan,
El vereni Ak eşen
Yanı başında hazır duran.
Kaplan törem, yâr ol,
Sığınacak karaltı bulamıyorum.
Kanlı yiğidimi kollayıp yürüyen

kırk çilten*,
Bir taneme yâr olun.
Yola düştüm, Kuday kollasın,
Kaplanım Manas, arslanım,
Benim yetimimi kollayın!
Yılkıda tulpar ala baş,
Almambet, Çubak adları uyak,
Şehitler*, ezilip gidiyorum!
İşit sözümü ne olur,
Eğrisi varsa doğrultuver,
Yetimimi kollayıver,
Kanadımı ateşe değdirip,
Dönmeye mecal bulamadan gidiyorum,

Kazılmış çukurun, Kuday'ın,
Ta yerinde geçip gidiyorum,
Kazın dönemediği yalçın kayanın,
Ey Kuday, bağrında geçip gidiyorum,
Sonra Bukar'a varmaya,
Serek ile Sırgak'ım,
Kollayın, iki çırağım!»
Sesi Kuday'a duyulup,
Bitkin anan Kanıkey,
Kümbete girip yıkılıp,
Kümbetin içi uğuldar,
Ey tövbe, mırıldanıp söylenir.
Yengene zulüm edildiğinde
Abıke etti bu cefayı,
Karşısına çıkıverdi,
Yiğit yengen dertliye,
Bir ak sakallı derviş.
«Ey Kanıkey, yavrum,

Beating wings beneath his arm,
His hand-giver Ak eşen
Standing ready at his side.
My tiger töre, be my helpmate,
I find no shelter to shadow me.
You who walked guarding my blood-stained hero,
forty çilten,*
Be helpmates to my only one.
I have set out — may Kuday guard me,
My tiger Manas, my lion,
Watch over my orphan!
Tulpar of the herd, mottled of head,
Almambet, Çubak, names in rhyme,
Martyrs, I go crushed!*
Hear my words, I beg of you,
If aught is crooked, set it straight,
Watch over my orphan,
My wing has touched the fire,
I go without strength to turn back,

Past the dug pit, O Kuday,
At its very place I pass on by,
The sheer crag the goose cannot round,
O Kuday, along its breast I pass, Then to reach Bukar,
My Serek and my Sırgak,
Watch over us, my two apprentices!»
Her voice was heard by Kuday,
Your exhausted mother Kanıkey,
Entering the tomb, collapsing,
The tomb's interior hums,
O repentance — it murmurs and mutters.
When your aunt was dealt this cruelty
It was Abıke who wrought the torment,
There appeared before her,
Before your valiant, grieving aunt,
A white-bearded dervish.
«O Kanıkey, my child,

Geçene hayıflanmakla çare yok,
Kuday böyle mi vurur?»
Gidene yanmakla fayda yok!
«Tevekkül» – deyip ses verip,
Tutup binecek küheylan yok,
Kederlenme, Kanıkey,
Gayretten başka hısım yok.
Sığınıp saklanacak belin yok,
Çok yanma, bahtsız,
Sana gayretten başka hısım yok!
Kıtır kıkırdağa, ota bile muhtaç olup,
Hıçkırıp durma, Kanıkey,
Hıçkırmakla ne edersin,
Doğrulup ayağa kalk, gayret et,
Anacığınla Semetey'e
Şimdi ancak sen yetersin, bahtsız».
Uykudan irkilip uyanıp,
Coşan yürek yatışıp,
Yengenin gözü açılıp,
İnsan şöyle dursun, serçe yok,
Azaba düşülecek günmüş,
Kahrolası, boktan dünya!
Söylesem, Allah'a sözüm yakarış değil miydi,
Uyku ile uyanıklık arası
Söyleyip duran o ihtiyar,

No cure in rueing what is past,
Would Kuday strike like this?»
No gain in burning for what is gone!
«Trust in God» – saying, giving voice,
No courser to catch and mount,
Do not grieve, Kanıkey,
You have no kin but your own striving.
No pass where you may hide and shelter,
Burn not so much, luckless one,
You have no kin but striving!
Needing even dry gristle, even grass,
Do not keep sobbing, Kanıkey,
What will you do with sobbing,
Straighten up, rise to your feet, take heart,
For your dear mother and Semetey
Now only you suffice, luckless one».
Starting awake from sleep,
The surging heart grown calm,
Your aunt's eyes opened,
Let alone a man, not even a sparrow,
It was a day for falling into torment,
Accursed, dung-heap world!
If I spoke, was my word to Allah not a plea,

Between sleep and waking
That elder who kept speaking,

Kızır atam mıydı yoksa.
Dileğimi Kuday verir belki,
Ziyaret* edip gitmeye,
Ay aydını göl gibi ırmağım,
Bir görsem gönlüm tok,
Anamdan başka eşim yok,
Dileğimi Kuday verir belki,
Yetim oğlumu kucaklayıp
Kara bahtlı anacığım gelir belki.

Bu açıklığa düşersem hayır etmez,
Şu ay gibi apaçık sarı bozkırdan

Was he perhaps my father Kızır?
Kuday may grant my wish perhaps,
To pay pilgrimage and go,*
My river like a lake in moonlight,
Could I but see it, my heart content,
No companion have I but my mother,
Kuday may grant my wish perhaps,
Embracing my orphan son
My black-fated dear mother may come perhaps.
No good if I fall on this open ground,
From this yellow steppe plain as the moon

Haramzadeler basarsa hayır etmez.
Sarı izim üstüne ot koyup,
Altı haram sarartıp kovalar mı beni?

Kurutup izime ot koyup,
Soldurup kovalar mı,
Durmadan yürüdü yengeciğin.
Dolu misali yaşı dökülüp,
Burnundan pınar gibi suyu boşanıp,
Geniş dünya dar olup,
Kuyruk yağı yemez yengeciğin,
Garip yengen Kanıkey,
Nice yara bedeninde,
Kaygılanıp yengen feryat edip,
Yürüyüp gider yengeciğin
Üyürmö-Kır'ın koyağında,
Kıyı boyunca yürüyüp dinlenmeden,
Yengeciğin hiç kendini sakınır mı,
Üç yerde ağlayıp feryat edip,
Yengen ah çektiğinde
Ağzından yalım fışkırıp,
Çığlık atıp, sızlanıp yürüyüp,
Feryat eden yengen Kanıkey,
Sırlı tüfeğe dayanıp,
Üç-Koşoy'a yaslanıp,

Bütün bedeninin her yanı
Kapkara kana bulanıp.
Aklı gidip sarsak sarsak,
Eyer beli gibi geçide
Güç bela yeni dayanıp,
Yürümeye derman bulamayıp,
Çocuğu ile anasını
Zavallı dul göremeyip,
Göz bulanıp, iç kaynayıp,
Derman gidip, kara baht kaynayıp,
Bitkin düşüp durdu yengen.
O kayran anan Çıyırdı,
Seksenine varmış koca ana,

No good if the bastards come upon me.
Laying grass upon my yellow trail,
Will the six bastards hound me till I wither?
Drying it, laying grass on my trail,
Will they chase me till I fade —
Your dear aunt walked without cease.
Her tears pouring down like hail,
Water gushing from her nose like a spring,
The wide world become narrow,
Your dear aunt who eats no tail-fat,
Your forlorn aunt Kanıkey,
So many wounds upon her body,
Your aunt grieving, wailing aloud,
Your dear aunt walks onward
In the hollow of Üyürmö-Kır,
Walking the bank without resting,
Does your dear aunt ever spare herself,
Weeping and wailing in three places,
When your aunt heaved her sigh
Flame burst from her mouth,
Shrieking, moaning, walking on,
Your wailing aunt Kanıkey,
Leaning on the lacquered musket,
Leaning against Üç-Koşoy,

Every part of her whole body
Smeared in pitch-black blood.
Her wits gone, reeling and reeling,
At the pass like a saddle-bow
Barely, newly holding on,
Finding no strength to walk,
Her child and her mother
The poor widow could not see,
Eyes clouding, insides seething,
Strength gone, black fate seething,
Your aunt stood there exhausted.
That dear mother of yours, Çıyırdı,
The aged mother come to her eightieth year,

Kundaktaki yavruyu
Bağrına basıvermiş.
Çıyırdı anan evliya,
Kanıkey'in yüzünü görünce
Kocalığını belli edip,
Cehennem çeken dertliye
Kundaktaki Semetey'i
O dem hoplatıp güldürüp,
Gayrete gelip o koca ana,
Kayran Çıyırdı, kutlu evliya:
Bu dibi çürük vefasız,
«Ey Kanıkey, yavrum,
Ağlayıp durma hıçkırarak,
Yavrum, inleyip durma feryatla.
Yiğidin, tören öldükten sonra
Belini bağla, Kanıkey.
Bu yerde durup nidelim!
Han ölünce kadına
Baba ocağı yakın olurdu,
Karakan'a doğru gidelim,
İçteki derdi dökelim,
Yürü yavrum, Karakan'a doğru
kaçalım. Kırlardan akan pınarın,

Ey Kanıkey, yavrum,
Yanıp yakılıp oturmakla
Hangi murada erelim,
Ataceğin Temir Han'ın şehrine

Sürünüp girip gidelim!
Ey Kanıkey yavrum,
Kaba demir çelik olmaz,
Elde büyümüş itler yurt olmaz.

Derme demir çelik olmaz,
Doğuştan kul büyümüş itler
yurt olmaz,
Bu Talas bize yer değil.
Besleme kuş bize kuş olmaz,

The babe in his swaddling
Had pressed close to her breast.
Your mother Çıyırdı, the saint,
When she saw Kanıkey's face,
Showing forth her old age,
For the grieving one who suffered hell,
The swaddled Semetey
She dandled then and made him laugh,
Taking heart, that aged mother,
Dear Çıyırdı, blessed saint:
This rotten-rooted faithless world —
«O Kanıkey, my child,
Do not keep weeping with sobs,
My child, do not keep moaning with wails.
After your hero, your töre has died,
Gird up your waist, Kanıkey.
What shall we do standing in this place!
When the khan dies, for a woman
The father's hearth would be near,
Let us go toward Karakan,
Let us pour out the grief within,
Walk, my child, toward Karakan —
let us flee. The spring that flows from the uplands,
O Kanıkey, my child,
By sitting here burning and lamenting
What desire shall we attain,
To the city of your dear father Temir Han

Let us crawl in and be gone!
O Kanıkey my child,
Coarse iron will not make steel,
Dogs raised by hand will not make a homeland.
Scrap iron will not make steel,
Dogs raised slaves from birth
will not make a homeland,
This Talas is no place for us.
A hand-fed bird will be no bird for us,

Başıboş itler yurt olmaz,
Çaylak besledik, kuş olmaz,
Kul büyümüş itler yurt olmaz.

Belini bağlayıp gayret et,
Yiğidim yavrum, ayağa kalk!
Yaradan'ın yazdığı buyruğa,
Kanıkey yavrum, gayret et.
Bugün görülen yarın yok,
Kanıkey yavrum, işte böyleymiş
boktan dünya!
Yılkıdan tulpar, kır at da geçti,

Şu duran dünyadan
İskender, Çıngış arslan da geçti,
Bu yalancıya kim yetmiş?!
Atamız Âdem, o da geçti,
O şöyle dursun, Kanıkey,
Yavrum, Azıret* Aalı arslan da
geçti.
Mızrağa takılı flamam,
Şu duran yetimim,
Ayköl Manas'tan kalan armağanın.
Tulpardan kalan tırnağın,
Şu duran Semetey,
Doğanın, Manas'tan kalan yavrucağın.

Ayköl'den kalan yavrucağın,
Gökteki parlak yıldızın,
Yakandaki yakutun, kunduzun,
Boz ala doğan yavrun,

Şu duran Semetey,
Boz atmacan, çoban yıldızın.
Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm.
Vadiden akan pınarım,
Ölürken kavuştuğum yavrucağım,
Manas'tan kalan mirasım,

Masterless dogs will not make a homeland,
We fed a kite — it makes no falcon,
Dogs raised as slaves will not make a homeland.
Gird your waist and take heart,
My valiant child, rise to your feet!
To the decree the Creator wrote,
Kanıkey my child, take heart.
What is seen today is gone tomorrow,
Kanıkey my child, so it is —
this dung-heap world!
From the herd the tulpar, the gray steed too has passed,
From this standing world
İskender, the lion Çıngış too have passed,
Who has ever mastered this deceiver?!
Our father Âdem, he too has passed,
Let him be, Kanıkey,
My child, even the lion Azıret Aalı has passed.*
My pennant fixed upon the lance,
This orphan standing here,
Your gift left you from Ayköl Manas.
Your hoof left you from the tulpar,
This Semetey standing here,
Your falcon, your little one left from Manas.
Your little one left from Ayköl,
Your bright star in the sky,
The ruby, the beaver-fur at your collar,
Your gray-dappled falcon, your child,

This Semetey standing here,
Your gray hawk, your shepherd's star.
Whom I kissed with open mouth,
Whom I saw with opened eyes.
My spring that flows from the valley,
My little one I gained while dying,
My legacy left from Manas,

Başımın devleti, tacım,
Kundaktaki Semetey,
Alnımdaki talihim.
Kırlar boyunca aşıp gelmesinler,
Bizi tepemizden basmasınlar.
Yetimi yakalayıp
Bildiklerini yapmasınlar.
Derin kazıp çukurunu,
Kanıkey yavrum, kaynatmasınlar
kara bahtını».
Eceli bugün yeter belki,
El ele verip iki hanım,
Yol boyunca, öksüre öksüre,
Kundaktaki yetimi
Hoplata hoplata taşıyıp,
İki hanım nöbetleşe taşıyıp,
Beli aşıp geçemeden,
Çalı çırpı, taş görünce
İki hanım saklansa da sığamayıp,

Kahrolası dünya,
(Yalancı dünya, onmayasın),
Ne çıplak yere yatabilip,
Çapçak-Beli'ni aşamayıp,
İki hanım yorulup, ağlayıp
yürüyemeyip, Düşünüp ağlayıp feryat ederek,
Pabuç giymeden, çorapla,
Muradı gelmeyince yanarmış
bitkin can,
Oradan indi hıçkırarak,
Çizmesi yok, çorapla,
Ölmüyormuş şu garip can.
Yürüyeyim dese derman gidip,
Baldırdan kara kan gidip,
İlik başları sızlayıp,
Tabanları parça parça olup,
Ordayı altı haram yağmalamış.
Kanıkey bakıp durunca,

The fortune of my head, my crown,
The swaddled Semetey,
The destiny upon my brow.
Let them not come crossing the uplands,
Let them not bear down upon our heads.
Let them not seize the orphan
And do with him as they please.
Digging his pit deep,
Kanıkey my child, let them not set
your black fate boiling».
Her hour may come today perhaps,
Hand in hand the two ladies,
Along the road, coughing and coughing,
The swaddled orphan
Carrying him, jogging him along,
The two ladies carrying him by turns,
Before they could cross the pass,
Seeing brushwood and stones,
The two ladies, though they hid, could not fit,
Accursed world,
(Deceiving world, may you not prosper),
Nor able to lie on the bare ground,
Unable to cross Çapçak-Beli,
The two ladies wearied, weeping, unable to walk, Thinking, weeping, wailing aloud,

Without shoes, in stockings,
When its desire comes not, it burns —
the exhausted soul,
From there she came down sobbing,
No boots, only stockings,
It does not die, this forlorn soul.
Would she walk — her strength is gone,
From her calves the dark blood gone,
The heads of her marrow aching,
Her soles torn piece from piece,
The six bastards had plundered the orda.
As Kanıkey stood gazing,

Kundak çağıymış daha,
Semetey altı gün boyunca
O zaman ağzına tat koymamıştı,
Bağırıp ses veremeden,
Çocuğu kendine gelemeden,
O kayran yengen Kanıkey:
«Çocuk açlıktan gidecekken
Bukar'a varıp nideyim,
Bundansa yetim uğruna,
Ey Kuday, kurban olup gideyim!
Kara gece, çareler bugün
tükenir belki,
Eceli bugün yeter belki.
Ah, kurban olduğum anacığım,
Açlıktan çocuk ölür belki.
Süt kuzusu bir taneciğin,
Ben kara yüzlü bahtsızın
Çaresi bugün tükenir belki!»
Memesini verse sütü yok,
Üstüne kara gece çöktü.
Anacığın Çıyırdı'nın gücü yok,
Issız bozkırda kalmış,
Sığınacak bir kuytu yok.
Ne yetimin ağzına verilecek
bir yemek var.
Evliya soylu Kanıkey,
O dem anan Kanıkey,
Düşünüp ağlayıp duramadan,
Yüzükoyun kapanıp Kanıkey
İnleyip yatar feryat ederek.
Ötede, tükenen dağın çıkıntısında,
Kütükleşmiş burunda,
Kara sırt çekmiş yalçın taşta,
Kanat çırpıp akbabalar kapışır.

Biri birinden kapışır,
Desem, Allah'a sözüm yakarışmış,

He was still of swaddling age,
Semetey for six whole days
Had then put no taste in his mouth,
Unable to cry out and give voice,
The child unable to come to himself,
That dear aunt of yours, Kanıkey:
«If the child is to perish of hunger,
What use to reach Bukar,
Rather, for the orphan's sake,
O Kuday, let me go a sacrifice!
Black night — the remedies today
may run out perhaps,
His hour may come today perhaps.
Ah, dear mother for whom I would die,
Of hunger the child may die perhaps.
Your suckling lamb, your only one,
For me, the black-faced luckless one,
The remedy may run out today perhaps!»
She gives her breast — there is no milk,
Black night has fallen upon her.
Your dear mother Çıyırdı has no strength,
Left in the desolate steppe,
No sheltered nook to hide in.
Nor is there any food to put
in the orphan's mouth.
Kanıkey of saintly line,
At that moment your mother Kanıkey,
Unable to keep thinking and weeping,
Falling face-down, Kanıkey
Lies moaning, wailing aloud.
Yonder, on the ending mountain's spur,
On the stump-worn nose,
On the sheer rock ridged in black,
Vultures flap their wings and squabble.

They snatch it from one another,
Were I to speak, my word to Allah was a
plea,

İkisi yakına gelince
Ağzında kazan gibi bir ciğer varmış.
Belalı gün düştü başıma,
Yakına dalıp tepişip,
Akbabalar ürküp uçtu,
Yaklaşıp gelen akbabaya,
Yaradan, ver ne olur – deyip,
Kanıkey sopayla bir vurdu.
Telaşa kapılan akbabanın
Ağzından ciğer fırlayıverdi,
Kaplan anan Kanıkey
Akbabadan önce yetişti.
Geniş dünya dar oldu,
Kazı yemez iki hanım
Kara ciğere muhtaç oldu,
Kuyruk yağı yemez iki hanım
Kuru ciğere muhtaç oldu.
Kımız içmez kayran can,
Kurban olduğum anacığım,
Bulanık suya muhtaç olduk.
İçki içmez kayran can,
Kurban olduğum anacığım,
Şimdi haram ete muhtaç olduk.
Daha dün Cılgınduu'da, Keñ-Kol koyağında, Çürük saksavul odunundan
Geniş Talas'ın boyunda,
Argın, Kırgız karışık
Konup oturduğu çağda,
Gündüzü kımız, gecesi yağ
Olup durduğu çağda,
Sırma kenarlı değerli eleçek
Sallanıp durduğu çağda,
Kırgız şöyle dursun, garip can,
Cihan yurduna han olup
Sefa sürdüğüm çağımda,
O dem ölmeyip ne oldum.

Kazı yemeyip yele çiğneyip,
Kaplandan ayrılıp,

When the two came near —
In its mouth was a liver like a cauldron.
A day of woe has fallen on my head,
Diving close, trampling one another,
The vultures started and flew off,
At the vulture drawing near,
Creator, grant it, I beg – saying,
Kanıkey struck one blow with her staff.
From the mouth of the panicked vulture
The liver came flying out,
Your tiger mother Kanıkey
Reached it before the vulture.
The wide world became narrow,
The two ladies who eat no kazı
Were left needing the dark liver,
The two ladies who eat no tail-fat
Were left needing the dry liver.
The dear soul that drinks no kumis,
Dear mother for whom I would die,
We are left needing muddy water.
The dear soul that drinks no drink,
Dear mother for whom I would die,
Now we are left needing forbidden flesh.
But yesterday at Cılgınduu, in Keñ-Kol's hollow, Of rotten saksaul wood
Along the length of broad Talas,
Argın and Kırgız mingled
In the days when they camped and dwelt,
Kumis by day and fat by night
In the days when it was so,
The precious eleçek with gold-braided rim
In the days when it swayed,
Let alone the Kırgız, forlorn soul,
Being khan over the world's homeland
In my days when I lived in delight,
That I did not die then — what have I become.
Not eating kazı, chewing the mane,
Parted from the tiger,

Anacığım, şimdi kaldık kara baht kaynayıp!
Kurban olduğum anacığım,
Gecelemiş aşı içmeyen,
Tündüğü sıkıca* çekmeyen,
Göçünce öküze yüküm yüklemeyen,

Nazlı huyum başıma yetti.
Bereketim, anam, içiver,
Haram helal olsa da,
Şu bulup getirdiğim aşımı.
Haram mı helal mi kim bilir,
Bir Yaradan, bir o bilir,
Medet bildiğim anacığım,
Bundan başkasını kim bilir»
Böylece gayret verip,
Ah, kurban olduğum anacığım,
Ölenin ardından birlikte ölünmez.
Elden kayıp gidene dek
Kahrolası mal tatlı,
Göğüsten cız edip çıkana dek
Kahrolası can tatlı.
Kocakarıya gayret verip,
Kayran yengen Kanıkey,
Çin çakmağı, sert çakmak taşını
Çakıp kıvılcım saçıp ateş yakıp,
Duman çıkmaz kuru kemikten,
Kazana benzer ciğerden
Aceleyle pişirip,
Taş kesilmiş yetime
Veriverince Kanıkey,
Bir sağa bir sola çekiştirip,
Ciğerin bir yanıyla
Çıyırdı bahtsız doyundu,
Kayran yengen Kanıkey,
Er endamlı o güzel,
Anana gayret verip
Ağlayıp durdu hıçkırarak.

Dear mother, now we are left, black fate aboil!
Dear mother for whom I would die,
Who drank no broth kept overnight,
Who never drew the tündük tight,*
Who loaded no load on the ox when migrating,
My pampered ways have doomed my head.
My bounty, my mother, drink it down,
Be it forbidden or lawful,
This food that I have found and brought.
Forbidden or lawful — who can know,
The One Creator, He alone knows,
Dear mother whom I count my aid,
Who else but Him can know»
Thus giving courage,
Ah, dear mother for whom I would die,
One does not die together after the dead.
Till it slips away from the hand
Accursed wealth is sweet,
Till it leaves the breast with a searing hiss
The accursed soul is sweet.
Giving courage to the old woman,
Your dear aunt Kanıkey,
The Chinese flint, the hard firestone
She struck, scattered sparks, kindled fire,
With dry bone that gives no smoke,
The liver like a cauldron
She cooked in haste,
To the orphan turned to stone
When Kanıkey gave it,
Tugging it now right, now left,
With one side of the liver
Luckless Çıyırdı was filled,
Your dear aunt Kanıkey,
That beauty with a man's bearing,
Giving courage to your mother
Kept weeping with sobs.

«Kurban olduğum anacığım,

Ecelim yeterse öleyim,
Ayköl'den kalan yetime
Ben bir azık arayıp bakayım.
Atım tektir diyenin,
Kurban olduğum anacığım,
Atını kesip yer giderim.

Kendim tekim diyenin,
Anacığım, kendisini kesip yer giderim.

Anacığım, arslanca seğirteyim,
Utancımı atıp ben çılgın,
Bir azık bulup geleyim.
Azık bulup gelene dek,
Anacığım, dönüp yüzünü görene dek,
Kırlar boyunca yürüyedur,
Asil ana, baybiçe,
Ben kara bahtlıyı altı gün
bekleyiver. Az önce girip gelmişti.

Altı günde dönmezsem,
Ölüm tedbirini görüp git,
Asil yavrum Kanıkey
Ölmüş – deyip git.
Yedi günde dönmezsem,
Anacığım, arka saçını örüver,
Ecelden önce ölüver.
Kurban olduğum anacığım,
Biz böyle olduktan sonra,
Kim böyle olmasın!
Çaremiz tükenir ya,
Sallayıp avuttuğun yavrunun
Eceli bugün yeter ya,
Yaradan Allah Taala
Başa yeni bela salar ya,
Aranıp yemek bulamazsam,
Yavrun açlıktan ölüp kalır ya?!»

«Dear mother for whom I would die,

If my hour comes, let me die,
For the orphan left from Ayköl
Let me search and look for food.
Of him who says 'my horse is my only one',
Dear mother for whom I would die,
I will slaughter his horse and eat it, going on.
Of him who says 'I am my only one',
Dear mother, I will slaughter the man himself and eat, going on.
Dear mother, let me dash like a lion,
Casting shame aside, I the frenzied one,
Let me find some food and come.
Until I find food and come,
Dear mother, until I turn and see your face,
Keep walking along the uplands,
Noble mother, baybiçe,
For me, the black-fated one, six days keep waiting. She had come in but a moment before.
If in six days I do not return,
Make ready for death and go,
'My noble child Kanıkey
Has died' – saying, go.
If in seven days I do not return,
Dear mother, braid the hair at your nape,
Die before your appointed hour.
Dear mother for whom I would die,
After we have come to this,
Who should not come to it!
Our remedy will run out, alas,
The child you rocked and soothed —
His hour will come today, alas,
The Creator, Allah Taala,
Will send new woe upon our heads, alas,
If I search and find no food,
Will not your child die of hunger?!»

Engebeli ala yamaca
Kara ağızlı ay baltaya
Kaplan yengen dayanıp,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Yukarı aşağı bakmadan,

To the rugged pied hillside,
On the black-edged moon-axe
Your tiger aunt leaning,
Without looking about her,
Never sparing her soul at all,
Without looking up or down,

Ölesi canını esirgemeden,
Bulayım – deyip bir davarı,
Kuru canı kıl kadar saymadan,
Dizleri yere bükülüp,
Münacat edip koşup,
Koştukça serap gibi akıp,
İki topuğu birden
Yağlı kuyrukta şakırdayıp.
Bu yaman yürekli kadının
Koşusuna yel yetişmez,
Koşsa da azık bulunmaz,
Yengeciğin dertli zavallıya
Yenecek helal bir şey rast gelmez.
Üç-Koşoy'un kırlarında
Tazı gibi seğirtti,
Yılkı yatan kırlarda
Yine bir şey bulunmaz,
Helalden bir şey rast gelmez.
Geniş dünya dar olup,
Yanıp ağlayıp yengeciğin,
Gayb* işine muhtaç olup,
Gönlü büsbütün parçalanıp,
Gözyaşı büsbütün dökülüp,
Ağzına toz dolup,
Evliya yengeciğinden derman gidip,
Kazı yemez kara yüzlü,
Gayb işine muhtaç olup,
Azık arayıp bulamadan,
Yengeciğin bozkırda ağlayıp hor olup.

Not sparing her mortal soul,
'Let me find' – saying – 'some beast',
Counting her bare life not worth a hair,
Her knees bending to the earth,
Making supplication, running,
Flowing like a mirage as she ran,
Both her heels together
Drumming on her well-fleshed haunches.
This fierce-hearted woman —
The wind cannot overtake her running,
Though she runs, no food is found,
For your dear aunt, the grieving wretch,
Nothing lawful to eat comes her way.
On the uplands of Üç-Koşoy
She darted like a coursing hound,
On the uplands where the herds once lay
Again nothing is to be found,
Nothing lawful comes her way.
The wide world grown narrow,
Your dear aunt burning, weeping,
Left needing the work of the unseen,*
Her heart utterly torn,
Her tears utterly spilled,
Her mouth filling with dust,
Strength fleeing your saintly dear aunt,
The black-faced one who eats no kazı,
Left needing the work of the unseen,
Searching for food, finding none,
Your dear aunt weeping on the steppe,
brought low.

Koşup seğirtip fırlayıp,
Altın nallı çizmenin

Running, darting, springing,
From her boots with golden heel-irons

Nalını söküp fırlatıp,
Kara-Buura'ya, Çatkal'a,
Keñ-Talas'ın sırtına,
Büyük Keñ-Kol'un boyuna
Girip geldi yengeciğin.
Baksa göze bir şey ilişmez,

Gak diyecek karga yok,
Guk diyecek kuzgun yok,
Ne hangisi olduğu bilinmez.
Münacat edip hıçkırarak,
Küheylan anan Kanıkey
Ağlayıp durdu feryat ederek:
«Ey Kuday, ay karanlık gece miydi,
Aldatıcı dünya, onmayasın,
Ayköl'ün gözü kapandıktan sonra,
Azık bulamadan bozkırda
Böyle ölünecek gün müydü!
Yiğidim, törem, keşke ölmeseydin,
Ağır azabı dertli görmeseydi,

Ayköl'ü Kuday almasaydı,
Ardında yetim kalmasaydı!
Sultanın sağ olduğu çağda
Tuttuğum kara baht mıydı,
Bahadırın gözü kapanınca
Yürüyeceğim böyle yol muydu,
Bozkırdan azık bulamadan,
Ey Kuday, düşeceğim böyle çukur
muydu? Bir tutam ettin gecemi,
Kazdın mı Kuday çukurumu,
Bozkırda azık bulamadan,
Ey Kuday, gerçekten
Kaynattın mı kara bahtımı?
Buğday sığmaz ağzıma,
Ey Kuday, boğa başı denk geldi. Kâfiri
kıran arslan kıldın,
Darı sığmaz ağzıma,

Ripping the irons, flinging them off,
To Kara-Buura, to Çatkal,
To broad Keñ-Talas's ridge,
Along the great Keñ-Kol
Your dear aunt came in.
She looks — nothing meets the eye,

No crow to say caw,
No raven to say croak,
Nor is it known which is which.
Making supplication, sobbing,
Your thoroughbred mother Kanıkey
Kept weeping, wailing aloud:
«O Kuday, was it a moonless dark night,
Deceiving world, may you not prosper,
After Ayköl's eyes have closed,
Finding no food upon the steppe —
Was this the day to die like this!
My hero, my töre, would you had not died,
Would the grieving one had not seen this heavy torment,
Would Kuday had not taken Ayköl,
Would no orphan had been left behind!
While the sultan was yet alive
Was it black fate that I grasped,
When the batyr's eyes had closed
Was this the road I was to walk,
Finding no food from the steppe,
O Kuday, was this the pit I was to fall in?
You made my night a handful,
Did you dig my pit, Kuday,
Finding no food on the steppe,
O Kuday, have you in truth
Set my black fate boiling?
Wheat will not fit my mouth,
O Kuday, a bull's head came my way. You made him a lion who slew the infidel,
Millet will not fit my mouth,

Ey Kuday, düve başı denk geldi. Neden,
Kuday, böyle deyip,
Tündük dahi çekmemiş kayran can,

Gece bozkırında hor oldum.
Gençliğimde verdin mihneti,
Cefayı görüp bitkin can,
Kesire karşılık verdin mihneti.

Azık diye içecek çayım yok,
Yetimimle anacığımı
Yükleyip götürecek tayım yok.
Anacığımla yetimimi
Ya da, bitkin can,
Alıp kaçacak dermanım yok.

Söylemeye gelir kayran dil,
Üstüme çöktü kara gün.
Ey kaplan, keşke ölmeseydin,
Bu türlü zulmü,
Can diye, Kuday, yaratıyorsan,
Müslüman'a vermeyesin!
Azabı kuru can görmesin!
Meğer alın kemiğim çarpıkmış,
Yasa gömülmüş ben kara bahtlı,
Meğer gün görmem kısaymış.
Seferim Bukar yoluymuş,
Devranım gitti başımdan,
Meğer hiç gün görmem yokmuş.
Giderme, Kuday, dermanımı,
İncitme benim canımı.
Bu yolda azık yoksa da
Dökeyim böyle kanımı,
Süründürmeden kıyıp canımı.
Tükettin büsbütün günümü,
Kaçırdın mı, ey Kuday,
Kollayan asil tekimi.
Han Manas – diye ad koyup,
Sultanını nideyim,

O Kuday, a heifer's head came my way.
Why, Kuday, saying so,
The dear soul that never even drew the tündük,
In the night steppe I was brought low.
In my youth you gave me hardship,
The worn soul that saw torment,
In return for abundance you gave me hardship.
No tea to drink for provision,
For my orphan and my dear mother
No colt to load and carry them.
My dear mother and my orphan —
Or else, worn-out soul,
No strength have I to take them and flee.

The dear tongue avails to speak,
The black day has settled on me.
O tiger, would you had not died,
This manner of cruelty,
If, Kuday, you create it for a soul,
May you not give it to a Muslim!
May the bare soul not see this torment!
It seems the bone of my brow was warped,
I, black-fated, buried in mourning,
It seems my days of light were short.
My journey, it seems, was the Bukar road,
My good times have gone from my head,
It seems I have no days of light at all.
Take not my strength away, Kuday,
Do not wound this soul of mine.
Though there is no food upon this road,
Let me spill my blood even so,
Taking my life without dragging me on.
You have spent my days entirely,
Have you driven off, O Kuday,
My noble only one who watched over me.
Naming him Khan Manas,
What avails my sultan now,

Arslanın gözü kapandıktan sonra
Beni kara yerle bir kıldın.
Cihanın hanı bozkurdu
Hıtay'ı kıran arslan kıldın,
Süründürüp azık aratıp,
Ey Kuday, beni bunca neden
kem kıldın!
Kanlı yiğidimi kollayıp yürüyen
Kocosan,
Dula bir göz kulak olsana,
On ikisiyle birden el veren,
Öte dünyaya giden arslan,
Yetimini kollayıversene.

After the lion's eyes have closed
You leveled me with the black earth.
The gray wolf, khan of the world,
You made a lion who slew the Hıtay,
Dragging me on, making me hunt for food,
O Kuday, why have you made me
so wretched!
Kocosan, who walked guarding my blood-
stained hero,
Keep some watch over the widow,
He to whom all twelve gave their hands,
Lion gone to the other world,
Watch over your orphan.

Vadiden akan pınarın,
Şimdi çaresi bitti yavrucağının,
Bir bölük evliya birleşip,
Tövbesinden* vücut bulmuştu,
Doymadan ölecek gün geldi,
Bütün evliya birleşip,
Duasından vücut bulmuştu,
Koşoy dua verdiğinde
Birlikte dua vermişlerdi.
Kâfir ile Müslüman
Birlikte dua vermişlerdi.
Duadan vücut bulan canıma,
Öte dünyaya giden bozkurt han,
Yetime göz kulak oluver,
Bölük evliya, maşayak*,
Yetimi kollayıver!
Dermanım gidip dayak yiyip,
Ey Kuday, garip olup duruyorum,
Taş dolu yağıp başıma,
Ey Kuday, bir deri bir kemik
duruyorum.
Bedenimde tam kan kalmayıp,
Yürüyeyim desem derman kalmayıp,
Kaçıp girecek orman yok,
Karaltı edecek yakın yok,

The spring that flows from the valley,
Now your little one's remedy is spent,
A company of saints joined together,
From their repentance he took bodily form,*
The day has come to die unfilled,
All the saints joined together,
From their prayer he took bodily form,
When Koşoy gave the blessing
Together they had given blessing.
Infidel and Muslim
Together had given blessing.
For my soul formed of that prayer,
Gray-wolf khan gone to the other world,
Keep watch over the orphan,
Company of saints, maşayak,*
Watch over the orphan!
My strength gone, beaten with blows,
O Kuday, I stand forlorn,
Hail of stones raining on my head,
O Kuday, I stand mere skin and bone.

No whole blood left in my body,
Would I walk — no strength remains,
No forest to flee into,
No near one to make me a shelter,

Güvenip bel bağladığım dayanak yok,
Saklanacak yerim yok,
Kazın dönemediği kaya bulamadan,
Sarp geçitli kara dağ bulamadan,
Kaygıya gömülüp duruyorum!» –
Böyle ağlayıp yengeciğin,
Gönlü fena parçalanıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Dizinin bağı çözülüp hıçkırarak,
Dönüp ağlayıp feryat ederek,
Üç-Koşoy'un Çatkal'ına
Koşup geldi yengen.
Karımbay'ın kısır emmiş
kula danası, Gayrete gelip durmuştu.

İki anayı emen dana

No prop I trust to lean upon,
No place for me to hide,
Finding no crag the goose cannot round,
Finding no black mountain of steep passes,
I stand sunk in sorrow!» –
So weeping, your dear aunt,
Her heart most badly torn,
The tears of her eyes spilling,
The cords of her knees loosening, sobbing,
Turning, weeping, wailing aloud,
To Üç-Koşoy's Çatkal
Your aunt came running.
Karımbay's, suckled on the barren cow,
the dun calf, She had taken heart and risen.
The calf that sucked two dams

Büvelek kovalayıp salmış,
Boş kalmış yurtta kalakalmış.
«Gözümün yaşını gör, Kuday,
Kula danayı ver, Kuday!»
Yuvarlanası danası,
Kanıkey'i görünce
Koyağa kaçtı sıçrayıp,
Kanıkey'i görünce
Yuvarlanası danası,
Dağa kaçtı büveleklenip,
O dem kayran yengen Kanıkey,
Geniş dünyası dar olup,
Kula danaya muhtaç olup,
Danayı kovalayıp yetişemeden,
Bıldırcın gibi kayran gözden
Bölük bölük yaş gidip,
Kuş üzümü gibi kayran gözden
Kamçı boyu yaş gidip,
Akıl yorar Kanıkey:
Danasını tutup kessem – diye,

Yetimimi bir doyursam –

Gadflies had chased and set it running,
It had stayed behind in the emptied camp.
«See the tears of my eyes, Kuday,
Grant me the dun calf, Kuday!»
That wretched tumbling calf,
When it saw Kanıkey
Fled bounding into the hollow,
When it saw Kanıkey
That wretched tumbling calf
Fled to the mountain, gadfly-stung,
Then your dear aunt Kanıkey,
Her wide world grown narrow,
Left needing the dun calf,
Chasing the calf, unable to catch it,
From the dear quail-like eyes
Tears going in stream after stream,
From the dear currant-like eyes
Tears going a whip-length long,
Kanıkey turns it in her mind:
Could I catch and slaughter the calf – she thinks,
Could I but once fill my orphan –

diye,
Yuvarlanası dana
Dağda gezer dörtnala,
O cehennem çeken yengen Kanıkey
Kovalayıp gezer feryat ederek.
Karımbay'ın danası
Sırtta gezer dörtnala,
Uğraşıp kovalayıp danayı,
Dara düşüp yetişemeden,
Yengen ağlar gezer hıçkırarak.
Kayran yengen Kanıkey
Üç-Koşoy'un yamacını
Üç kez dolanıp kovaladı,
Beles-Taş'ın sırtını
Beş kez dolanıp kovaladı,
Yiğit yengen Kanıkey,
Kuday'ın saldığı buyruk

she thinks,
That wretched tumbling calf
Roams the mountain at a gallop,
That hell-suffering aunt of yours, Kanıkey,
Roams chasing it, wailing aloud.
Karımbay's calf
Roams the ridge at a gallop,
Struggling, chasing the calf,
Hard-pressed, unable to catch it,
Your aunt roams weeping, sobbing.
Your dear aunt Kanıkey
Round the slope of Üç-Koşoy
Chased it circling three times,
Round the ridge of Beles-Taş
Chased it circling five times,
Your valiant aunt Kanıkey —
The decree that Kuday sent

Böyleymiş, göreyim,
Bozkırda inleyip açlıktan ölmektense,

Bu zulmü görmektense,
Danayı kovalayıp öleyim.
Ey Kuday, danayı kovalayıp kessem, ah,
Bir Karımbay denen varmış.
Kocayıp kalmış anamı,
Hiç değilse, ah dünya,
Bir soluklandırsam, ah.
Üyrülmö'nün Çatkal'ını
Üç kez dolanıp kovaladı,
Karımbay'ın kula danası
Kaçıp gezer dörtnala,
Kayran anan Kanıkey
Usanmadan kovaladı feryat ederek.
Üç-Koşoy'un boyunda
Batkaktuu'nun kara suyuna
Atlayayım derken dana saplandı,
Asil yengen Kanıkey
Üstüne kapanıp düştü.

Is such, then — let me see it,
Rather than moan on the steppe and die of hunger,
Rather than see this cruelty,
Let me die chasing the calf.
O Kuday, could I chase and slaughter the calf, ah, There was one called Karımbay.
My mother grown old with age —
At the very least, ah world,
Could I give her one breath of ease, ah.
Round Üyrülmö's Çatkal
She chased it circling three times,
Karımbay's dun calf
Roams fleeing at a gallop,
Your dear mother Kanıkey
Chased it unwearied, wailing aloud.
Along Üç-Koşoy,
Into the black water of Batkaktuu
The calf, about to leap, sank fast,
Your noble aunt Kanıkey
Fell upon it, flinging herself down.

Kayran anan Kanıkey
Tutup alıp yederek,
Çıyırdı ile Semetey'in
Yattığı yere doğruca,
Alıp yürüdü danayı
Yetimine doğru yederek.
Yetime ulaştıracakken,
Kızıl doru ata binmiş,
Kıl kuyruğunu kısaca düğmüş,
Kasaba* elde salınıp,
Ay balta elde parlayıp,
Gök mızrak elde sallanıp,
Kan karışık ak köpük
Üzengide şapırdayıp,
Demirleri tıngırdayıp,
Savaşa girecek tüfeği
Ardında sallanıp,
Öfkeyle kabarıp,
Tulum gibi burnu şişip,
Heybeti dev gibi görünüp,

Your dear mother Kanıkey
Seizing it, leading it by the halter,
Toward where Çıyırdı and Semetey
Lay, straight on,
She led the calf away,
Leading it toward her orphan.
As she was about to bring it to the orphan,
Mounted on a blood-red bay,
Its hair-tail knotted up short,
A kasaba swinging in his hand,*
A moon-axe gleaming in his hand,
A gray-blue lance swaying in his hand,
White foam mixed with blood
Splashing at the stirrup,
His irons all a-clinking,
His musket made for battle
Swaying at his back,
Swelling up with fury,
His nose puffed like a bloated skin,
His menace looming like a giant,

Ala-Too gibi görünüp,
Argın, Kırgız içinde
Aklı başında biriymiş,
İnsanlıktan nasibi yok,
Cet-Kayt'a zulüm saldığında,
Yengeni Manas aldığında
Altmış gün düğün edip,
Âlemin halkı toplanıp,
Daha dün şekeri kar gibi kemirip,
Kara çayı höpürdetip,
Kanıp doyduğu çağda,
Besili* kuzu, tatlı baş
Bor* kaynatıp koyduğunda,
Kısır emmiş* tayları
Öğlen aşına kestiğinde,

Kırk taban* ölçüşüp,
Her koşu başına kırk kısrak

Looming like the Ala-Too,
Among Argın and Kırgız
He was one held sound of mind,
Of humanity he has no share,
When cruelty was loosed on Cet-Kayt,
When Manas took your aunt to wife,
Making a wedding feast of sixty days,
The people of the world gathering,
But yesterday gnawing sugar like snow,
Slurping down the black tea,
In the days when he drank his fill,
Fattened lamb, sweet head,*
When bor was set to boil,*
The barren-suckled colts*
When they were slain for the noonday meal,
Measuring off forty taban,*
Forty mares for every race

Ödül diye koyduğunda,
Ala cübbeli Aykoco'yu
Mollalığa aldığında,
Şen oyunla şan salıp,
Çatıraş* oynayıp toz koparıp,
Altmış koco*, kırk eşen*
Hakemliğe aldığında,
Kocoların hepsini topladığında,
Töreme nikâh kıydığında,

When they were set as prize,
When Aykoco of the pied robe
Was taken on as mullah,
Spreading fame with merry games,
Playing çatıraş, raising dust,*
Sixty koco, forty eşen**
When they were taken as judges,
When he gathered all the kocos,
When the marriage rite was made for my töre,

At başı çekilen altınını
Hakem olup aldığında
Ökül atam* sendin,
Karımbay, ökül kızın bendim.
Ak buğday ununu çiğneyen,
Atamdan yakın tuttuğum,
Ökül atam sendin.
Ökül ata Karımbay,
Dananı ver gücenmeden,
Dananı ver, keseyim,
Kocayıp kaldığı çağında
Anacığımı bir doyurayım.

The gold weighed out at a horse's head
When as judge he took it —
You were my ökül father,*
Karımbay, I was your ökül daughter.
You who chewed the flour of white wheat,
Whom I held nearer than my father,
You were my ökül father.
Ökül father Karımbay,
Give the calf and take no offense,
Give the calf, let me slaughter it,
In the days of her grown old
Let me fill my dear mother once.

Ökül ata Karımbay,
Yürüyeyim desem derman gitti,
Baldırdan kara kan gitti.
Ökül ata Karımbay,
Şaşkın avare kalmışım,
Kanlı yiğidimden ayrıldım
Otuz iki yaşımda.
Ökül ata Karımbay,
Zayıf düştüm, semirtiver,
Ökül ata Karımbay,
Acıkan karnı doyuruver,
Ökül ata Karımbay,
Gönlünüz olursa su veriver,
Ökül ata Karımbay,
Gönlünüz olmayacaksa
Köökör'e döküp zehir veriver.

Ökül father Karımbay,
Would I walk — my strength is gone,
From my calves the dark blood gone.
Ökül father Karımbay,
I am left bewildered, astray,
I was parted from my blood-stained hero
In my thirty-second year.
Ökül father Karımbay,
I have grown weak — fatten me,
Ökül father Karımbay,
Fill this hungry belly,
Ökül father Karımbay,
If your heart is willing, give me water,
Ökül father Karımbay,
If your heart will not be willing,
Pour poison in the köökör and give it.

Ökül ata Karımbay,
Söndüm, tutuşturuver,
Ökül ata Karımbay,
Ölüyorum, diriltiver.
Ökül ata Karımbay,
Kopanımı ulayıver,
Saçıldım, derleyiver,
Susadım, çay veriver,
Başımı gizleyip gideyim,
Sığınacak yer veriver.
Ökül ata Karımbay,
Diz kapağım yarılıp ok değip,
Kıvranamaz hâldeyim,
Ökül ata Karımbay,
Kaburgama saplanıp ok değip,
Dönemez hâldeyim,
Bastığım yer kaya olup,
Öz hısımım düşman olup,
Kulların hepsi kudurup,
Keñ-Kol'dan göçümü vurup,
Öcümü söyleyecek çocuk körpe,
İtlerden alamadan geliyorum öcümü.
Ökül ata Karımbay,
Demir sınırlı kâfirin

Ökül father Karımbay,
I am quenched — kindle me,
Ökül father Karımbay,
I am dying — revive me.
Ökül father Karımbay,
Splice what is broken of mine,
I am scattered — gather me,
I thirst — give me tea,
Let me hide my head and go,
Give me a place of refuge.
Ökül father Karımbay,
My kneecap split, struck by an arrow,
I cannot even writhe,
Ökül father Karımbay,
An arrow lodged deep in my rib,
I cannot even turn,
The ground I tread become rock,
My own kin become foe,
The slaves all run mad,
They struck my caravan from Keñ-Kol,
The child to speak my vengeance is tender,
I come unable to take my vengeance from the dogs. *Ökül father Karımbay,*
Of the iron-bordered infidel

Ağında duruyorum, Karımbay,
Doğru dürüst söz bilmeyen,
Soyu bozuk hısımın
Elinde duruyorum, Karımbay.
Ökül ata Karımbay,
Altı semiz at veriver,
Altı tulum süt veriver,
Uluyup ağlayıp bozkırda
Hangi murada ereyim,
Eri ölünce kadına
Baba ocağı yakın olurdu,
Ben Karakan'a sürünüp gideyim.
Ayköl'den kalan yetimim
Serpilip yiğit olursa,

In his snare I stand, Karımbay,
Who know no proper word at all,
In the hands of kin of rotten stock
I stand, Karımbay.
Ökül father Karımbay,
Give me six fattened horses,
Give me six skins of milk,
Howling, weeping on the steppe,
What desire shall I attain,
When her man dies, for a woman
The father's hearth would be near,
Let me crawl away to Karakan.
If my orphan left from Ayköl
Shoots up and becomes a man,

Er oğluyla denk olursa,
Atasına çekmiş arslan olursa,
Yetim gezip yetişirse,
Yurduna varıp katılırsa,
Kuday bir Talas'ı gösterirse,
Orda sahibi han olup,
Yerini tutan oğul olursa,
Halkıma haber salarım.
Bir daha gelirsem Kırgız'a,
Hiç değilse Argın'a,
Han diye kaldırırım.
Ökül ata Karımbay,
Torko*dan nakışlı giydiriver,
Rahvanın yetkinine bindiriver,
Bu yerde durup nideyim,
Temir Han'a sürünüp gideyim!
Küdörü* bulup kürkünü* ver,
Yüğrükten seçip atını ver!»
El kavuşturup yalvarıp,
Ağlayıp durdu feryat ederek,
Anacığınız Kanıkey
Karımbay'a kapanıp,
Var gücüyle yalvarıp.
Yalvarışını dinlemedi,

If he equals the son of a man,
If he becomes a lion after his father,
If, roaming an orphan, he comes of age,
If he reaches and joins his homeland,
If Kuday shows him Talas once,
If, becoming khan, master of the orda,
He becomes a son who holds his place,
I will send word to my people.
If I come once more to the Kırgız,
At the very least to the Argın,
I will raise you up as khan.
Ökül father Karımbay,
Clothe me in embroidered torko,*
Mount me on the finest of amblers,
What shall I do standing in this place,
Let me crawl away to Temir Han!
Find küdörü, give your fur-coat*,*
Choose from the swiftest, give your horse!»
Clasping her hands, pleading,
She kept weeping, wailing aloud,
Your dear mother Kanıkey
Falling down before Karımbay,
Pleading with all her strength.
He did not heed her pleading,

Yerlere kapanışına acımadı,
Kula danayı vermedi.
Kuşağa düğülü yazı çarptı,
Karımbay'ı Kuday diye edilen ant çarptı. Koskoca kara başını
Peygamber sultanın kahrı çarptı da
Padişah Kuday bir çarptı.
Öfkelenip durmadan,
Karımbay kulu cin çarptı.
Bıyığını çekiştirip savurup,
Silkinerek daldı Karımbay.
Gümbürdedi coşarak,
Kanıkey'e söylenerek,
Gürledikçe kanı çekildi,

He pitied not her prostrations,
He did not give the dun calf.
The writ knotted in his sash struck him,
The oath sworn by Kuday's name struck Karımbay. His whole great black head
The Prophet-sultan's wrath struck him, and
The Padişah Kuday struck him once.
Raging without cease,
A jinn struck the slave Karımbay.
Tugging at his mustache, flinging it,
Shaking himself, Karımbay charged in.
He thundered, surging,
Railing at Kanıkey,
As he roared, her blood drained away,

Kanıkey yengen ne etsin,
Korkup durur titreyerek.
«Kızlığında sen çılgın,
Cihanı çalkayıp el bozdun,
Kadınlığında sen çılgın,
Töreyi çalkayıp yurt bozdun.
Daha dün on dördüne geldiğinde
Kılıcına kın taktın,
Yaşın on dörde geldiğinde
Manas'ı yumruklayıp yarıp,
Bütün yurda kavga saldın.
Dediğine uymam,
Bırak kadın danayı,
Danamı vermem.
Dul gezip azıp,
Fesadını bırakmayan,
Manas'ın kırdaki ala başlı yılkısı,
Çok malına doymayan,
Hazine, altın Manas'ta,
Ne zaman olsa bu kadın
Açgözlülüğünü bırakmayan.
(İnsan arasa bulur mu
Karımbay gibi kâfiri)
Danayı koyuver!» – diye
Anacığın Kanıkey'e bağırdı.
Eli çabukmuş Karımbay,

What could your aunt Kanıkey do,
She stands afraid, trembling.
«In your girlhood you, mad one,
Shook the world and broke the people,
In your womanhood you, mad one,
Shook the töre and broke the land.
But yesterday, when you came to fourteen,
You fitted a sheath to your sword,
When your years came to fourteen,
Punching Manas and splitting his brow,
You loosed a quarrel on the whole land.
I will not do as you say,
Woman, let the calf be,
I will not give my calf.
Roaming a widow, gone astray,
Never leaving off her mischief,
Manas's pied-headed herds on the uplands,
Unsated with her many herds,
Treasure and gold with Manas,
At any time at all this woman
Never leaves off her greed.
(Should a man search, would he find
An infidel like Karımbay)
Let go of the calf!» – saying
He shouted at your dear mother Kanıkey.
Quick-handed was Karımbay,

Kara kayış ak kamçıyı
Kavrayıp döndürdü,
Üstüne sürüp yengeni
Böğrüne çekip vurdu.
Dolono* saplı buldursun*
Bura bura kavrayıp savurup,
Durmadan çekip saldırıp,
Yengeciğinin böğrüne çekip
vurdu.
İpekten kara gömleği
Böğründen sökülüp,
Kaygılanıp feryat ederek,

The white whip of black rawhide
He gripped and whirled about,
Riding down upon your aunt
He lashed her across the flank.
The buldursun with dolono* haft*
Twisting, twisting, gripping, swinging,
Attacking, striking without cease,
Across your dear aunt's flank he
lashed.
Her black shirt of silk
Torn away from her flank,
Grieving, wailing aloud,

Kayran yengen dertlinin
Böğründen kanı dökülüp,
Büldürkön alacalı gömleği
Kıvrımından sökülüp,
Garip yengen bahtsızın

Böğründen kanı dökülüp,
Karımbay kulun kula danasını
Yengeciğin koyverip feryat ederek,
«Eyvah, törem, ölme – diye –
Anacığın yıkılıp düştü hıçkırarak.
Olduğu yere yığılıp,
O kayran yengen Kanıkey,
Vadiden akan pınar – diye,
Nicesini gördü anacığın,
Özden çıkan çıra – diye,
Yoksul evin damlasıdır,
Ölene dek göğsünde karış karış iz oldu

Karımbay kulun kamçısı.
Ah, alaçığın damlasıdır,
Akıldan çıkmaz oldu ya,
Karımbay kulun kamçısı!
Hıçkıra hıçkıra ağladı anacığın,

Arından öleyim dese,
Tutuşup yanıp kor olur,
Ölmeyip diri gezmesi
Şu Semetey'in varlığından,

Gitsem derim arımdan,
Gitmeyip sağ gezmem
Semetey'in varlığından.
Öleyim derim arımdan,
Ölmeyip diri gezmem
Semetey'in varlığından.
Yanıma yaklaşamaz itlerden
Ezilip kamçı yedim, ah,
Yaradan'ın sevdiği kayran arslan,

From the flank of your dear grieving aunt
Her blood came spilling,
Her raspberry-pied shirt
Torn from its very folds,
From the flank of your forlorn, luckless aunt
Her blood came spilling,
The slave Karımbay's dun calf
Your dear aunt let go, wailing aloud,
«Alas, my töre, do not die – saying –
Your dear mother fell down, sobbing.
Collapsing where she stood,
That dear aunt of yours, Kanıkey,
Spring flowing from the valley – saying,
Your dear mother saw so much,
Pine-torch sprung from the self – saying,
It is the drop of the poor man's house,
Till death it left its mark span by span upon her breast —
The slave Karımbay's whip.
Ah, it is the drop of the reed-hut,
It would not leave her mind, alas —
The slave Karımbay's whip!
Sobbing and sobbing your dear mother wept,
Would she die of her shame,
She catches fire, burns to embers,
That she does not die but walks alive
Is for this Semetey's being,

I would go, she says, for my shame,
My not going, my walking whole,
Is for Semetey's being.
I would die, she says, for my shame,
My not dying, my walking alive,
Is for Semetey's being.
From dogs that could not near my side
I was crushed and took the whip, ah,
Dear lion beloved of the Creator,

Dünyadan geçtin, ah!
Vay kara gün, yetim var diye
Neleri görmedim?
Ayköl'üm Manas töreden
Diri kalmadan ben kara bahtlı
Ardı sıra ölemedim.
Kuday'ın başa yazdığını
Taşımamaya çare yok,
Zulmü pek ağır gördüm,
Görmemeye çare yok,
Kahrolası vefasız,
İşte böyleymiş boktan dünya.
Yaman yengen Kanıkey
Yetkinliğini belli eder,
Soysuz kötü kadın gibi
Çığlık atıp ağlayıp feryat ederek,
Kanıkey Kuday'a dil uzatır. Başıboş eli yurt kıldım.
Azık arayan Kanıkey,
Çaresi tükenmiş dula
Karımbay saldı zulmü,
Geniş dünya dar olup,
Kaplan yengen Kanıkey
Bozkırda çekti zulmü,
Ordaya girmez Karımbay
Dula etti zulmü.
Daha dün Kara-Buura'da, Çatkal'da
Kırgız kurulup yatarken,
Argın, Kırgız ova tutup,
Konup oturduğu çağda,
Gündüzü kımız, gecesi oyun

Olup durduğu çağda,
Geniş dünya çağında,
Sultanım varken
O dem ölmeyip ne oldum!

Çift çift yapıp samur börkü
Sallanıp durduğum çağımda,

You have passed from the world, ah!
O black day — because there is an orphan
What have I not seen?
After my Ayköl, Manas the töre,
I, the black-fated, staying alive,
Could not die following after him.
What Kuday has written on the head
There is no way not to bear,
Most heavy have I seen the cruelty,
There is no way not to see it,
Accursed, faithless one —
So it is, this dung-heap world.
Your fierce aunt Kanıkey
Shows forth her mastery,
Like a base and wicked woman
Shrieking, weeping, wailing aloud,
Kanıkey raises her tongue against Kuday.
The masterless people I made a homeland.
Kanıkey searching for food,
On the widow whose remedy was spent
Karımbay loosed his cruelty,
The wide world grown narrow,
Your tiger aunt Kanıkey
Suffered cruelty on the steppe,
Karımbay who enters not the orda
Wrought cruelty on the widow.
But yesterday at Kara-Buura, at Çatkal,
While the Kırgız lay encamped,
Argın and Kırgız holding the plain,
In the days when they camped and dwelt,
Kumis by day, games by night

In the days when it was so,
In the days of the wide world,
While my sultan yet lived,
That I did not die then — what have I become!

The sable börk made double, pair on pair,
In my days when it swayed,

Âleme hâkim olup
Asil törem varken,
Sefa sürüp durduğum çağımda
O dem ölmeyip ne oldum?!

Eşiğime zülfikar
Asılı durduğu çağımda,
Kadın başını tuğ edip,
Halkı tuğ edip,
Hükmedip durduğum çağımda
O dem ölmeyip ne oldum?!

Saçılanın hepsini
Derleyip durduğum çağımda,
Kopanın hepsini
Ulayıp durduğum çağımda,
İşte o dem ölmeyip ne oldum?!

Yaşıt törem varken,
Çaylak besledim kuş kıldım,
Dermeyi toplayıp yurt kıldım.

Telik kuş besleyip kuş kıldım,
Telik kuş kaçar dağ oldu,
Denizimin gözü kapanınca
Başıboşlar düşman oldu.
Çaylak uçar dağ oldu,
Kaplanın gözü kapandıktan sonra
Dermeler düşman oldu.
Hazinem kaldı bozkırda,
Altın, gümüş karışık.
Arzımı, Kuday, işitsene,
Ardımda erkek çocuğum körpe!
Kaplanın gözü kapanınca,
Ey Kuday, garip kıldın düşüncemi.
Karaltı edinip gideyim,

Kanlı yiğidimden kalakalan

Ruling over all the world,
While my noble töre lived,
In my days when I lived in delight,
That I did not die then — what have I become?!
While at my threshold the zülfikar
Hung in those days of mine,
Making a woman's head a banner,
Making the people a banner,
In my days when I held sway
That I did not die then — what have I become?!
All that was scattered,
In my days when I gathered it,
All that was broken,
In my days when I spliced it,
Even then, that I did not die — what have I become?!
While my töre, my agemate, lived,
I fed a kite and made it a falcon,
I gathered the strays and made a homeland.
I fed a telik bird and made it a falcon,
The telik bird became a mountain in flight,
When the eyes of my ocean closed
The masterless became foes.
The kite became a mountain in flight,
After the tiger's eyes have closed
The gathered strays became foes.
My treasure stayed upon the steppe,
Gold and silver mingled.
Hear my plea, O Kuday,
Behind me my boy-child is tender!
When the tiger's eyes had closed,
O Kuday, you made my thoughts forlorn.
Let me take him for my shelter and go —

The child left behind from my blood-stained

yavrumu.
Sayısız dünyalığa doymayan.

Bozkırda ağlayıp dururken
Tepemden tutup basmasınlar,

Yine zulmü başa salmasınlar,

Yetimimi elimden çekip
almasınlar. Etine iyice doymaya,

Kat kat kazıp çukurumu,
Kaynatmasın zorbalar
Ta nerdeki kara bahtımı.
Tulpardan kalan tırnaktan,
Büsbütün ayrı mı düşeyim
Baş hazine yavrucaktan!
Bel bağladığım dayanağım yok,
Medet umacak elim yok,
Namlı kanlı arslanım yok,
Avare olmamak elde değil,
Ben bozkırda inleyip oturup
Hangi murada ereyim,
Dar dünya başa çökünce,

Baba ocağım Temir Han'a sığınıp
gideyim! Kırlara yürüyüp eğilip,

Gayrete gelip toparlanıp,
Gökten inen Boz kise'yi
Belli bele sımsıkı bağlayıp,
Ay baltayı ele alıp,
«Ayköl'üm» – deyip ses salıp,
Yavaş yürümeyip sıkı basıp,
Kırlara doğru yüz tutup,
Burnundan pınar gibi su gidip,
Kayran gözden kan karışık yaş
gidip. Hâlini görüp bir ağlayıp,
O kara niyetli Karımbay

hero.
They, unsated with countless worldly wealth.
While I weep upon the steppe
Let them not seize me by the crown and press,
Let them not loose cruelty on my head again,
Let them not wrench my orphan from my hands. To glut themselves well on his flesh,
Digging my pit layer on layer,
Let the tyrants not set boiling
My black fate off in the distance.
From the hoof left from the tulpar,
Shall I fall utterly parted —
From the little one, my chief treasure!
No prop have I to lean upon,
No hand from which to hope for aid,
No famed blood-stained lion of mine,
There is no help for being astray,
I, moaning, sitting on the steppe —
What desire shall I attain,
When the narrow world weighs on my head,
Let me go take refuge with Temir Han, my father's hearth! Walking to the uplands, bending low,
Taking heart, gathering herself,
The Boz kise descended from heaven
She bound fast about her firm waist,
Taking the moon-axe in her hand,
«My Ayköl» – saying, giving voice,
Not walking slow but treading firm,
Turning her face toward the uplands,
Water going from her nose like a spring,
From the dear eyes tears mixed with blood going. Seeing her state, weeping once,
That black-hearted Karımbay,

Danasını kovalayıp azıp,
Cehenneme salıp dertliyi,
Obasına doğru koşturup,
Kovalayıp sürdü danasını.
Görünen herkese
Söyleyip durur Karımbay:

Chasing his calf, gone astray,
Sending the grieving one to hell,
Galloping toward his camp,
He chased and drove his calf.
To everyone who came in sight
Karımbay keeps on speaking:

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRGÜN YOLU: SIR-DERYA MUCİZESİ VE BAKAY'IN İMDADI

Sır-Derya kıyısında umutsuzluğa düşen Kanıkey'i Çıyırdı "Kaygı kayıp ödemez" diyerek ayağa kaldırır; ufukta Kök Tulpar'ın tozu görünür — Bakay yetişmiştir. Gözyaşlı kavuşmada Bakay, altı aylık Semetey'i havaya kaldırıp ant içer: on iki yıl altı haramla barışmayacak, Semetey on ikisinde dönüp öcünü alana dek onları vurup duracaktır. Ardından mucize gelir: abdest alıp Kocosan'a, Ak Eşen'e, kırk çiltene, Almambet ile Çubak'ın ruhlarına yakaran Bakay, Kök çıbık tüfeğini coşkun ırmağa sıkar; sular yukarıda durur, yatak kurur, kafile kuru yataktan geçer geçmez ırmak gürleyerek ardlarından kapanır. Bakay iki kadını Kara-Kır'daki kutlu Kara-Üñkür'e — ağzından tek kişi sığan, içi altı bin koyun alan mağaraya — yerleştirir; altı arkar ile dört dağ koçu avlar, yedi günlük odun, bir aylık et bırakır ve tembih eder: altı yedi güne dönmezse onu ölmüş bilsinler, azığı saçıp Bukar'a, Karakan'a kaçsınlar. Kendisi ise yılkı bulmak için gece yarısı Talas'a geri döner.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey, Manas'ın boz erkecini altı aylık Semetey'in eli bıçak kabzasında olacak şekilde kurban edip can kazanında pişirir; aç kalan Çıyırdı ile Semetey'i doyurur.
- Çıyırdı'yı sırtında, Semetey'i belinde taşıyarak yedi gün uykusuz ve yalın çorapla Çapçık, Küyük, Corgo bellerini aşar; taşkın Sır-Derya yolu keser.
- Beş-Taş'ta beş yüz haneyle deve güden Bakay, Tört-Kül'ün talan edilip çıplak tepeye döndüğünü görür; Semetey için yaşamaya ant içer.
- Manas'ın kerametli tazısı Kumayık, erkeç kemiğinden aldığı kokuyla kaçkınların izini sürüp Bakay'ı Sır-Derya'ya ulaştırır.
- Bakay, kırk çiltene ve Kocosan'a yakarıp Kök çıbık tüfeğini ırmağa sıkınca Sır-Derya'nın suları durur; kafile kuruyan yataktan geçer.
- İki kadın, içi altı bin koyun alan kutlu Kara-Üñkür mağarasına yerleştirilir; Bakay altı arkar ile dört dağ koçu avlayıp bir aylık azık bırakır ve dönmezse Bukar'a kaçmalarını tembih eder.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Manas'tan kalan sayısız malı,	*The countless herds left from Manas,*
Aç gözlülüğünü bırakmayan,	*He who never left off his greed,*
Kısır emmiş buzağımı	*My calf suckled by the barren cow*
Yamaçtan yakalayıvermiş,	*He seized upon the hillside,*
Göstermeden tutup boğazlamaya,	*To grab and slaughter it unseen,*
Kancık kadın Kanıkey	*That treacherous woman Kanıkey*
Buzağımı çalıvermiş.	*Stole my calf away.*
Cinini iyice kakıp aldım deyip,	*Saying, I have driven out her demon well,*
O kancık, azgın kadının	*Saying, that treacherous, wanton woman —*
Böğrünü yara vurdum deyip.	*I struck a wound into her flank.*
Aklından çıkmaz düş kıldım,	*I made it a dream that leaves not her mind,*
Gönlünden gitmez iş kıldım,	*I made it a deed that leaves not her heart,*
Kara toprakla bir kıldım,	*I made her one with the black earth,*
Gözünün yaşını sel kıldım,	*I made her tears a flood,*
Kaşınan yerini bastırdım,	*I pressed upon her itching spot,*
Süzük gözünü açtırdım!»	*I made her narrowed eyes fly open!»*
Bunu söyleyip Karımbay	*So saying, Karımbay*
Övüne övüne topluluğuna girdi.	*Went boasting, boasting, back to his crowd.*
Yengeciğin gözünün yaşı döküldü,	*Your dear aunt's tears poured down,*
Sıra sıra uzanan geniş konağın	*Seeing the site of the wide manor*
Yerini görüp bir ağladı,	*Stretched out row on row, she wept,*
Hızırlı Kırgız, aziz yurt,	*The Kırgız blessed by Hızır, the sacred homeland —*
Elini görüp bir ağladı,	*Seeing her people, she wept once more,*
Gözcü çıkılan tepenin	*The hill where lookouts once were posted —*
Sırtını görüp bir ağladı,	*Seeing its ridge, she wept once more,*
O bildik Talas'ın, Keñ-Kol'un	*At the head of that well-known Talas, of Keñ-Kol,*
Başında, padişahlık çağında	*In the days of his sovereign reign,*
Binip oturduğu, Manas'ın	*The throne where Manas mounted and sat —*
Tahtını görüp bir ağladı,	*Seeing it there, she wept once more,*
Padişah Bakay sultanın	*The garden of the sovereign Bakay sultan —*
Bağını görüp bir ağladı,	*Seeing it there, she wept once more,*

Önceki eğlenceyi, mutlu günün
Çağını sayıp bir ağladı,
«Kederlenip kara günde

Bu yerde durup ne edeyim,
Erkenden yola koyulup,
Ben Buhara'ya sürgün gideyim.
Gizlenip yatan Çıyırdı
Allah'ın buyruğu imiş,
Şimdi anacığıma ulaşayım».
Üyrülmö'nün çölünü, kırını
Yengen dolana dolana girip vardı,
Beşikteki körpe çocuğu
Engebeli ak yamacın
Ön tarafına bastı,
Tümsekli alaca yamacı
Hıçkırarak yengen geçti,
Manas'ın koyunu yayılırdı,
Kırlardaki ak yavşanı,
Ak yavşan boyunca ilerledi.
Zavallı yengen Kanıkey
Dirseğine yaslanıp uyuklayıp,
Şöyle bir kestirip dinlenip,
Uykuya gözü dalıp,
Manas'tan kalan boz erkeç,
İki anadan emen ikiz erkeç
Koşarak çıkageldi,
Ölmeyene sudan balık derler,
Pek sevinip anacığın
Uykudan irkilip uyanıp,
Buyruğu güçlü Tanrı'ya
Münacat edip durdu şimdi,
Önceden bezmiş bahtı kara,
Atılıp elini uzattı şimdi.
Yaradan gerçekten verdi ya,
Demin dediğim yengen atılınca
İncikleri eline geliverdi.
Baabedin'den dua alıp,
Koroşon'a koyun adayıp,

Counting the merriment of old, the days
Of happiness, she wept once more:
«Grieving on this black day,

What use to stand upon this ground?
Setting out early on the road,
Let me go into exile to Buhara.
Çıyırdı who lies in hiding —
It was the command of Allah,
Now let me reach my dear mother».
The desert and steppe of Üyrülmö
Your aunt entered, winding round and round, The tender babe in the cradle
She trod upon the fore
Of the rugged white slope,
The hummocked, mottled hillside
Your aunt crossed over, sobbing,
There the sheep of Manas once grazed,
The white wormwood of the steppes —
Along the white wormwood she pressed on.
Your poor aunt Kanıkey
Leaned upon her elbow, drowsing,
Dozing a little, taking rest,
Her eyes sinking into sleep,
When the grey wether left from Manas,
The twin wether suckled by two dams,
Came running up to her.
They say the undying finds fish in water —
Rejoicing greatly, your dear mother
Started from her sleep, awakening,
To the Almighty Lord of command
She made her supplication now,
The black-fated one, long since despairing,
Sprang and stretched out her hand now.
The Creator truly granted it —
When the aunt I spoke of sprang,
Its shanks came into her hand.
Taking blessing from Baabedin,
Vowing a sheep to Koroşon,

Takıverme saç boncuğunu
Boynuna sıkıca takınıp,
Kocası Manas yıldızının
Ruhuna yalvarıp,
İnceden basıp kestirmeden,
Yetimine doğru Kanıkey

The braid-bead charm one fastens on
She fastened tightly at her neck,
To the spirit of her husband,
The star Manas, she made her plea,
Treading softly by the shortest way,
Toward her orphan Kanıkey

Boz erkeci yedeğine alıp,
Kayıp-Kır'daki mağarada
Gariplik halini belli edip,
Kanıkey yakına vardığında
Kan içen erden kalan yavrucağı,
Ruhları anıp güldürüp,
Alıp çıktı Çıyırdı,
Aydın göl gibi derya,
Ak hatun, ulu ihtiyar,
Seksenine varmış ihtiyar,
Kan içen Manas kaplanı,
Onu doğuran evliya.
Oğuldan bir arslan doğurmuş,
Kızdan bir yiğit doğurmuş,
Oğul olarak doğan han Manas
Yuvalı yurda han olmuş,
Kız olarak doğan Kardıgaç
Kıtay yurduna nam olmuş.
Zavallı yengen Kanıkey'in
Elindeki bayrağı,
Padişahı Manas beyden
Seksenlik Çıyırdı'nın
Elinde tuttuğu armağanı.
Baktıkça karnı tok,
Anadan başka eşi yok,
Bel bağladığı beli yok,
Ulu hatunu meded bilir,
Bundan başka eli yok.
İhtiyarın önünde
Hakk'a boynunu büktü şimdi,
Manas'tan kalan helâl malı,
Ulu hatunun önüne

Leading the grey wether at her side,
In the cavern at Kayıp-Kır,
Showing forth her destitute state,
When Kanıkey drew near,
The babe left from the blood-drinking hero
She brought out, making him laugh,
Invoking the spirits — Çıyırdı,
A sea like a shining lake,
The white lady, the great elder,
The elder come to her eightieth year,
The blood-drinking tiger Manas —
She the saint who bore him.
For a son she bore a lion,
For a daughter she bore a champion,
The son born to her, khan Manas,
Became khan of the nested homeland,
The daughter born to her, Kardıgaç,
Became renowned in the Kıtay land.
Your poor aunt Kanıkey's
Banner held in her hand,
From her sovereign, Manas bey —
The gift that eighty-year-old Çıyırdı
Held there in her hand.
Gazing on it, her belly is full,
Besides the mother she has no mate,
No waist on which to bind her hopes,
The great lady she takes for succor,
Besides her she has no people.
Before the aged one
She bowed her neck to God on high now,
The lawful goods left from Manas —
Before the great lady

Erkeci armağan kıldı şimdi.
İki hanım elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Ayağını suya daldırıp,
Ayak abdestini alıp,

She offered the wether as a gift now.
The two ladies dipped their hands in water,
Performed the ablution of the hands,
Dipped their feet into the water,
Performed the ablution of the feet,

Boz erkeci boğazlamaya
İki hanım hazırlanıp durdular.
Amansız kargaşayı
Hani, zavallı yengen Kanıkey Başa
sarmış değil mi!
Kadınların en hünerlisiyken,
On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Büyük Buhara'nın bağında,
Oynayıp durduğu çağda,
Kendisi çocuk, körpecik,
Örgüye saçı yetmezken
Ak küheylanını eyerlemiş,
Kelâm-ı şerif Kur'an'ı
Kız çağında okumuştu.
Tebbet denen sureyi
Şaşırtacak kadar tez okuyup,
Kulhüvallah'ı, Kur'an'ı
Yerli yerince ezberden okuyup,
Avuç açıp yakarıp,
Öte dünyaya giden Manas'ın

To slaughter the grey wether
The two ladies made themselves ready. The
merciless turmoil —
Lo, your poor aunt Kanıkey, Has it not
wound about her head!
Most skilled of all the women,
Youngest of the twelve daughters,
The servant beloved of God,
In the gardens of great Buhara,
In the days when she played there,
Herself a child, a tender thing,
Her hair too short yet for the braid,
Had saddled her white courser,
The Holy Word, the Kur'an,
She had read in her girlhood days.
The sura that is called Tebbet
She read with astonishing speed,
The Kulhüvallah, the Kur'an,
She recited by heart, each in its place,
Opening her palms in supplication,
For the spirit of Manas gone to the other
world,

Ruhuna iki öğün aş diye
Boz erkeci adayıp,
Alaca boyun Ak-tinte'yi
Kınından çekip çıkarıp
Asil yengen Kanıkey
Deve yavrusu gibi gözlerini parıldatıp,
Ak kılıcın sapının bir ucunu
Yetimi Semetey'e tutturup,
Altı aylıktı daha o çağda.
Uğur sayıp, boz erkeci —
Boz erkeci boğazladı şimdi.

Saying, two portions of food for his soul,
She vowed the grey wether,
The mottle-necked Ak-tinte
She drew forth from its sheath,
Your noble aunt Kanıkey,
Her eyes gleaming like a camel calf's,
One end of the white sword's hilt
She set in her orphan Semetey's grasp —
He was but six months old in those days.
Counting it a blessing, the grey wether —
She slaughtered the grey wether now.

Canını Allah'a ısmarlayıp,
Demin dediğim yengen Kanıkey
Başını kesip aldı şimdi.
Yağmacılar bütün malı saçtığında
Dağ gibi anan Çıyırdı
Beşikteki körpe çocuğu
Bağrına bastığında
Kırlara doğru koşup,
Aziz canından umut kesip,
Beri yana kaçtığında,

Commending her soul to Allah,
The aunt I spoke of, Kanıkey,
Cut off its head and took it now.
When the raiders scattered all the goods,
Your mountain-like mother Çıyırdı,
The tender babe in the cradle
When she pressed him to her breast,
Running out toward the steppes,
Despairing of her precious life,
When she fled to this side,

Arslan anan Çıyırdı
«Görünen olursa keserim» deyip,

«Yetimimi bir doyururum» deyip,
Manas'tan kalan can kazanını
Anacığın alıp gelmiş değil mi!
Hazır sacayak, ocak taşı,
Hazır edip kurdu şimdi,
Duman çıkarmaz kuru odunu,
Tükenmiş yengen Kanıkey
Düzlükten toplayıp aldı şimdi.
Allah'ına yalvarıp,
Boz erkecin bütün etini
Hiç bırakmadan kazana koydu.
Becerikli anan Kanıkey
Durup dinlenmeden pişirip,
Fıkır fıkır kaynatıp aldı şimdi.
Aşıklı ilik kemiğini, sağrı etini,
Payların sultanı olanı
Anası Çıyırdı'ya verdi şimdi,
Kazan gibi kalın kuyruğunu
Semetey'e verdi şimdi.
Kıkırdaklı boyun etini,
Boş içini iyice uyandırıp,
O daha kundak beşik çağındaydı,
Aç kalan Semetey
Boz erkecin kuyruğunu
Sağından bir çektiğinde

Your lion mother Çıyırdı,
Saying, «If any appear, I will cut them down»,
Saying, «I will feed my orphan once»,
The soul-cauldron left from Manas —
Did not your dear mother bring it along!
The trivet ready, the hearthstones ready,
She made them ready and set them now,
The dry wood that gives no smoke
Your worn-out aunt Kanıkey
Gathered up from the flatland now.
Pleading with her Allah,
All the flesh of the grey wether
She put in the cauldron, sparing none.
Your deft mother Kanıkey,
Cooking without pause or rest,
Brought it bubbling to the boil now.
The knuckled marrow-bone, the rump-flesh,
That which is the sultan of portions,
She gave to mother Çıyırdı now,
The fat tail thick as a cauldron
She gave to Semetey now.
The gristled flesh of the neck,
Rousing well his empty belly —
He was still in swaddling-cradle days —
The famished Semetey,
When he gave the grey wether's tail
One pull from his right,

Sağlı sollu yalayıp yutup
Öne arkaya emdiğinde
Baksalar göze ilişmez,
Boz erkecin kuyruğu
Nerede olduğu bilinmez.
Kaburganın yumuşak etini,
Yetimin eline tutuştursa
Onu da emip yok etti,
Zavallı anan Kanıkey

Licking and gulping right and left,
When he sucked it back and forth,
Look as they might, it caught no eye:
Where the grey wether's tail had gone
No one could say at all.
The soft flesh of the ribs —
When she set it in the orphan's hand
That too he sucked and made vanish.
Your poor mother Kanıkey,

Yetim ile dulun
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Kopmuşunu ulayıp,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Saçılmışını toplatıp,
Er yapılı Kanıkey
Durmadan ağlayıp yakarıp,
O kundak beşikteki Semetey'i
Önlüğünün yüzüne
Kundağıyla birlikte yerleştirip,
O sırada şunu söyleyip,
Perişan halde tutup durdu,
Anası Çıyırdı'ya yalvarıp:
«Kurbanın olayım, anacığım,
Başa dönülmez gece mi çöktü?!

Kurbanın olayım, anacığım,
Karakan'a doğru yönelip,
Şimdi kaçılacak gün geldi!
Bu yerde durup ne edelim,
Biriciği meded bilip
Yürü, Temirkan'a sürgün gidelim!
Karakan'a kaçıp varalım,
Hanım Manas'tan kalan biriciği,
Anacığım, kendimize dayanak edelim,
Yaşı on ikiye geldiğinde
Talas'a ordu salalım,
Tanrı bir verirse, kullardan

Of the orphan and the widow
Kindling the extinguished fire,
Reviving their dead souls,
Splicing what was severed,
Kindling the extinguished fire,
Gathering what was scattered,
Kanıkey of manly frame,
Weeping and pleading without cease,
That Semetey in his swaddling cradle
Upon the face of her apron
She settled, swaddling and all,
And at that moment saying this,
She held him in her wretched state,
Pleading with mother Çıyırdı:
«Let me be your sacrifice, dear mother,
Has night fallen from which no dawn returns?!
Let me be your sacrifice, dear mother,
Turning toward Karakan,
Now the day has come to flee!
What use to stand upon this ground —
Taking the only one for succor,
Come, let us go exiled to Temirkan!
Let us flee and reach Karakan,
The only one left from my lord Manas,
Dear mother, let us make our stay,
When his years come to twelve
Let us send an army on Talas,
If the Lord but grants it, from those slaves

Gitmeyen öcümüzü alalım!
Anacığım, muradı uzak olsa da,
Ömürlü olursa gök yelelinin
Ardında kalan şu çocuğu,
Keñ-Kol'dan alırım göçünü,
Yetimim on ikiye geldiğinde
Ölmezsem kullardan alırım öcümü.

Talas'tan yakalarım sartımı,
Anacığım, dönüp Talas'ı bir görsem,
Anacığım, azap çeke çeke kocadık.

Çıkarırım anacığım,
Nice derinlerdeki derdini.

Anacığım, düşünceni başkaya çevirme,

Sığınak edip gidelim
Bahadırdan kalan çocuğunu.
Han soyluyduk, boyun eğelim,

Hanlığı akıldan çıkarıp,
Çocuğunuz on ikiye gelene dek
Baba evinin yüzüne bakalım.
Anacığım, bu yerde durmayıp gidelim,

Yürüsene, belli bir yere varalım!
Anacığım, yaslı oldu canımız,

Bir kaşık kaldı kanımız,
Geçenleri sayarsak,
Anacığım, yanıp gider canımız.
Çaremiz biterse anacığım,
Gücün tükendiği yerde ölelim,
Ruhu ulu sultan kollarsa,
Ayköl'den kalan biriciği
Alıp kaçıp görelim,
Ölünceye dek yürüyüp kımıldayıp,
Anacığım, koşuştura koşuştura ölelim.

Let us take our unavenged revenge!
Dear mother, though the goal be far,
If he lives long, this child
Left behind by the grey-maned one —
From Keñ-Kol I will take his camp away,
When my orphan comes to twelve,
If I die not, I will take my revenge on the slaves.
From Talas I will seize my sart,
Dear mother, might I but turn and see
Talas once, Dear mother, we have grown old in torment.
I will draw out, dear mother,
The grief in your deepest depths.

Dear mother, turn not your thought elsewhere,
Making him our refuge let us go —
Your child left from the batyr.
We were of khan's blood; let us bow our necks,
Putting khanship out of mind,
Until your child comes to twelve
Let us look to the face of my father's house.
Dear mother, let us not stand here — let us go,
Walk on, let us reach some certain place!
Dear mother, our souls are draped in mourning,
One spoonful of our blood remains,
If we count over what has passed,
Dear mother, our souls will burn away.
If our remedy runs out, dear mother,
Let us die where our strength is spent,
If the sultan of mighty spirit guards us,
The only one left from Ayköl —
Let us carry him off in flight and see,
Moving, stirring till we die,
Dear mother, let us die running, running.

Küheylandan kalan toynağı,
Anacığım, soylu kazanat yavruyu
Ölene dek bağra böyle basıp,
Yürüye yürüye ölelim.
Anacığım, kapız idik, düz yer olduk,

Han soyluyduk, hor olduk,

Çalkalanan Ala-Göl idik,
İnek geçer batak biz olduk.
Çınar söğüttük, kesildik,
Anacığım, gür ormandık, seyreldik.

Anacığım, ham ipektik, yün olduk,

Biriciğimizden hep birden ayrılıp,
Bahtını yiyen biz olduk.

Anacığım, ak küheylandık, arıklaştık,

Ak hatun sendin,
Ak gelincik bendim,
Padişah nine sendin,

Anacığım, hepsinin hanı bendim.

The hoof left from the courser,
Dear mother, the noble kazanat foal —
Pressing him so to our breast till death,
Let us die walking, walking on.
Dear mother, we were a gorge; we became flat ground,
We were of khan's blood; we became despised,
We were the surging Ala-Göl,
We became a bog where cattle wade.
We were plane and willow; we were felled,
Dear mother, we were dense forest; we were thinned.
Dear mother, we were raw silk; we became wool,
Parted all at once from our only one,
We became those who devoured their own fortune.
Dear mother, we were a white courser; we grew gaunt,
The white lady — that was you,
The white young bride — that was I,
The sovereign grandmother — that was you,
Dear mother, the khan of them all — that was I.

Padişahtan kısmetli gün gitti,
Gelin kızın Kanıkey'in
Dertlenip duracağı gün geldi.
O zaman seksenine varmış ihtiyar,
Manas'ı doğuran evliya,
Ulu hatun kalkıp şunu söyler:
«Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Zülüf saçım ağarmışken,
Ömür yolum varken daha
Sayısız maldan ayrılıp,
Semerkan'a nasıl sürgün giderim,
Irmaklı engin göl idim,

The day of fortune went with the sovereign,
The day has come for the bride-daughter
Kanıkey to dwell in grief.
Then the elder come to her eightieth year,
The saint who bore Manas,
The great lady rose and speaks thus:
«O Kanıkey, my dear child,
While my temple-locks have gone white,
While my road of life still runs,
Parted from the countless herds,
How shall I go exiled to Semerkan?
I was a broad lake fed by rivers —

Vadiye nasıl konarım?
Öz elimi bırakıp Kanıkey,
Ben sartlar içinde nasıl dururum?
Kurban olup gideyim.
Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Saçım sakalım ağarmışken,
Ömür yolum varken daha
Ölmeyip sağ gezerken
Hangi murada ereyim,
Altı-Şaar, Kokon hanı,
Öte ucu Margalañ,
Oraya sürgün olup ne edeyim,
Otağlı yurttan ayrılıp,
O ele vardığımda,
Yavrum, hangi murada ereyim!
Ah, Kanıkey yavrucuğum,
Kurumuş şu başıma,
Kanıkey, çaylak vurup yedirtme,
«Anacığım ıssız bozkırda kaldı» diye,

Öz hanzade başımı,
Kuruyup varırsam o yere,
«Zavallı karı» dedirtme!
Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Garip düşmüş başıma
Angıt vurup yedirtme,
Han oğlundan ayrılıp,
«Başıboş kocakarı» dedirtme!
Canımı üzmeden,
Kurbanın olayım Kanıkey,
Buhara'ya kendin öncülük edip git,

Tanrı'nın buyruğu imiş,
Gücenip kalmazsan eğer
Ben bahtsızı şu yere
bırakıp git!
Ah, Kanıkey, yavrucuğum,
Azabımı çekeyim,
Asilim, şahin biriciğe,

How shall I settle in a valley?
Leaving my own people, Kanıkey,
How shall I dwell among the sarts?
Let me go as a sacrifice.
O Kanıkey, my dear child,
While my hair and beard have gone white,
While my road of life still runs,
While I walk alive, undying,
What goal is left for me to reach?
Altı-Şaar, the khan of Kokon,
Its far end Margalañ —
What use to go exiled there?
Parted from the tented homeland,
When I come into that land,
My child, what goal is left for me!
Ah, Kanıkey, my dear child,
This withered head of mine —
Kanıkey, let no kite strike and devour it,
Saying, «My dear mother was left on the desolate steppe»,
This head of mine, born of khans —
If I reach that place all withered,
Let none say «wretched crone»!
O Kanıkey, my dear child,
Upon my head fallen destitute
Let no ruddy shelduck strike and feed,
Parted from the son of the khan,
Let none say «masterless old woman»!
Without tormenting my soul,
Let me be your sacrifice, Kanıkey,
Lead the way yourself to Buhara and go —

It was the Lord's command;
If you will not take offense,
Leave me, the luckless one,
in this place and go!
Ah, Kanıkey, my dear child,
Let me bear my torment,
By my noble one, the falcon only son —

Ah, Kanıkey yavrucuğum,
Ayak ucunda yatayım.
Ah, Kanıkey yavrucuğum,
Buğdayı bırakıp bu yere
Hangi murada ereyim,
İnsandan üstün Manas'a,
Ah, Kanıkey yavrucuğum,
Ay, Kanıkey yavrucuğum,
Ay ile birlikte batayım,
Asilim Manas yıldızına
Şu yerde ben kendim,
Yavrum, ayak ucunda yatayım.
Ah, Kanıkey yavrucuğum,
Semerkan'a kaçacaksan düş öne,
Benim gibi kocamışı süründürme,
Şu yere bırakıver.
Hırpalama kocamışı,
Canımı zahmete sokma.
Kanıkey, düşünceni bölük bölük etme,
Kanıkey, sana emanet,
İyi bak yanındaki
Semetey gibi çocuğuna.
Buhara'ya kaçıp varırsın,
Kanıkey kızım, yerini bulup
alırsın.
Çocuk yedisine geldiğinde
«Yetkin erden kalan çerağ» deyip,
Mollaya teslim ediver.
Çocuk sekizine geldiğinde —

Ah, Kanıkey, my dear child —
Let me lie at his feet.
Ah, Kanıkey, my dear child,
Leaving the wheat behind, in this place
What goal is left for me to reach?
By Manas, who stood above all men,
Ah, Kanıkey, my dear child,
Ay, Kanıkey, my dear child,
Let me set together with the moon,
By my noble one, the star Manas,
Here in this place, I myself,
My child, let me lie at his feet.
Ah, Kanıkey, my dear child,
If you would flee to Semerkan, go before,
Do not drag one grown old like me,
Just leave me in this place.
Do not batter the aged one,
Do not put my soul to toil.
Kanıkey, do not split your thought in pieces,
Kanıkey, into your trust I give him —
Care well for the one beside you,
For your child, for Semetey.
You will flee and reach Buhara,
Kanıkey my daughter, you will find
your place there.
When the child comes to seven,
Saying, «A lamp left from a peerless hero»,
Give him over to the mullah.
When the child comes to eight —

Eline tüfek veriver.
Hazır kıl çocuğunu,
Yaşı on ikiye geldiğinde
Sızlanıp ağlayıp derdini söyle,
Altı haramînin ettiklerini,
Hiçbirini koymadan gerçeği söyle.
Şay'ın kolladığı arslan olur,
Babasına çeken yiğit olur,

Put a rifle in his hand.
Make your child ready,
When his years come to twelve,
Moaning, weeping, tell your grief,
The deeds of the six villains —
Leave out nothing; tell the truth.
He will be a lion guarded by Şay,
He will be a champion taking after his
father,

Apaçık Tanrı yâr olur,
Babasının gerçek ruhu var olur,
Han Buhara'ya sürgün vardığında,
Keñ-Kol'dan bozup göçü alır,

Kin tuttuğu yerden öç alır!»

Çıyırdı böyle deyip dururken
Feryat edip ağlayarak Kanıkey,
Dayanamayıp o anda,
Gözünün yaşı bin dere,
Hıçkıra hıçkıra boşandı Kanıkey:
«Kurbanın olayım anacığım,
Bu sözünü kim duysun,
Kapkaranlık gece duysun,
Kazılmış derin çukur duysun,
Kaynayıp duran çorak duysun,
Kaçılan kara yol duysun,
Kanat çırpıp uçan akbaba duysun,
Akıntısı sert su duysun,
Ondan başka kim duysun!
Baba evime, hanın şehrine,
Beyimden hep birden ayrılıp,
Alçala alçala sürgün giderim.
Buhara'ya sürgün vardığımda
Hakk'a boyun bükerim,
Ak hatun anam yok,
Anacığım, nasıl sağ dururum? Zavallı yengen Kanıkey,
Kurbanın olayım anacığım,
Candan dostum, sen yokken
Kimi kendime Mekke bilirim?
«Mızrağa takılan bayrak» diye,

«Asilden kalan armağan» diye,
«Öleyim» derim arımdan,

Ölmeden sağ geliyorum,
Anacığım, senin varlığından!

The manifest Lord will be his friend,
His father's true spirit will be with him,
When he goes exiled to khan's Buhara,
He will break camp from Keñ-Kol and take it away,
He will take revenge on the place he holds his grudge!»
While Çıyırdı was speaking so,
Crying out and weeping, Kanıkey,
Unable to endure, in that moment,
Her tears a thousand streams,
Kanıkey burst forth, sobbing, sobbing:
«Let me be your sacrifice, dear mother,
Who should hear these words of yours?
Let the pitch-black night hear them,
Let the dug deep pit hear them,
Let the seething salt-waste hear them,
Let the black road of flight hear them,
Let the vulture beating its wings hear them,
Let the hard-flowing water hear them —
Besides these, who should hear!
To my father's house, the khan's city,
Parted all at once from my bey,
I go into exile, sinking low and lower.
When I reach Buhara in exile
I bow my neck to God on high,
I have no white lady, no mother —
Dear mother, how shall I stay alive? Your poor aunt Kanıkey,
Let me be your sacrifice, dear mother,
Friend of my soul — with you gone,
Whom shall I take for my Mecca?
Saying, «The banner fixed upon the lance»,
Saying, «The gift left from the noble one»,
I say «Let me die» for shame,

Yet I come alive, undying,
Dear mother, because you are!

«Mızrağa taktım bayrağı» diye,
Kutlu Kırgız'dan,
Anacığım, tuta tuta çıktım

«bir armağan» diye.
Görüversem gönlüm tok,
Anacığım, senden başka Mekke'm yok!
Aziz yurttan ayrılıp,
Hangi murada ererim?
Anacığım, senin gibi Mekke'mi,
Issız bozkıra, ben kurumuş kadın,

Nasıl olur da bırakıp giderim?
Anacığım, senden ayrılıp,
Nasıl sağ dururum,
Hele şu kara başa gün doğarsa,
Kimi dayanak bilirim.
Seni bozkıra bırakıp
Hangi murada ereyim!»
Durmadan ağlayıp feryat ederek,
Becerikli anan Kanıkey,
Diretip durur Çıyırdı:
«Ah, Kanıkey yavrucuğum,
Susuzluğa içecek çayın yok,
Elinde, ayağımı bindirecek tayın yok.
Kanıkey kızım, benim
Buhara'ya gidecek dermanım yok!»
Aklı gidip şaşkına dönüp,
Öte dünyaya gidecekmiş gibi,
Asil anan Çıyırdı
Olduğu yerden yığılıverdi,
Dulluğunu belli edip,
Seksenlik Çıyırdı'yı
Omzuna bindirip,
Karakan'a doğru kaçtı şimdi,
Temirkan'a doğru yürüdü şimdi.
Patikalı alaca yamacı

Aşacak oldu Kanıkey,

Saying, «I fixed the banner on the lance»,
From the blessed Kırgız,
Dear mother, holding on and on I came out,
saying «one gift».
Might I but see him, my heart is full,
Dear mother, besides you I have no Mecca!
Parted from the sacred homeland,
What goal is left for me to reach?
Dear mother, my Mecca such as you,
On the desolate steppe — I, a withered woman —
How could I ever leave you and go?
Dear mother, parted from you,
How shall I stay alive?
And if a black day dawns upon this head,
Whom shall I take for my support?
Leaving you upon the steppe,
What goal is left for me to reach!»
Weeping and wailing without cease,
Your deft mother Kanıkey —
Yet Çıyırdı stands firm:
«Ah, Kanıkey, my dear child,
You have no tea to drink against my thirst,
No colt at hand to bear my feet.
Kanıkey my daughter, I
Have no strength left to go to Buhara!»
Her mind departing, dazed,
As if bound for the other world,
Your noble mother Çıyırdı
Crumpled down where she stood.
Making plain her widowhood,
The eighty-year-old Çıyırdı
She mounted on her shoulder,
And fled now toward Karakan,
Walked now toward Temirkan.
The path-scored mottled hillside

Kanıkey made to cross,

Gerçek Buhara'ya yönelip,
Yürüyecek oldu Kanıkey.
Dulluğunu belli edip,
Seksenlik ihtiyarı
Omzuna bindirip,
Yeniden bağlayıp sarıp,
Kara bahtlı çocuğu
Bel bağladığı beline
Sıkıca bağlayıp yerleştirip,
Cerge-Tal'dan aşağı koşup,
Ananın dizi yere bükülüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
İki insanı birden taşıyıp,
Anacığının gönlü fena bölünüp,
Topuğundan aşağı dökülüp,
İki insanı yan yana taşıyıp,
Anacığın yürük at olup gidiyor.

Adımına güç yetmez,
Gidişine can yetmez,
Anacığın yorulmadan yürümüş,
Taban eti soyulup,
Yengeciğin bitkin düşeyazıp,
Adım atsa taban eti param parça,
kalmış.
Sessiz dursa da anacığın,
İçi burkulup anan sinip,
Haramîlerden korkup feryat ederek.
Böğründen akan kara kan
Tuttuğu yeri kor olup,
Ananın mesinden aşağı sızıp.
Geçtiği sular topuktan yakan ateş olup,

Omurga kemiği sızlayıp,
Geniş dünya dar olup,
Taban eti param parça olup,
Buhara'ya varamadan zâr olup,
Tabanı taşta dövülüp,
Şakağı kavurucu güneşte kavrulup,

Turning toward true Buhara,
Kanıkey made to walk.
Making plain her widowhood,
The eighty-year-old elder
She mounted on her shoulder,
Binding and wrapping her anew,
The black-fated child
Upon the waist she trusted in
She bound and settled fast,
Running down from Cerge-Tal,
The mother's knees buckling to the earth,
Her rib-bones wrenching loose,
Bearing two human souls at once,
Your dear mother's heart sorely torn,
Spilling down below her heels,
Bearing two human souls side by side,
Your dear mother goes on like a pacing steed.
No strength can match her stride,
No soul can match her going,
Your dear mother walked unwearied,
The flesh of her soles flayed off,
Your dear aunt near to collapse,
At every step the flesh of her soles left in shreds.
Though your dear mother goes in silence,
Her heart wrung, your mother cowering,
Crying out in fear of the villains.
The black blood flowing from her flank
Turned to embers where it touched,
Seeping down the mother's soft boots.
The waters she crossed a fire burning from the heel,
Her backbone aching,
The wide world grown narrow,
The flesh of her soles in shreds,
Worn to moaning before reaching Buhara,
Her soles pounded on the stones,
Her temples scorched in the searing sun,

Geniş dünya dar olup,
Keñ-Kol'u geçip çıkamayıp.
Anacığına geniş dünya dar olup,

Anacığın Çapçık belini aşamayıp,

Oluya-Ata, Çoñ-Merki,
Anacığın bitkin düşüp yürüyemeyip.
Ortasını aşıp geçmişti,
Küyük Beli'ni aşamayıp,
Anacığın yanıp ağlayıp yürüyemeyip,
Anacığın hıçkıra hıçkıra ağlayıp varmıştı.
Corgo Beli'ni aşamayıp,
Anacığın inleyip ağlayıp yürüyemeyip,

Baykuş uçmaz bozkırdan

The wide world grown narrow,
Unable to pass beyond Keñ-Kol.
To your dear mother the wide world grown narrow,

Your dear mother unable to cross the Çapçık pass,

Oluya-Ata, Çoñ-Merki —
Your dear mother spent, unable to walk.
She had crossed past their middle,
Unable to cross the Küyük pass,
Your dear mother burning, weeping, unable to walk, Your dear mother had come sobbing, sobbing.
Unable to cross the Corgo pass,
Your dear mother moaning, weeping, unable to walk,

From the steppe where no owl flies

Yapayalnız yürüyüp zorlanıp,
Cefayı çekip yengeciğin
Böyle bir derde uğrayıp,
Tilkilerin gezmediği aşağıda
Geceleyin yürüyüp çılgına dönüp,
Ey tükenmiş dünya, onmayasın,
Böylesi derde uğrayıp.
Angıt uçmaz kara sırtı,
Kuşun dönmeden uçup geçtiği bozkır deyip,
Nice azap görüp anacığın,

«Karnımdan çıkan yavru» deyip,

Düşüncesi hep bölünüp,
Sarı kıraçlara vardığında
Baldırından kanlar fışkırıp,
Yürüyeyim dese Kanıkey,
Baldırından kara kan gidip.
Tabanı tütüp oyulup,
Anacığın çektiği çile bu,

Walking all alone, hard-pressed,
Your dear aunt bearing the torment,
Fallen into such a woe,
Below, where foxes do not roam,
Walking by night, driven half-mad —
O spent world, may you not prosper —
Fallen into such a woe.
The black ridge where no shelduck flies,
Saying, a steppe the bird crosses without turning,
Your dear mother, suffering torment on torment,

Saying, «The babe come from my own womb»,

Her thoughts forever split in two,
When she reached the yellow barrens,
Blood spurting from her calves,
Should Kanıkey say, let me walk on,
Black blood ran from her calves.
Her soles smoking, gouged out —
This is the ordeal your dear mother bore,

Pabuç giymeden, çorapla,
Dertlenirmiş zavallı can,
Çizme giymeden, çorapla
Ölmezmiş zavallı can.
Tümsek tümsek kıraçlara,
Kazı-Kurt'un sırtına
Zavallı anan dayanıp,
Ötesindeki kara bozkıra

Wearing no shoes, in stockings only,
The poor soul would grieve;
Wearing no boots, in stockings only,
The poor soul would not die.
The hummock-strewn barrens,
The ridge of Kazı-Kurt —
Your poor mother enduring,
To the black steppe beyond

Eğile eğile anan vardı,
Kimi yerine baksan
Tümsek tümsek bel imiş,
Pusarık içinde görünen,
İnsan basmaz çöl imiş.
Aşık kemiği kadar dağ yok,

Your mother came, bending, bending low.
Look wherever you might,
It was pass upon hummocked pass,
What showed within the haze
Was desert untrodden by man.
No mountain even as big as a knucklebone —

Cehennem azabı çektiren yer imiş.
Cehennem azabı çekip Kanıkey'in
Bir sınandığı çağ imiş.
Saksavullu gök dikeni
Tabanından geçip sızlatıp,

A land that dealt the torment of hell.
Bearing the torment of hell, for Kanıkey
It was a time of trial.
The grey thorn among the saxaul
Pierced through her soles and made them ache,

Bozkırın kızıl kumları
Çizmesinde hışırdayıp,
Tanrı'ya münacat edip,
Anacığın Buhara'ya sürgün, hıçkırarak,
Kemirilmiş kemik başı gibi yalın kalan
O zaman yaslı gider Kanıkey,
Anacığın Kanıkey'in bahtı yok.
Kaçıp gider Semetey.
Dul gider Kanıkey,
Sürgün gider Semetey.
Kocamışken Çıyırdı'yı
Sırtına çekip bindirip,
İnsanı ezer bu kahpe dünya.
Yorga bile binmez Kanıkey'i,
Yola koyup yandırıp,
Geniş dünya dar olup,
Buhara'ya varamadan hor olup.

The red sands of the steppe
Rasped against her boots.
Making supplication to the Lord,
Your dear mother, exiled to Buhara,
sobbing, Left bare as a gnawed bone-head,
Then Kanıkey goes in mourning,
Your dear mother Kanıkey has no fortune.
Semetey goes in flight.
Kanıkey goes a widow,
Semetey goes an exile.
Çıyırdı in her old age
Hauled up and mounted on her back —
This harlot world grinds man down.
Kanıkey, whom even a pacer never bore,
It set upon the road and burned.
The wide world grown narrow,
Brought low before reaching Buhara.

Yengenin halini görünce,
Bu böyle olduktan sonra,
Kim böyle olmasın!
Yengen ağlayıp giderken,
Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Yengene bakıp duran
Canlı cansız hepsi ağlar,
Aşağıdaki kara bozkırın
Yamacına vardığında,
Bakıp dursa göz yetmez,
Anlata anlata söz yetmez.
Angıt uçsa gözü kamaşan,
Bağırtlak uçup yola düşse

Seeing your aunt's condition,
After it has come to this,
Who would not be brought so low!
As your aunt went weeping on,
The birch weeps, the willow weeps,
All that gazed upon your aunt,
Living and lifeless, all things weep.
Of the black steppe below
When she reached the slope,
Gaze on it — the eye falls short,
Tell of it — the word falls short.
Where the shelduck flying is dazzled blind,
Where the sandgrouse taking to the road

Kanadının ucu yorulan,
Kel akbabanın uçup kaskatı kaldığı,

Damağı kuruyup sessiz yattığı yer.
Saban değmiş izi yok,
Dağ sıçanının kazdığı in yok.
Tökezlenecek çiğ otu yok,
İlik kıracak taşı yok,
Çukuru çökeği, ini yok,
İkisini birden taşıyıp,
Issız bozkırda yol yürüyen
Kanıkey'in bahtı yok.
Bitkin düşüp durduğunda,
Önünden karşılamaya çıkacak
Taybuurul küheylan dahi yok.
Bitkin düştüğü ıssız bozkırda
Tutup binecek küheylan yok,
Bakıp da canı sızlayacak,
O kurban olduğum Kırgız yurdundan

Dayanak olacak akraba yok.
Geniş dünya dar olup,
İkisini yan yana taşıyıp,
Şu uzanan Buhara'yı
Bir görmeye hasret kalıp,

Wearies the tips of its wings,
Where the bald vulture flies and stiffens frozen,
Where it lies silent, its palate dried.
No furrow touched by plough,
No burrow dug by marmot.
No raw grass to stumble on,
No stone to crack a marrow-bone,
No pit, no hollow, and no den.
Bearing the two of them at once,
Walking the road on the desolate steppe,
Kanıkey has no fortune.
When she halts, collapsing spent,
To come out and meet her on the way
There is not even the courser Taybuurul.
On the desolate steppe where she fell spent
There is no courser to catch and mount,
No kin to look on her with aching soul,
From that Kırgız homeland I would die for,
No kin to be her stay.
The wide world grown narrow,
Bearing the two of them side by side,
That Buhara stretching yonder —
Left longing for one sight of it,

Anacığın kendini hiç esirgemeden,
Yedi gün durmadan yol yürüyüp,
Kıl kadar saymadı şu kuru canı.
Baldır etini ağrıtıp,
Topuğunu yara edip,
Gece gündüz yedi gün,
Dirseğe yaslanıp uyku almadan,
Kestirip dinlenmeden,
Uykuya göz ayırmadan,
Yanını yere koymadan,
Gece gündüz yedi gün,
Anacığın kendini hiç esirgemedi,
Akan derya boyuna,
Girip geldi anacığın

Your dear mother, sparing herself nothing,
Walked the road seven days without pause,
Counted this dry soul not worth a hair.
Making the flesh of her calves ache,
Making wounds upon her heels,
Night and day for seven days,
Without leaning on an elbow to take sleep,
Without dozing, without rest,
Without sparing her eyes for sleep,
Without laying her side to the ground,
Night and day for seven days,
Your dear mother spared herself nothing,
Along the flowing river,
Your dear mother came and entered

Sır-Derya'nın boyuna.
Uzanıp yatarmış Sır-Derya,
Anlatmaya söz yetmez,
Öte yakasına göz yetmez.
O sırada baksan
Sır-Derya suyu kabarmış,
Üstünden taşkın yürümüş,
Buzulun başı çözülüp,
Böğründen berrak sular katılıp,
Kısmeti yok kancığın
Büsbütün kabarıvermiş,
Tebeşir kokup bulanıp,
Durmak bilmeden kabarıvermiş,
Taşacak sular taşmış,
Söğüt başından aşmış.
Üstünde köpük parıldayıp,
Dibinden suyu çağıldayıp,
İşte böyle kabarıvermiş.
Taban eti sarkıp,
Sır-Derya'da varıp kısılıp,
Feryat edip anan durdu şimdi.
Göğsüne sığmaz nice kaygı,

Sultan yengen Kanıkey,

Along the banks of the Sır-Derya.
The Sır-Derya lay stretched out long —
The word falls short to tell of it,
The eye falls short of its far shore.
If you had looked in that moment,
The Sır-Derya's water had swollen,
Flood had run over its banks,
The glacier's head had loosened,
Clear waters joining from its flanks, The fortuneless wretch —
It had swollen altogether,
Churning with the smell of chalk,
It swelled and knew no stopping,
Waters bound to overflow had overflowed,
Risen above the willows' crowns.
Foam glittering on its surface,
Its water roaring from the depths —
Thus indeed had it swollen.
The flesh of her soles hanging loose,
Trapped fast there at the Sır-Derya,
Your mother stood crying out now.
Griefs past counting that her breast cannot hold,
Your sultan aunt Kanıkey,

Gözünün yaşı on kol olup akar.
«Kazılmış derin çukurumu,
Suyunu da düşman edip,
Kurbanın olayım bir Tanrı,
Göstermek istedin şu görülmedik işi!
Ondan da öte ben bahtsız,
Adımımı atıp deryaya girsem,
Kucağımdaki yetimi
Hor görüp götürür mü,
Sırtımdaki anamı
Taşkını gelip koparır mı?
Şişirip taşlara vurup,
Dağ gibi olan canımı
Kıpkızıl kan eder mi?
Elimle ayağımın hepsini
Hor görüp koparır mı?
Kan içen erimden ayrılıp,

Her tears flow down in ten branches.
«My deep-dug pit —
Making even its water my foe,
Let me be your sacrifice, one Lord,
You willed to show this unheard-of thing!
And beyond that, I the luckless one —
If I step out and enter the river,
The orphan in my arms —
Will it scorn him and sweep him off?
The mother on my back —
Will its flood come and tear her away?
Swelling us, dashing us on the stones,
This soul of mine, great as a mountain —
Will it turn it to crimson blood?
My hands and feet, all of them —
Will it scorn and tear them off?
Parted from my blood-drinking hero,

Kaçan kadın ben oldum.
Adımımı bir yere bastırmadan,
Yolumu kesen derya sen oldun.

El verdiğim — Kocakmat,
Gözünü ne zaman çevirirsin,
El verişilen — kırk çilten,

Ah Tanrı, ne zaman kollayıverirsin?
Geniş derya, kâmil pîrlerim,
Ne zaman kollayıverirsiniz?
Kara benekli kaplan,
Kan içen erimin yoldaşı,
Böğrümden atılıp geliver,
Küt kuyruk arslan,
Kan içen erimi kollayan pîrler,
İşte bugün bana görünüver!
Kırk çilten, Hızır İlyas'ım,
Darda kaldım, bugün yol veriver.
Yalınayak kızıl divane,

The fleeing woman — that I became.
Letting my step light nowhere,
The river cutting off my road — that you became.
He to whom I gave my hand — Kocakmat,
When will you turn your eye this way?
Those with whom hands were joined — the forty çilten,
Ah Lord, when will you deign to guard me?
Wide river, my perfected pîrs,
When will you deign to guard me?
Black-spotted tiger,
Companion of my blood-drinking hero,
Spring forth from my flank and come,
Stub-tailed lion,
Pîrs who guarded my blood-drinking hero,
This very day appear to me!
Forty çilten, my Hızır İlyas,
I am in straits — this day grant me a road.
Barefoot red-clad holy madman,

Kaygıya salmadan bana el veriver,

Gümbürdeyip akan koca derya,
Bugün dertli cana yol veriver!»
Münacat edip hıçkırarak,
Küheylan anan Kanıkey
Olduğu yere çöküp feryat ederek,
Dul anan Kanıkey —
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp durur.
Ağlamaktan bitkin düşüp,
Dilek dileyip anacığın,
Kırk çiltene yalvarıp:
«Darlık gördüm, ah dünya,
Geniş Buhara'ya varır mı,
Yedi gün aç kalmıştır
Şu duran Semetey,
Ey Tanrı, bugün ölüp gider mi?
Kurbanın olayım anacığım,
Yar kıyısı boyunca mı konayım?
«Biriciği ile anasını,
Cefayı görüp Kanıkey,

Yersiz yurtsuz öldürüp,
Yalnız kaldı» dedirtip,
Kötü ada mı çıkayım?
Yedi gün çocuğun tat tatmadan,
Açlıktan ölüp gider besbelli,
Kurbanın olayım anacığım,
Eceli böyle yetişir besbelli.
Ben kara yüzlü bahtsızın
Çaresi böyle mi tükenir besbelli?!
Tepemde biten aziz saçımı,
Anacığım, dörde bölüp öreyim,
Kıyamete giden Manas'a,
Beyimden kalan biriciğe,
Anacığım, kurban olup öleyim.
Talas'ı yurt edinip kent kılan,
Darda kalıp sağ dururken,
Kurbanın olayım anacığım,

Give me your hand without casting me in grief,
Great river flowing with a roar,
This day grant the grieving soul a road!»
Making supplication, sobbing,
Your courser mother Kanıkey
Sank down where she stood, crying out,
Your widowed mother Kanıkey —
She weeps on, sobbing, sobbing.
Worn out from weeping,
Your dear mother making her plea,
Imploring the forty çilten:
«I have seen straits — ah, world!
Will he reach wide Buhara?
Seven days he has gone hungry,
This Semetey lying here —
O Lord, will he die this day?
Let me be your sacrifice, dear mother,
Shall I camp along the cliffed bank?
«Her only one and his mother —
Kanıkey, meeting torment,

Killed them, homeless, landless,
And was left alone» — so making men say,
Shall I earn an evil name?
Seven days the child has tasted nothing,
Surely he will die of hunger,
Let me be your sacrifice, dear mother,
Surely his appointed hour comes thus.
For me, the black-faced luckless one,
Is this surely how the remedy runs out?!
The sacred hair grown on my crown —
Dear mother, let me braid it in four,
For Manas gone to Judgment Day,
For the only one left from my bey,
Dear mother, let me die a sacrifice.
He who made Talas his home and city —
While I stand alive in these dire straits,
Let me be your sacrifice, dear mother,

Hangi murada ereyim,
Hanımdan kalan yavrucağa,
Bundansa kurban olup
gideyim. Coşturup küheylan bağlayan,

Anacığım, Ak-tinte'yi verirsen alayım,

Ciğerime böyle saplayayım.
Böyle sağ duracağıma,
Kurbanın olayım anacığım,
İkinize kurbanlık olup öleyim. Azı
dişine vurup çiğneyen.
Sır-Derya suyunun boyunda,
Kısılıp kalan anacığın,
Kanıkey'in konak yeri bu.
Konup ağlayıp sessiz yatan
Bunu şöyle bırakayım,
Kaplan Bakay'dan, dev sultandan,
Amcandan başlayayım.
Amcan Bakay gök yelelinin
Haykırışı ezan gibi,
Öne düşse uğuru ak,
Ardı yüce, sayısız ordu gibi,
Evliya ihtiyarın oğlu odur,
Tanrı'nın sevdiği kulu odur.
Karanlıkta göz bulan,
Beklenmedik yerde söz bulan,

Gökten yıldız oynamış,
Ahirete giden Manas'a
Ahiretlik dost olmuş.
Davayı birlikte gütmüş,
Düşmanla birlikte cenk etmiş.

Keşfe birlikte çıkmış,
Çampañ'dan yılkı almış.
Bir bitçikken birleşip,
Parmak kadarken baş koşmuş.

What goal is left for me to reach?
For the babe left from my lord —
Rather let me go
a sacrifice. He who tethered the courser, rousing it to fire,
Dear mother, give me Ak-tinte and I will take it,
Let me plunge it thus into my liver.
Rather than stand alive like this,
Let me be your sacrifice, dear mother,
Let me die an offering for you two. He who champs it, striking with his back teeth.
By the waters of the Sır-Derya,
Your dear mother trapped fast —
This is Kanıkey's camping-place.
Camped, weeping, lying silent —
Let me leave her thus awhile,
With the tiger Bakay, the giant sultan,
With your uncle let me begin.
Your uncle Bakay, the grey-maned one —
His war-cry like the call to prayer,
When he rides before, his omen white,
Behind him mighty, like a countless host,
He is the son of the sainted elder,
He is the servant beloved of God.
Finding an eye in darkness,
Finding a word where none is looked for,

A star had danced down from the sky,
To Manas gone to the hereafter
He became a friend for the hereafter.
He pressed the cause together with him,
He warred against the foe together with him.
He rode out scouting together with him,
He took horse-herds from Çampañ.
They joined when he was but a mite,
Made common cause when finger-small.

Kılıç ağzından atlayıp ant içmiş,
He leapt the sword's edge and swore the oath,

Kırk kez yeniden yol antlaşmış.
Forty times anew he swore the road-pact.
Düşmanlık eden yağıyı tepelemiş,
He crushed the foe who dealt in enmity,
Ilgınlı Keñ-Kol'u yurt kılmış,
He made tamarisked Keñ-Kol his home,
Dokuzunda karşılaşıp,
At nine years old they met,
Kaplan, ulu Manas'ı er kılmış.
The tiger made great Manas a hero.
Orta Keñ-Kol'u yaylamış,
He summered on middle Keñ-Kol,
Karşısına çıkanın çilesi kaynamış.
Whoever crossed him — his ordeal came to the boil.

Öfkesine dokunanı
Whoever touched his wrath
Önüne katıp sürmüş,
He drove herded before him,
Aşırı suç işleyeni de,
And him who sinned beyond all bounds —
Müslümanın ihtiyarı,
The elder of the Muslims,
Katagan'ın hanı Koşoy'u
Koşoy, khan of the Katagan,
«İhtiyar» diye ağırlamış,
He honored, saying «Elder»;
Haberini işitince
On hearing tidings of him
Aşağı Kañgay'ın hanı ağlamış.
The khan of lower Kañgay wept.
Yüz yüze gelip dost olmuş,
They met face to face and became friends;
Yiğitliğini bilince
On learning of his valor
Beecin'in hanı yerinden oynamış.
The khan of Beecin was shaken from his place.

Ak maralı kovalayıp inek gibi gütmüş,
He chased the white doe and herded her like a cow,

Asil Manas varken
While noble Manas lived
Atışan düşmanı perişan etmiş.
He routed the foe who traded fire.
Gök maralı sürüp inek gibi gütmüş,
He drove the grey doe and herded her like a cow,

Gök yelelisi varken
While the grey-maned one lived
Göz koyduğu yeri perişan etmiş.
He laid waste whatever place he eyed.
Şay'ın kolladığı arslan olup,
Becoming a lion guarded by Şay,

Ay-âlemin hepsine
Over all the moonlit world
Gücü yeter er olup,
Becoming a hero whose strength sufficed —
Kanadı kırılıp,
His wing is broken,
Perişan gezdiği çağ işte bu,
This is the time he wanders wretched,
Manas'ından ayrılıp.
Parted from his Manas.
Kuşattığı yerden altın almış,
From lands besieged he took gold,
Altın yükletip ganimet almış,
Loaded gold and took the spoils,

Kan içeni varken
Kara gözlüden binini almış.
Kara suya kan döküp,
Otlu yere ateş salmış.
Ombu'yu bozup ganimet almış,
Kahramanı varken
Tam ortasını yarıp yol açmış.
Kan içe içe pekişmiş,
Kaplan Bakay diye ün salmış.
«Börk al» dese baş kesmiş,
«Heybe dök» dese kan dökmüş.

On birine geldiğinde
Orda bozup ganimet almış,
On ikisine geldiğinde
Otağlı yurda han olmuş.
Ermişlik gelip Bakay'a konmuş,
Evliya soylu can olmuş.
Kahramanından ayrılıp
O zaman Bakay hor olmuş.
Kanadı kırılan,
Kan içen Manas'ından ayrılan.
İkizinden ayrılıp,
İkizini Tanrı'nın aldığı çağ.
Talas'a diktiği bağı yok,
Almambet, Çubak dahi yok,
Bel bağladığı beli yok,
Namlı Manas arslanı yok,
Yiğidi Tanrı'nın aldığı çağ,
Bakay'ının belde kimsesiz kaldığı çağ,
Gökten yıldız kopup,
«Yiğidim ses verdi» diye —
Bakay'ının deve güttüğü çağ.
Gökten yıldız tek tek dökülüp,
O bildik Cañırık'ın Car-Kıya'sı,

Tek atın geçtiği keçiyolu,
Beş-Taş'ın başı berk yayla,
Daha sarp dağın sırtında,

While his blood-drinker lived
He took a thousand from the black-eyed foe.
He spilled blood into black water,
He set fire to the grassy land.
He broke Ombu and took the spoils,
While his hero lived
He split its very center and cleared a road.
Drinking blood on blood he hardened,
He won renown as tiger Bakay.
Told «Take the cap», he cut off the head,
Told «Empty the saddlebag», he spilled the blood.
When he came to eleven
He broke the horde and took the spoils,
When he came to twelve
He became khan of the tented homeland.
Sainthood came and settled on Bakay,
He became a soul of holy line.
Parted from his hero,
Then Bakay was brought low.
His wing broken,
Parted from his blood-drinking Manas.
Parted from his twin,
The time when the Lord took his twin away.
No garden of his planting in Talas,
No Almambet, no Çubak either,
No waist on which to bind his hopes,
No famed lion Manas —
The time when the Lord took his champion,
The time when his Bakay was left alone on the pass, A star breaking from the sky,
Saying, «My champion gave voice» —
The time when his Bakay herded camels.
Stars dropping one by one from the sky,
That well-known Car-Kıya of Cañırık,

The goat-track where one horse passes,
The head of Beş-Taş, a fastness pasture,
On the ridge of the steeper mountain,

Yiğit Bakay gök yelelinin
Beş yüz ocak elinde.
«Gök yelelim Manas öldü» diye,

Görünen her yerde çok ağlayıp,
Gözü irinli kalmış,
Göğsü hırıltılı kalmış,
Nur yüzlü Bakay evliya.
Yastığa başını koyduğu çağ,
Kederlenip yatıp kaldığı çağ,
Kalabalık olsa yaklaşmayıp,

Bir başına büzülüp Bakay'ın kaldığı çağ.
Toplantıdan Bakay'ın kaçtığı çağ,
Dernek olsa yaklaşmayıp,
Büzülüp Bakay gök yelelin
Kenara çekilip kaçtığı çağ.
Argın, Kırgız ata yurdunun

Yanına Bakay hiç varmaz,
«Ayköl'den kalan elim» diye,
Altı haramîye hiç varmaz.
Arslanın Bakay kaplan,
Altı haramînin yüzünü hiç görmez.
Abıke, Köböş — altı haramî
Vergi salıp zor etse,
Çanağa koyup çay vermez,
Yılkıdan uyuz tay vermez,
Vergi şöyle dursun taş vermez,
Altı haramîye baş eğmez.
Argın, Kırgız öz yurdunu
Kanatlıya kaptırmaz,
Gagalıya gagalatmaz,
Güdük başlı otu bile otlatmaz,

Manas'ın yokluğunu aratmaz.
Yere ışık dökülüp,
Kıbleye doğru titreşip,

The champion Bakay, the grey-maned one,
With five hundred hearths in his hand.
Saying, «My grey-maned Manas is dead»,
Weeping long in every place in sight,
His eyes were left festering,
His chest was left rasping,
Bakay of the radiant face, the saint.
The time he laid his head upon the pillow,
The time he lay felled by grief,
Where crowds gathered, he drew not near —
The time Bakay stayed huddled all alone.
The time Bakay fled from the assembly,
Where feasts were held, he drew not near —
Huddled, Bakay the grey-maned one,
The time he drew aside and fled.
Of the Argın, the Kırgız, the ancestral homeland —
Bakay never goes near them,
Saying, «My people left from Ayköl»,
He never goes near the six villains.
Your lion Bakay, the tiger,
Never looks on the faces of the six villains.
Abıke, Köböş — the six villains —
Though they lay taxes and press hard,
He gives no tea poured in a bowl,
He gives no mangy colt from the herd,
Let alone tribute — he gives not a stone,
He bows not his head to the six villains.
The Argın, the Kırgız, his own homeland
He lets no winged thing snatch,
He lets no beaked thing peck,
He lets not even the stub-headed graze its grass,
He lets none feel the absence of Manas.
Light spilling on the earth,
Trembling toward the kıble,

Gökten yıldız çığrışıp,
Kıbleye doğru akıp,
Tan yarılıp kabarıp,
Tanın ardı belirip,
Tan ağarıp sökülüp,
Yere ışık dökülüp,
Uykudan irkilip uyanıp,
O zaman Bakay kaplan,
Sağ yanına dönüp,
Kalkıp namaz kılıp,
Gök küheylanını eyerleyip,
Can gözüyle gördüğü biriciği
Semetey için ürperip.
Durmadan yüreği güm güm atıp:
«Ecelim yeterse öleyim,
Yetimim ile dulumu,
Semetey'imi göreyim.
Başını sonunu derleyeyim,
Bahadırdan kalan yetimim
Semetey'imi sorayım.
Semetey'in yüzünü bir görmeden,
Nasıl olur da sağ dururum.
Küheylanımı düzeltip eyerleyeyim,
Şahin evladım Kanıkey'e
Durmadan Kur'an okuyayım.
Dost anam Çıyırdı'ya
Uğrayıp öğüt söyleyeyim,
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
Zavallı kızım Kanıkey'le
Bir buluşup döneyim.
Dulumu göreyim,
Yetimimi öpeyim.
Mızrağa taktığım bayrağım,
Ayköl'üm Manas'tan kalan armağanım,
Çoktan yağmalayıp gitmişler.
Yetimimi göreyim,
Elimle sadakamı vereyim.
Koynuma alıp biriciği

Stars clamoring across the sky,
Streaming toward the kıble,
The dawn splitting, swelling,
The dawn's rear showing forth,
The dawn whitening, breaking,
Light spilling on the earth,
Starting from sleep, awakening,
Then Bakay the tiger,
Turning on his right side,
Rose and performed the prayer,
Saddled his grey courser,
For the only one seen with his soul's eye,
For Semetey, shuddering,
His heart pounding without cease:
«If my hour has come, let me die —
My orphan and my widow,
Let me see my Semetey.
Let me gather up his beginning and his end,
My orphan left from the batyr —
Let me ask after my Semetey.
Without one look at Semetey's face,
How could I ever stay alive?
Let me set right and saddle my courser,
For my falcon child Kanıkey
Let me read the Kur'an without cease.
To my soul-friend mother Çıyırdı
Let me call and speak my counsel,
The beauty of the dark-browed,
The noblest of the Muslims,
With my poor daughter Kanıkey
Let me meet once and return.
Let me see my widow,
Let me kiss my orphan.
My banner that I fixed upon the lance,
My gift left from my Ayköl, from Manas,
They had long since plundered it and gone.
Let me see my orphan,
Let me give my alms with my own hand.
Taking the only one into my breast,

Bir hoşça sevip geleyim.

Altındaki küheylana
Sağlı sollu kamçı vurup,
Öne arkaya mahmuzlayıp,
Yerin yüzünü sarsıp,
Gök küheylanla dörtnala uçup.
İnişe geldiğinde
Bakay hanın Gök küheylanı,
Karaca gibi ön ayağı uzanıp,
Yokuşa dayandığında
Yelesi kuyruğu yayılıp,
Toynağı yere çat çat vurup,
Kara çelik gem
Damağında şakırdayıp,
Bıçkı gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Döşünde saçılıp,
Bastığı yer paralanıp,
Can kazanı gibi kesekler
Tepesinde vınlayıp.
Sancak elde dalgalanıp,
Her şeyi kesen kara çelik
Omuzda parıldayıp,
Aziz Bakay kaplan
Kaynağın kara gözüne,
Tam çınarın dibine,
Tört-Kül'ün aşağı yanına,
Bey Manas'ın diktiği bağa,
Bahadırın oturduğu tahta,
Dörtnala varıp geldi.
Dörtnala varıp gelse,
Söğütlerinin hepsini devirip,
Damlarının hepsini yıkıp,
Tümünü yağmalayıp gitmişler.
Ordayı dümdüz edip,
Taş kaleyi paralayıp,
Tümünü yağmalamışlar,
Şurda burda yükselen,

Let me cherish him sweetly and come back.

The courser under him —
Lashing it right and left,
Spurring it fore and aft,
Shaking the face of the earth,
Flying at full gallop on the grey courser.
Coming to the downslope,
Khan Bakay's grey courser
Stretched its forelegs like a roe deer,
When it braced against the rise,
Its mane and tail spreading wide,
Its hooves striking clack-clack on the ground,
The black steel bit
Rattling against its palate,
Its mouth opening like a saw,
White foam mixed with blood
Scattering on its chest,
The ground it trod torn up,
Clods big as the soul-cauldron
Whirring above its crown.
The standard waving in his hand,
The black steel that cuts through all
Gleaming on his shoulder,
The blessed Bakay, the tiger,
To the black eye of the spring,
To the very foot of the plane tree,
To the lower side of Tört-Kül,
To the garden bey Manas had planted,
To the throne where the batyr sat,
Came galloping at full stretch.
Galloping there he came — and lo,
They had felled all its willows,
Torn down all its roofs,
Plundered the whole and gone.
They had razed the horde-camp flat,
Shattered the stone fortress,
Plundered all of it;
Rising here and there,

Ordanın yeri kalmış yalnız.

Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Tört-Kül tepe olup kalmış,
Çoktan gelip yetimi
Birileri öldürmüş sanki.
Malı mülkü yağmalamışlar,
Bozgunu böyle salmışlar,
«Gak» diyecek karga yok,
«Guk» diyecek kuzgun yok,
Bomboş bozkır kalmış.
«Kazma Tanrım çukurumu,
Kaynatma Tanrım çilemi,
Baykuş uçmaz bozkırda
Yalnızlık görecek gün müydü?
Biriciğim Semetey'den ayrılıp,
Sakalını düşmanlar mı kırkmış?
Boynu bükük kalacak gün müydü?
Toz kalkmaz bozkırdan
Durmadan gelip dönüp,
Neden böyle öksüz kodun Tanrım,
Biriciğim Semetey'den ayırıp.
Doğduğunda bulunamadım,
Dokuz ay sefer yol yürüsem
Eyerleyip bineceğim Burak'ım,
Nice evliya baş koşup,
Duadan olma çerağım.
Altı ay sefer yol yürüsem,
Uzağa bineceğim Burak'ım,
Amcası Koşoy bahadırdan
Dileyip alınmış çerağım.
Ay sancaklı tılsımım,
Ayköl'den kalan biriciğim.
Öne düşürsem ak yolum,
Ardımda yürüse sayısız ordum,
Ey Semetey, gül botam,
Kara akıtmalı şahinim,
«Manas'a denk olur» diye,

Only the horde-camp's site was left.

Kanıkey's white palace,
Its gate of iron, of solid tin —
Tört-Kül was left a bare mound,
As if long since someone had come
And killed the orphan there.
They had plundered goods and holdings,
Thus had they loosed the ruin —
No crow to say «caw»,
No raven to say «croak» —
An empty steppe was left.
«Dig not my pit, my Lord,
Boil not my ordeal, my Lord —
On the steppe where no owl flies,
Was this the day to know such loneliness?
Parted from my only Semetey,
Have foes sheared off his beard?
Was this the day to be left with bowed neck?
From the steppe where no dust rises,
Coming and turning without cease —
Why did You orphan me so, my Lord,
Parting me from my only Semetey?
At his birth I was not there;
Were I to ride nine months of journeying —
My Burak that I saddle and mount,
My lamp born of prayer,
Over whom many saints joined heads.
Were I to ride six months of journeying —
My Burak that I mount for far roads,
My lamp begged and obtained
From his great-uncle, the batyr Koşoy.
My talisman with the moon-standard,
My only one left from Ayköl.
If I send him before me — my white road,
If he walks behind me — my countless host,
O Semetey, my rose foal,
My falcon with the black blaze,
Saying, «He will be the equal of Manas»,

Elimde tuttuğum çerağım.
Kurbanın olayım gül botam,
Sözümü nişan kıldım,
«Yiğitten kalan biricik» diye — Ey
Semetey, çerağım!

The lamp I held in my hand.
Let me be your sacrifice, my rose foal,
I made my word a token,
Saying, «The only one left from the
champion» — O Semetey, my lamp!

Kendini kendime meded kıldım.
Belimdeki dayanağım mı kırıldı,
Kocayıp kaldığım çağda
Beni Tanrı mı çarptı?
Düşman yanaşmaz sakalımı
Saksağan, kuzgun mu kırkmış?
Yakılan mumum mu sönmüş?
Bir tanecik kızım Kanıkey'i
Düşman mı ganimet edip gitmiş?
Kocamışken Çıyırdı'yı
Yaban itlerine mi parçalattılar,
Dul ile yetimimi
Önce gelip görmeyen
Şu duran Bakay'ın,
Kanadımdan kırılıp,
Nasıl sağ dururum,
Hanımım Kanıkey'den ayrılıp.
Dünya malına doymayıp nice altını,

I made you my own succor.
Is the stay at my waist broken?
In this my time of hoary age
Has the Lord struck me down?
My beard no foe dared near —
Have magpie and raven sheared it?
Has my lit candle gone out?
My one and only daughter Kanıkey —
Have foes carried her off as spoils?
Çıyırdı in her old age —
Have they let wild dogs tear her apart?
My widow and my orphan —
Not to have come first and seen them,
This Bakay standing here,
Broken at the wing —
How shall I stay alive,
Parted from my lady Kanıkey?
Unsated with worldly wealth, gold on gold
—

Yetimin varını bozup
Yağmalarken bulunamadım.
Altını ile sikkesini
Saçtıkları yerde bulunamadım,
Hazine ağzını paralayıp,
Ah Tanrım, açtıkları yerde
bulunamadım!
Aylık yola binilen ak küheylan,
Kuyruğunu, yelesini ben tarayıp,
Doğrulamadan ölüp mü kalayım?
Ayköl'den kalan biriciği
Bir görmeye hasret kalıp,
Görmeden mi ölüp kalayım?
Ayın yanındaki çolpanım,

When they broke the orphan's substance
And plundered, I was not there.
His gold and his coin —
Where they scattered them, I was not there,
Tearing open the treasury's mouth —
Ah my Lord, where they broke it open, I was
not there!
The white courser ridden a month's road —
Its tail, its mane, I combing them —
Shall I die before I set this right?
The only one left from Ayköl —
Left longing for one sight of him,
Shall I die without the seeing?
My morning-star beside the moon,

Kurban olayım Semetey,
Ninniyle uyuttuğum çolpanım!

Manas'tan kalan mirasım,
Bahadırdan kalan biriciğim,
Alnıma yazılan biriciğim,

Kıtay'dan çetin düşman gelip,
Tepesinden mi basmış?
Ninniyle uyutulan biriciği
Kurban diye mi boğazlamışlar?
Dayanağım kızım Kanıkey'i,
Kurban olduğum çerağı
Ganimet karısı mı yapmışlar?
Kocamışken Çıyırdı'nın,
Kurban olduğum anamın
İki gözünü birden oyup,
Nice eski öçlerini mi almışlar?

Dimdik belim mi kırıldı,
Yetimimden ayrılıp
Beni ulu Tanrı mı çarptı?
«Gök yeleliden kalan toynak» diye,

Devenle birlikte yerin dibine bat,
Devesine neden döndüm ki,
«Deve güderim» diye diye,
Yürek yakan Semetey'den ayrıldım.
Düşman yanaşmaz bu sakal,
Malınla birlikte yok ol,
Malına neden döndüm ki, Kahrolası bu bıyık,
«Mal güderim» diye diye,

Pazarım Kanıkey'den ayrıldım!

Vah vahlar olsun, Semetey,
Vah vahlar olsun, Semetey,
Vadi tutup ot biçtim,

Let me be your sacrifice, Semetey,
My morning-star I lulled with cradle-songs!
My inheritance left from Manas,
My only one left from the batyr,
My only one written on my brow —

Has a grim foe come from Kıtay
And crushed him from above?
The only one lulled with cradle-songs —
Have they slaughtered him as sacrifice?
My stay, my daughter Kanıkey,
The lamp for whom I would die —
Have they made her a woman of the spoils?
Çıyırdı in her old age,
My mother for whom I would die —
Gouging out both her eyes,
Have they taken their many ancient revenges?
Is my upright waist broken?
Parted from my orphan,
Has the great Lord struck me down?
Saying, «A hoof left from the grey-maned one»,

Sink into the earth's depths with your camel!
Why did I turn back for his camel,
Saying over and over, «I will herd camels»,
I was parted from heart-burning Semetey.
This beard no foe dared near,
Perish together with your wealth!
Why did I turn back for his wealth, This accursed moustache —
Saying over and over, «I will herd wealth»,

I was parted from my Kanıkey, my market-day!

Alas and alas, Semetey,
Alas and alas, Semetey,
I held the valley and mowed the grass,

«Vadiye malımı yayarım» diye,
Çerağım Semetey'i yedim başımdan.

Dul ile yetimden
Kaygıya düşen zavallı baş,
Yurduna gelip döndüm,

Çerağım Semetey'den ayrıldım.
Bugün ben hepten tükendim,
Nice cañ-cuñ vurup çok mal aldım,

Almışlığım kurusun,
Biriciğim Semetey'i yedim başımdan.
Ölmeyip kaldım olduğum yerde,
Kanadımdan kırıldım,
Çerağım Semetey'den ayrıldım,
Biriciğim Semetey'in varlığından.
Çeliğimi körelttim,
Kıranım Kanıkey'i yitirdim,
Ömür yolum varken daha
Dul ile yetimimi
Kaptırıverdim, kötü ün oldu,
Yedi pîre birden el veren,

Yetkin Manas can dostum,
Olmazsa al götür beni de!
Düşmanın yaktığı kuru sakal
Sırtlarda kalacak çağım mı?
Keñ-Kol gibi boyumu gizleyip,
Dertlenmeden nasıl durayım,
Kan içen erden kalan Semetey

Nerede olduğu belirsiz,
Nasıl sağ durayım!
Talas gibi boyumu gizleyip,
«Deve güderim» diye diye,
Bahtımı kaçırıp,
Nasıl sağ durayım!

Saying, «I will spread my herds on the valley»,
I devoured my lamp Semetey off my own head.
For the widow and the orphan
This poor head fallen into grief —
I came back and returned to their homeland,
I was parted from my lamp Semetey.
Today I am spent altogether,
I struck many a cañ-cuñ and took much wealth —
May my taking wither!
I devoured my only Semetey off my own head. I stayed undying where I stood,
I was broken at the wing,
I was parted from my lamp Semetey —
By the being of my only Semetey!
I dulled my steel,
I lost my falcon Kanıkey,
While my road of life still runs,
My widow and my orphan
I let be snatched — an evil name it became.
He who gave his hand to seven pîrs at once,

Peerless Manas, my soul's friend,
If it cannot be — take me away as well!
The dry beard the foe has burned —
Is this my time to be left on the ridges?
Hiding my frame like Keñ-Kol,
How shall I stand and not grieve?
Semetey left from the blood-drinking hero —
Where he may be, none can tell —
How shall I stay alive!
Hiding my frame like Talas,
Saying over and over, «I will herd camels»,
Driving off my own fortune,
How shall I stay alive!

Kimi kendime meded kılayım,
Yavrum Kanıkey'den ayrılıp,
Nasıl sağ dururum!
Düşman ganimeti mi oldun?
Kıtay mı kırıp geçti?
Senden nasıl geri kalayım!
Kanımı kurbana adayıp,
Şimdi kıyayım bugün canıma,
Ayrı düşüp nasıl kalayım,
Ondansa canımı ortaya
koyayım!
Dostum Manas öldüğünde
Ölmeyip sağ gezişim,
Sakalımın akında,
Ağıt yakışım kim için,
Ağlayıp da ölmeyişim
Bir Semetey yavrusu için.

Whom shall I take for my succor,
Parted from my child Kanıkey —
How shall I stay alive!
Have you become the foe's spoils?
Has the Kıtay cut you down?
How shall I lag behind you!
Vowing my blood in sacrifice,
Let me end my life this very day,
Fallen apart from you, how shall I remain?
Rather let me lay my life
upon the stake!
When my friend Manas died,
My walking alive, undying,
In the whiteness of my beard,
My raising of the lament — for whom?
My weeping and yet not dying —
For one babe of Semetey.

Kara gözüm karardı,
Yine mi Tanrı çarptı beni?
Manas'tan kalan Semetey,
Semetey'den ayrılan
Bakay'ı Tanrı mı çarptı?
Ben bu can için deve güttüm,
Beyimle birlikte ölmeyip
Böylece yaşayıp durmam
Bir Semetey çocuk içindi.
Mızrağıma taktığım flamam,
Ayköl'den kalan armağanım,
Armağanımdan ayrıldım,
Bir tanemi nerde göreyim,
Böyle diri gezeceğime
Vay, yetim, kıyamet yüzünü
göreyim! Altı aylık azabı
Diri kalmadan, dünyadan
Bunu görmektense öleyim!»
Sakalını yolup fırlatıp,
Bıyığını koparıp atıp,
Feryadı taşı yarıp,

My dark eyes have gone dark,
Has God struck me down again?
Semetey, left from Manas,
Parted from Semetey —
Has God struck Bakay down?
For this life I herded camels,
Not dying together with my bey,
That I go on living thus
Was for one child, Semetey.
My banner fixed upon my lance,
My keepsake left from Ayköl,
I am parted from my keepsake,
Where shall I see my only one,
Rather than roam alive like this —
Woe, orphan, may I see the face
of doomsday! The torment of six months
Rather than stay alive, from this world —
Than see this, let me die!»
Tearing out his beard, flinging it,
Plucking his mustache, casting it,
His wailing splitting stone,

Çığlığı baş yarıp,
Alaca boyunlu ak şimşiri
Eline alıp hazırlayıp,
Kök Tulpar'ın başını çevirmeye,
Göğsüne kılıç vurmaya,
Aziz canına kıymaya
Hazırlanıp durdu ulu Bakay.
Ak sakalı seyrelip,
Gözünden akan kanlı yaş
Göğsünden aşağı döküldü.
Dönüp dolanıp ağlayıp,
Ne yapacağını bilemeden,
Şimşiri sıyırıp çekti,
Kuru canını kurban etmeye,
Hemen şimdi ölmeye,
Hazırlandı ulu Bakay
Aziz cana kıymaya.
Gökten bulut sökülüp,

His scream splitting heads,
His white blade with the dappled neck
He took in hand and made ready,
To turn Kök Tulpar's head about,
To strike the sword into his breast,
To take his own dear life
Great Bakay stood prepared.
His white beard grown sparse,
The bloody tears flowing from his eyes
Poured down along his breast.
Circling, wheeling, weeping,
Not knowing what to do,
He drew the sword from its sheath,
To offer up his withered life,
To die this very moment,
Great Bakay made himself ready
To take his own dear life.
Clouds tearing loose from the sky,

Aklı fena bölünüp,
Elleri gevşeyip sarkıp,
Gözleri şaşkın bakınıp,
Düşünüp taşındı şimdi:
«Şimdicik ben ölürsem,
Kim konar ırmak boyuna?
Kanıkey'im de ölüp,
Dayanağım çocuk ölüp,
Ondan sonra ben ölsem,
Şuracıkta duran halk
Sönmüş ateşe mi döner?
Benim, kurban olduğum Kanıkey,
Dayanak bildiğim gelinim,
Desem, Allah'a sözüm yakarıştı,
Yavrumun omzunda
Şimdi söyleyiverecek
Çıplak bir çocuk vardı.
Aziz yavrum Kanıkey
Kutlu bir candı.
Kadınların en hünerlisiydi,

His mind sorely divided,
His hands gone slack and hanging,
His eyes gazing about bewildered,
He pondered and reflected now:
«If I should die this instant,
Who will camp along the river?
My Kanıkey dying too,
The child, my support, dying,
If after that I die as well,
The people standing right here —
Will they turn to a fire gone out?
My Kanıkey, for whom I'd give my life,
The daughter-in-law I knew as my support,
If I speak, my word to Allah was a plea,
Upon my darling's shoulder,
About to speak just now,
There was a naked child.
My dear darling Kanıkey
Was a blessed soul.
Most skilled of all women,

Ulu yavrum Kanıkey
Buhara'yı tutan Temir Han,
Temir Han'ın kızıydı,
On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kuluydu
Kara yağızların güzeli
Müslümanın soylusu
Gerçek bir ermişti o.
Ateşe atsan kül olmaz,
Yağıya düşse kul olmaz,
Yiğit yavrum Kanıkey
Bereketli bir candı,
Başına ağır azap düşse
Altı aylık azabı
Önceden bilen candı.
O düşmanı gördü mü,
Gönlü isterse Kanıkey
Kırlara mı çıkıverdi?

My great darling Kanıkey —
Temir Han who holds Buhara,
She was Temir Han's daughter,
Youngest of twelve daughters,
A servant beloved of God,
Beauty of the raven-dark ones,
Noblest of the Muslims,
She was a true saint.
Cast in fire, she turns not to ash,
Falling to the foe, she'll be no slave,
My valiant darling Kanıkey
Was a soul of abundance,
Should heavy torment fall upon her head,
The torment of six months
She was a soul who knew beforehand.
When she saw that enemy,
If her heart so willed, did Kanıkey
Go out into the steppes?

Ölmeyip sağ mı kaldı,
Gönlü isterse, yavrucuğum
Kendini bir yere mi gizledi?
Hazineyi, malı mı saçtı,
Gönlü isterse, Kanıkey
Kırlara çıkıp mı kaçtı?
Kara-Buura'yı, Çatkal'ı
İki gün arayayım,
Azabı böyle çekeyim, Kocalığını bilmeden
Geniş Talas'ın kırlarını
Üç gün arayıp tarayayım,
Bir yolunu bulup, canım yavrum
Kanıkey'imi bulayım».
Kırlara çıktı Bakay Han,
Kök Tulpar'ı bir sürüp,
«Kanıkey!» diye seslenip,
Sırtlarda Bakay bağırıp,
«Kanıkey!» diye çağırıp,
Kırlarda Bakay bağırıp,

Did she stay alive, undying,
If her heart so willed, my little one,
Did she hide herself somewhere?
Did she scatter treasure and goods,
If her heart so willed, did Kanıkey
Flee out into the steppes?
Kara-Buura and Çatkal —
Let me search them for two days,
Let me bear the torment so, Not knowing my own old age
The steppes of broad Talas —
Let me search and comb three days,
Finding some way, my dear darling,
Let me find my Kanıkey».
Bakay Han went out to the steppes,
Spurring Kök Tulpar onward,
Calling out «Kanıkey!»,
On the ridges Bakay shouting,
Crying out «Kanıkey!»,
On the steppes Bakay shouting,

«Kanıkey!» diye çağırıp,
Talas boyunca bağırıp,
«Çıyırdı!» diye çağırıp.
Üç-Koşoy'un yamacını, düzünü
Üç gün boyu Bakay taradı,
Kara-Buura'da, Çatkal'da
İki gün dolaştı durdu,
Çaresini bulamadan,
Atan Bakay ihtiyar
Ilgınlı Ken-Kol büyük vadiyi
Gaipten rast gelen,
Bunların hepsini taradı.
Öbür dünyaya giden Manas — deyip,
Gözü açılmamış çağında
Dostunun ruhunu sayarak
Bunca azabını çekti işte.
Geniş Talas'ın büyük kırlarını
Söz etmeden gözden geçirdi,
Sırtına kaplan postundan çul
Ürbüz'ün başı Kök-Cayık'ı
Üç gün boyu aradı,
Kırlarla yamaçlardan,
Mağaralarla ormanlardan

Crying out «Kanıkey!»,
Shouting all along the Talas,
Crying out «Çıyırdı!».
Üç-Koşoy's slopes and flats
For three days Bakay combed,
In Kara-Buura, in Çatkal
For two days he wandered on,
Finding no remedy,
Your father Bakay, the old one —
The great tamarisk valley of Ken-Kol,
Met by chance from the unseen,
He combed through all of these.
Manas gone to the other world — saying,
In the age before his eyes had opened,
Honoring his friend's spirit,
He bore all this torment, see.
The great steppes of broad Talas
He surveyed without a word,
A tiger-skin cloth upon its back —
Kök-Cayık at the head of Ürbüz
For three days he searched,
Through steppes and slopes,
Through caves and forests,

Bit kadar yer bırakmadan
Hepsini tarayıp bitirdi.
Yükselen nice dağlardan,
Yarılmış derin koyaklardan
Bit kadar yerini bırakmadan,
Böyle taradı ulu Bakay,
Altında tulpar yoruldu,
Göremez oldu, gözü karardı,
Gözüne Bakay küstü:
«Şu tükenesicenin gözüne
Hiçbir şey görünmüyor,
Gece koşturup, çok su içip,
Kökünden mi Tanrı çarptı?
Şu kararasıcanın gözüne
Hiç mi hiç bir şey görünmüyor,

Leaving no spot the size of a louse,
He finished combing all of it.
Through so many rising mountains,
Through cleft deep ravines,
Leaving no spot the size of a louse,
So combed the great Bakay,
Beneath him the tulpar wearied,
He could not see, his eyes went dark,
Bakay grew cross with his own eyes:
«To the eyes of this worn-out wretch
Nothing at all appears,
Galloping by night, drinking much water,
Has God struck them at the root?
To the eyes of this darkening wretch
Nothing whatsoever appears,

Karanlıkta yol yürüyüp,
Kocalık mı karşı durdu?
Kar-boran şiddetli vurup,
Damarını mı Tanrı çarptı?
Yumulmadan gözüm açılsın,
Yanmadan yürek yatışsın,
Yitirdiğim yitiğim bulunsun,
Kaplan Bakay ihtiyarın
Yüzü böylece ak olsun!
Şimdi gerçekten öleyim,
Kum-Bulak'ın çölünden,
Abdest aldığı yerden
Tanrı sevip bulduran,
Ağzıyla süt verip,
Eliyle et verip,
Boynuna çelikten tasma taktıran,
örttüren,
Akıncı ere gerek — diye,
Kaplan kadın Kanıkey'e
besletmişti.

Walking the road in darkness,
Has old age stood against me?
Snow-storm striking fiercely,
Has God smitten the very vein?
May my eyes open without closing,
May my heart calm without burning,
May the lost one I lost be found,
May the face of tiger Bakay, the old one,
Thus be shining white!
Now let me truly die —
From the desert of Kum-Bulak,
From the place of ablutions,
The one God loved and made be found,
Given milk by her mouth,
Given meat by her hand,
A steel collar fastened round its neck,
draped over,
Needed for a raiding warrior — saying,
By the tiger-woman Kanıkey
it had been reared.

Kaplandan geri dönmeyen,
Ayıdan geri kaçmayan,
Isırdığı yeri paralayan,
Görenlerin hepsini güldüren.
Dün, aziz Manas öldüğünde
Başını yere eğdiği dem,
Han türbesine o demde
Kumayık'ın uluyup yattığı dem.
Han Manas'ın türbesine,
Türbedeki Kumayık'ı
Sürüp ize salayım,
Yetimim ile Kanıkey'i —
Kanıkey'i bulayım.
Bozkırı nice aradım,
Abdest aldığı yerden
Gaipten rast gelen,
Tanrı sevip bulduran,
Gözü açılmadan önce

Never turning back from a tiger,
Never fleeing from a bear,
Tearing apart whatever it bit,
Making all who saw it laugh.
Yesterday, when dear Manas died,
The moment it bowed its head to the earth,
At the khan's tomb in that moment —
The moment Kumayık lay howling.
To Han Manas's tomb —
Kumayık there at the tomb,
Let me drive him, set him on the trail,
My orphan and Kanıkey —
Let me find Kanıkey.
How I searched the steppe,
From the place of ablutions,
Met by chance from the unseen,
The one God loved and made be found,
Before its eyes had opened,

Ağzıyla süt verip,
Eliyle et verip,
Boynuna çelikten tasma taktıran,
Ölmeden kalacak hâlim yok,
Sırtına kaplan postu çul
örttüren,
Kalabalık elin padişahı
Akıncı ere gerek — diye —
Kaplan kadın Kanıkey'e
besletmişti.
Ak bike anam yok,
Kaplandan geri dönmeyen,
Ayıdan geri kaçmayan,
Isırdığı yeri paralayan,
Görenlerin hepsini güldüren.
Dün, aziz Manas öldüğünde
Başını yere eğdiği dem,
Han türbesine o demde
Kumayık'ın uluyup yattığı dem.
Han Manas'ın türbesine,
Türbedeki Kumayık'ı
Sürüp ize salayım,
Yetimim ile Kanıkey'i —
Kanıkey'i bulayım.

Given milk by her mouth,
Given meat by her hand,
A steel collar fastened round its neck, I
have no strength to stay undying,
A tiger-skin cloth upon its back
draped over,
Padishah of the teeming people,
Needed for a raiding warrior — saying —
By the tiger-woman Kanıkey
it had been reared.
My white lady mother is no more,
Never turning back from a tiger,
Never fleeing from a bear,
Tearing apart whatever it bit,
Making all who saw it laugh.
Yesterday, when dear Manas died,
The moment it bowed its head to the earth,
At the khan's tomb in that moment —
The moment Kumayık lay howling.
To Han Manas's tomb —
Kumayık there at the tomb,
Let me drive him, set him on the trail,
My orphan and Kanıkey —
Let me find Kanıkey.

Bozkırı nice aradım,
Gaipten yitiğimi arayıp,
Hangi murada ereyim,
Ondansa bu dünyadan
Kıymetlim Kumayık,
Kovalayarak göçeyim.
Biten dağın çıkıntısında,
Düzleşen dağın burnunda,
Han Manas'ın türbesine,
Türbeye doğru at sürüp,
Kaplan Bakay varmıştı.
Türbeye doğru bağırıp,
«Kumayık!» diye çağırıp:
«Kurban olayım Kumayık,

How I searched the steppe,
Seeking my lost one from the unseen,
What wish shall I attain,
Rather than that, from this world —
My precious Kumayık,
Chasing on, let me pass away.
At the spur where the mountain ends,
At the nose of the flattening mountain,
To Han Manas's tomb,
Riding his horse toward the tomb,
Tiger Bakay had arrived.
Shouting toward the tomb,
Crying out «Kumayık!»:
«May I be your sacrifice, Kumayık,

Kanadımdan kırıldım,
Dayanak edinip oturduğum
Semetey'den ayrıldım!
Ey, Kumayık, Kumayık!
Bel bağladığım belim yok,
Yiğitten kalan yavrum yok!
Talas'a diktiğim bağım yok,
Kanıkey yavrum dahi yok,
Talas'a gerdiğim örküm yok,
Ken-Kol'a diktiğim bağım yok,
Yetimi göremeden ayrılan
Bakay yiğidin bahtı yok.
Yolunmuş sakalı dökülüp,
Doğanın Bakay Han duruyor
kıvranarak.
Bil, Kumayık, bil derim,
Bilip, ize gir derim!
Başını yere eğiver,
Kurban olayım Kumayık,
Yetimimi buluver.
Yetimimi bulamazsan,
İzini tanıyıp bilmezsen

My wing is broken,
The one I sat leaning on for support —
I am parted from Semetey!
Ey, Kumayık, Kumayık!
I have no stay I bound my hopes to,
No darling left from the hero!
No garden I planted in Talas,
Not even my darling Kanıkey,
No tether-line I stretched in Talas,
No garden I planted in Ken-Kol,
Parted without seeing the orphan —
The hero Bakay has no fortune.
His plucked beard falling away,
Your falcon Bakay Han stands
writhing.
Know, Kumayık, know, I say,
Knowing, take the trail, I say!
Bow your head down to the earth,
May I be your sacrifice, Kumayık,
Find my orphan for me.
If you cannot find my orphan,
If you do not know his track —

Yetimimi bulamazsan,
Dünyanın dört bucağını
Dört kez dolanıp kovmazsam,
Sürüp sürüp seni de
Bir çukura tıkmazsam,
Anamdan doğmamış olayım,
Bakay olmayıp öleyim.
Bil, Kumayık, bil derim,
Sağa sola bir vurup,
Bilip ize gir derim!
Kumayık, bulup ver derim.
Aklı şaşıp soluyarak,
Kumayık, bulup vermezsen,
Yerin dibi — Celpiniş,
Celpiniş'e dek sürüp kovmazsam,

If you cannot find my orphan,
The four corners of the world —
If I do not chase you round them four times,
If, driving, driving you as well,
I do not stuff you in a pit,
May I be unborn of my mother,
May I die and be no Bakay.
Know, Kumayık, know, I say,
Striking once to right and left,
Knowing, take the trail, I say!
Kumayık, find them and give them, I say.
Its wits astray, panting hard,
Kumayık, if you do not find and give,
The bottom of the earth — Celpiniş,
If I do not drive and chase you to Celpiniş
—

Kaçıp gidiyor Kumayık.
Bakay olmayıp öleyim,
Bul, Kumayık, göreyim.
Bil, Kumayık, bil derim,
Kanıkey'i bulup vermezsen
Bilip, ize gir — derim». Başını kesip
almazsam».
Öfkelenip bağırıp,
«Kumayık!» diye çağırıp.
Ak kümbetin içinde
Uluyup durdu Kumayık,
Hayvan da olsa başı şaşıp,
Üç-Kaykan'ın Bel-Döbö'sü
Perişan durdu Kumayık,
Başını yere eğip inleyip,
Yere koyup durdu Kumayık.
Söyleyeyim dese dili yok,
Bakay'ın söylediklerini
Dinleyip durdu Kumayık.
Şu Kumayık yok mu ya,
Ovaya indi oynaklayıp,
Sırtlarda gezer süzülerek,
Kırları, alacalı yamaçları
İlk seferinde koklayıp geçti,
Başını yere eğmişti.
Kıyı yolunun yamacını
Yedi kez koklayıp geçti,
Kayıpçı'nın mağarasına
Ken-Çapçak'ın karşı sırtı,
Kaçıp varıp durmuştu.
Kerme'yi, Ken-Kol'un ayağını
Üyrülmö'nün geçidini
Üç kez koklayıp durdu.
Çığrışarak yürünen sarp yol,

Ardından Bakay Han
Soluta soluta sıkıştırıp,
Kuyruğuna kamçı dokundurup,
Feryadı taşı yarıp,

Kumayık goes fleeing away.
May I die and be no Bakay,
Find them, Kumayık, let me see.
Know, Kumayık, know, I say,
If you do not find Kanıkey and give her,
Knowing, take the trail — I say». If I do
not cut off your head».
Shouting in fury,
Crying out «Kumayık!».
Inside the white domed tomb
Kumayık stood howling,
Beast though it was, its head bewildered,
The Bel-Döbö of Üç-Kaykan —
Kumayık stood forlorn,
Bowing its head, moaning,
Kumayık lay pressing it to the earth.
It would speak, but has no tongue,
All that Bakay was saying —
Kumayık stood listening.
Now this Kumayık, you see,
Came down to the plain frisking,
It roams the ridges gliding,
The steppes, the dappled slopes
The first time round it sniffed and passed,
It had bowed its head to the ground.
The slope of the shoreline road
Seven times it sniffed and passed,
To Kayıpçı's cavern —
The facing ridge of Ken-Çapçak —
It had fled there and come to rest.
Kerme, the foot of Ken-Kol,
The pass of Üyrülmö
Three times it stood sniffing.
The steep road walked with clamoring cries,

Behind it Bakay Han,
Pressing it hard till it panted,
Touching the whip to its tail,
His wailing splitting stone,

Aziz Bakay, kaplan,
Çığlığı baş yarıp,
«Kumayık!» diye seslenip,
Kovalayıp gider ulu Bakay.
Telaşla gider Kumayık,
Rastgele kamçı yiyip,
Yüzyıla destan salmazsam
Kahrolası Kumayık,
Ateş gibi gözü bambaşka
Parlayıp gider Bakay Han,
Böğürüp döverek tazıyı
Sürüp gider Bakay Han.
Üç kez dolandırıp kovdu,
Çaresi tükenip ak tazı
Kayıpçı'nın Kara-Üngür'üne
Kaçıp varıp durdu.
Bakay Han'ın Kök Tulpar'ı,
Başını yere eğmişti.
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
O gün Kök Tulpar
Eti iyice kızışmıştı
Ne yapacağını bilemeden,
Yitip gitmiş yağız erkecin
Kemiğini bulup aldı,

Dear Bakay, the tiger,
His scream splitting heads,
Calling out «Kumayık!»,
Great Bakay rides in pursuit.
Kumayık goes in haste,
Taking random lashes of the whip,
If I do not cast a legend on the century —
Accursed Kumayık,
His eye like fire, wholly changed,
Bakay Han rides gleaming on,
Bellowing, beating the hound,
Bakay Han rides driving on.
Three times he chased it round,
The white hound, at its wits' end,
To Kayıpçı's Kara-Üngür
Fled and came to rest.
Bakay Han's Kök Tulpar —
It had bowed its head to the ground.
No wind overtakes its running,
No beast can match its stride.
That day Kök Tulpar —
His flesh had heated through,
Not knowing what to do,
Of the strayed dark wether-goat
It found and took the bone,

Gerçekten dikkat kesilip Kumayık
Gidilen yolu buldu işte.
Kanıkey'in izini görünce,
Dayanamayıp Kumayık
Başını yere koydu,
Kara yeri bir koklayıp,
Uluyup uluyup aldı,
Çü deyip yola koyuldu.
Arslan Bakay, kaplan,
Tazının ardı sıra
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Çevresine bakmadan,

Truly attentive now, Kumayık
Found the traveled road at last.
On seeing Kanıkey's track,
Unable to bear it, Kumayık
Laid its head upon the ground,
Sniffed once at the black earth,
Howled and howled a while,
Then — çü! — it took the road.
Arslan Bakay, the tiger,
Along behind the hound,
Whipping right and left,
Spurring right and left,
Without a glance around him,

Tazı kaçıp gittiğinde
Asil Bakay, ermiş,
Hiç canını esirgemeden,
Sağını solunu gözetmeden,
Tazı kaçıp gittiğinde
Hızırlı Bakay, ermiş,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Horoz misali aziz arslan
Kıyamet koparıp bağırıp,
Bırakmadan kovaladığını
Tazı anlayıp bildikten sonra,
İnsandan akıllı ak tazı
Kulağını, başını yatırıp,
Zavallı canını esirgemeden,
İnişe geldiğinde
Ak tazı yok mu ya
Serap gibi uzaklaşıp gider,
Yokuşa çıkmaya görsün
Bakay Han'ı ardına yapışıp sıkıştırır.
Ayköl Manas'tan kalan biriciğin
Dik inişe girdiğinde
Ak tazı yok mu ya,
Çakmak gibi gözü ışıldayıp,
Yokuşa dayanıverince
Bakay Han'ın Kök Tulpar'ı
Boğa gibi boynu oynayıp,
Kovalaşır ak tazıyla

When the hound went racing off,
Noble Bakay, the saint,
Sparing his life not at all,
Heeding neither right nor left,
When the hound went racing off,
Hızır-blessed Bakay, the saint,
Sparing not a hair of his life,
Like a rooster, the dear arslan,
Shouting up a very doomsday,
That he chased without relenting —
After the hound had understood,
The white hound, wiser than a man,
Laying back its ears, its head,
Sparing not its wretched life,
When it came to a downslope,
That white hound, don't you know,
Draws away like a mirage,
But let it start uphill —
Bakay Han sticks close behind and presses it. The only one left from Ayköl Manas —
When it entered a steep descent,
That white hound, don't you know,
Its eye flashing like flint,
The moment it braced against the slope,
Bakay Han's Kök Tulpar,
Its neck playing like a bull's,
Races chasing with the white hound,

Bakay'la ikisi birleşip.
Bunu böylece bırakalım,
Dün, yaslı giden Kanıkey'den,
Kaçıp giden Semetey'den,
Dul kadından destana başlayalım.
Göğsü dolu nice kaygı,
Bozkurt yengen Kanıkey
O demde gözyaşı on ırmak olup akar.
«Baksam göl gibi deryam,
Kurban olduğum ihtiyarım,
Bir görsem gönlüm tok,

Bakay and it, the two joined as one.
Let us leave this as it is,
From Kanıkey who went grieving yesterday,
From Semetey who went fleeing,
From the widow let us begin the tale.
Her breast full of many sorrows,
Your gray-wolf aunt Kanıkey —
At that moment her tears flow as ten rivers.
«When I look — my sea like a lake,
My old one for whom I'd give my life,
One look and my heart is full,

Anacığım, senden gayrı dayanağım yok.
Alnımdaki sorgucum,
Sığınak bildiğim anacığım,
Karşımdaki gerçek dayanağım.
Flamalı mızrağımın yalımı,
Yetkin oğlunuzdan ayrılıp,
Bizim Talas'ta kaldı sefam,
Kurban olduğum Urmeke'm
Ya kaçarken yolda ölmeden,
Ya kurban olduğum anacığım,
Issız geçitte ölmeden.
Kara basıp kaçmaktansa,
Kurban olduğum anacığım,
Ya da kadirşinas Kırgız elinde ölmeden.

Dayanak olan anacığım,
Çaremiz şimdi bitti mi,
Ninniyle avuttuğun biricik
Altı gündür aç kaldı,
Kurban olayım anacığım,
Eceli bugün mü yetti.
Burnu incecik kalmış,
Kıyamete doğru mu gidiyor?
Kurban olduğum anacığım,
Yaslı saçı beşe bölüp,
Tepede sıkıca örelim,
Beyimden kalan biricik için
Sağ kalmadan şuracıkta

Kurban olup ölelim.
Ölmeyip sağ kalırsak,
Sürüne sürüne Buhara'ya varınca
Hangi murada erelim!
Hanımdan kalan yadigârdan
Yarı yolda ayrılıp,
Anacığım, nasıl sağ gidelim ki.
Öf desem ağzımdan kan gelir,
Kurban olduğum, anacığım ey,
Ak hançerini versen alayım,

Dear mother, I have no support but you.
The plume upon my brow,
My dear mother I knew as refuge,
My true support before me.
The flame of my bannered lance,
Parted from your accomplished son,
My joys stayed behind in our Talas,
My Urmeke for whom I'd give my life —
Either dying on the road while fleeing,
Or, dear mother for whom I'd die,
Dying in the desolate pass.
Rather than flee with dread upon us,
Dear mother for whom I'd give my life,
Or rather dying among the grateful Kırgız people.
Dear mother who is my support,
Is our remedy now at an end,
The only one you soothed with lullabies
Has hungered now six days,
May I be your sacrifice, dear mother,
Has his hour of death come today?
His nose has grown so thin,
Is he going toward doomsday?
Dear mother for whom I'd give my life,
Dividing the mourning hair in five,
Let us braid it tight upon the crown,
For the only one left from my bey,
Not staying alive, right here

Let us die as sacrifices.
If we stay alive, not dying,
Crawling on until we reach Buhara —
What wish shall we attain!
From the keepsake left from the khan
Parted at the journey's midpoint,
Dear mother, how shall we go on alive?
If I sigh, blood comes from my mouth,
Dear mother for whom I'd die, ey,
Give me your white dagger, let me take it,

Kavuşup gördüğüm şu yetime	*For this orphan I met and beheld,*
Ben talihsiz kurban olup	*Let me, the luckless one, become the offering*
kalayım!	*and remain!*
Bel bağladığım belimden,	*From the stay I bound my hopes to,*
Kurban olduğum anacığım,	*Dear mother for whom I'd give my life —*
Turna derler aziz kuş	*The dear bird they call the crane*
Bozkırda katar çeker — diye —	*Draws its file across the steppe — saying —*
Çaresiz kara başımla	*With my helpless dark head*
Yürüyüp çıktım Talas'tan,	*I walked out from Talas,*
Hanımdan kalan çocuk — diye.	*The child left from the khan — saying.*
Yürümeye Tanrı yol vermeden,	*God granting no road to walk,*
Kurban olduğum anacığım,	*Dear mother for whom I'd give my life,*
Kurumuş derede mi kalır?	*Will he be left in a dried ravine?*
Çaresi hepten biter galiba,	*The remedy is wholly spent, it seems,*
Şuradaki, Ayköl'den kalan çocuğun	*This child here, left from Ayköl,*
Kurban olduğum anacığım,	*Dear mother for whom I'd give my life,*
Memem versem derman yok,	*I give my breast — no remedy there,*
Anacığım, yıkılmışa döndük, ah.	*Dear mother, we are as ones struck down, ah.*
Bende zerre derman kalmadı.	*Not a grain of strength is left in me.*
Yatacak bir kuytu yok,	*No sheltered nook to lie in,*
Kahrolan biz çılgın,	*We accursed mad ones,*
Irmağa gelip dönüp,	*Coming to the river, turning back,*
Anacığım, böyle ölünecek gün müydü?	*Dear mother, was this a day to die so?*
Şu asilden kalan	*From the one left from the noble,*
Biriciğimden ayrılıp,	*Parted from my only one,*
Kurban olduğum anacığım,	*Dear mother for whom I'd give my life,*
Yemek arayıp gelmeye	*Going out to seek for food,*
Tabanımdan sızlayıp kara kan gitti.	*Black blood oozed aching from my soles.*
Kurban olduğum anacığım,	*Dear mother for whom I'd give my life,*
Dar dünya başıma çöktü,	*The narrow world collapsed upon my head,*
Kancığın Kanıkey'den derman gitti.	*Strength has left your she-dog Kanıkey.*
Ey anacığım, hatun ana,	*Ey, dear mother, lady mother,*
Konuşayım desem derman yok,	*I would speak — no strength remains,*
Kalıbım duruyor, hâlim yok.	*My frame still stands, my vigor gone.*
Irmağa varıp konar mı,	*Will he reach the river and camp there,*
Kurban olduğum anacığım,	*Dear mother for whom I'd give my life,*
Kıyamete giden aziz arslan	*The dear arslan gone to doomsday —*

Yadigârından ayrılıp,
Yangın sönmüş gibi mi olur?
Ey, kurban olduğum anacığım,
Feryat etmeden nasıl durayım?
Yürüyeyim desem derman yok
Yorulup güç kuvvet gidiyor.
Kurban olduğum anacığım,
Boşuna gelmişiz
Bereketli Kırgız elimden.
Ağır cehennem düştü bu başa,
Şu yurdundan koparılmışa.
Kötü bir ad aldık, ah,
Ayköl'den kalan biriciği
Kaçırıp da öldürüp,
Kötü ad sahibi olduk, ah.
Boğazlı kara vadi,
Kurban olduğum anacığım,
Serilip kalmışa döndük, ah,
Biten dağın çıkıntısı
Biriciğine yutturacak yemek yok,
Yapılacak çare yok,
Kurban olduğum anacığım,
Bu kaçıştan fayda yok.
Kurban olduğum anacığım,
Kırgız'dan ayırıp asker almadan,

Ya kül azıktan bolca almadan,
Argın'dan ayırıp asker almadan,

Ya altından yükleyip bolca almadan,
Ala kaftanlı Aykoco
Baş tacı edilenlerden biri oydu,
Aykoco'dan mektup almadan,

Haramın üçünü öldürüp,
Hiç değilse kaçarken
Binecek bir at almadan,
Üşümeden giyecek kürk almadan,
Peygamber misali Bakay'dan

Parted from his keepsake,
Is it like a fire that has gone out?
Ey, dear mother for whom I'd give my life,
How shall I stand and not lament?
I would walk — no strength remains,
Wearied, my power drains away.
Dear mother for whom I'd give my life,
In vain have we come
From my bountiful Kırgız land.
A heavy hell has fallen on this head,
On this one torn from her homeland.
An evil name we've taken, ah:
The only one left from Ayköl —
Spiriting him away to his death,
We have won an evil name, ah.
The black valley with its gorge,
Dear mother for whom I'd give my life,
We are as ones sprawled helpless, ah,
The spur of the ending mountain —
No food to make my only one swallow,
No remedy to be worked,
Dear mother for whom I'd give my life,
From this flight there is no gain.
Dear mother for whom I'd give my life,
Without taking soldiers set apart from the Kırgız,
Or taking ash-baked provisions in plenty,
Without taking soldiers set apart from the Argın,
Or loading up and taking gold in plenty,
Aykoco of the motley kaftan —
He was one held as a crown upon the head,
Without taking a letter from Aykoco,

Slaying three of the villains,
At the very least, while fleeing,
Without taking a horse to ride,
Without taking a fur against the cold,
From Bakay, like unto the Prophet,

Anacığım, at sürüp varıp izin almadan.
Kaygılanıp durursan Kanıkey,

Ansızın yola çıkıp,
Manas'tan kalan sayısız malı
Saçıp bırakmışız,
Kadınlığım kurusun,
En baştan akıl etmeden,
Anacığım, telaşa kapılmışız.
Bugün var, yarın yok,
Kurban olduğum anacığım,
Böyleymiş işte, şu dünya bir hiç.
Kurban olduğum anacığım,
Kazıya dudak büken aziz baş
Sade suya bile hasret kalıp,
Böylece ölecekmişiz».
Kanıkey ağlayıp dururken
Yüreklendirdi Çıyırdı:
«Kurban olduğum Kanıkey,
Yarınkini yarın bilir,
Sağ duran insana
Gününküsünü Tanrı kendi yetiştirir.
Ağlama Kanıkey,
Sızlanma yavrucuğum,
Kaygı kayıp mı öder?
Altı haramiye kardeş diyen onar mı?
Benek bürümüş aziz göz
Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Ak doğanım Manas idi,
Körpe doğanım yavrumdu,
Sungurum Manas idi,
Körpe sungurum yavrumdu.
Sungur uçsa yuvadan
Yavrusu kalır yerinde.
Doğan uçsa yuvadan
Palazı kalır yerinde.
Ağlama Kanıkey,

Sızlanma yavrucuğum!

Dear mother, without riding there and
taking leave. If you keep on grieving,
Kanıkey,
Setting out upon the road so suddenly,
The countless herds left from Manas
We have scattered and abandoned,
May my womanhood wither,
Without thinking it through from the start,
Dear mother, we gave way to panic.
Here today and gone tomorrow,
Dear mother for whom I'd give my life,
So it is, then — this world is nothing.
Dear mother for whom I'd give my life,
The dear head that curled its lip at kazı,
Left longing even for plain water,
And so we are to die».
While Kanıkey wept on,
Çıyırdı gave her heart:
«Kanıkey for whom I'd give my life,
Tomorrow knows tomorrow's things,
For the person still alive
God Himself provides the day's portion.
Do not weep, Kanıkey,
Do not moan, my little one,
Does grief pay back the loss?
Does one who calls six brigands kin recover?
The dear eyes clouded over with specks,
Ey Kanıkey, my little one,
My white falcon was Manas,
My fledgling falcon was my darling,
My gyrfalcon was Manas,
My fledgling gyrfalcon was my darling.
If the gyrfalcon flies from the nest,
Its young remains in its place.
If the falcon flies from the nest,
Its fledgling remains in its place.
Do not weep, Kanıkey,

Do not moan, my little one!

Kaygı hiç kayıp öder mi,
Kanıkey yavrum, kaygılanan
insan onar mı?
Ağıt yaksan altın mı gelir?
Altı haramın birisi
Gelip yemek mi verir?
Kopan yeniden ulanmaz,
Kurban olduğum Kanıkey,
Saçılan yeniden toplanmaz.
Dökülen kâse dolar mı,
Kaygı kayıp öder mi?
Kurban olduğum Kanıkey,
Kaygıya boğma bağrını,
Yakma benim canımı.
Kazma benim çukurumu,
Kaynatma Kanıkey,
Benim ta nerdeki çilemi.
Hiç gam yeme Kanıkey,
Dileğini Tanrı verir belki,
Sevinilecek yere çekiyor yol,
Ağası Bakay gelir belki.
Sendeleyerek yürüyüp Çıyırdı
Boz tepeciğe çıktı,
Yüreklendirip çılgın gelini
Boz tepeciğe çıkınca
Gönlü fena bölündü.
Dönüp gözyaşını silip durdu,
Peygamber misali anacığın
Talas'a doğru boynunu büktü,
Bozkıra dikip gözünü durdu.
Saçaklanan dağ burnundan,
Uzanan dağ çıkıntısından,
Gök kırların yüzünden,
Ak-Kıya'nın ucundan
Fışkır fışkır toz çıkar,
Fışkıran toza bakınca

Does grief ever pay back the loss,
Kanıkey my darling, does a person
who grieves recover?
If you keen laments, does gold come?
One of the six villains —
Will he come and give you food?
What is snapped cannot be spliced again,
Kanıkey for whom I'd give my life,
What is scattered cannot be gathered again.
Does the spilled bowl fill again,
Does grief pay back the loss?
Kanıkey for whom I'd give my life,
Do not drown your breast in sorrow,
Do not burn my soul.
Do not dig my grave-pit,
Do not set boiling, Kanıkey,
My ordeal from who knows where.
Grieve not at all, Kanıkey,
God may grant your wish perhaps,
The road draws toward a place of joy,
Your elder brother Bakay may come.
Tottering as she walked, Çıyırdı
Climbed the gray hillock,
Heartening the distraught bride,
When she climbed the gray hillock,
Her heart was sorely riven.
Turning, she kept wiping her tears,
Your dear mother, the Prophet's like,
Bent her neck toward Talas,
Stood with eyes fixed on the steppe.
From the fringed nose of the mountain,
From the stretching mountain spur,
From the face of the gray-blue wilds,
From the tip of Ak-Kıya,
Dust comes spurting, spurting up,
When she looked at the spurting dust —

Kök Tulpar'ın tozuymuş,
Üstündeki adamı

It was Kök Tulpar's dust,
And the man upon his back

Bakay'a benzer bir canmış.
Kaygılanıp duran bu başa
Kadir gecesi gibi gece var ya, Kalk,
Kanıkey, kaldır yavruyu!
Kaçıp perişan dururken
Bakay'ımın geleceği gün var ya,
Ey Kanıkey, ayağa kalk,
Açılan yerim örtüldü,
Ağan Bakay işte bulundu.
Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Dileğini Tanrı veriyor ya,
Baksana, Bakay geliyor ya!
Sönen ateşin tutuştu,
Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Ölen canın dirildi.
Dağılan başın toplandı.
Arıklayan atın semirdi,
Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Acıkan karın doyuruldu,
Hepsinin en değerlisi —
Padişahım Bakay geliyor.
Kırk çoranın kıymetlisi
Yamanım Bakay geliyor.
Bel bağladığım kara sırt
Belim Bakay geliyor.
Medet bilip bel tuttuğum
Arslanım Bakay geliyor,
Düzlüğü, yamacı, engin gölüm
Deryam Bakay geliyor,
On iki pîre el veren
Ermişim Bakay geliyor.
Ey, kurban olduğum Kanıkey,
Boşa ağıt yakmayalım,
Ağasını karşılamaya,
Ninniyle avuttuğun yetimi
Bir güldürüp geçelim.
Bakay ihtiyar, yitirdiği
Eksiğini görsün, gönlü doysun,

Was a soul resembling Bakay.
For this head that sat in sorrow,
There is a night like the Night of Power, you see, Rise, Kanıkey, lift up the child!
While we stood forlorn in flight,
There is the day my Bakay comes, you see,
Ey Kanıkey, rise to your feet,
My torn-open place is covered over,
Your elder brother Bakay is found at last.
Ey Kanıkey, my little one,
God is granting your wish, you see,
Look — Bakay is coming, see!
Your fire that died has caught alight,
Ey Kanıkey, my little one,
Your soul that died has come alive.
Your scattered head is gathered whole.
Your lean horse has grown fat,
Ey Kanıkey, my little one,
Your hungry belly has been filled,
Most precious one of all —
My padishah Bakay is coming.
The treasure of the forty çoro,
My formidable Bakay is coming.
The dark ridge I bound my hopes to,
My backbone Bakay is coming.
The one I held as help and stay,
My arslan Bakay is coming,
My plain, my slope, my boundless lake —
My sea Bakay is coming,
Who gave his hand to twelve pîrs,
My saint Bakay is coming.
Ey, Kanıkey for whom I'd give my life,
Let us not keen laments in vain,
To go and greet your elder brother,
The orphan you soothed with lullabies —
Let us make him laugh once and go.
Old Bakay — what he lost,
Let him see his missing one, let his heart be filled,

Mızrağa takılan flamasını
Önüne alıp çıkalım
Ayköl'den kalan armağanını.
Tulpardan kalan yadigârını
Sürgün düştüğümü sezdirip,
Önüne alıp çıkalım
Yetimimi güldürerek».
Deyip böyle dedikten sonra,
Aziz anan Kanıkey
Feryat edip ağıt yaktı:
«Eey, kurban olduğum anacığım,

Çaresiz kara başımda,
Kanlı yüzüm yırtık,
Yüzümde kabarmış yara,
Tarak değmez kara saç
Teli teline, darmadağın,
Talas'tan kaçıp ayrıldım ya,
Otuz iki yaşımda
Yiğidimden ayrıldım ya!
Kankorum can vereli
Kırk güne süre dolmadı,
Öleli kırk gün olmadı,
Mırıl mırıl Kur'an okunup,
Zavallının kırkı çıkmadı.
Yüzü kara eli daha görmedik,
Halk kuşatıp çığrışarak,
Hiç değilse diyerek,
Kankorun aş törenini vermedik.

Yıl dönümü olmadı,
Altı aya süre dolmadı,
Koşup sarılıp ağama
Görüşecek çağım gelmedi.
Anacığım, ecelim yettiyse öleyim,

Kankorum göçüp gittikten sonra,
On iki pîre el veren

The banner fixed upon the lance —
Let us carry it out before him,
His keepsake left from Ayköl.
His memento left from the tulpar,
Letting him sense we fell to exile,
Let us carry it out before him,
Making my orphan laugh».
Having spoken thus and said it,
Your dear mother Kanıkey
Wailed and raised the lament:
«Eey, dear mother for whom I'd give my life,
On my helpless dark head,
My bloodied face is torn,
On my face a welted wound,
The black hair no comb has touched —
Strand upon strand, all disheveled,
I fled from Talas and was parted, see,
At thirty-two years of age
I was parted from my hero, see!
Since my kankor gave up his life,
The forty days have not run full,
Not forty days since he died,
The Qur'an murmured in recital,
The poor one's fortieth is not yet held.
We have not seen the black-faced people yet,
The folk gathering round with cries,
Saying, at the very least —
We have not given the kankor's memorial feast.
The year's turning has not come,
Six months have not run full,
To run and embrace my elder brother —
My time to meet him has not come.
Dear mother, if my hour has come, let me die,
After my kankor has passed away,
Who gave his hand to twelve pîrs —

Ermiş Bakay ağamın
Ben nasıl yüzüne bakayım!
Önüne yürüyüp çıkacak

Ululuğum var mı sanki!
El pençe divan duracak
Ermiş beyim burada mı?
Kurban olduğum anacığım,
Han ağamın yüzünü görmektense
Doğmamış olup yere geçeyim,
Yaslı gezen ben talihsiz
Han Bakay'ın yüzünü görmektense,
Ben talihsiz, ecelden önce öleyim!
Kibre kapılıp, görmem — diye —

Yiğidim Bakay, sultanım;
Güçlü arslanı görünce
Benim yüzümden gider imanım!
Hızırlı Bakay ağamın
Önünde hantal hantal yürüyüp,
Önünde nasıl durayım ben!
Görmeden yatıp öleyim,
Ağacığım Bakay beyin
Yüzünü ben nasıl göreyim.
Kurban olduğum anacığım,
Sırtımı örten aziz saç
Önüme nasıl öreyim,
Asilim Bakay beyin
Nasıl olup yüzünü göreyim?
Ağamın gözü önüne varmaktansa,
Böylece yatıp ölürüm!»
Deyip, böylece Kanıkey
Sesi Tanrı'ya duyuldu,
Bozkurt anan Kanıkey
O an yüzükoyun yıkıldı.
O an anan Kanıkey
Hıçkıra hıçkıra ağıt yaktı,
Çığlık çığlığa ağladı.
Deminki aziz anan Çıyırdı:

Saint Bakay, my elder brother —
How shall I look upon his face!
To walk out before him —

Have I any greatness left, indeed!
To stand in humble attendance —
Is my sainted bey here?
Dear mother for whom I'd give my life,
Rather than see my khan brother's face,
Let me be unborn, sink into the earth,
I, the luckless one who walks in mourning,
Rather than see Han Bakay's face,
Let me, the luckless, die before my hour!
Seized by pride, saying — I will not see him —

My hero Bakay, my sultan;
When I behold the mighty arslan,
For shame of me my faith departs!
Of Hızır-blessed Bakay my elder brother —
Walking lumbering before him,
How shall I stand before him, I!
Let me lie down and die unseeing,
Of my dear elder brother, Bakay bey,
How shall I see his face.
Dear mother for whom I'd give my life,
The dear hair that covers my back —
How shall I braid it before me,
Of my noble Bakay bey —
How shall I ever see his face?
Rather than come before my brother's eyes,
I'll lie down thus and die!»
Saying so, thus Kanıkey —
Her voice was heard by God,
Your gray-wolf mother Kanıkey
That instant fell face-down.
That instant your mother Kanıkey
Sobbing, sobbing, raised the lament,
Wept scream upon scream.
Your dear mother Çıyırdı, as before:

Yetimliğini bildirip,
«Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Sen arsız insanmışsın,
Arlı, sizin gibi mi olur,
Size arlı diyen onar mı?
Yedi hecin devesine altın yükleyip,
Salınarak yorgaya mı bindin?

Ey Kanıkey, yavrucuğum,
Sen gezintiye mi çıktın?
Şakıyıp guguk öttüğü
Talas'a dikilmiş bağ mı var?
Bakay'ın yüzünü görmem — diye —
Nazlanıp bela çıkaracağın
O eski, Talas'taki çağ mı var?
Ken-Kol'da sıra sıra bağın yok,
Naz edip kurulacağın
Senin Ken-Kol'daki çağın yok.
Bel bağladığın belin yok,
Issız bozkırda geziyoruz
Kanıkey yavrum, sen yersizlik
etme, gereği yok.
Dönmeden kaçıp biz geldik,
Kadir gecesi gibi gecen yok,
Gerdek perdesi ardında hıçkırıp,
Öte yana bakıp sarsılıp,
İnsan yüzü görmeden duracağın
Senin o eski Talas'taki çağın yok!
Baldırları sızım sızım sızlattık,
Tabanların hepsini acıttık,
Kanıkey, senin bahtın yok,
Bozkırda naz savuruyorsun,
Senin otağdaki çağın yok!»
Ak hatun Çıyırdı
Böyle sözler söyledi işte,
Mezar taşı gibi kaskatı,
Bağrında duran yetimi
Kanıkey'in elinden
Yetişip çekip aldı.

Making his orphanhood known,
«Ey Kanıkey, my little one,
So you are a shameless creature,
Are the honorable such as you,
Does one who calls you honorable recover?
Loading gold on seven dromedaries,
Did you mount an ambler, swaying along?

Ey Kanıkey, my little one,
Have you gone out for a pleasure-ride?
Where the cuckoo sings trilling —
Is there a garden planted in Talas?
Saying — I will not see Bakay's face —
To make trouble with your coy airs —
Is that old time in Talas here?
You have no rows of gardens in Ken-Kol,
For preening and settling in state —
Your Ken-Kol days are gone.
You have no stay to bind your hopes to,
We wander the desolate steppe,
Kanıkey my darling, do not be
unseemly — there is no need.
We fled without turning back and came,
You have no night like the Night of Power,
Sobbing behind the bridal curtain,
Trembling, looking away —
To stand seeing no human face —
You have no more that old time in Talas!
We have made the calves ache and throb,
We have made all the soles grow sore,
Kanıkey, you have no fortune,
You scatter coy airs on the steppe,
Your days in the pavilion are no more!»
The white lady Çıyırdı
Spoke such words as these, see,
Stiff as a gravestone,
The orphan resting on her breast —
From Kanıkey's arms
She reached and pulled him away.

Kaya parçası gibi çocuğu
Hoplatıp güldürüp,
Kesik kesik öksürüp,
Küp gibi tombul çocuğu
Yaslı Çıyırdı
Boynuna alıp taşıyıp,

The child like a chunk of rock —
Bouncing him, making him laugh,
Coughing in broken fits,
The child plump as a jar —
Mourning Çıyırdı,
Taking him on her neck, bearing him,

Han Bakay'a yönelip,
Karaltı gibi yetim oğlu taşıyıp, Kaplan
Bakay ağacığın
Aziz anan Çıyırdı
Eteğini yere değdirip,
Azizden kalan çocuğun
Yetimliğini bildirip,
Adım adım seğirtip,
Zavallı anan Çıyırdı
Dermanı gidip sendeleyip,
Yürüyeyim dese ne çare
Beli, zavallı, bükülüp,
Yürümeyeyim der Çıyırdı,
Bakay'ını görüp sevinip,
Yüreği tutuşup yarılıp,
Bakay Han'a yalvarıp.
Yürüyeyim deyip adım atsa
Dizleri, zavallı, tıkırdayıp,
On iki damar, seksen eklem
Biri kalmadan çatırdayıp.
Kara üzüm tanesi aziz göz
Sisle örtülüp sulanıp,
Göğsü, zavallı, ne yapsın
Her adımda hırıldayıp.
Dermanı gidip güçsüz düşüp,
Anacığınız Çıyırdı
İki gözü yalvarır gibi süzülüp,
O omurga kemiği, organları
Kederi çekip ben Bakay
Dermanı gidip döküle döküle.
Sır-Derya'nın boz yalıyarına
Yaman anan Çıyırdı

Turning toward Han Bakay,
Bearing the orphan boy like a dark shape,
Your dear tiger Bakay, elder brother —
Your dear mother Çıyırdı,
Letting her hem touch the ground,
Of the child left from the dear one —
Making his orphanhood known,
Trotting step by step,
Your poor mother Çıyırdı,
Her strength failing, staggering,
She would walk — but what can she do,
Her waist, poor soul, bent double,
I shall not walk, says Çıyırdı,
Rejoicing at the sight of her Bakay,
Her heart kindling, bursting,
Pleading with Bakay Han.
If she steps forward meaning to walk,
Her knees, poor soul, clicking,
Twelve veins, eighty joints —
Not one left silent, all crackling.
The dear eyes like black grapes,
Veiled in mist, watering,
Her chest, poor soul, what can it do —
Wheezing at every step.
Her strength gone, fallen feeble,
Your dear mother Çıyırdı,
Her two eyes narrowed as if pleading,
Those backbone-bones of hers, her limbs —
Bearing the sorrow, I, Bakay —
Her strength draining, spilling away.
To the gray bluff of the Sır-Derya,
Your formidable mother Çıyırdı,

Koltuğunda Semetey,
Öle yite vardı, boynu bükük.
O an Bakay, kaplan,
Bir ok atımı önde ak tazı
Önüne düşüp gelmişti,
Kök Tulpar ile kovalayıp,
Bakay kovalayıp gelmişti.
Tepede duran Çıyırdı,
Elindeki Semetey,

Semetey beneath her arm,
Came half-dead, her neck bowed low.
That moment Bakay, the tiger —
An arrow's flight ahead, the white hound
Had come leading on before,
Chasing with Kök Tulpar,
Bakay had come pursuing.
Çıyırdı standing on the hill,
Semetey in her arms,

Bu ikisini görünce
Gönlü fena bölünüp,
Gözünden akan kanlı yaş
Göğsünden aşağı dökülüp.
Düşünceleri fena dağılıp,
Gözleri sulanıp bulanıp:
«On iki pîre el veren
Vay gün, Manas, ölmez ol,
Horlanmayı, yetim, görmez ol!
Sen böyle olduktan sonra,
Yetimim, kim böyle olmasın?!
Arslanım Manas öldüğünde
Öleyim dedim arımdan,
Kocamış Bakay'ın
Ölmeyip sağ kalması
Semetey'in varlığındandır.
Talas'ta kendimi gizleyip,
Yorgun düşüp gelen ben miydim,
Kundakta bebek çağında
Talanı gören sen miydin?!
Esen yel gibi ağan ben Bakay

When he beheld these two,
His heart was sorely riven,
The bloody tears flowing from his eyes,
Pouring down along his breast.
His thoughts sorely scattered,
His eyes watering, blurring:
«Who gave his hand to twelve pîrs —
O woeful day — Manas, may you not die,
Orphan, may you not see such scorn!
After even you are brought to this,
My orphan, who shall not be so?!
When my arslan Manas died,
I said, let me die, for shame,
That the aged Bakay
Did not die but stayed alive
Is because Semetey exists.
Hiding myself in Talas,
Was it I who came here worn and weary,
A babe in swaddling-bands —
Was it you who suffered pillage?!
Like a blowing gale, I, Bakay your elder brother,

Ken-Kol boyunda kendimi gizleyip,
Geç kalan ben miydim?!
Küçücük yaşta talan yiyip,
Gidecek yetim sen miydin,
Sakalımı yolan ben miydim?!
Sayısız mal zerrece fayda etmeden,
Kurban olduğum yetimim,

Hiding myself along the Ken-Kol,
Was it I who came too late?!
Pillaged at your tender age,
Was it you, the orphan doomed to go,
Was it I who tore my beard?!
Countless herds availing not a grain,
My orphan for whom I'd give my life,

Samarkan'a kaçan sen miydin?
Butkul'dan izini bulamadan,
Bıyığımı yolan ben miydim?
Küheylansız kaçıp yaya sürünüp,
Buhara'ya gidecek sen miydin,
Hıçkırıp izini bulamadan
Ağıt yakan Bakay ben miydim?
Gönlüme medet edinip,
Kocayınca kavuştuğum çırağım,

Was it you who fled to Samarkan?
Finding no trace of you at Butkul,
Was it I who plucked my mustache?
Fleeing steedless, crawling on foot,
Was it you bound for Buhara,
Sobbing, finding no trace of you —
Was it I, Bakay, who raised laments?
Taking heart's comfort in him,
My lamp I was joined to in old age —

Alıp gitmeden ben ne ettim,
Yiğidim Manas dostumdan
Bunca mihnet görüp bu yerde,
Onunla kalmadan ben ne ettim!
Dilim dilim doğradığım demde,
Karga yavrusu gibi çırpınıp,
Karaltın Semetey duruyor emanet,
Sultanım sağ iken
Aşılmaz yüce beldin,
Ayköl'üm Manas, al götür beni!
Bozkurdum Manas sağ iken,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatıp durduğum demde,
Kalmuk'u, Şibe'yi, Hıtay'ı
Dövüp durduğum demde
O demde ölmeyip noldum?
Alemi altın kızıl tuğu
Dalgalandırıp durduğum demde,
O demde ölmeyip noldum?
Hakanlı Beecin'e
Altı ay hâkim han olup,
Sefa sürdüğüm demde,
Geniş dünya elimdeyken,
Sultanım sağ iken
O demde ölmeyip noldum?
Haraç diye binden mal alıp,
Hem sırtına yükleyip altın alıp,
Ermişlerden dua alıp,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,

What did I do, not taking him away,
From my hero Manas, my friend —
Seeing such torment in this place,
What did I do, not staying by him!
In the hour I was cut slice by slice,
Fluttering like a crow's chick,
Your dark one Semetey stands here, a trust,
While my sultan was alive,
You were an uncrossable lofty pass,
My Ayköl Manas, take me with you!
While my gray wolf Manas lived —
Kara-Şaar and Kambıl,
In the hour I held them besieged,
The Kalmuk, the Şibe, the Hıtay —
In the hour I was beating them,
Why did I not die in that hour?
The gold-crimson standard of the realm —
In the hour I kept it waving,
Why did I not die in that hour?
Over Beecin of the Hakans
Ruling khan for six months,
In the hour I lived in pleasure,
When the wide world was in my hand,
While my sultan was alive —
Why did I not die in that hour?
Taking herds by thousands as tribute,
And gold loaded on their backs,
Taking blessings from the saints,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,

Süzülen kara gözlü,
Kara gözlüden bini alıp,
Altın sikke, yakut taş,
Haraç vergi çok alıp,
Sallanınca zerdeva börkü
Giyip durduğum demde,
Karga yerine Hıtay'ı
Vurup durduğum demde,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Kellerini tokmaklayıp,
Buyurup durduğum demde,
O demde ölmeyip noldum?
Adımım yetip altın tahta

With languid coal-black eyes —
Taking a thousand of the black-eyed,
Gold coin and ruby stone,
Taking tribute-tax in plenty,
When the marten börk swayed —
In the hour I wore it,
Striking down Hıtay like crows —
In the hour I struck them,
Of the Hıtay girded in stone —
Hammering their bald pates,
In the hour I gave commands,
Why did I not die in that hour?
My stride reaching the golden throne —

Binip oturduğum demde,
Karşılık verenlerin
Sırtından tutup büktüğüm,
Kara zamanlar basmadan,
O demde ölmeyip noldum?
Söz dinleyen Müslüman'ı
Dilimle korkutup,
Söz almaz kara kâfiri
Gücümle ürkütüp,
Bel üstüne kurulmuş kale olup,
Rahatça kendim han olup,
Sağlam durduğum çağımda
O demde ölmeyip noldum?
Yetim ile duldan
Boşuna ayrılıp kötü nam,
Öbür dünyaya giden Manas'ım,
Bakay Han'ını al da yat.
Dün, Kökötöy'ün aşında,
Kalabalık toyun önünde
Yedi bin burku halkı gelip,
Yer silkinip sallanıp,
Vadiden akan pınarım,
Dileyip aldığım çırağım,
Gökteki çoban yıldızım,
Yakamdaki kuzu kürküm, kunduzum,

In the hour I mounted and sat upon it,
Those who dared to answer back —
Whose backs I seized and bent,
Before the black times pressed upon us,
Why did I not die in that hour?
The Muslim who heeds the word —
Frightening him with my tongue,
The black infidel who takes no word —
Scaring him with my strength,
A fortress founded on the pass,
Myself a khan at ease,
In the season I stood firm —
Why did I not die in that hour?
From the orphan and the widow
Parted in vain — an evil name,
My Manas gone to the other world,
Take your Bakay Han, and rest.
Yesterday, at Kökötöy's feast,
Before the teeming celebration,
Seven thousand of the burku people coming,
The earth quaking, shaking,
My spring flowing from the valley,
My lamp I begged and was given,
My shepherd-star in the sky,
My lamb's fur at my collar, my beaver,

Başımdaki sorgucum,
Padişah Manas bozkurttan
Tutup kaldığım aynam,
Tulpardan kalan tırnağım,
Doğan Manas bozkurttan
kalan çırağım!
Mızrağa taktığım flamam,
Asilden kalan armağanım,
Gerçek desem düşüm mü,
Düşüm desem gerçeğim mi,
Ecelim gelmeden öldüm mü,

Ayköl'den kalan yetimi
Issız bozkırda mı gördüm?»
Çıyırdı ile Semetey'i
Gerçekten karşısında görünce,
İçten içe dertlendi Bakay Han,
Kapkaranlık gece çöküp,
Çaresi bitip bocalayıp,
Bakay'ının başına
Ahir zaman günü düşüp,
Çıyırdı'yı görünce
Bakay dile gelmeden dimdik düşüp,
Tepesi üstü kapaklanıp,
Bir et pişimi er Bakay

Kendine gelemedi.
İrkilip hatun ana,
Çocuğu yanına koyup
Bakay'ın başına destek oldu.
Hatunun destek olup durduğunu
Padişah Bakay gördü.
(Öne katsan uğuru ak,
Ardında yürüse sayısız ordu gibi,
Pirlerin koruduğu ermiş,
Yiğidin Bakay ihtiyar):
«Kurban olduğum anacığım,
Dağ boğazıydın, yol oldun,

The plume upon my head,
From padishah Manas, the gray wolf —
My mirror I caught and kept,
My hoof left from the tulpar,
From the falcon Manas, the gray wolf —
the lamp left behind!
My banner fixed upon my lance,
My keepsake left from the noble one,
Is it truth, I say — or my dream,
Is it dream, I say — or my truth,
Have I died before my hour arrived,

The orphan left from Ayköl —
Have I seen him on the desolate steppe?»
Çıyırdı and Semetey —
When he truly saw them before him,
Bakay Han grieved deep within,
Pitch-black night descending,
His remedy spent, faltering,
Upon your Bakay's head
The day of the last times falling,
When he beheld Çıyırdı —
Bakay fell rigid without a word,
Toppling head over crown,
For the time meat takes to boil, the man Bakay
Could not come to his senses.
Startled, the lady mother,
Laying the child beside her,
Propped up Bakay's head.
That the lady stood supporting him —
Padishah Bakay saw it.
(Set him in front — his omen is white,
Should he walk behind, like a countless host,
The saint the pîrs protect,
Your hero, Bakay the old one):
«Dear mother for whom I'd give my life,
You were a mountain gorge — you became a road,

Han kızıydın, hor oldun,
Yorulup ağlayıp bitkin düşüp,
Anacığım, Ken-Kol gibi başını

yere vurup,
Bu Talas'ın boyunda
Manas'tan kalan Semetey'i,
Kundaktaki bebeği
Anacığım, taşımışsın güç bilip.

Kocamışken Bakay'ı
Kaygıya salıp iz buldurmadan,
Anacığım, kara yerle bir edip.
Kayranım Manas, ölmez ol,

Ken-Kol gibi boyunu gizleyip,
Dostum Manas'tan kalan yetimi
Kaçıp sürünen Kanıkey,
Bozkıra kaçırıp gizleyip,
Talas gibi boyunu gizleyip,

Mızrağa taktığım flamam,
Ayköl Manas'tan kalan armağanım.
Bozkıra doğru kaçırıp,
Yiğidim Manas sağ iken
Bezbeldek vurup mu yedim,
Yiğitten kalan yetimi
Kaçırıp bozkıra,
Kocamışken Bakay'a
Mihnetini çeksin mi dedin?
Sakalımın ağarmışında,
Anacığım, ömür yolum sürerken
Yaşıtlarımdan ayrılıp,
Anacığım, perişan gezdiğim çağımda,

İkizimden ayrılıp,
Bu yıl ölecek hâlimdeyken.
Yoldaşım Manas gittiğinde,

You were a khan's daughter — you became abased,
Wearied, weeping, worn to nothing,
Dear mother, beating your head like Ken-Kol
upon the ground,
Along this Talas —
Semetey left from Manas,
The babe in swaddling-bands —
Dear mother, you carried him, finding strength.
While Bakay had grown old —
Casting him in grief, giving no trail to find,
Dear mother, leveling him with the black earth. My poor dear Manas, may you not die,
Hiding your form like Ken-Kol,
The orphan left from my friend Manas —
Kanıkey fleeing, crawling on,
Spiriting him to the steppe, hiding him,
Hiding your form like Talas,

My banner fixed upon my lance,
My keepsake left from Ayköl Manas.
Spiriting him away toward the steppe,
While my hero Manas lived —
Did I ever strike and eat bezbeldek,
The orphan left from the hero —
Spiriting him to the steppe,
For Bakay in his old age —
Did you say: let him bear its torment?
With my beard gone white,
Dear mother, while my life's road still ran,
Parted from my age-mates,
Dear mother, in my season of forlorn wandering,
Parted from my twin,
When this year I was like to die.
When my companion Manas departed,

Öleyim desem arımdan
Ölmeyip sağ gezmem —
Şu Semetey, yaramazın varlığından.
Mızrağa takılan flamayı
Alıp kaçmışsın,
Anacığım, Ayköl'den kalan armağanı.

Samarkan'a doğru yola düşüp,
Anacığım, kazmışsın çukurumu,
Kaynatmışsın anacığım,
Benim ta nerdeki çilemi,
Salmışsın başıma
Anacığım, görülmedik işleri!
Dört çeşit malı toplarım,
Beyimden kalan yetim yok,
Anacığım, ben kimi murat edineyim?

Dostum Manas'tan kalan çocuk yok,
Anacığım, kime bakıp durayım!
Kaygıyı, kuru can, görmez ol.
Kocamış anam Çıyırdı,
Bu yere sürgün düşmez ol!

Bu türlü horluğu
Can — diye, Tanrım, yaratırsan,
Bundan böyle kuluna
verme sakın! Kan karışık aziz yaş

Ölenden dul kalmaz ol,

Sen böyle olduktan sonra,
Anacığım, kim böyle olmasın.
Başındaki zerdeva börkü
Kimler sallanıp giymesin,
Devleti başındayken
Kim gürleyip gezmesin.
Altı arslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu
Ayköl'üm Manas, ölmez ol!

Though I'd say, for shame, let me die —
That I did not die but walk alive
Is from this Semetey, the rascal, existing.
The banner fixed upon the lance —
You took it and fled,
Dear mother — the keepsake left from Ayköl.
Setting out on the road toward Samarkan,
Dear mother, you have dug my grave-pit,
You have set boiling, dear mother,
My ordeal from who knows where,
You have loosed upon my head,
Dear mother, things never seen before!
I gather livestock of four kinds,
No orphan left from my bey —
Dear mother, whom shall I take as my heart's aim?
No child left from my friend Manas —
Dear mother, at whom shall I keep gazing!
Sorrow, O withered soul, may you not see it.
My aged mother Çıyırdı,
May you not fall exiled to this place!

Such scorn as this —
If, calling it a life, my God, You create it,
Henceforth to Your servant
never give it! Dear tears mingled with blood
From the dying may you not be left a widow,
After even you are brought to this,
Dear mother, who shall not be so.
The marten börk upon your head —
Who shall not wear it swaying,
While fortune crowns their head —
Who shall not roam thundering.
Youngest of the six arslans,
The servant beloved of Allah,
My Ayköl Manas, may you not die!

Öksüz kalıp yetim Semetey,
Bu yere sürgün düşmez ol!
Buhara'ya sefer yolu yürüyüp,
Canı üzüp çok yürüyüp,
Baldırların hepsini sızlatıp,
Topukları acıtıp,
Geniş dünya dar olup,
Yorga attan inmeyen anacığım

Yağır eşeğe muhtaç olup,
Kaplandan kalan Semetey
Bozkırda sürünüp perişan olup,
Sefalar kaçıp Talas'tan
Sır-Derya'ya varıp konmuşsunuz,

Kocayıp kaldığım çağımda
Ecelden önce öldürüp,
Kaygıyla içimi kurutmuşsunuz,
Tahtımdan kayıp düşüp,
Talihimden ayrılıp,
Çeliğini körletip,
Dayanak edinip oturduğum
Anacığımla Kanıkey'imi
yitirip» —
Şimdi başlayacaktı destana.
Deyip, böylece, Bakay Han
Hıçkıra hıçkıra ağlarken,
Sakalı seyrelmiş kalıp,

Bıyığı yolunmuş kalıp.
Can kazanı gibi zavallı baş
Aybaltayla vurulmuş gibi,
Kaygıya boğulan Bakay'ın
Yaşı göğsünden aşağı dökülüp.
Gamlanıp bağırıp,
Kaçkınları görünce
«Hanım Manas, kaplanım,
Al beni de!» — diye çağırıp.

Semetey, orphaned and alone,
May you not fall exiled to this place!
Walking the campaign road to Buhara,
Walking long, tormenting the soul,
Making all the calves ache,
Making the heels sore,
The wide world grown narrow,
Dear mother who never dismounted from the ambler,
Left needing a saddle-galled donkey,
Semetey left from the tiger —
Crawling wretched on the steppe,
Joys fled from Talas,
You have gone and camped at the Sır-Derya,
In my season of being old and spent,
Killing me before my hour,
You have dried my insides up with grief,
Slipped and fallen from my throne,
Parted from my fortune,
Blunting its steel edge,
The ones I sat leaning on for support —
My dear mother and my Kanıkey —
losing them» —
Now he was about to begin the tale.
Saying so, in this way Bakay Han —
While he wept sob upon sob,
His beard left sparse and thinned,

His mustache left plucked away.
The poor head like the soul's cauldron,
As if struck by a moon-axe,
Of Bakay drowning in sorrow —
His tears pouring down along his breast.
Crying out in anguish,
When he saw the fugitives —
«My khan Manas, my tiger,
Take me too!» — he cried.

«Anacığım, kazılmış derin çukur mu var,
Ayköl'den kalan Semetey'i
Anacığım, sırtlanıp almışsınız,

Mekke'den gelen düşman mı var?
Mekke'den gelen düşman ise,
Belası güçlü dava ise,
Yiğit anam, doğrusunu söyle,
Kök Tulpar'a çevik bineyim,
Mekke'den gelen düşman ise,
Mekke'ye doğru saldırayım.
Belası güçlü dava ise,
Yiğit anam, doğrusunu söyle,
Beecin'den gelen düşman ise,
Beecin'e doğru saldırayım.
Alınmadık öcümü alayım,
Üzmeden söyle doğrusunu,
Kin güden başka düşman ise,
Kurbanlık edip keseyim.
Ecelim yetmişse öleyim,
Çarpışmaya çıkacak düşman ise,
Doğrusunu söyle, anacığım,
Kinleşip öcümü alayım!» —
Bakay Han böyle dururken,
Konuğu geceletmek istedi,
Bitkin anan Çıyırdı
«Yavrucuğum Bakay, sözümü dinle!
Alçak itler Talas'tan göçümü vurup,

Ardımda erkek çocuk küçük —

İtlerden alamadan çıktım öcümü,
Hızır'ım başımdan kaçıp,
Altı haram apaçık vurdu mülkümü.
Kat kat kazıp çukurumu,
Sımsıkı kesip bağladı yolumu.
Öz kardeş düşman olunca,
Çocuklardan gördüm asıl belayı!

«Dear mother, is there a deep-dug pit,

Semetey left from Ayköl —
Dear mother, you have taken him on your back,
Is there a foe come out of Mecca?
If it is a foe come out of Mecca,
If it is a quarrel of mighty bane,
My valiant mother, tell the truth,
Let me mount Kök Tulpar swiftly,
If it is a foe come out of Mecca,
Let me charge toward Mecca.
If it is a quarrel of mighty bane,
My valiant mother, tell the truth,
If it is a foe come from Beecin,
Let me charge toward Beecin.
Let me take my untaken vengeance,
Tell the truth without grieving,
If it is some other grudge-bearing foe,
Let me cut him down as a sacrifice.
If my hour has come, let me die,
If it is a foe come out to battle,
Tell the truth, dear mother,
Let me take my vengeance in wrath!» —
While Bakay Han stood so,
She wished to keep the guest for the night,
Your weary mother Çıyırdı:
«Bakay, my little one, heed my words!
The vile dogs struck my migration out of Talas,
Behind me the boy-child small —

I left without taking my revenge on the dogs,
My Hızır fled from my head,
Six villains plainly struck my holdings.
Digging my pit layer on layer,
They cut and bound my road up tight.
When one's own kin becomes the foe,
From the children I saw the true calamity!

Bastığım yer çukur, koyak oldu,
Gizlendiğim, keçinin otlamaz
kayası oldu. Han kızı başım hor oldu.

Yavrum Manas'tan kalan emanetim —
Beygire binmez bu başım,
Kırk çora bana düşman oldu.
Manas'tan kalan çocuklar — diye,
Anlatsam dinlemez sözümü,
Çirkefler yağmur gibi edip
yay çekip,
Benim kardeşim oldu düşmanım,
Cefaya boğdu beni,
Kundak bebesi Semetey için
Böyle oyarlar gözümü.
Buhara'ya doğru yola düşüp,
İçlenip ağlayıp giderken
Bozkırda gördüm seni,
Usanmadan dinle sözümü.
Bende ibretlik nice şey var
Fal taşı gibi aç gözünü,
Ulu'm Bakay, yavrucuğum,
Utanmadan dinle sözümü.
Altınım kömür gibi oldu,
Ayköl Manas'tan kalan kırk çora —
Aziz yavru Kanıkey'i zorlayıp,
Ayköl göçüp gidince
Semirince obamı bozdu.
Gümüşüm kömür gibi olup,
Sevenim göçüp gidince
Alçak itler, suçlayıp vurdu
semirince.
Ağır azap başa düşünce.
İpekli kumaşım keçe gibi oldu,
Yavrum göçüp gidince,
Alçak itler, itibarımı bozdu
sonradan.
Yamaçtan bakıp oturan
Kımızım kekremsi su oldu,

Where I stepped became pit and gully,
My hiding place became the crag no goat
will graze upon. My khan's-daughter head
was scorned.
My trust left from my darling Manas —
This head of mine that mounts no nag,
The forty çoro became my foes.
The children left from Manas — saying,
If I explain, they hear not my words,
The vile ones, making it like rain,
drawing the bow,
My own brother became my foe,
He drowned me in torment,
For the swaddled babe Semetey
Thus would they gouge my eyes.
Setting out on the road toward Buhara,
While I went weeping inwardly,
I saw you on the steppe,
Hear my words untiring.
In me are lessons many to behold,
Open your eyes like fortune-stones,
My great Bakay, my little one,
Hear my words without shame.
My gold became as coal,
The forty çoro left from Ayköl Manas —
Forcing the dear child Kanıkey,
When Ayköl passed away,
Growing fat, they wrecked my camp.
My silver becoming as coal,
When my beloved passed away,
The vile dogs, blaming, struck me
as they fattened.
When heavy torment fell upon the head.
My silken stuff became as felt,
When my darling passed away,
The vile dogs wrecked my honor
afterward.
Sitting watching from the hillside —
My kumis became bitter water,

Kışlağı görünce anacığın
Koca yurda feryadı yayıldı.

Kulunum Bakay, kaplanım,
İçtiğim acı su oldu,
Altı oğlum çıkıp obamı
yağmaladıktan sonra,
Dar geçittim, çiğnenen yol oldum,
Yağır sırtlı eşeğe hor oldum,
Çoban olup yoruldum, bittim.
Sır-Dayra suyunu geçemeden,
Belli yere varamadan,
Bakay balam, içimde kaldı
kederim.
Abıke, Köböş iki haram –
Bunlardan gördüm horluğu,
Çıybıt, Koçkor dört haram –
Onlardan gördüm horluğu,
Adıbay, Kölbay altı haram –
Onlardan gördüm zorbalığı.
Kırgılçal başta, Tazbaymat –
Onlardan gördüm büyüklenmeyi.
Bakay balam, söylesem sözüm daha var:

«Varmazsın ha!» diye horlayıp,
Alay'dan süzülen damlası,
Çapraz çapraz dilim dilim,
Altı haramın sürüyüp vurduğu
kamçısı.
Yiğidim, Bakay kulunum,
Bel bağladığım belim yok,
Kırk domuz bağırıp elini
saldığında
Senin gibi belli bir aslanım yok.

Kaz dolanmaz sarp kayam yok,
Sana denk tılsımlı dağım yok,

When your dear mother saw the winter camp,
Her wailing spread through the great homeland.
My foal Bakay, my tiger,
What I drank became bitter water,
After my six sons rose up and plundered my encampment,
I became a narrow pass, a trampled road,
I was scorned like a sore-backed donkey,
I became a herder, worn out and spent.
Before I could cross the Sır-Dayra's water,
Before I could reach a certain place,
Bakay my child, it stayed within me — my grief.
Abıke, Köböş, the two vile ones –
From them I suffered scorn,
Çıybıt, Koçkor, the four vile ones –
From them I suffered scorn,
Adıbay, Kölbay, the six vile ones –
From them I suffered tyranny.
Kırgılçal at their head, Tazbaymat –
From them I suffered haughtiness.
Bakay my child, were I to speak, I have words yet:
Jeering «You shall never get there!»,
The drops that trickle down from Alay,
Criss-cross, slice upon slice,
The whip the six vile ones dragged me with and struck.
My brave one, Bakay my foal,
I have no support on which to lean,
When the forty swine cry out and stretch forth their hands
I have no proven lion like you.

I have no sheer crag no goose can round,
No charmed mountain equal to you,

Vefası kıl kadar, düzenbaz, yalan,
Böyleymiş demek şu bok dünya!
«Hesabını hep birden görür diye,
Beşikteki körpe Semetey
Ergenlik çağına ermeden
İtlerin onu paralar diye,
Vadi boyunca konar diye,
Bununla benim Manas'ım
Sönen ateş gibi olur diye,
İtler kıskıvrak sıkıştırır diye,
Bunun için sürünüp çıkıp geldim.
Altınımı yağmaladıklarında,
İtler azabı saldığında,
Göz çukurlarım yaş dolup,
Malıma el uzatıp gittiklerinde,

Göğsümü baştan başa dert basıp,
Köküme hep birden kastettiklerinde,

Dizde derman, tende güç kalmayıp,
Hesabımı iyice gördüklerinde,
Dermanım kesilip, aklım gidip,
Memeyi yarıp vurduklarında
Üstüme kara gece çöküp,
Üç-Koşoy'dan aşağı seğirtip,
Yavrucuğum açlıktan ölecek diye,
Kayıpçı'nın Kara-Üñkür'üne
Umudum Semetey'i sırtlayıp,
Sine sine kaçıp çıktım.
Ölemeden gözüm süzülüp,
Yoksunluğum belli olup,
Yüreğimin etini sızlatıp,
Tabanlarımı baştan başa yara edip,
Kementay* giyip yalpalayıp,
Geniş bozkırda tapır tupur,
Süzülüp kuru gözüm kor olup,

Bağrım ezilip ateş olup,
Bana arka çıkacak kimsem olmayıp.

Faithless as a hair, scheming, false —
So this is what this filthy world is!
«Lest he settle every score at once,
Lest the tender cradle-child Semetey,
Before he comes to manhood's age,
Be torn to pieces by the dogs,
Lest they camp all along the valley,
Lest with this my own Manas
Become like a fire gone out,
Lest the dogs corner him fast,
For this I crawled forth and came.
When they plundered my gold,
When the dogs let loose their torment,
My eye-sockets filling with tears,
When they laid hands on my herds and went,
Grief pressing all across my breast,
When all at once they schemed against my root,
No strength in knee, no power in flesh,
When they settled my account in full,
My strength cut off, my mind gone dark,
When they struck and split my breast,
Black night came down upon me,
Hurrying down from Üç-Koşoy,
Fearing my little one would die of hunger,
To Kayıpçı's Kara-Üñkür,
Carrying my hope Semetey on my back,
Creeping, creeping, I fled away.
My eyes glazing before I died,
My destitution plain to see,
The very flesh of my heart aching,
My soles all torn to wounds,
Wearing a kementay, staggering,*
Pattering across the wide steppe,
My dry eyes glazed and burning like embers,
My breast crushed and turned to fire,
With no one left to stand behind me.

Hüngür hüngür ağlayıp gece yürüyüp,
Bakay balam, Bukar'a doğru yol
Ulu ihtiyarın bir tanesi,
tutup,
Eski Bukar şehrine
Bakay balam, perişan kaçıp
yayan sürünüp, Bakay kan, altı tulum
süt veriver,
Kaçıp gezen ayaşın,

Sobbing loud, walking by night,
Bakay my child, the road toward Bukar
The one and only of the great elders,
taking up,
To the old city of Bukar,
Bakay my child, fleeing in wretchedness,
crawling on foot, Bakay kan, give six skins
of milk,
Your ayaş who roams in flight,

Kanıkey'de suç yok,
Şefkate doyasıya kandırıp,
Deliksiz uyuyup kalacak
Rahatça yatacak barınak yok,
Sığınacak bir kuytu yok,
Dostundan kalan yavruna
Bir lokma yutturmaya
Can besleyecek azık, yemek yok.
Devranım kötü, kavrulup,
Belli yere varamadan,
Belim büküldü, iki büklüm,
Gözlerim yuvasından uğradı,
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı mosmor pörsük.
Ecel bugün erişir gayrı!
Kaplan Bakay, kulunum,
Saçıldım, derleyiver,
Koptum, ulayıver.
Sönen ateşimi tutuşturuver,
Ölen canımı diriltiver!
Susadım, suya kandırıver,
Yoruldum, canımı dinlendiriver!
Can boğaza dayandı, yatıp kalmayıver,
Bakay kan, ata olup koruyuver!
Zayıf düşen canı semirtiver,
Aç kalan karnı doyuruver,
Susadım, suya kandırıver.
Altı yürük at veriver,
Ervahı hakkıyla sayarsan,

Kanıkey bears no guilt,
To sate her fill with tenderness,
To sleep an unbroken sleep,
There is no shelter where she may lie at ease,
No sheltered nook in which to hide,
For the child left by your friend,
To make him swallow one morsel,
No food, no fare to keep life in him.
My fortune is ill, I am scorched,
Before I could reach a certain place,
My back is bent, doubled over,
My eyes have started from their sockets,
Of my blood a spoonful remains,
Of my flesh a bruised and shriveled scrap.
Death will reach me this very day!
Tiger Bakay, my foal,
I am scattered — gather me,
I am broken — join me anew.
Kindle my fire that has gone out,
Bring my dying soul to life!
I thirst — give me my fill of water,
I am weary — give my soul its rest!
My soul is at my throat — do not lie idle,
Bakay kan, be a father and protect!
Fatten the soul grown weak,
Fill the belly left hungry,
I thirst — give me my fill of water.
Give six swift steeds,
If you honor the spirits as is due,

Uzağa sefer yola düştüm:

Bir taneme binip gidecek
güç veriver. Kırpsa gözünden yaş
dökülüp,
Bakay kan, yanmamaya dua*,
el veriver, Küheylanın gözünden akan

Üşüyüp ölmeyecek kürk veriver,
Karnımız acıkıp kalmasın diye
Külazıktan bolca veriver.
Bel bağladığım belim yok,
Sözüm sanadır, beyim, sana.
Şu bir canımı dinlendiriver,
«Belli, anam deli dolu» diye,
Keñ-Kol'dan kaçıp yayan koşup,
Yanıp yakılıp ağlayıp gece yürüdüm,

Belli yere varamadan,
Bakay kan, çarem büsbütün tükenip
sessiz yattım.
Eline alıp tartarak,
Kırlardan akan pınarı
Allah Taalam hoş görüp,
Kurtarır mı ola şu
Ayköl'den kalan çırağı!*
Bakay'ın gücünü kuvvetten düşürüp,
Anlatıverdi anacığın
O geçen işlerin hepsini.
Abıke etti horluğu,
Köböş kul etti zorbalığı.
Manas'tan kalan kırk domuz,
Kırkı kırk yerden gelme
it domuz, Hızır'ın uğramadığı gece
miydi,
Varını yağmalayıp aldığını,
Fitneyi iyice saldığını
Hüngür hüngür anan anlatınca,
Düğüm düğüm sözün düğümünü

I have set out on a distant journey:

For my one and only to mount and ride,
give strength. At a blink, tears spilling
from its eye,
Bakay kan, a prayer against burning,*
lend a hand, Flowing from the courser's
eye,
Give a fur against freezing to death,
That our bellies may not go hungry,
Give abundantly of the külazık.
I have no support on which to lean,
My word is for you, my bey, for you.
Give this one soul of mine its rest,
Saying «Clearly my mother is crazed»,
Fleeing from Keñ-Kol, running on foot,
Burning, grieving, weeping, I walked by
night,
Before I could reach a certain place,
Bakay kan, my strength utterly spent,
I lay in silence.
Taking it in hand and weighing it,
The spring that flows down from the hills,
May Allah the Most High look kindly —
Will He indeed deliver this
*Lamp left behind by Ayköl!**
Sapping Bakay's strength from his might,
Your dear mother recounted
All of those things gone by.
Abıke wrought the scorn,
The slave Köböş wrought the tyranny.
The forty swine left from Manas,
All forty come from forty places,
dog-swine, Was it a night Hızır did not
visit,
How they plundered and took her goods,
How they loosed their mischief in full,
When your mother, sobbing, told it,
The knot upon knot of her tangled words

Eksiksiz söyleyip verince,
Baş gösteren derdin çatağını
Hepsini söyleyip verince,
Aban Bakay, o canım han,
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,
Boz ala doğanım, tombulum,
Başına altmış kaygı birden gelip,
Semetey, boz ala doğanım, çolpanım,

Kaburgası göçüp bölünüp,

When she spoke them out entire,
The fork of the grief that reared its head
When she spoke it all and gave it,
Aban Bakay, that dear khan,
The day of Allah clouding in the sky,
My grey-pied falcon, my plump one,
Sixty sorrows come upon his head at once,
Semetey, my grey-pied falcon, my morning star,
His ribs caved in and split,

Şahin misali canım gözden,
Bakay hıçkırıp süzülüp,
kanlı yaş,
Sakalından aşağı boşanıp,
Dizleri yere bükülüp,
Talas'taki altı haramdan umut kesip.

Ah, nice kaygıya dalıp,
Bağrına basıp kucaklayıp,
Manas'tan kalan Semetey'i.
O yalçın taş gibi oğlanı.
Avucunda hoplatıp,
«Ayköl'den kalan yavrucak» deyip,
Bakay kan pay bölüp verecekmiş gibi

Kaldırıp durdu yükseğe:
«Altı aya yaşın dolmadı daha,

Yetimim, Bukar'a kaçacak sen misin?

Karartından ayrı düşüp,
İnleyecek Bakay ben miyim?!
Gaipten bulunuverse,
Semiz erkeç bulup yedin mi?
İyice kocayan Bakay'ın,
Kurbanın olayım yetimim,
«Zahmetimi çeksin» mi dedin?
Dönüp ardıma baksam,

From his dear falcon-like eyes,
Bakay sobbing, eyes glazing over,
bloody tears,
Pouring down along his beard,
His knees bending to the earth,
Cutting off hope from the six vile ones in Talas.
Ah, sinking into many a sorrow,
Pressing to his breast, embracing
Semetey left behind by Manas.
That boy like a sheer crag of stone.
Bouncing him upon his palm,
Saying «Little one left of Ayköl»,
As though Bakay kan would deal him out a share,
He lifted him up on high:
«You have not yet filled six months of age —
My orphan, is it you who must flee to Bukar?
Parted from your dear silhouette,
Is it I, Bakay, who must groan?!
If one were found from the unseen,
Have you found and eaten a fat he-goat?
Of Bakay grown fully old,
May I be your sacrifice, my orphan,
Did you say «Let him bear my burden»?
If I turn and look behind me,

Yetimim, senden ayrılıp,
Böyle kıstırılıp ölünecek gün müydü?
Yetimim, Bukar'a kaçtın ayrılıp,
Serpilip boy atıp er olup,
Er oğluyla denk olup,
Ne zaman Talas'a gelirsin?
Kaygılanan Bakay abanın
Gözüne sağ esen görünüp,
Vadiden akan pınarım,

My orphan, parted from you,
Was this the day to be cornered so and die?
My orphan, you fled parted to Bukar —
Sprouting, shooting up, becoming a man,
Standing equal with the sons of men,
When will you come to Talas?
Before the eyes of grieving Bakay aba
Appearing safe and sound,
My spring that flows down the valley,

Dostumdan kalan Semetey,
Ölürken gördüğüm çırağım.
Gelini kara bahtlı Kanıkey
Geniş Talas'ın ovasında
Tulparımın ağzını çeviririm,
«Doğandan kalan soy» diye, Kanıkey'e yalvarıp,
On iki yıl doluncaya dek
Deve güdüp dururum.
Geniş Talas vadisi yurt olmadan,
Altı haramla barışmadan,
Elimden gelse altı haramın,

Semetey left behind by my friend,
My lamp beheld as I lay dying.
His bride, black-fated Kanıkey,
On the plain of broad Talas
I shall turn my tulpar's mouth about,
Saying «Stock left of the falcon»,
Pleading with Kanıkey,
Until twelve years are filled
I shall keep on herding camels.
Until the broad Talas valley is home again,
Until peace is made with the six vile ones,
If it lies within my power, of the six vile ones,

Bu yetim, senin yüzünden,
Varını yağmalar alırım,
Fitneyi iyice salarım,
Erce vuruşup, baş kesip,
Nice mızrak kapışıp,
Anacığım, senin yüzünden,
Kanıkey, senin uğrundan,
Altı haramla ben kendim
On iki yıl savaşırım!
Erce vuruşup, baş kesip,
Nice kızılca kıyamet koparırım.
Gündüz gün boyu dinlenmeden,
Gece içinde uyku almadan,
İşte böyle vuruşurum.
Yılkı basıp, kısrak yarıp,
Kıranı böyle salarım,

This orphan — for your sake —
I shall plunder and take their goods,
I shall loose the mischief in full,
Fighting like a man, cutting off heads,
Grappling with many a lance,
Dear mother, for your sake,
Kanıkey, for your cause,
With the six vile ones I myself
Shall war for twelve years!
Fighting like a man, cutting off heads,
Many a scarlet doomsday I shall raise.
By day, all day, without rest,
By night without taking sleep,
Thus and so shall I fight.
Raiding herds, ripping mares open,
Thus shall I loose the slaughter,

On iki yıl doluncaya dek,
Bu Talas'a yanaştırmadan
Azabı böyle ederim.
Gücüm yetince kötüyü
Tek tek ayırıp kırarım,
Sırası gelince hepsini
Kurban edip keserim,
Bir yolunu bulup kötüden,
Dinmeyen öcümü alırım!»
İşte o an ihtiyar Bakay
Gümbür gümbür öksürüp,
Beşikteki körpe Semetey'i
Bağrına basıp kaldırıp,

Until twelve years are filled,
Never letting them near this Talas,
Thus shall I deal the torment.
While my strength avails, the wicked
One by one I shall single out and break,
When each one's turn arrives,
I shall cut them all down as offerings,
Finding some way against the wicked,
I shall take my unquenched revenge!»
In that very moment old Bakay,
Coughing thunderously,
The tender cradle-child Semetey
Pressing to his breast and lifting,

Geniş dünya dar olup,
O demde görmeye hasret kalıp.
Semetey'i kucaklayıp koşturup,
Yürüyüp geldi ulu Bakay.
Bakay kan dursa da yalvarıp,
Bakmadı bile Kanıkey,
Bakmayışının sebebi:
Kocaman kara başında,
Kanlı yüzü yırtılmış,
Urgan gibi canım saçlar
Önüne düzgünce yayılmış.
Koskoca kara başında,
Can yoldaşından ayrılmış
Otuz iki yaşında.
Bakay'ın yüzünü görmeden
Ters yana bakıp feryat edip,
Yüzükoyun yıkılıp,
Sesi Tanrı'ya erişip.
Kanıkey'i gördüğünde
Töreli Bakay kan ağlayıp,
Doğrulup bakıp duramadan,
O ak baybiçe Çıyırdı,
Anacığınız dahi ağlayıp.
O an Bakay gür sesiyle,
Metanet verip gürleyip:

The wide world grown narrow,
In that moment left yearning for the sight.
Clasping Semetey, hastening,
Great Bakay came striding.
Though Bakay kan stood pleading,
Kanıkey did not even look,
The reason she did not look:
On her great dark head,
Her bloodied face was torn,
Her dear hair like rope
Spread out neatly before her.
On her mighty dark head,
Parted from the companion of her soul
At thirty-two years of age.
Without seeing Bakay's face,
Looking away, crying out,
Falling face-down,
Her voice reaching up to God.
When he beheld Kanıkey,
Bakay kan of noble custom wept,
Unable to straighten and look on,
That white baybiçe Çıyırdı,
Even your dear mother weeping.
Then Bakay with his mighty voice,
Thundering to give her strength:

«Ey Kanıkey, kulunum,
Utanma balam, kusur yok,
On iki pire el veren
Evliya Manas burada yok,
Bel bağlayacağın belin yok,
Pek yanıp durma, Kanıkey,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
İsteyip içse doymayan
Sultan Kırgız elin yok.
Bozkırda gezip feryat edip,
Kanıkey balam, ağlayıp durursan
boşunadır,

Güç bela dolaşan altı haram

Sarı izine çöp koyup,
Sararıp kovalayıp tutmasın.

Manas'tan kalan kırk çoro
Kuru izine çöp koyup,
Ağarıp kovalayıp tutmasın,
Tepemize çullanmasın,
Ey Kanıkey, kulunum,
Bozkırda kanı saçmasın,
Yalvarsan da sözünü dinlemez,
Balam, diri diri oyar gözünü,
Birini bile sağ komayan,
Azabı böyle salmasın,
Ayköl'den kalan yetimi
Elinden söküp almasın,
Yol üstünde ibret edip,
Kanıkey balam, akbabalara

paralatmasın!» – Peygamber misali babanız,
Deyip, böylece, bunu söyleyip:
«Ey Kanıkey, kulunum,
Kaçacaksan kımılda,
Gidersen ok gibi fırla!

«O Kanıkey, my foal,
Be not ashamed, my child, there is no fault,
He who gave his hand to the twelve pirs,
The saint Manas is not here,
You have no support on which to lean,
Do not burn so, Kanıkey,
Never quitting its greed,
Never sated though it drink at will,
You have no Sultan Kırgız people.
Roaming the steppe, crying out,
Kanıkey my child, if you keep weeping
it is in vain,

Let not the six vile ones who prowl with pains
Lay straw upon your yellow trail,
Pale with fury, chase you down and seize you.
Let not the forty çoro left from Manas
Lay straw upon your dry trail,
Blanching, chase you down and seize you,
Let them not swarm down upon our heads,
O Kanıkey, my foal,
Let him not spill blood on the steppe,
Though you plead, he heeds no word,
My child, he gouges out eyes alive,
He who leaves not one soul living,
Let him not loose such torment,
The orphan left of Ayköl
Let him not wrench out of your hands,
Making an example on the roadside,
Kanıkey my child, let him not have the vultures
tear him apart!» – Your father, like unto the Prophet,
Saying, thus, speaking this:
«O Kanıkey, my foal,
If you would flee, then stir,
If you go, then dart like an arrow!

Bu bozkır bize yurt değil,
Bu duruş bize reva değil.
Kırlara çıkıverelim,
Ecel erişirse ölelim,
Altı haram horluk ederse
Ondan sonrasını görelim.
Düşmanın kurdu evliya,
Kaplanın ihtiyar Bakay,
Altı aylık azabı
Şimdiden bilen evliya.
Keramet ehli can olmuş,
Nice yere han olmuş,
Apansızda söz bulan,
Karanlıkta göz bulan.
Arslan gibi gözü parlayan,
Vuruşup Beecin'e vardığında
İslam* tuğunu tutan.
Kahrından can çıkan,

This steppe is no home for us,
This standing is not fitting for us.
Let us go out to the hills,
If death arrives, let us die,
If the six vile ones deal us scorn,
Let us then see what follows.
The wolf of the foe, the saint,
Your tiger, old Bakay,
The torment six months hence
The saint who knows it even now.
A soul possessed of wonder-working grace,
Khan over many a land,
Who finds the word in sudden straits,
Who finds the eye in darkness.
Whose eye flashes like a lion's,
Who, fighting, when he reached Beecin,
Held the banner of Islam.*
From whose wrath the soul departs,

Tuttuğundan kan çıkan,
Yürüdüğünden can çıkan,
Gök vaşak kürkünden börk giyip,
Dinç çağı yerindeyken
Gök ala kalkan oynatan,
Karanlıkta yola koyulsa,
Kaplan gibi sinsi süzülen,
Doksan beş akıl, bin dua,
Birini komadan düşünen.
Apaçık seçik akıldan,
Kan içe içe pekişen,
Kaplan Bakay diye ün salan.
Yetkin belini kuşanan,
Yedi tümen* asker gelse,
Yeldirme kaftanla dalıp saldıran.

From whose grip the blood springs forth,
From whose tread the soul departs,
Wearing a cap of grey lynx fur,
While his vigorous prime still held,
Who made the grey-pied shield dance,
If he set out in darkness,
Gliding stealthy as a tiger,
Ninety-five wits, a thousand prayers,
Pondering without leaving one aside.
Of clear and lucid mind,
Hardened drinking blood on blood,
Famed by the name of Tiger Bakay.
Who girds his able loins,
Should seven tümen of soldiers come,*
Who plunges to the charge in a flying kaftan.

İşte o Bakay abanız.
Nice yerde düşman yenen,
Usta Bakay değil mi.
Kara gün başa gelince,

That is your Bakay aba.
Victor over foes in many a place,
Is he not the master Bakay.
When the black day came upon them,

Han Manas sağken
Nice akıl bulup veren
Becerikli Bakay değil mi.
Altındaki Kök tulparı,
Aceleyle eyerledi küheylanı,
«Aziz cana gerektir» diye,
Tutup durdu kan Bakay
Çocuk da olsa Semetey'i,
Beşikteki körpe soydaşı.
Aceleyle telaşla er Bakay
Altındaki Kök tulparın
Kolanını* sıkı çekip,
Kuskununu kısaltıp,
Ok geçmez boz cepkeni
Erin Bakay kaplan.
Yeniden tutup katlayıp,
Kañdagay* ile büyük çizmeyi
İçine büküp yerleştirip,

While Khan Manas yet lived,
Who found and gave many a counsel,
Is he not the able Bakay.
The Kök tulpar beneath him,
In haste he saddled the courser,
Saying «The dear soul will need it»,
Kan Bakay held fast
Semetey, child though he was,
The tender cradle-kinsman.
In haste and hurry the man Bakay,
Of the Kök tulpar beneath him
Drawing tight the girth,*
Shortening the crupper,
The grey jacket no arrow pierces,
Your man, Bakay the tiger.
Taking and folding it anew,
The kañdagay and the great boots*
Bending and stowing them inside,

Sımsıkı tutup bastırıp,
Hanınız Bakay kaplan
Terki bağına* emanet edip,
Sıkıca terkiye vurdu şimdi.
Yiğitliğini belli edip,
Akkañkı* eyerin üstüne
Çıyırdı'yı bindirip,
Yeniden bağlayıp pekiştirip,
Kara bahtlı yetimi
Alaca düñgö* kuşak ile
Emanet edip sarıp bağlayıp,
Er olduğunu belli edip,
Boynuna bindirip,
Sımsıkı bağlayıverdi şimdi.
Ancıyan dokuması kalın sarı alaca,
Bacağındaki geniş şalvarın
Paçasını derleyip,
Uçkuruna sokuşturup,
Hiddetlenip koşup,
Donunu yukarı sıvayıp,

Pressing them down firm and fast,
Your khan, Bakay the tiger,
Entrusting them to the saddle-thongs,*
Lashed them tight behind the saddle now.
Making his valor plain,
Upon the Akkañkı saddle*
He mounted Çıyırdı,
Binding and bracing her anew,
The black-fated orphan
With a motley düñgö sash*
Wrapping, binding him in trust,
Making plain that he was a man,
Setting him astride his neck,
He bound him tight and fast just now.
Thick yellow motley of Ancıyan weave,
Of the wide şalvar on his legs
Gathering up the cuffs,
Tucking them into his waist-cord,
Running in his fury,
Rolling his breeches up high,

Bahadırlığını belli edip,
Kendisi usta yüzücü er Bakay,

O çocuk yetimi
Boynuna bindirip,
«Verirsem, kadınlar
Yersizce suya düşürür,
«Yiğidin eceli hep birden erişir» diye,
Cefalı, paha biçilmez zor işi
«Yok yere ölüp gider*» diye,
Yiğitliğini belli edip,
Yiğit çocuk Semetey'i
Boynunun ense köküne
Bakay ölçüp biçip bindirip,
Yalın baş yürüyüp sallana sallana,
Yalın ayak seke seke,
Bir Allah'a yalvarıp,
Sır-Dayra'yı geçmeye
Yaman Bakay hazırlanıp,
Öte dünyaya giden Manas'ın
Ruhuna yalvarıp:

Making his prowess plain,
Himself a master swimmer, the man Bakay,
That orphan child
Setting astride his neck,
«If I give him over, the women
Will drop him needlessly in the water,
Saying «A brave man's death arrives all at once», The toilsome, priceless, heavy task
Saying «He would perish for nothing»,*
Making his valor plain,
The valiant child Semetey
Upon the very nape of his neck
Bakay measured, judged, and set him,
Bare-headed, walking with swaying stride,
Bare-foot, hopping step by step,
Pleading to the one Allah,
To cross the Sır-Dayra
The fearsome Bakay making ready,
To Manas gone to the world beyond,
Pleading to his spirit:

«Koruyucum Kocosan,
«Koltuğumdan destekle» diye,
El verdiğim Ak Eşen,
«Önüme geliver» diye,
Kara benekli kaplan,
Yanımdan atılıver,
Çolak gökyeleli arslan,
Böğrümde hazır duruver,
Su atası Buurakan*,
Yatağından çıkıp yol veriver,
Adları uyak Almambet, Çubak,

Yetimine el veriver,
Kırk çilten, Kızır İliyaslar,
Perişan düştüm, yol veriver!»
Böyle deyip, ulu Bakay
Boynuna kuşağını asıp,

«My protector Kocosan,
Saying «Bear me up beneath my arm»,
Ak Eşen to whom I gave my hand,
Saying «Come before me now»,
Tiger of the black spots,
Spring forth at my side,
Maimed grey-maned lion,
Stand ready at my flank,
Father of waters, Buurakan,*
Rise from your bed and give way,
Almambet and Çubak, whose names rhyme,
Give your hand to his orphan,
Forty çilten, you Kızır İliyases,
I am fallen wretched — give me way!»
So saying, great Bakay,
Hanging his sash about his neck,

Koruyan Capar birlerine,
Birini komadan yalvarıp,
Ayağını suya bir daldırıp,
Ayak aptesini bir alıp,
Elini suya bir daldırıp,
El aptesini bir alıp.
Aptesi var üstünde,
İmanı var yüzünde,
Yetim ile dul kadını
Kurtarırım fikrinde.
Görmüş geçirmiş Bakay değil mi,

Sayısız orduya baş olup yol yürüyen,
Alışkın Bakay değil mi.
Evliya Bakay doğanın,
Devrile kalka garibin,
Tövbesini ağzından düşürmeden,
Duramadan dosdoğru gidip,
Hiç durdurmadan Bakay kan,
Kök tulpara bindirip,
İki hanımı yedeğine alıp,
Birlerine yalvarıp,
Sır-Dayra'yı geçip gitmeye

Kaplan Bakay hazırlanıp.
Kök çıbık tüfeği ele alıp, Suyun durup kaldığını
«Manas! Manas!» diye ün salıp,
«İşi Huda yoluna koy» diye,
«Yetimimi koru!» diye,
Hiddetlenip öksürüp,
Keramet ehli aban,
Kök çıbık tüfeği kaldırıp,
Suya uzatıp gererek,
Kocosan Bakay aban
Suya doğru dikilip,
Kıtay çakmağı*, çakmak taşını
Sıyırıp çakıp kor koyup,
Elindeki Kök çıbık,

To the guardian Capar and his peers,
Pleading, leaving out not one,
Dipping his foot once in the water,
Performing the ablution of the feet,
Dipping his hand once in the water,
Performing the ablution of the hands.
Ablution is upon him,
Faith is upon his face,
The orphan and the widowed woman —
In his mind: I shall save them.
Is he not Bakay who has seen and known it all,

Marching at the head of countless hosts,
Is he not Bakay long accustomed.
Of the saint, the falcon Bakay,
Of the poor soul tumbling and rising,
Never letting repentance leave his lips,
Going straight on without pause,
Never halting, Bakay kan,
Setting them on the Kök tulpar,
Taking the two ladies in his lead,
Pleading to the Ones,
To cross over the Sır-Dayra

Tiger Bakay making ready.
Taking the Kök çıbık gun in hand, That the water had stopped and stilled
Crying out «Manas! Manas!»,
Saying «Set the work on Huda's path»,
Saying «Guard my orphan!»,
Coughing in his fury,
Your aba possessed of grace,
Raising the Kök çıbık gun,
Stretching it out over the water,
Kocosan Bakay, your aba,
Standing tall toward the water,
The Kıtay flintlock, the flint stone*
Striking, sparking, setting the ember,
The Kök çıbık in his hand,

Nişancılığın hâlisi,
Hazır duran fitili*,
Gümbürdeyen ırmağa
O zaman Bakay kaplan
Küp! dedirtip bir vurdu,
Yukarı yanına baksan,
Akmadan ırmak duruvermiş,
Aşağı yanına baksan,
Yatağı açığa çıkıp kurumuş,
O zaman Bakay kaplan
Çevik çevik yürüyüp koşturup,
Boynundaki yetimi
Semetey'e yalvarıp:
«Babasına çekmiş bir canmış,
Koruyanına bakarsam,
Babası kadar varmış.
Sağ küreği geniş olur,
Sağ esen kalırsa yetimim,
Babasına çekmiş aslan olur.
Öfkesine dokunulunca,
Otlu yere yangın salar,
Sağ kalıp büyürse,
Çayırlı yeri tutuşturur,
Kara suya kan döker,
Her yanı denk, kusursuz olur,

The purest of marksmanship,
Its fuse standing ready,*
At the thundering river
Then Bakay the tiger
Struck one blow that said Küp!,
Look to its upper side —
The river had stopped, ceased flowing,
Look to its lower side —
Its bed lay bared and dried,
Then Bakay the tiger,
Walking briskly, hastening,
For the orphan on his neck,
Pleading over Semetey:
«A soul cast after his father,
If I look to who protects him,
He measures full as much as his father.
His right shoulder-blade will be broad,
If my orphan stays safe and sound,
He will be a lion after his father.
When his anger is provoked,
He looses fire on the grassy ground,
If he lives and grows,
He will set the meadowland aflame,
He will spill blood into the dark water,
Even on every side, flawless he will be,

Babasına çekmiş er olur!»
Tölgö* baktı ulu Bakay,
Baabedin'e dua edip,
Koroşon'a koyun adayıp,
Adaletli Manas'ın ruhuna,
«Ay tuynak» deyip at adayıp,
«Baabedin!» diye bağırıp,
Bahadır Bakay köykaşka*,
«Manas!» uranını çağırıp,
Balayı kendine kuvvet bilip,
Kaygıyı sevince çevirip,
Karşı kıyının yamacına
Arslan Bakay erişti.

A man cast after his father!»
Great Bakay read the tölgö,*
Offering prayer to Baabedin,
Vowing a sheep to Koroşon,
To the spirit of just Manas,
Vowing a horse, saying «Moon-hoof»,
Shouting «Baabedin!»,
The hero Bakay köykaşka,*
Calling the war-cry «Manas!»,
Taking the child as his strength,
Turning sorrow into joy,
To the slope of the farther bank
The lion Bakay attained.

Ardına göz atsa:
Akıp duran derya,
Yer sarsılıp gürleyip,
Aktı ırmak gümbürdeyip,
Çamlar devrilip, söğüt akıp,
Takılan çalı çırpı hep akıp.
Ev gibi kocaman ak köpük
Üstünden parıldayıp,
Yatağın dibinde kara taş
Dibinden takırdayıp,
Ladinlerin hepsi
Kökünden büsbütün sökülüp,
Durup bekleyen derya
Ormanına çarpıp,
Sağ esen çıkıp ırmaktan
Arslanın Bakay kaplan.
Asil beyi sağken,
Katıra yükleyip ok alıp,
Rast gelen düşmanı toptan alıp,
Alışmış evliya.
Yedi bölük bölünüp,
Büsbütün kavga koptuğunda
Elin halini de bilir.
Gak deyince karga yok,
Guk deyince kuzgun yok,

Should he glance behind him:
The river flowing on,
The earth shaking and roaring,
The river flowed thundering,
Pines toppling, willows swept along,
All the snagged brushwood swept away.
White foam huge as a house
Glittering on its surface,
The black stones at the bed's floor
Rattling from the deep,
All of the spruces
Torn out wholly by the roots,
The river that had stood waiting
Crashing into its forest,
Coming safe and sound from the river,
Your lion, Bakay the tiger.
While his noble bey yet lived,
Loading mules, taking arrows,
Taking wholesale every foe he met,
A saint long used to it.
Split into seven columns,
When the fight broke out entire,
He knows the state of the people too.
No crow to cry its "gak",
No raven to cry its "guk",

Yerin halini de bilir.
Atını dolu dizgin sürüp,
Asil Manas sağken
Hâkimlik hüküm yürütüp,
Âlemin hepsini
Eskisi gibi darmadağın edip,
Bilen Bakay değil mi.
Yeryüzünün dört bucağını,
Beyi sağken
Dört bir yanı dolaşıp,
Gören Bakay değil mi.
Karşı bakanı ezip geçip,
Alan Bakay değil mi.

He knows the state of the land too.
Riding his horse at full rein,
While noble Manas yet lived,
Wielding rule and judgment,
All of the wide world
Scattering as of old,
Is he not Bakay who knows.
The four corners of the earth,
While his bey yet lived,
Roaming all four quarters,
Is he not Bakay who has seen.
Crushing whoever faced him,
Is he not Bakay who took.

Yeryüzünün dört bucağını
Şöyle bir kestirip, uykuya kanıp,
Kolaçan eden Bakay değil mi,
Gerçekten de o yer,
Yeryüzünde dağların içinde
Gerçek konak olacak yerdi.
Bilen Bakay değil mi.
Kokon'a horluk saldığında,
Kakançın'ın altın tahtı,
Margalañ'ı vurup aldığında
Binen Bakay değil mi.
«Orada geceleyip giden bendim».

Çukur yerlerin hepsini,
Deyip, o zaman, ulu Bakay,
Velvele salıp gezerken
Bilen Bakay değil mi,
Rast geldiği yerden ganimet alıp,
Katıra yükleyip altın alıp,
Hem kara gözlü tutsaktan binini alıp,
Öyle gezen Bakay değil mi.
«Kara-Kır'ın Kara-Üñkür'ü,
Müslümana apaçık mağara.
Ayın tepeden battığı yer,
Nice ulu evliyanın* yattığı yer.
Toz duman yatan beldi,
Evliyamın yattığı yerdi.
Garip miskin kaçtığında
Medet umduğu yerdi.
Çevresine pus çöküp köşelenmiş, Aşıp
Bakay gelmişti,
Yer sisi çöküp dolanmış,
İnsanın gözü bağlanmış,
Düzünde tilki sinsice gezmemiş,

Yamacından kurt, hayvan basıp
geçmemiş.
Dikkat eden kişiye,
Ey Kanıkey, kulunum,

The four corners of the earth,
Dozing a moment, sated with sleep,
Is he not Bakay who scouted them,
And truly that place,
On earth, among the mountains,
Was a place fit for a true lodging.
Is he not Bakay who knows.
When he dealt scorn to Kokon,
The golden throne of Kakançın,
When he struck and took Margalañ,
Is he not Bakay who mounted it.
«It was I who passed the night there and went on».
All of the hollow places,
So saying then, great Bakay,
While roaming, spreading tumult,
Is he not Bakay who knows them,
Taking booty wherever he chanced,
Loading mules, taking gold,
And taking a thousand dark-eyed captives,
Is he not Bakay who roamed so.
«Kara-Kır's Kara-Üñkür,
A cave wide open to the Muslim.
Where the moon sets past the summit,
Where many a great saint lies at rest.*
A ridge where dust and haze lie thick,
It was where my saint lay at rest.
When the poor and wretched fled,
It was where they hoped for succor.
Mist settled cornering all around it,
Crossing over, Bakay had come,
Ground-fog settled, coiling round,
The eyes of men are blindfolded,
No fox has slunk across its flat,

No wolf, no beast has trodden across its slope.
To one who pays close heed,
O Kanıkey, my foal,

Engebe engebe beldi,
Evliya mağarada geceleyip
Mesken kıldı denirdi,
Pus çöken bel odur,
Dertlilerin yattığı yer odur,
Çepeçevre sur odur,
Yetimimi saklayıp gideceğim
yer odur.
Uyusa uykuya kandırıp,
Yatınca yan böğrü dinlendirip,
Kırlara vurup koşup,
Dizleri yere bükülüp,
Eğri büğrü sularla,
Kıvrılan dağlarla,
Öküz sidiği* kıvrım dere ile
Küheylan misali ihtiyar Bakay,
Nicesini görmüş evliya,
Kırı çalılık, bin dolambaç,
«İnsan girse sığmaz» diye,
Ardından gelip saldırsa
«Haramlar gelip bulamaz» diye,

Kara tümsekli bozkırı
Yürüyüp Bakay gelmişti,
Kara-Beles, Kañşaak-Taş,
Kara-Kır'ın Çoñ-Üñkür'ü,
Çoñ-Üñkür'ü görmüştü,
Ağzına bakıp otursan

Tek insan sığacak gibi,
Öte yanına bakarsan
Altı bin koyun sığacak gibi.
Arslan Bakay sultanın
Çevresi çınar, söğüt,
Çınarının dibinde
Kaynayan kara pınar var.
Guguğu dağda şakıyan,
Bülbüllerinin hepsi
Söğüdünde şakıyıp söyleşen.

It was a ridge all broken folds,
The saints, passing nights in the cave,
Made it their dwelling, it was said,
That is the ridge where mist settles,
That is where the grieving lie,
That is the rampart all around,
It is the place where I shall hide
my orphan and go.
If he sleeps, sating him with sleep,
When he lies, resting his flank,
Striking out running for the hills,
His knees bending to the earth,
By crooked winding waters,
By twisting mountains,
By the ox-piss winding stream,*
Old Bakay like a courser,
The saint who has seen so much,
Its hillside brush, a thousand windings,
Saying «Should a man enter, he'd not fit»,
Should they come attacking from behind,
Saying «The vile ones cannot come and find
it»,
The steppe of black hummocks
Walking, Bakay had come,
Kara-Beles, Kañşaak-Taş,
Kara-Kır's Çoñ-Üñkür,
He had seen Çoñ-Üñkür,
Sit and gaze upon its mouth —

As if one man alone might fit,
Look to its farther side —
As if six thousand sheep might fit.
Of your sultan, lion Bakay,
All around are plane and willow,
At the foot of its plane-tree
There bubbles a dark spring.
Its cuckoo singing on the mountain,
All of its nightingales
Singing, conversing in its willows.

Azık aramaya koyuldu şimdi.
Bülbülü öterek tan attıran,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Küheylanı Bakay'ın yanında,
İki hanım ağlayıp sessiz yatmış.
Ak talihli Bakay kaplan
İki hanım ağlayıp dururken,
«Ey Kanıkey, kulunum,
Mağaraya vardık, ağlama,
Boş yere canını üzme!
Kaptırırsak kara leke,
Altı gün beni gözleyedur,
Yetimim size emanet!»
Mağaraya girdi iki hanım,
Kaburga kemiği sökülüp,
Kara üzüm tanesi canım gözden,
Ortalarında Semetey,
Düşünüp ağlayıp iki hanım,
Gözlerinin yaşı dökülüp.
O zaman Bakay düşünüp:
«Yorgun düşüp gelen anacığım,
Bitkin gelen Kanıkey,
Kara-Üñkür'ün sivri taşı
«Yanbaşa batıverir» diye, Terkide can kazanı
Becerikli ihtiyar Bakay,
Nicesini görmüş evliya,
Sarı yamacın betege otunu
Köküyle söküp devirip,
Çadır kadar betege otunu
Kaplanın Bakay devirip,
Mağaraya döşeyiverdi,
İki hanım yatıp kalmıştı.
Semetey'e vermişti.
Dirseğine yaslanıp uyku alıp,

Kestirip soluklanıp,
Uykuya gözler dalıp,
Kök tulpar ile koşturup,

Now he set out to seek provisions.
Its nightingale singing up the dawn,
In the blink of an eye,
His courser at Bakay's side,
The two ladies lay silent, weeping.
White-fortuned Bakay the tiger,
While the two ladies kept weeping:
«O Kanıkey, my foal,
We have reached the cave — weep not,
Do not grieve your soul in vain!
If we let them seize it, a black stain,
Keep watch for me six days,
My orphan is in your trust!»
The two ladies entered the cave,
Their rib-bones wrenched loose,
From dear eyes like black grapes,
Semetey between them,
The two ladies brooding, weeping,
The tears spilling from their eyes.
Then Bakay took thought:
«My dear mother come here worn out,
Kanıkey come here exhausted,
The sharp stones of Kara-Üñkür,
Saying «They will stab into the hip», The life-kettle behind the saddle
The able old Bakay,
The saint who has seen so much,
The betege grass of the yellow slope
Tearing it up root and all,
Betege grass big as a tent,
Your tiger Bakay felling it,
He spread it in the cave,
The two ladies had lain down to rest.
He had given it to Semetey.
Propped on his elbow, taking sleep,

Dozing, catching breath,
Eyes sinking into sleep,
Galloping with the Kök tulpar,

Kırları Bakay kolaçan etmişti.
Usta nişancı, pek becerikli,
Eşsiz nişancı ulu Bakay,
Yetimiyle dul kadına
Şöyle böyle diyene dek
Altı arkar, dört dağ koçu
Vurup Bakay yüklenip,
Bir solukta yetip gelmişti.
Mağaraya gelip indirip,
O Bakay kaplan,
Altı dana, dört taya
Satın alınmış Aktinte,
Bir o yana bir bu yana yardı,
İşte, aç bilaç gelen hanımlar
Bunu apaçık görmüştü,
İnciğinden çekip koşuşup,
Avlayıp gelen abaları
Bakay kana yalvarıp.
Aç olduklarını bilince,
Asil ihtiyar Bakay,
Soluk aldırmadan parçalayıp,
Becerikli aban kesip yüzmüştü.
Üç taş sacayağı ocağa
Kanıkey yengen koymuştu,
Sağrı etini, tatlı yağlı eti
Asıp alıp kaynatıp,
Dul kadınların doymuştu.
İlik kemiğinin özünü
Tümüyle çıkarıp emdirip,
Sönen ateşini tutuşturup,

Bakay had scouted out the hills.
A master marksman, most able,
The peerless marksman, great Bakay,
For his orphan and the widowed woman,
Before one could say this or that,
Six arkar, four mountain rams
Bakay shot and shouldered them,
In one breath he had come back.
Coming to the cave, unloading,
That Bakay the tiger,
Worth six calves and four colts,
The Aktinte bought at price,
Cleaved now this way, now that,
Lo, the ladies come starving
Had seen this plain and clear,
Pulling it by the shank, bustling round,
Their aba come back from the hunt,
Pleading to Bakay kan.
Knowing they were hungry,
Noble old Bakay,
Cutting it up without pausing for breath,
Your able aba carved and flayed.
Three stones for a trivet on the hearth
Your yenge Kanıkey had set,
The rump-flesh, the sweet fat meat,
Hanging it up to boil,
Your widowed women ate their fill.
The marrow of the leg-bones,
Drawing it all out, giving it to suck,
Kindling their fire gone out,

Hükmü yürür ihtiyar Bakay,
Ölen canını diriltip,
Saçılanını derledi,
Kopanını uladı.
Zayıflayan canı semirtip,
Acıkan karnı doyurdu,
Aban ihtiyar Bakay,
Her şeyi görmüş evliya,

Old Bakay whose word holds sway,
Reviving their dying souls,
He gathered what was scattered,
He joined what was broken.
Fattening the soul grown weak,
He filled the hungry belly,
Your aba, old Bakay,
The saint who has seen all,

Kuru tavulga, kuru ırgay,
Duman çıkarmaz odunu
Tümüyle söküp koparmıştı,
Yedi güne yetecek kadar
Odun hazırlayıp vermişti.
Rahat bir aya yetecek kadar
Etini hazırlayıp vermişti,
Arslan boynunu çevirmişti,
Kanıkey gibi bahtsıza
Öğüt verip durmuştu:
«Ey Kanıkey, kulunum,
Semetey'i sırtına alıp,
Yürüyüp çilemi kaynatma,
Hazırlanmış onca azığını
Saçıp çilemi kaynatma,
Karakan'a doğru yüz tutup,
Kaçıp çilemi kaynatma!
Ey Kanıkey, kulunum,
Er endamlı kadındın,
Kara inat bir balaydın,
Ey Kanıkey, kulunum,
Keramet ehli candın,
Sözümü işitedur,
Ölmezsem dönüp gelirim,
Gözümü göredur!
Ey Kanıkey, kulunum,
Sözümü dinlemezsen,
Balam, senin insanlığını bilirim,
Ey Kanıkey, kulunum,
Ninniyle avuttuğun Semetey,
Bir tanemi göstermeden
sen gidersen, Ey Kanıkey, kulunum,

Dry tavulga, dry ırgay,
Wood that gives off no smoke,
He had torn up and broken it all,
Enough to last for seven days,
He made ready firewood and gave it.
Enough for one month at ease,
He made ready meat and gave it,
The lion turned his neck about,
To the luckless one, to Kanıkey,
He stood and gave his counsel:
«O Kanıkey, my foal,
Taking Semetey on your back,
Do not go walking and boil up my trial,
All the provisions made ready,
Do not scatter them and boil up my trial,
Turning your face toward Karakan,
Do not flee and boil up my trial!
O Kanıkey, my foal,
You were a woman of manly frame,
You were a child of black stubbornness,
O Kanıkey, my foal,
You were a soul possessed of grace,
Keep listening to my word,
If I die not, I shall return,
Keep watching for my eye!
O Kanıkey, my foal,
If you heed not my word,
My child, I shall know your humanity,
O Kanıkey, my foal,
Semetey whom you soothed with lullabies,
If you go without showing
my one and only, O Kanıkey, my foal,

Hüngür hüngür bozlayıp gezerim.
Söylenen söz gerçekse,
Tanda mahşer* gününde
Yakandan tutup feryat ederek,
Senden bunun davasını güderim!
Apaçık sözünü ben alıp,

I shall roam wailing loud and long.
If the spoken word is true,
At dawn on the day of mahşer,*
Seizing your collar, crying out,
I shall press this suit against you!
If I take your plain word,

Yalan söyleyip ben gidersem,
Sahtekârlığımı bilirsin.
«Yalan söyleyip gittin» diye,
«Bozkıra bırakıp geçtin» diye,

«Köküme böyle kıydın» diye,
Tanda mahşer koptuğunda,
Kulunum, beni kara eşek
edip binersin.
Ey Kanıkey, kulunum,
Ense saçını düğümleyiver,
Yedi gün beni gözleyedur,
Yedi günden geç kalırsam,
Ceylan vurup yiyip git,
Yedi evliyanın el verdiği,
Yetkin Bakay evliya
«Ölmüş demek» deyip git.
Ey Kanıkey, kulunum,
Altı günden geç kalırsam,
Azığının hepsini saçıp git,
«Arslan abam öldü» diye,
Baba ocağın Karakan'a doğru
kaçıp git!
Aman yolu* ile yürüyüp git,
«Arslanım Bakay öldü» diye,
Umudunu benden kesip git!
Ey Kanıkey, kulunum,
Sırta çıkıp duraklayıp git,
«Yiğidim Bakay öldü» diye,
Şuracıkta beni anıp ağlayıp git!
Olur da ben gelmez kalırsam,
Gündüz yatıp, gece kaç!

Yasa kapılmadan her gün kaç!
Dul olduğunu belli etme,
Yetkin biriydin Kanıkey,
Yalnız Tanrı'ya dil uzatma.
Bukar'a kaçıp vardığında,
Dul olduğunu belli etme,

And go having spoken false,
You will know my deceit.
Saying «You went speaking lies»,
Saying «You left us on the steppe and passed on»,
Saying «Thus you slew my very root»,
When mahşer breaks at dawn,
My foal, you shall make me a black donkey and ride me.
O Kanıkey, my foal,
Knot up the hair at your nape,
Keep watch for me seven days,
If I am later than seven days,
Shoot a gazelle, eat, and go,
He to whom seven saints gave the hand,
The able saint Bakay —
Say «So he has died», and go.
O Kanıkey, my foal,
If I am later than six days,
Scatter all your provisions and go,
Saying «My lion aba is dead»,
Toward Karakan, your father's hearth,
flee away!
Walk the road of safety and go,*
Saying «My lion Bakay is dead»,
Cut your hope of me and go!
O Kanıkey, my foal,
Climb the ridge, pause, and go,
Saying «My brave Bakay is dead»,
Right there remember me, weep, and go!
If it should be I fail to come,
Lie by day and flee by night!

Flee each day, not seized by mourning!
Do not let your widowhood be known,
You were an able one, Kanıkey,
Only do not rail against God.
When you flee and reach Bukar,
Do not let your widowhood be known,

Kuğuyu kuşa yedirtme,
İşte, yoldaştan kalan Semetey'i Dönüp
dolanıp gelene dek,
«Kaçkın bir çocuk» dedirtme!
Ey Kanıkey, kulunum,
On iki yıl doluncaya dek
O haydutlarla barışık olmam!
Keñ-Kol'dan alırım göçümü,
Getirip yetimi gösterirsen,
Kasılıp gezen itlerden
Ölmezsem alırım öcümü.
Talas'tan alırım göçümü,
Yurduma temaşa salıp,
Ölmezsem alırım öcümü*
Semetey on ikisine varana dek,
Ganimeti yağmalar alırım,
Şu duran Keñ-Kol'a
Amansız kırgın salarım.
Ey Kanıkey, kulunum,
Yayladan yürük atını kaparım,

Ölmezsem işitip durursun,
Bakay'ın saldığı kargaşayı!
Yetimim on ikisine gelene dek,
Varını yağmalar alırım,
Kokuşmuş itlere
Kırgını adamakıllı salarım,
Nice öcümü alırım!
Ey Kanıkey, kulunum,
Yeleden* kısrağını kaparım,
Çıkarırım haramın
Kuytudaki hıncını!
Kötüsünü değil, kulların
Büyüklerini yakalarım.
Tanrı bir verirse, Kanıkey,

Yoluna kurban niyetine,
İtleri kurban edip keserim!
Kudurup yatan kulların

Do not let birds devour the swan,
Lo, Semetey left of your companion, Until
I circle round and come,
Let none call him «a runaway child»!
O Kanıkey, my foal,
Until twelve years are filled
I shall have no peace with those brigands!
I shall take my camp from Keñ-Kol,
If you bring the orphan and show him,
From the dogs who strut about,
If I die not, I shall take my revenge.
I shall take my camp from Talas,
Setting a spectacle upon my land,
*If I die not, I shall take my revenge**
Until Semetey reaches his twelfth year,
I shall plunder and take the booty,
Upon this Keñ-Kol standing there
I shall loose merciless slaughter.
O Kanıkey, my foal,
I shall snatch their swift horses from the summer pasture,
If I die not, you shall keep hearing of it —
The turmoil that Bakay has loosed!
Until my orphan comes to his twelfth year,
I shall plunder and take their goods,
Upon the rotten dogs
I shall loose the slaughter in good earnest,
I shall take revenge many times over!
O Kanıkey, my foal,
*I shall snatch their mares from the yele**,
I shall draw out the vile one's
Grudge hidden in the shadows!
Not the meanest of them — of the slaves
I shall seize the greatest.
If the one God grants it, Kanıkey,

As a sacrifice upon your path,
I shall slaughter the dogs as offerings!
The slaves who lie there raving —

Tepesine basarım,
Ölmeden kalırsam, ben garip,
İtlerin dört tülük malını saçarım!
Manas'tan kalan miras o,
Ak yüzünü görene dek,
Keramet ehli candın,
Canım anam, esen kal!
Yedi gün sefer yolu yürüyüp,
Varıp yeniden görene dek,
Yetkin yüzünü görene dek,
Karayağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
Kanıkey balam, esen kal.
Geniş Talas'ın Kırka-Taş'ı,
Kırka-Taş'tan aşağı yelerim,
Tepeden ok yanılıp değerse,

Kıyamet yüzünü görürüm.
Kıyamet yüzünü görmezsem,
Ecelim erişip ölmezsem,
Yedi gün durmadan gelirim,
Yetimim, seni görürüm.
Bukar'ın yolu uzak yol,
Hazırlayayım üşütmez kürkünü,
Hazırlayayım, balam Kanıkey,
Apaçık aydınlık yolunu.
Sapmadan, Bukar'a yazıp
mektubumu,
Ölmezsem hazırlayıp geleyim,
Altı ay durmadan yol yürüsen
Yorulmaz tulpar atını.
Hazırlayayım azığını, sütünü,

Vereyim, balam Kanıkey,
Bukar'a dek bineceğin gücünü.
Yeryüzünde yedi han,
Yetişip haber saldığında,

Yetmiş arga* mal yükleyip,

I shall tread upon their crowns,
If I remain undying, poor wretch that I am,
I shall scatter the dogs' four kinds of herds!
He is the heritage left of Manas,
Until I see your white face,
You were a soul possessed of grace,
My dear mother, fare you well!
Marching seven days upon the road,
Until I go and see you again,
Until I see your able face,
Beauty among the dark-browed,
Noblest of the Muslims,
Kanıkey my child, fare you well.
Broad Talas's Kırka-Taş,
Down from Kırka-Taş I shall trot,
If an arrow strays and strikes from the height,
I shall see the face of doomsday.
If I see not the face of doomsday,
If my hour comes not and I die not,
I shall come in seven days without pause,
My orphan, I shall see you.
The road to Bukar is a distant road,
Let me make ready furs that keep out cold,
Let me make ready, my child Kanıkey,
Your plain and shining road.
Unswerving, writing my letter to Bukar,
If I die not, let me prepare and come,
Though you ride six months without pause,
A tulpar steed that does not tire.
Let me make ready your provisions, your milk,
Let me give, my child Kanıkey,
The strength to ride as far as Bukar.
The seven khans upon the earth,
When they came sending word,

Loading goods on seventy arga,*

Kanıkey, seni almaya vardığında,
Gönlünün hepsi bölünüp,
Baban Temir kanın şehrinden
Çıkmıştın kulunum,
Doru rahvana binip salınıp,
Şimdi Manas'tan ayrılıp,
Çeyizini yarıp savurtup,
Yanıp yakılıp ağlayıp kulunum,
Nasıl da yayan varırsın!
Yanıp ağlayıp sürüne sürüne.
Baban Karakan'ın şehrine
Dünürleşip mal sürüp,
Baş eğip yağ çiğneyip,
Seksen bir arga mal yükleyip,
Boyuna göre kürk giydirip,
Tulpardan yürüğüne bindirip,
Baban hanın şehrinden
Kulunum, gelmiştin hani
pırıl pırıl. Aklında bir Semetey,

Şimdi kocosan Manas ölünce,
Elinde azığın yağın yok,
Altında cılız tayın yok,
Şimdi nasıl yayan varırsın,
Kaçıp ağlayıp sürüne sürüne!
Baban padişah hanın şehrinden

Gelmiştin ya kulunum,
Zırh giyip pırıldayıp,
Altında kısrak, tayın yok,
Balam, şimdi nasıl varasın
sürünerek. Yer mağarasında dururuz,
Üç-Koşoy'un yamaç yolu,
Üstünden yeleyim,
Ecelim erişirse Kanıkey,
Öte dünyanın yüzünü göreyim.
Mızraklaşıp saf bozup,
Kaderim ererse öleyim,
Kaderim erip ölmezsem,

Kanıkey, when they came to take you,
Your whole heart divided,
From the city of your father Temir kan
You went forth, my foal,
Mounted swaying on a bay ambler,
Now, parted from Manas,
Your dowry ripped open and strewn,
Burning, grieving, weeping, my foal,
How shall you go on foot!
Burning, weeping, crawling on and on.
To the city of your father Karakan,
Making kinship, driving herds,
Bowing heads, chewing the fat,
Loading goods on eighty-one arga,
Dressing you in furs cut to your height,
Mounting you on the swiftest of tulpars,
From the city of your father the khan,
My foal, you came, remember,
all agleam. In her mind one thought —
Semetey,
Now that your husband Manas is dead,
No provisions, no fat in your hand,
Not even a scrawny colt beneath you,
How now shall you go on foot,
Fleeing, weeping, crawling on and on!
From the city of your father, the padishah khan,
You came indeed, my foal,
Clad in armor, gleaming,
No mare, no colt beneath you,
My child, how now shall you get there
crawling. We shall bide in the earth-cave,
The slope-path of Üç-Koşoy,
Let me trot along its top,
If my hour arrives, Kanıkey,
Let me see the face of the world beyond.
Trading lance-thrusts, breaking ranks,
If my fate arrives, let me die,
If my fate comes not and I die not,

Altı günü geçirmeden geleyim».
Deyip, böylece, kan Bakay

El sıkışıp, vedalaşıp,
Gözyaşları boşanıp dökülüp,
Ağlaşıp dul kadın feryat edip,
Bakay kan «gidiyorum» deyince,
Sanki babası gidiyormuş gibi,
Ne yapacağını bilemeden,
Ağlaşıp yetim hüngürdeyip,
Yanıp yakılıp ağlayıp Çıyırdı,
Vasiyetini* söyleyip Bakay'a:
«Baş soktuğum taş mağara,
Medet bildiğim Semetey.
Bel bağladığım er Bakay,
İyice dinle sözümü,
Ulu Tanrı yol verirse,
Bakay'ım, dönüp gör gözümü.
Keñ-Kol'un koyağını kolaçan edip gel,
Evliya Bakay — Kocosan,
Bir taneni, yetimini alagör.

Kurbanın olayım kan Bakay,
Hasretle deh deyip sürüp,
Altı harama varmadan gel,
Issız bozkırda dururuz,
Bakay kan, altı günü
geçirmeden gel!
Coşkun yürekli erdin,
Bakay kan, Talas'ın koyağını
dolaşmadan gel.
Yetkin Bakay kaplan,
Yedi günü geçirmeden gel!
Yedi günden geç kalırsan,
Yanıp ağlayıp durmadan,
Umudu sizden keseriz.
Arkarın etini saçarız,
Hasretle ağlayıp yürürüz.
Ey Bakay kan, kulunum,

Let me come before six days have passed».
Saying thus, kan Bakay,

Clasping hands, taking leave,
Tears bursting forth and spilling,
Weeping together, the widow crying out,
When Bakay kan said «I am going»,
As though his own father were departing,
Not knowing what to do,
Weeping together, the orphan sobbing,
Burning, grieving, weeping, Çıyırdı,
Speaking her testament to Bakay:*
«The stone cave where I shelter my head,
Semetey whom I know as my succor.
The man Bakay on whom I lean,
Listen well to my word,
If great God gives the way,
My Bakay, return and see my eye.
Scout the hollow of Keñ-Kol and come,
Saint Bakay — Kocosan,
See you take your one and only, your orphan.
May I be your sacrifice, kan Bakay,
Spurring on with longing, crying «deh»,
Come without going to the six vile ones,
We bide on the desolate steppe,
Bakay kan, before six days
have passed, come!
You were a man of surging heart,
Bakay kan, without roaming the hollow
of Talas, come.
Able Bakay, tiger,
Come before seven days have passed!
If you are later than seven days,
Burning and weeping without cease,
We shall cut our hope of you.
We shall scatter the arkar's meat,
We shall walk weeping with longing.
O Bakay kan, my foal,

Kırlara bakıp dururuz,

Altı gün boyu yanarız.
Altı günden geç kalırsan,
Dağ koçunun etini saçarız,
Büsbütün senden umut kesip,
Ey Bakay kan, kulunum,
Sırtlara avare yürürüz,
Kırlardan akan pınarı,
Sakın unutma, Bakay kan,
Ayköl Manas'tan kalan yavrucağı!»
At sürdüğünde sökülüp,
Deyip, o zaman Çıyırdı,
Dulluğunu belli edip,
Yetkin Bakay beye
Yalçın taş gibi balayı
Hoplatıp güldürüp.
Medet bilip Bakay kan,
«Beyimden kalan çolpan» diye,
«Irmak boyunda biten körpe söğüt» diye,
«Manas'tan kalan biricik» diye,
Bunu söyleyip, Bakay kan,
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,
Aziz canını esirgemeden,
İçi buram buram tütüp,
Başına altmış kaygı birden gelip,
Sefere düşeceği çağ odur.
Konuşamadan dili bağlanıp,
Gönlü fena bulanıp,
Yetime bakıp duramadan,
Ah çirkin ah, atının ağzını
çevirdi şimdi, Kanadından bükülüp,
Emanet edip sıkı sıkı bırakıp,
Bakay kan Talas'a doğru
yürüdü şimdi,
Karaltı bilip oturan
Sancak elde dalgalanıp,

We shall stand gazing at the hills,

For six days we shall burn.
If you are later than six days,
We shall scatter the mountain ram's meat,
Cutting off all hope of you,
O Bakay kan, my foal,
We shall wander aimless on the ridges,
The spring that flows down from the hills,
Never forget, Bakay kan,
The little one left of Ayköl Manas!»
Bursting forth as he rode off,
So saying then, Çıyırdı,
Making her widowhood plain,
To the able bey Bakay
The child like sheer crag-stone
Bouncing, making him laugh.
Bakay kan, knowing him as succor,
Saying «Morning star left of my bey»,
Saying «Tender willow sprung by the river»,
«The only one left of Manas» saying,
Speaking this, Bakay kan,
The day of Allah clouding in the sky,
Not sparing his dear soul,
His heart smoldering coil on coil,
Sixty sorrows come upon his head at once,
That is the hour he must take the road.
His tongue tied, unable to speak,
His heart turning sorely sick,
Unable to keep gazing on the orphan,
Ah, bitter ah — his horse's mouth
he turned about now, Bent at the wing,
Leaving them fast in trust,
Bakay kan toward Talas
set out marching now,
Who sits marking each dark silhouette,
The standard waving in his hand,

Altın yanaklı aybalta
Bileğinde parıldayıp,
Gök çizme ayakta dimdik,
Gök mızrak elde uzanıp,
Oymalı pala yanında sallanıp,
Düşünsen Bakay aban,
Ulu bir dağ gibi görünüp,

The gold-cheeked moon-axe
Gleaming at his wrist,
Grey boots bolt upright on his feet,
The grey lance stretched in his hand,
The graven saber swinging at his side,
Think on him — Bakay your aba,
Looming like a mighty mountain,

Ağzından çıkan gök alev,
Şurada burada cızırdayıp,
Kapı kanadı gibi canım dişler
Darı tanesince çatırdayıp.
At sürdükçe heybetlenip,
Talas'taki altı harama söylenip.
Yağlanmış buğday gibi yüzlenip,
Gözleri alaca sis gibi olup,
Can alıcı Azrail gibi görünüp.
Dikkat etmeyene bin kişi,
Dikkatle bakana bir kişi.
Öne düşse ak talihli,
Abanız Bakay er odur.
Ardında yürüse sayısız ordu gibi,
Kıran Bakay aslan odur.
Kahrından ölürcesine,
Bakay'ın kedere boğulduğu
dem odur.
Sakalının akı odur,
Kaplan Bakay gökyelen,
Keñ-Kol'da boyunu gizleyip,
Yanıp yakılıp müşkül gördüğü gün,

Grey flame issuing from his mouth,
Sizzling here and there,
Dear teeth like leaves of a door
Crackling like grains of millet.
Growing grander as he rode,
Muttering at the six vile ones in Talas.
His face like oiled wheat,
His eyes become like mottled mist,
Looming like soul-taking Azrail.
To the heedless, a thousand men,
To one who looks with care, one man.
If he takes the lead, white-fortuned,
That man is your aba Bakay.
If he marches behind, like a countless host,
That lion is Bakay the destroyer.
As if dying of his own grief,
When Bakay was drowned in sorrow —
that is the moment.
That is the white of his beard,
Tiger Bakay the grey-maned,
Hiding his frame in Keñ-Kol,
The day he burned and grieved and saw hardship,

Yanıp yakılıp gezer kan Bakay,
Semetey'ini kaçırıp,
«Nasıl diri dururum» diye,
Kederlendiği çağ odur.
Kanıkey'den ayrılıp,
«Öleyim» der ulu Bakay,
Öz canına kendi kıyamadan,
Böğürüp ağlar duramadan.

Kan Bakay roams burning and grieving,
Having spirited his Semetey away,
Saying «How shall I stay alive»,
That is the hour of his sorrowing.
Parted from Kanıkey,
«Let me die», says great Bakay,
Yet unable to take his own life,
He bellows and weeps without cease.

Geniş sırtında ak çubuk tüfek,	*On his broad back the white-stock gun,*
Elinde mızrak parıldayıp,	*The lance gleaming in his hand,*
Altındaki Kök tulpara	*On the Kök tulpar beneath him*
Sağlı sollu kamçı vurup,	*Laying the whip right and left,*
Sağlı tersli mahmuzlayıp,	*Spurring on this side and that,*
Çevresine bakmadan,	*Not looking about him,*
Hiç canını esirgemeden,	*Not sparing his life at all,*
Dört bir yanı gözetmeden,	*Not watching the four quarters,*
O zaman Bakay kaplan,	*Then Bakay the tiger,*
Kıl kadar canını esirgemeden.	*Not sparing his life by a hair.*
Bakay kanın tulparı	*Bakay kan's tulpar*
Başını yere eğivermiş,	*Had bowed its head to the earth,*
Yelişine yel yetişmez,	*No wind can catch its trot,*
Alabildiğine koşuvermiş.	*It ran with all its might.*
Yürüyüşüne mal yetişmez,	*No beast can match its pace,*
Bambaşka koşar olmuş.	*It came to run like nothing else.*
Perçemi göğe savurup,	*Tossing its forelock to the sky,*
Tuynağı yere gömüp,	*Burying its hooves in the earth,*
Kara çelik gemleri	*The black steel bits*
Damağında takırdatıp,	*Rattling against its palate,*
Söğüt ipeği kuyruğunu	*Its tail of willow-silk*
Apış arasına çarpıp,	*Lashing between its thighs,*
Ağzı mağara gibi açılıp,	*Its mouth gaping like a cave,*
Kan karışık ak köpük	*White foam mixed with blood*
Döş üstünde saçılıp,	*Scattering across its chest,*
Tabanı yerde tak tak vurup,	*Its soles striking tak-tak on the ground,*
Kara çelik gemler	*The black steel bits*
Damağında çatırdayıp.	*Crackling against its palate.*
Yokuş aşağı koşunca,	*Running down the slope,*
Karaca gibi ayakları saplanıp,	*Its legs planting like a roe deer's,*
İniş yokuş rast gelince,	*Meeting rise and fall of ground,*
Yele kuyruğu yayılıp,	*Mane and tail streaming wide,*
Düz bozkıra gelince,	*Coming to the level steppe,*
Uçan kuşla yarışıp,	*Racing the flying bird,*
Okoro* düğümlü ak dizgini	*The white reins with okoro* knots*
Çift elle çekip, Bakay'ın Kırlar boyunca giden,	*Pulling two-handed, Bakay's Going all along the hills,*
İki eli kenetlenip,	*His two hands locked fast,*

Eri ölmüşçesine silkinip,
Hesapsız yürük tulparın
Ağzıyla boğuşup,
Bastığı yer ufalanıp,
Çadır kadar* kesek toprak
Tepesinde vınlayıp.

Yerin yüzünü göçürtüp,
Kök tulpar ile dörtnala uçup,
Gökyele Bakay kaplan,
Nicesini görmüş evliya,
Alacakaranlık çöker, gün batarken,
El âlem daha yeni yatarken,
Talas'a vurup coşup,
Geceleyin girip geldi.
Budurmak'ın geniş vadisi,
Bucağını kolaçan ediverdi,
Kuytudan yılkı bulamayınca,
Dizgin çevirip kalmıştı.
Tekeçi kan, Şıgay kan
Çiğnetip geçip varmıştı,
Cılgınduu'nun geniş vadisi,
Geniş vadiyi kolaçan etmişti,
«Yılkınla birlikte yok ol,
Sırra kadem mi bastı yoksa» diye,

Hiddete kapıldı şimdi.
Altındaki Kök tulpara
Kamçıyla vurmuştu,
Koyun gibi eti bölünüp,
Kamçı yiyen Kök tulpar,
Tavşan gibi sırtı düzelip,
Biten dağın çıkıntısına,
Heybetli kayalık buruna
Dayanıp Bakay varmıştı,
Kara-Buura'ya, Çatkal'a.
Kırgız kaygısız yayılıp yatarken,
Han Manas sağken,
Yoğun rüzgâr, esinti,

Shaking as if its man had died,
Of the measurelessly swift tulpar
Wrestling with its mouth,
The ground it trod crumbling,
*Clods of earth big as a tent**
Whizzing over his head.

Making the face of the earth cave in,
Flying at full gallop with the Kök tulpar,
Grey-maned Bakay the tiger,
The saint who has seen so much,
As twilight falls and the sun goes down,
While all the world was newly abed,
Striking out for Talas, surging,
He entered in the night.
The broad valley of Budurmak,
He scouted out its corners,
Finding no herd in the hollows,
He turned his rein and paused.
Tekeçi kan and Şıgay kan —
Trampling past, he had gone on,
The broad valley of Cılgınduu,
He had scouted the broad valley,
«Perish together with your herds —
Or have they vanished without trace?» he said,
Now he was seized with fury.
On the Kök tulpar beneath him
He struck with the whip,
Its flesh parting like a sheep's,
The Kök tulpar under the whip,
Its back flattening like a hare's,
To the spur where the mountain ends,
To the majestic rocky headland
Pressing on, Bakay had come,
To Kara-Buura, to Çatkal.
While the Kırgız lay spread carefree,
While Khan Manas yet lived,
Thick wind and breeze,

Kalabalık yılkı, alabaş,
Dinlenmeye çekilirdi.
Arasından Bakay geçip gelmişti,
Orada da yılkı bulamayınca,
Hiddete kapılıp kalmıştı.
Kabak, Ak-Çiy boyuna
Atı kırbaçlayıp yetip varmıştı.

Teeming herds, the pied-heads,
Would draw off to their rest.
Bakay had passed through their midst,
Finding no herd there either,
He was left seized with fury.
Along Kabak and Ak-Çiy,
Whipping his horse, he had arrived.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOYUN SIRRI VE BUHARA YOLUNDAKİ AHİT

Çıyırdı bu alameti Manas'ın koruyucu ruhlarının müjdesi diye yorar: Kızır ihtiyarı düşünde yetimle el sıkışmış, "on ikisine dek Bukar'da kal, babandan üstün arslan ol" demiştir. Kaçkınların ardına düşen Bakay, bozkırda izlerini sürüp Kanıkey'i bir deri bir kemik, sırtı kayış gibi dilinmiş, beş günlük yolu tek yürüyüşte almış halde bulur; kavuşup ağlaşırlar. Taytoru ile Akborçuk'u kadınlara armağan eder, Bölökbay'ın kır erkeci baabedin kurbanı kesilip can kazanında pişirilir. Fakat Kanıkey babası Temir Han'ın Buhara'sına varmayı reddeder: gelinliğinde Manas'ın Almambet'e armağan istediği Aktulpar'ı, yetmiş yük altına rağmen vermeyen babasından ötürü altı ay gözden düşmüş, "ölsem de yüzünü görmem" diye ahdetmiştir. Bakay'ın öfkesi de kâr etmezken kazan gibi ak sarıklı bir derviş belirir: "Bu yavrun Bukar'da büyür, yurduna dönüp katılır, babasına denk er olur." Derviş kaybolunca Kanıkey diz çöküp boyun eğer: Semetey'i on ikisine dek soyunu gizleyerek Buhara'da büyütecek, Bakay ise deve güdüp Manas'ın yas tutan devesi Celmayan'ı ve altı haramın eline düşen altı çeliği — Zulpukor başta — yetim için bekleyecektir. Cilt, bu büyük ahitle, Buhara yolunda kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Camgırçı, Manas mirasını teslim eder: Er Töştük'ün adadığı altın yakalı çifte zırh, Koşoy'un yetim payı tulparı Taytoru ve Almambet'in Akkañkı eğeri; Çıyırdı'nın atı Akborçuk kendiliğinden Bakay'a gelir.
- Topal usta Bölökbay altı haramla on iki gün vuruşup yetmiş yerinden yaralanmıştır; Kara-Taş'ta on iki yıl bekleme andı içer ve Semetey'in, dayısı Ismayıl'a "el oğlu" diye verilmesini vasiyet eder.
- Kutlu Bayterek'in dalından süt fışkırır; on iki çatal boynuzlu Ak maral (hayvan donundaki pirler) altı aylık Semetey'i emzirir, artan süt altı bakraç ak yoğurt olur.
- Bakay, kaçkınları bozkırda iz sürerek bulur: Kanıkey beş günlük yolu tek yürüyüşte almış, sırtı kayış gibi dilinmiş, Çıyırdı'yı sırtında taşımıştır; Taytoru ile Akborçuk iki kadına armağan edilir.
- Kanıkey, Aktulpar yüzünden altı ay gözden düşüp "atalıktan geçtiği" için babası Temir Han'ın Buhara'sına gitmeyi önce reddeder; ak sarıklı dervişin "yavrun Bukar'da büyür, babasına denk er olur" müjdesiyle boyun eğer.
- Ahit kurulur: Semetey on iki yaşına dek soyu gizlenerek Buhara'da büyütülecek; Bakay, Manas'a yas tutan deve Celmayan'ı ve Köböş'ün eline geçen altı çeliği (Zulpukor, iki Coykuma, Açalbars, Kılbolot, Arkesken) yetim dönene dek bekleyecektir.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Eştekler'in Camgırçı'sı	*Camgırçı of the Eştekler,*
Camgırçı'nın büyük ordasını	*To Camgırçı's great orda*
Atlara çiğnetip varmıştı.	*He had come, trampling it under horses.*
Eştekler'in Camgırçı'sı	*Camgırçı of the Eştekler*
Demirden zırh kuşanmış,	*Had girded on armor of iron,*
Telkızıl'a binmişti,	*Had mounted upon Telkızıl,*
Kırda yılkılar alaca başlı,	*On the steppe the herds are pied-headed,*
Manas Han'ın sayısız yılkısı	*Manas Khan's countless herds of horses,*
Argımak, küheylan karışık.	*Argımak and swift steed mingled together.*
Dün, malı yağmalayıp aldıklarında,	*Yesterday, when they plundered and seized the stock,*
Altı haram gelip fesat saldığında,	*When the six wretches came bringing ruin,*
Attan inip çırpınarak,	*Dismounting, flailing about,*
Yanan ateşini söndürüp,	*Quenching the burning hearth-fire,*
Manas'ın adını yok edip,	*Blotting out the name of Manas,*
Tepeye çıkıp haykırıp,	*Climbing the hilltop and crying out,*
Eştekler'in Camgırçı'sı	*Camgırçı of the Eştekler,*
«Köböş!» diye savaş narası atıp,	*Raising the war-cry «Köböş!»,*
Yılkıya sahip çıkıp,	*Laying claim to the herds,*
Dışarıdan sahiplik taslayıp,	*Playing the master from outside,*
Bütün bir kunduz derisini	*A whole beaver pelt entire*
Yarıp dilerek almış,	*He had slit and split and taken,*
Paçasına geçirmiş.	*Had pulled it onto his trouser-leg.*
Tulum gibi burnu kabararak,	*His nose swelling up like a bladder-skin,*
(Yılkıya sahiplik taslayıp	*(Playing the master of the herds,*
Sahibiymiş gibi kabararak,)	*Puffing up as if he owned them,)*
Bakıp görse Camgırçı	*When Camgırçı looked and saw —*
Beyi ölmüş kul gibi kabarmış,	*Puffed up like a slave whose bey has died,*
Bakay yarın başına vardığında	*When Bakay comes tomorrow upon his head*
Öfkelenip haykırır,	*He rages and he roars,*
«Sen kimsin?» diye bağırır.	*He bellows, «Who are you?»*
Camgırçı'yı keseyim,	*Let me cut down Camgırçı,*
Ölümüne kıyayım,	*Let me put him to death,*
İki gözünü oyayım,	*Let me gouge out both his eyes,*
Karnını deşip çekeyim,	*Let me slit his belly and drag it forth,*

İçindeki kara kanı
Avuçlayıp yutup doyayım!»

Yetkin Bakay, o kaplan,
Oktan önce yetişti işte,
Eştekler'in erini,
Er Camgırçı yiğidini

Telkızıl'ın üstünden
Hâsılı, kaplan Bakay
Yıkıp devirerek geçmişti.
Dönüp başını vuracakken,
Elma gibi koparacakken,
Eştekler'in şaşkınını
Eğilip başını vuracakken
«Padişahlı kale yer işte,

Padişah Bakay, ey kaplan,
Başımı alacaksan, işte ben!»
Dil döküp Bakay'a
Yalvararak koyuverdi:
«Kadirşinas Kırgız halkı işte,
Bakay ağa, kanımı dökeceksen
işte ben,
Kazma benim mezarımı,
Bakay ağa, kaynatma kara bahtımı.
Kurumuş canı kurutma,
Kılıcını bize uzattırma,
Kıyıp canı susturma.
Ağa Bakay, hanımsın,
Çareme derman canımsın.
Yiğidim Manas öldükten sonra,
Bel bağladığım belimsin,
Namlı Bakay, arslanımsın.
Yiğit ağam, sözümü dinle!
Yoksul gezip zenginleştim,
Yalnız gezip çoğaldım,
Çaylağı alıştırıp kuş ettim,

The black blood there within
Let me scoop by handfuls, swallow, and be filled!»
The consummate Bakay, that tiger,
Arrived, see, swifter than the arrow,
The man of the Eştekler,
The brave Er Camgırçı,

From the back of Telkızıl —
In short, the tiger Bakay
Had passed by, hurling him down.
Just as he turned to strike off his head,
Just as he would pluck it like an apple,
The dumbstruck one of the Eştekler —
Just as he bent to strike off his head:
«Here stands the fortress-place of the padishah,
Padishah Bakay, O tiger,
If you would take my head, here I am!»
Pouring out words to Bakay,
Pleading, he let him be:
«Here is the grateful Kırgız people,
Bakay aga, if you would spill my blood, here I am,
Do not dig my grave,
Bakay aga, do not boil my black fate.
Do not wither the withered soul,
Do not make your sword be drawn on us,
Do not slay and silence the soul.
Aga Bakay, you are my khan,
You are the soul that is balm to my plight.
Since my brave Manas has died,
You are the loins on which I lean,
Renowned Bakay, you are my lion.
Brave elder brother, hear my word!
I wandered poor and I grew rich,
I wandered alone and I multiplied,
I tamed the kite and made it a hunting-bird,

Dermeyi çatmayı derleyip yurt ettim,

Telik kuşu alıştırıp doğan ettim,
Başıboşu toplayıp yurt ettim.

Beni öldürüp atarsan,
Bakay ağa, çaylak döner yerine,
Dermem gider kendi eline,
O eski kul, büyüdüğü hâline döner.

Telik kuş döner yerine,
Beni öldürüp atarsan,

Bir düşünsene, ey kaplan,
O başıboş, döner eski hâline.

Benim başımı sen alırsan,
Kara-Üñkür'üm boş kalır,
Kara orman ıssız kalır.
Manas Han'ın sayısız yılkısı,
Sayısız yılkının içinde
Bunca yürük at beğenilmezse,
Önüne katıp vereyim,

Telkızıl tulparımı, malımı al!
Aç kaldıysa yetimin,
Çaresizse dul kadının,
Telkızıl gibi yılkımı al!
Azığın azlık ederse,
Bakay ağa, deri kaba doldurup
kanımı al.
Alaç'tan* kalma ak heybe
Elinde durur, ey koca,
Baymırza gibi ihtiyarını al,
Çok istersen gerek diye,
Bahadır, kurban edip
canımı al.
Dün, kaplan Manas öldüğünde,
Batmanla* altınımı, zerimi al,

I gathered stick and lattice and made a yurt,
I tamed the telik bird and made it a falcon,
I gathered the masterless and made a people.
If you kill me and cast me away,
Bakay aga, the kite returns to its place,
My gathered goods go to their own hands,
That old slave returns to the state he was reared in.
The telik bird returns to its place,
If you kill me and cast me away,

Only think of it, O tiger,
That masterless one returns to his former state.
If you take this head of mine,
My Kara-Üñkür will stand empty,
The black forest will lie desolate.
Manas Khan's countless herds of horses,
Among the countless herds
If all these racers do not please you,
Let me drive them before you and give them,
Take my tulpar Telkızıl, take my stock!
If the orphan has gone hungry,
If the widow is without recourse,
Take a herd of horses like Telkızıl!
If your provisions run too scant,
Bakay aga, fill a leather vessel
and take my blood.
*The white saddlebag left from Alaç**
Stands in your hand, O elder,
Take an old man like Baymırza,
If you want much, saying it is needed,
Bahadır, make me a sacrifice
and take my life.
Yesterday, when the tiger Manas died,
Take my gold, my treasure by the batman,*

Dertliler binip gitsin diye
Armağan ederim, eyerimi al.
Kül azığı bolca hazırlayıp al,
Yetimin üşüyüp donmasın diye
Sağlam, pek kürk al.
Uzaktaki altını, kıymetlerini,
Obasını yağmalarlarken
Benim gücüm yetmez o kullara,

Bırakıp gittiği elimde
Ok geçmez giyecek zırhım yok,

Hanımınla yetimini
Ayırıp kurtarmaya,
Hem bende altı bölük kara ordum yok!
Yaşı on ikiye geldiğinde
Manas Han'ın sayısız yılkısı,
Yürüğünü görüp duruyorum,
Yürükler itin elinde,
İşte bunlara yanarım.
Dağdaki yılkı alaca başlı,

Toburçak, küheylan karışık,
Küme yürükten seçip binecek

(Boynu bükük kaldım bu yerde)
Arkada kalan erkek çocuk küçük yaşta,
Manas'ın obasını vururlarken,

Telkızıl atın tokluğu,
Denk gelip kırgın etmeye,
Boş durmadan mızrak saplamaya,
İtlerden böylece öç almaya,
Denizim Bakay'ın yokluğuydu.
Denizim Manas sağken
Kendisi kutlu bir can idi,
Ölümünden bir yıl sonra
Emanet olarak ver, diye,
Söylenmiş sözü var idi.

So that the grieving may mount and ride
I give it as a gift — take my saddle.
Take ash-provisions prepared in plenty,
So the orphan not shiver and freeze,
Take a fur coat, sound and sturdy.
The distant gold, the precious things —
While they plundered his encampment,
My strength did not suffice against those slaves,
In my hand, where he left it,
I have no armor to wear that arrows cannot pierce,
Your lady and your orphan
To part them free and save them —
Nor have I six divisions of black horde!
When his years come to twelve,
Manas Khan's countless herds of horses,
I keep watching his racers,
The racers are in the dog's hands,
It is for these that I burn.
The mountain herds are pied-headed,

Toburçak and swift steed mingled,
To choose and mount from the drove of racers
(I remained in this place with bowed neck)
The boy left behind is of tender age,
While they struck the encampment of Manas,
The fatness of the horse Telkızıl,
To meet them and make slaughter,
To thrust the lance without resting,
Thus to take vengeance on the dogs —
My sea was the absence of Bakay.
While my sea, Manas, was alive
He himself was a blessed soul,
One year after his death,
Give it in trust, he said —
There was a word he had spoken.

Terkine bağlayıp götür,
Hanımdan kalan mirasımı,
Ey kaplan, Bakay ağam,
Yetimime alıp git.
Kaygıyı çilekeş can görünce,

Eleman'ın er Töştük'ü
Dua edip vermişti.
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat örme, serçe gözlü zırh,
Kelime okunmuş geniş cepken,
Dua edip, zâr zâr ağlayıp,
Eleman'ın Töştük'ü
Yavrum Semetey'e adayıp.
Ağa Bakay, ey koca,
Dediğime râm oluver,
Semetey'e giydirsin,
Şu duran sof cepkeni
Kanıkey'e veriver.
Ağa Bakay, ak yolluğum,
Onu şöyle bırakayım,

Yetimin içeceği sütten,
Dulun bineceği güçten,
İşte bu yandan başlayayım.
Katagan'ın hanı Koşoy —
Halkın atası, o koca.
Duası yurdu zenginleştiren,
Peygamber yaradılışlı evliya,
Sefer edip Mekke'ye,
Aykoco'dan mektup almış,
İslam'dan dua almış,
Koca Koşoy diye anılmış.
Kaplan atını eyerleyen,
Haberini duyan ürkmüş,
Kudüs'te, Mısır'da, Şaddat'ta
On iki yıl okumuş.
Halife'den* mektup alıp,
Kaplan Koşoy diye anılmış.

Bind it to your crupper and carry it off,
My legacy left from the lady,
O tiger, my Bakay aga,
Take it away to my orphan.
When the long-suffering soul saw the sorrow,
Eleman's er Töştük
Had given it with a blessing.
Its collar gold, new bronze,
Double-plaited, sparrow-eyed mail,
A wide jacket read over with the holy word,
Praying, weeping bitter tears,
Eleman's Töştük
Dedicated it to my child Semetey.
Aga Bakay, O elder,
Yield to what I say,
Let Semetey wear it,
That mohair jacket standing there —
Give it to Kanıkey.
Aga Bakay, my white blessing-gift,
Let me leave that aside now,

From the milk the orphan will drink,
From the strength the widow will ride,
Let me begin from this side here.
Koşoy, khan of the Katagan —
Father of the people, that elder.
His blessing enriches the land,
A saint of prophet's nature,
Journeying to Mecca,
He received a letter from Aykoco,
He received a blessing from Islam,
He came to be called the elder Koşoy.
He who saddles the tiger's horse,
Whoever heard his news took fright,
In Jerusalem, in Egypt, in Şaddat
He studied twelve years.
Receiving a letter from the Caliph,*
He came to be called the tiger Koşoy.

Dün, geniş Talas'ın ovasında,
Cılgındı'da, Keñ-Kol boyunda,
Keñ-Şor'da Manas öldüğünde,
Kederi çilekeş can gördüğünde,
Katagan'ın hanı Koşoy
Kutlu bir can idi.
O zaman Manas'a yas tutup,
Yas payı diye verdiği maldı,
Yetimine ver, diye,
Emanet edip bırakmıştı,
Yılkı içinde beslenen,
Taytoru tulpar var idi.
Yaşını sayıp geldiğinde
Kırk sekiz asıy olmuş,
Bu yıl güçlü küheylan dolgunlaşmış.
Böğrünü yara yara koştum, diye,
Yılkı içinde rahat durmadan,
Tepinip durur Taytoru.
Her yana yönelip,
Böğürürcesine acı kişneyip,
Söyleyeyim dese dili yok,
Ağlayıp durur Taytoru.
Bağlayıp koysam durmuyor,

Onu salıversem otlamıyor.
Yiğidim Manas sağ olsaydı,
Beli sıkıca kuşanıp,
Yiğidimin Beecin'e bineceği malmış,

Kara mızrağı ele alıp,
Kalmuk'a bineceği malmış.

Haykırıp kılıcı ele alsa,
Bir çağı bozacak malmış,
Kolanı düzeltip sıkı çekse,
Oyrot'u bozacak malmış.
Altı ay sefer yolu yürüse
Sırtı başı yara olmaz,
Binenin canı ağrımaz,

Yesterday, on the plain of wide Talas,
At Cılgındı, along the Keñ-Kol,
When Manas died at Keñ-Şor,
When the long-suffering soul saw the grief,
Koşoy, khan of the Katagan,
Was a blessed soul.
Mourning then for Manas,
The stock he gave as mourning-portion —
Give it to his orphan, he said,
He left it in trust,
Nourished among the herds,
There was the tulpar Taytoru.
When you count up his years,
He has reached forty-eight asıy,
This year the mighty steed has filled out.
Saying, I ran splitting my flanks open,
Not resting easy among the herds,
Taytoru stamps and stamps.
Turning toward every quarter,
Neighing bitterly as if bellowing,
He would speak, but has no tongue,
Taytoru weeps and weeps.
If I tie him up he will not stand,

If I loose him he will not graze.
Were my brave Manas alive,
Girding his waist up tight,
He was the mount for my brave one's ride on Beecin,
Taking the black lance in hand,
He was the mount for his ride on the Kalmuk.
If he roared and took sword in hand,
He was a mount to shatter an age,
If the girth were set right and drawn tight,
He was a mount to rout the Oyrot.
Should he march six months on campaign,
His back and hide take no sore,
The rider's body does not ache,

Keşfe binilse yorulmaz,
Orduya* binilse incinmez,
Yılkı içinde Taytoru,
Ağam, yakalayıp yedeğinde götür.
Dediğime râm oluver,
Yılkı içindeki Taytoru
Koşoy'un verdiği mal idi,
Kanıkey'e veriver.
Ağa Bakay, sultanım,
Bunu şöyle bırakayım,
Beri yanından başlayayım.
«Kara niyetli Karımbay,
Ondan gördüm horluğu,
Fazlasıyla gördüm zorbalığı.
Yılkı içinde ben gezerken,
Vadiden açtığım yolum, diye,

Ötesini de söyleyivereyim,
Manas'ın Kanıkey'inin
Üstüne savurur mızrağını.
Hunhar Manas sağken,
İstense verilmez Akborçuk.
Soğuk kementi geçiririm, der,
Yalvarılsa verilmez yorgasını
Şimdi kırdan çekip alırım, der.
Aşa, toya binerim, diye,

Sallana sallana gezerim, diye,
Akborçuk atı alırım, diye,
Çaremi büsbütün tüketti.
Kara niyetli Karımbay,
Domuzun azgınlığını bilirdim.
Diline hiç kanıp girmedim,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın

Ruhunu sayarak yaşadım.
Akborçuk'u yakalayıp götür,

Ridden on scouting he does not tire,
Ridden to the horde he takes no hurt,*
Among the herds is Taytoru —
Aga, catch him and lead him at your side.
Yield to what I say,
Taytoru among the herds
Was the stock that Koşoy gave,
Give him to Kanıkey.
Aga Bakay, my sultan,
Let me leave this aside now,
Let me begin from the nearer side.
«Black-hearted Karımbay —
From him I saw contempt,
Tyranny I saw in full measure.
While I wandered among the herds,
Saying, this is the road I opened through the valley,
Let me tell the rest of it too:
At Manas's Kanıkey
He hurls his lance.
While the dread Manas was alive,
Akborçuk was not given though asked.
I will cast the cold lasso, he says,
His ambler not given though begged for —
Now I will drag him off the steppe, he says.
I will ride him to feast and to wedding-feast,

I will ride about swaying at ease, he says,
I will take the horse Akborçuk, he says —
He has used up my remedy utterly.
Black-hearted Karımbay —
I knew the swine's savagery of old.
I never was fooled to fall in with his tongue,
Of Manas, who has passed to the other world,
I lived honoring his spirit.
Catch Akborçuk and take him away,

Bakay ağa, çok gecikme, tez git!
Kokladı durdu Taytoru.
Manas'tan kalan yetime
Üşütmeden kürkünü ver,
Manas'tan kalan dul kadına,
Aç kalır, azık ver!
Bakay ağa, üşütmez kürkünü ver.

Han Bakay'ı gördüğünde
Yaslı kaldı Kanıkey,
Kaçıp gitti Semetey,
Erkenden cevabını ver!
Kara saplı ay balta —
Bakay ağa, eğriltmeden kim sap takar,
Öfkesine duramadan,
Manas'tan kalan Kırgız yurdunu
Masumu incitmeden kim yönetir?

Ürbüz'ün başı üç yayla,
Bakay ağa, üç yayla boyunca
konmuşuz, Bahadır Bakay diye anılıp,

Dayanağımız Kanıkey'den ayrılıp,
Şimdi adımız kötüye çıkmış!»
Deyip, böylece Camgırçı
Güler yüzle yola koyduktan sonra,

Durmadan Bakay — Kocosan,
Duramadan o kaplan.
Dağdaki yılkı toburçak,
Doluları tulpar karışık.
Durmadan Bakay dörtnala sürüp,
Yılkının içine girdi.
Bakay girip vardığında,
Yılkı içinde Taytoru,
Üstüne vurulmuş yükü yok,
Söyleyeyim dese dili yok,

Bir kişneyip gürleyerek,

Bakay aga, do not tarry long, go quick!
Taytoru stood there and sniffed.
To the orphan left from Manas
Give his fur coat before he freezes,
To the widow left from Manas —
She will go hungry, give provisions!
Bakay aga, give the fur coat that keeps out cold.
When she saw Khan Bakay,
Kanıkey was left in mourning,
Semetey fled away,
Give your answer early!
The moon-axe with black haft —
Bakay aga, who fits the shaft without bending it, Unable to withstand his wrath,
The Kırgız land left from Manas —
Who governs it without hurting the innocent?
The head of Ürbüz is three pastures,
Bakay aga, along the three pastures
we have camped, Renowned as Bahadır Bakay,
Parted from Kanıkey our support,
Now our name has gone to ill!»
So saying, thus Camgırçı
Set him on his way with a smiling face, and then
Without pause Bakay — Kocosan,
Unable to pause, that tiger.
The mountain herds are toburçak,
Their full-grown ones mingled with tulpars.
Without pause Bakay galloped hard
And rode into the midst of the herds.
When Bakay entered in,
Among the herds was Taytoru,
No load laid on his back,
He would speak, but has no tongue,

With one neigh, thundering,

Yılkıdan çıktı böğürerek.
Geyik gibi boynunu büktü işte.
Hayvandan asil Taytoru,
Küheylanın, Bakay'ın önüne
Dönüp çark edip durdu işte.
Perçemini göğe savurup,
Sokulup durdu Taytoru,
Sol dizinden Bakay'ı,
O anda sağ yanından bir koklayıp,
İçini çekip burnundan soluyup,

Sağ kulağını yatırıp,
Kara yerin yüzünü
Eşeleyip eşeleyip savurup.
«Hayvanı böyle dururken,
İnsan olan benim canım ne kadar
pekmiş!»
O zaman kaplan Bakay,
Genzi acıyla tütüp,

İçin için sızlanıp inleyip,
Kuş üzümü gibi kara göz,
Kamçı boyu yaş akıtıp,
Kaburga kemiği düğümlenip,
İtelgi doğan gibi keskin göz,
O anda her kırpışta yaş dökerek:
Eşim Manas, ölme, diye,
«Eşinden Bakay, kalma, diye,

Ey, kudretle yaratan,
İkizi Tanrım alma, diye,

İkizinden ayrılıp,
Emektâr Bakay, kalma, diye,
İnsan değil, ah, Tanrım,
Hayvan bile böyle dururken,
Bu kahırlı kadın, körpe çocuk,

Mallarını yağmalayan

He came out of the herd bellowing.
Like a deer he bowed his neck, see.
Taytoru, nobler than beast,
Before the steed, before Bakay,
He turned and wheeled and stood, see.
Tossing his forelock to the sky,
Taytoru pressed close and stood,
At Bakay's left knee,
Then sniffing once from his right side,
Sighing, breathing hard through his nostrils,
Laying back his right ear,
The face of the black earth
Pawing, pawing, flinging it up.
«While his beast stands so,
How hardy is this soul of mine, who am human!»
Then the tiger Bakay,
His nose smarting and smoldering with grief,
Aching and moaning inwardly,
Eyes black as currants,
Shedding tears a whip-length long,
His rib-bones knotting up,
Eyes keen as the itelgi falcon,
Then, dropping tears with every blink:
Saying, my companion Manas, do not die,
«Saying, Bakay, do not remain behind your companion,
O You who create with might,
Saying, my God, do not take one of the twins,
Parted from his twin,
Saying, long-serving Bakay, do not remain,
Not a human — ah, my God,
When even the beast stands so,
This grief-stricken woman, the tender child —
Those who plundered their stock —

Bunun hısımını Tanrı çarpsın!

Beylerce değerli ordu toplasa,

Yöneldiğini bolca derse,
Belden aşıp çıkacak
Sarp Kara-Kır dağı var mı?
Kadınını yağmalamışlar,
Bel bağlayıp savaşacakmış gibi,
İtlere Beecin'den gelmiş
düşman mı var?!
Kimi birine baksan,
Cümle halka han olan
Hunharım Manas, ölmez olaydın!

Eri Manas ölünce
Akıl ermez şaşkın,
Altı haram domuz, kalmaz olaydınız!

Kumpay'dan doğup büyüyen,
Yoldaşım Manas, ölmez olaydın!

Kargadan doğma altı haram,
Şimdi sıra bunlara gelmez olaydı!»
Bunca sahipsiz mal,
Taytoru'yu gördüğünde
Gönlü fena bölünüp,
Abıke, Köböş, altı haram,
Hayvandan beter imiş, diye,
Gözünün yaşı döküldü.
Düşünce dal budak salıp,
Gönlü büsbütün bölünüp,
Kahrolası şu boktan dünya,
Kimler geçmedi, kim kalır!
Kazılan mezar sığdırırmış,
Bu toprak herkesi alırmış!
Altı haram şöyle dursun, uzaktan
Çinli bile ürperip dururdu,
Meğer sönmüş er Manas'ın ocağı.

May God strike down their kin!

Should he gather a horde precious to the beys,
Should he reckon in plenty where he turned,
Is there a steep mountain Kara-Kır
To cross over the pass?
They have plundered his wife —
As if they would bind their loins and fight,
Is there a foe come to the dogs
from Beecin?!
Whichever one you look upon —
Khan over the whole people,
My dread one, Manas, would you had never died!
When her man Manas died —
Bewildered past understanding,
Six vile swine, would you had never remained!
Born and raised of Kumpay,
My comrade Manas, would you had never died!
Six wretches born of the crow —
Would the turn had never come to these!»
So much masterless stock,
When he saw Taytoru
His heart was sorely torn,
Abıke, Köböş, the six wretches
Are worse than beasts, he said,
And the tears of his eyes poured down.
His thoughts branching out like boughs,
His heart torn utterly,
This cursed filthy world —
Who has not passed on, who remains!
The dug grave takes each one in,
This earth receives us all!
The six wretches aside — from afar
Even the Chinese would stand shuddering,
So the hearth of er Manas has gone out.

Kahrolası vefasız felek,
İyisi ölse bini ölür.
Kötüsü ölse biri ölür.
Asilim Manas ölmüş,
Kırları dolduran sayısız yılkı
Altı haramın gününü görmüş.
Er Bakay'ı gördüğünde,
Kırdaki yılkı, kesik kulaklı baş mal,

Cursed faithless fortune —
When a good one dies, a thousand die.
When a bad one dies, one dies.
My noble Manas has died,
The countless herds that filled the steppes
Have seen the day of the six wretches.
When they saw Er Bakay —
The steppe herds, the crop-eared chief stock,

Hepsi birbirine eş kula donlu,
Alnında muska nişanı*,
Bunların hepsi tulpar, gök akıtmalı,
Hayvandan görünüşü bir başka.
Kimi birine baksa,
Kara bayır*, kazanat*,
O eski, Manas'tan kalan sahipsiz mal.
İşte, kalbur ciğerli*, tunç bilekli,
O anda kimi birine baksa,
Buğra perçemli, orak başlı*,
Bu malları gördüğünde
Bakay'ın gözünden aktı kesik kesik yaş.

All of them alike dun-coated,
On the brow the amulet mark,*
All of them tulpars, gray with blazes,
In looks a thing apart from beasts.
Whichever one he looked upon —
Kara bayır, kazanat*,*
That old masterless stock left from Manas.
See — sieve-lunged, bronze-pasterned,*
Then whichever one he looked upon —
Camel-forelocked, sickle-headed,*
When he saw these herds,
From Bakay's eyes the tears fell in broken streams.

Kırdan akan pınarı,
Ninniyle büyüttüğü Semetey —
Bozkurdun öleceği demde gördüğü çırağı.
Yok imiş meğer içinde,
Buhara'ya binip gitmeye,
Bu yılkıda burağı.
Destek olup verilecek olan,
Ölmüş meğer o eski,
Kökbörü'nün çırağı Koenalı.
Şah'ın koruduğu er Bakay,
Taytoru küheylan yanında,
Gök tulpar var altında,
Pek kederli durmaktaydı.
Kambar-Ata* — Kara aygır,
Manas'tan kalma değil mi,
O anda yandan çıkıverdi

The spring that flows from the steppe,
Semetey whom she raised with lullabies —
The lamp the gray wolf saw at the hour of his death.
So he was not there within,
To mount and ride to Buhara,
His burak among this herd.
The one to be given as a support —
Dead, then, was that old one,
Kökbörü's disciple Koenalı.
Er Bakay, whom the Shah protects,
Beside the steed Taytoru,
The gray tulpar under him,
Stood in deepest sorrow.
Kambar-Ata — the black stallion,*
Is he not left from Manas —
Just then he burst out from the side,

böğürerek.
O eski, tokmak yeleli* doru aygır,

Namlı tulpar o idi,
Beecin'i beş kez kırdığında,
Yiğidin Manas'ın eline
Armağan olarak gelen maldı,
Bu sayısız yılkının içinde
Kambar ata soylu maldı.
Tuza üşüşmüş gibi,

Hanınız Bakay'ı görüp çığrışıp,

O anda kırdaki yılkın alaca başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Bitmiş meğer zavallıların hâli,
Hey, Manas'tan kalan sahipsiz mal.
Han Manas'ı görmüş gibi,
Bakay Han'ı gördüklerinde
Çevresini sarıp çığrıştılar.
Bu yılkıyı gördüğünde,
Kaplan Bakay, o güzide er,
Ne burnunun suyunu çekebildi,
Bu umudum yalan çıkarsa —
Ne gözünün yaşını silebildi,
Hayvan da olsa bu sayısız yılkı,
Arslan Manas öldüğünde,
Hayvan da olsa bu yılkı
Beni kendine dayanak bilmiş —
diye, Olur da, albastı gibi kanını
Yaşı on ikiye bir gelip,
Dileğimi Tanrı bir verip,
Semetey gelir mi ola, diye,
Şu atadan kalan malına,
Yeniden konup Talas'a,
Kendi gördüğün Semetey,
Ey Tanrım, sahip olur mu ola? diye,

Aceleyle atını eyerleyip,

bellowing.
That old bay stallion with the mallet mane,*
He was the famed tulpar,
When Beecin was broken five times,
Into the hand of your brave Manas
He was the stock that came as gift,
Among these countless herds
He was stock of Kambar-ata's line.
As if swarming upon salt,

When they saw your khan Bakay they cried out,
Then your steppe herds, pied-headed,
Argımak and swift steed mingled,
Spent, it seemed, was the poor things' state,
Ah, masterless stock left from Manas.
As if they had seen Khan Manas,
When they saw Bakay Khan
They pressed round him and cried out.
When he saw this herd,
The tiger Bakay, that choicest of men,
Could not sniff back the water of his nose,
If this hope of mine proves false —
Could not wipe the tears from his eyes,
Beast though they be, these countless herds,
When the lion Manas died,
Beast though they be, these herds
Have known me for their support —
saying, It may be, like an albastı, his blood
His years just coming to twelve,
God just granting my wish,
Might Semetey come, I wonder — saying,
To this stock left from his father,
Settling anew in Talas,
Semetey whom you yourself saw —
O my God, might he become its master? — saying,
Hastily saddling his horse,

Yüreklendi Han Bakay.
«Bugün var olan yarın yok,
Vefası dar, sinsi yalan,
Meğer böyleymiş şu boktan dünya.
Tulparın başını çevirdiğinde,
O, kederlenip ağlarken:
«Şu hasretimi giderecek Talas'ım,

Yoldaşım, bozkurt Manas'ım.
Bu bozkurdun Keñ-Kol'dan kalkan göçü var,
Hem rast gelen her yerin öcü var.
Almambet'in yaptığı Akkañkı —

Bu ordalı şeyh*, Gök cökör*,
Başlıcası Kokon, Margalañ,
Bugün baskına uğrayan yurdun öcü var.
Ben yetişene dek Kanıkey

Kül azığını saçmasın,
Kedere doğmuş cariyeydi,
Öteye, gün batısına doğru kaçmasın.
Bu Altı-Şaar'ın, Kokon'un
Avcıları rast gelip,
Kaçak kadınmış, diye,
Benim yavrumu çekip almasınlar!
Bu bozkırda başına kıymasın,
Beni sönmüş yangın yerine çevirmesin!

Olur da, altı haram yetişip ardından,
Orada yatan dul kadını
Mağarasında basmasınlar,
Bozkırda dövüp, dulu saçmasınlar!
Ya da hanımları kırıp geçirip,
Benim yetimimi çekip götürmesinler!
Ya da suratı soğuk altı haram,

Khan Bakay took heart.
«What is today is gone tomorrow,
Narrow in faith, sly and false —
Such, it seems, is this filthy world.
When he turned the tulpar's head,
He, grieving and weeping:
«My Talas that will ease this longing of mine,
My comrade, my gray wolf Manas.
This gray wolf has his migration rising from Keñ-Kol,
And every place one happens on has its vengeance. Akkañkı that Almambet made —
This orda-borne şeyh, the Gray cökör*,*
Chief of them Kokon, Margalañ,
Today the raided land has its vengeance.
Until I arrive, may Kanıkey

Not scatter her ash-provisions,
She was a bondmaid born into sorrow,
Away toward the setting sun
may she not flee.
May the hunters of this Altı-Şaar,
of Kokon, happening on her —
Saying, she is a runaway woman —
Not seize and take my dear one from me!
May she not take her own life on this steppe,
May she not turn me into a burnt-out fire-ground!
It may be the six wretches, catching up behind her,
The widow lying there —
May they not fall upon her in her cave,
May they not beat the widow on the steppe and scatter her!
Or, cutting down the ladies,
May they not drag away my orphan!
Or the cold-faced six wretches —

Hep birden kökümü kurutmasınlar!»
O zaman kaplan Bakay,
Yetimi için ürperip,
Kıvrık düğümlü ak dizgin,
Yiğidim Manas sağken
Eşiyle yaptırmış değil mi.
Taytoru'ya denk gelen dizgin,
Tevekkül! deyip durmadan,
Dağ gibi Bakay ihtiyarın,
Camgırçı verince eyer alıp,
Şimdi Bakay sevinip.
Eyerin vasfını söyleyeyim:
İki yan kaşı — has demir,
Ön kaşı — sarı altın,
Arka kaşı — som gümüş,
Bu küheylana vurulsa yara etmez,

May they not all together dry up my root!»
Then the tiger Bakay,
Shuddering for his orphan's sake,
The white bridle with curled knots —
Did not my brave Manas, while alive,
Have it made with his wife.
The bridle that fits Taytoru,
Saying, Trust in God! without pause,
Of the mountain-like old man Bakay —
Taking the saddle when Camgırçı gave it,
Now Bakay rejoicing.
Let me tell the saddle's virtues:
Its two side-bows — true iron,
Its front bow — yellow gold,
Its hind bow — solid silver,
Laid on this steed it makes no sore,

Altı ay sefer yolu yürüse,
Sonunda bir yerini incitmez. Aşırıp yolu kestirip,
Yeniden onarıp kavuşturup,
Beecin'e sefere giderken,
Armağan diye saklasın, diye, Dileğini Tanrı verdiğinde,
Yiğit Semetey'e ulaştırıp,
Orda bozup, ganimet alıp,
Olacak şom işleri
Bilip gitmiş değil mi,
Semetey'in sürgün düşeceğini
Görüp de gitmiş değil mi!
Bozkurt Almañ, o kaplan,
Eştekler'in Camgırçı'sına
Akkañkı'yı emanet edip
Verip gitmiş değil mi.
Sahtiyan terlik, gök keçe,
Taytoru'ya hazırlayıp,
Çekinmeden eyerledi er Bakay:
«Gezineli altı ay olmuştu,
Manas'ı yakaladıklarında,

Should he march six months on campaign,
In the end it hurts no part of him. Cutting over, shortening the road,
Mending it anew and joining it,
Riding on campaign to Beecin,
Saying, let her keep it as a gift, When God granted his wish,
Passing it on to the brave Semetey,
Breaking the orda, taking spoils,
The ill deeds that were to come —
Did he not go knowing them,
That Semetey would fall into exile —
Did he not go having seen it!
The gray wolf Almañ, that tiger,
To Camgırçı of the Eştekler
Entrusting Akkañkı —
Did he not give it and go.
Morocco pad, gray felt,
Making Taytoru ready,
Er Bakay saddled him without flinching:
«Six months it was we wandered,
When they caught Manas,

Şıp diye çubuk değmemiş,
Sinekten gayrısı binmemiş,
Pekişmiş yürük Taytoru,
Ak yılkıdan boz olup,
Gerçek sahibinin eline değince —
Dul kadınım binip gider mi?
Yularından tutup hıçkırıp,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Düz ters mahmuzlansa,
Uyuz illeti mi çalar?
Emanet verilen Akborçuk.
Kötü ada mı konar,
Doru güdük mü kalır?»
Kederlenip Bakay Han,
Yele etini yoklayıp görse,
Sefere binilecek çağıymış,
Kıl etinde tavı varmış.
O zaman Bakay düşünür,
Hızırlı bozkurt Manas'ın
Gerçek ruhu var imiş,
Yetimin yanına pekinip varmaya,
Bakay'ın gönlü candan burkuldu.
Alacakaranlık inip, gün batarken,
O zaman kaplan Bakay,
Altındaki Gök tulparı

No switch has so much as touched him,
None but the fly has mounted him,
The hardened racer Taytoru,
Turned gray out of the white herd,
When he comes to his true master's hand —
Will my widow mount him and ride?
Sobbing, holding his halter,
Whipped from left and from right,
Spurred straight or spurred reverse —
Would the mange-plague strike him?
Akborçuk given in trust —
Would an ill name settle on him,
Would the bay be left docked short?»
Grieving, Bakay Khan —
When he felt the flesh of the mane,
It was his season to be ridden on campaign,
There was fettle in the flesh of his coat.
Then Bakay reflects:
Of the Hızır-favored gray wolf Manas
The true spirit lives indeed —
To press on to the orphan's side,
Bakay's heart was wrung to the quick.
Dusk falling, as the sun went down,
Then the tiger Bakay,
The Gray tulpar beneath him

Sağlı sollu kamçılayıp,
Taytoru'yu yedeğine alıp,
Karşıya girip geldiğinde,
Yaman Manas diye anılıp,
Çin'e kırgın saldığında,
O zaman on altısındaydı,
Kakan'lı Beecin'e,
Çinliyi dize getirip*,
Bahadırın Beecin'e doğru
kovaladığında,
Yolunu beş hoca kesip durduğunda,
Çalıyar'ın ermediği Beecin'e

Whipping from left and from right,
Taking Taytoru on the lead,
When he crossed and came over —
Renowned as the terrible Manas,
When he loosed slaughter on China,
He was sixteen then,
To Kakan's Beecin,
Bringing the Chinese to their knees,*
When the bahadır drove them
toward Beecin,
When five hocas barred and held his way,
To Beecin, which Çalıyar never reached —

Gücünüz yetmez, dur, diye,

Mekke'nin hanı Halife,
Gökten yıldız kımıldayıp,
Öte dünyalık dost olup,
Ahiretlik dost olup,
Candan buluşup çığrışıp,
Apaçık sultan o hoca,
Arkalı anam Çıyırdı,
Çocuk olduğunu bilir, diye,
Zavallı anam, o koca,
Pay edip buna biner, diye,
O zaman Çıyırdı'nın Akborçuk'u,
Gerçekten Manas'ın verdiği maldı,
Anacığı bahtı karaya
Pay edip bıraktığı candı.
Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Kırgız boylu boyunca yatarken,
Halkın önü sessiz yatarken,
Tan derilen mollaya,

Koca Cakıp'ın ordasına,
Kaynağın kara gözüne,
Han Cakıp'ın kendisine,
Kimseye görünmeden yol alıp*, kaplan Bakay
Tek başına girip gelmişti.
Cümle yıldız seçilmezken,
Ayın karanlığında,
Tek bir cana görünmeden.
Dün, ordayı itler bölüşürken,
Yiğidin Manas öldüğünde,
Oynayıp kaçıp Akborçuk,
Ganimete gitmiş malmış.
İpte bağlı duran Akborçuk,
O anda bağını koparıp kurtulup,
Bakay'a oynayarak geldiği demmiş.
Çalkandı'nın ağılına
Yortmasına yel yetişmez,

Saying, your strength will not suffice, halt —
The khan of Mecca, the Caliph,
A star stirring in the sky,
Becoming a friend for the other world,
Becoming a friend for the hereafter,
Meeting heart to heart, crying out,
That hoca, sultan manifest;
My stalwart mother Çıyırdı —
Saying, he knows he is but a child,
My poor mother, that elder,
Saying, she will allot it and he will ride —
Then Çıyırdı's Akborçuk,
Truly was the stock Manas gave,
To his black-fated dear mother
The soul he allotted and left.
At Kara-Buura, at Çatkal,
While the Kırgız lay all their length,
While the fore of the people lay silent,
To the molla gathered at dawn,

To the orda of old Cakıp,
To the black eye of the spring,
To Khan Cakıp himself,
Making his way seen by no one, the tiger Bakay*
Had entered in all alone.
While no star at all could be made out,
In the dark of the moon,
Seen by not a single soul.
Yesterday, while the dogs divided the orda,
When your brave Manas died,
Akborçuk, prancing, fleeing,
Was stock that had gone for spoils.
Akborçuk, tied fast on the rope,
Just then tearing his tether free,
Was the moment he came prancing to Bakay. Into Çalkandı's pen —
The wind cannot catch his trot,

Celkayıp* soyu çalmış malmış.
Sabah akşam mal güden
Büyük babası — domuz han —
Cakıp'ın eyeri varmış üstünde.
O anda arkar misali boynunu
Çevirip veriverdi Akborçuk,
Geniş Talas'ta rast gelip,
Heybetli Bakay'a
Durup veriverdi Akborçuk.
O zaman Bakay sevinip:
«Altı sefer yol yürüsem,
Kadir Gecesi gibi gece var mı?
Bu da olsa kutlu bir fal imiş,
Han Manas sağken,
Yetimi görecek gün var mı?»
O zaman Bakay — Kocosan,
İki semiz yük hayvanı alıp,
İki tulum süt alıp,
Talas aşağı dörtnala salıp,
Keñ-Kol aşağı deh deyip,
İçke'nin yolunu kestirip,
Akborçuk ile Taytoru'yu,
O anda hanıma doğru
yedekleyip,
Kırk bir tek mümkürüm*».

He was stock stolen of Celkayıp line.*
Herding stock morning and evening,
His grandfather — the swine khan —
Cakıp's saddle was on his back.
Then, like an arkar, his neck
Akborçuk turned and yielded,
Meeting him on wide Talas,
Before the majestic Bakay
Akborçuk stopped and yielded.
Then Bakay rejoicing:
«Though I march six journeys' road,
Is there a night like the Night of Power?
This too is a blessed omen —
While Khan Manas was alive,
Is there a day I shall see his orphan?»
Then Bakay — Kocosan,
Taking two fat pack-beasts,
Taking two skins of milk,
Galloping down along the Talas,
Crying deh! down along the Keñ-Kol,
Cutting short the road to İçke,
Akborçuk and Taytoru
Then leading at his side
toward the lady,
«My forty-one lone mümkür».*

Durmadan Bakay yol alıp,
Rahat yüzü görmeden gece göçüp,
Gökten yıldız kayıp uğuldayıp,
Kıbleye doğru akışıp,
Tepeden yıldız titreşip,
O anda kıbleye doğru tek tek dökülüp,
Tan ağarıp kabarıp,
Tan yarılıp belirip,
Ah canım, tan apak atmıştı,
Terazi yıldızı* batmıştı.
Tan durgun durgun sökerken,
Yere aydınlık değdiğinde,
Kayıp-Kır'ın Kara-Taş'ı —

Without pause Bakay took his road,
Traveling by night, knowing no rest,
Stars slipping from the sky with a hum,
Streaming toward the kıble,
Stars trembling overhead,
Then falling one by one toward the kıble,
Dawn whitening and swelling,
Dawn splitting and showing forth,
Ah my soul, dawn had broken pure white,
The Scales star had set.*
As dawn broke still and slow,
When light touched the earth —
Kayıp-Kır's Kara-Taş,

Bağrında yaban koçu, teke karışık,
O zaman kaplan Bakay,
Yatıp uykusunu alıp,
Boy süren betege otunda
Tulparları otlatıp,
Doğru pınar, duru su,
O anda susuzluklarını kandırıp,
Düñgürçök'te* asımay*,
Parmağıyla çimdikleyip uzatıp,

Damağına atıverip,
Bakay Han o zaman döktü derdini.
«Şu duran Kara-Üñkür,
Hazine dolu apaçık mağara.
Durmadan akar gözden yaş,
Altın, gümüş karışık.
Biriktirdiğim altın taş oldu,
Asilim göçüp gittikten sonra,
Altı haram yurda baş oldu.

Yatıyormuşsun, esen ol,
Hazine biriktirdiğim mağaram!
Mağaramı bekleyen,
Han Bölökböy başta olmak üzere,
Nereye gitmiş o kaideli,

Bakay ay baltaya dayanıp,
Belini sıkıca kuşanıp,
«Bölökbay!» diye ses salıp:
«Altınımı yağmalamışlar besbelli,

O zavallı Bölökbay'ı
Yol üstünde parçalamışlar besbelli.

Hep birden köküme yetmişler besbelli,

Ey Tanrım, kırk birimi kırıp
gitmişler besbelli!» «Bölökbay'ı tutup
keserim, diye,

On its breast wild ram and ibex mingled,
Then the tiger Bakay,
Lying down and taking his sleep,
On the tall betege grass
Grazing the tulpars,
True spring, limpid water —
Then slaking their thirst,
At Düñgürçök, asımay*,*
Pinching it up with his fingers and holding it out,
Tossing it onto his palate,
Bakay Khan then poured out his grief.
«This Kara-Üñkür standing here,
A cave laid open, full of treasure.
Without pause the tears flow from the eye,
Gold and silver mingled.
The gold I gathered has turned to stone,
Since my noble one has passed away,
The six wretches have become head of the land.
So you lie there — fare you well,
My cave where I gathered treasure!
The keeper of my cave,
Khan Bölökböy at their head —
Where has he gone, that man of rule,

Bakay, leaning on the moon-axe,
Girding his waist up tight,
Sent forth his voice, crying «Bölökbay!»:
«They have plundered my gold, that is plain,
That poor Bölökbay —
They have torn him apart on the road, that is plain.
All together they have reached my root, that is plain,
O my God, they have slain my forty-one and gone, that is plain!» «Saying, I will seize Bölökbay and cut him down,

İnleyip ağlayarak Bakay Han
Katıla katıla ağlamaktaydı,
O anda topal usta Bölökbay
Beyin sesini duymuş.
Cañırık'ın Car-Kıya'sından
İnip gelir o zaman,
Er Bölökbay başta olmak üzere.
O eski, tek atlık patikadan,
İtler ordaya zorbalık ettiğinde,

Mızrakçının en ustasını
Hazineye el uzatıp,
Yağmur gibi yay çekip,
İtler hep birden üşüştüğünde,
Hazine mağarası dağ olup,
Altı haram ile kırk yoldaş,
Bütün Kırgız'ın hepsi toplanıp,
Bölökbay'a düşman olup.
Hazinenin yüzünden,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Bölökbay'ı horlayıp,
Manas'ın hazinesini zorlayıp,
O zaman topal usta Bölökbay,
Dediklerine boyun eğmeden,
Hazineyi vermeden,
Yedi gün boyunca çarpışıp,
Kalakalmış Bölökbay,
Yetmiş yerinden yara yiyip.
Çatışa çıka kırk kalça*,
Altı gün boyunca çarpışıp,
Çaresi tükenip zavallılar,

Altmış yerinden yara yiyip.
Dört tür malını saçtırıp,
Tepesinden bastırıp,
Gökte yıldız tutulup,
On iki gün vuruşup,
Bölökbay kurtulup çıkmış.

Moaning, weeping, Bakay Khan
Was weeping in racking sobs,
Just then the lame master Bölökbay
Heard the bey's voice.
From Cañırık's Car-Kıya
He comes down then,
Er Bölökbay at their head.
By that old single-horse path,
When the dogs wrought violence on the orda,
The most skilled of lancers —
Laying hands upon the treasure,
Drawing bows like rain,
When the dogs swarmed all together,
The treasure cave becoming a mountain,
The six wretches with forty companions,
All of the whole Kırgız gathering,
Becoming foes to Bölökbay.
For the sake of the treasure,
Drawing bows like rain,
Shooting arrows like hail,
Scorning Bölökbay,
Forcing Manas's treasure,
Then the lame master Bölökbay,
Not bowing to what they said,
Not giving up the treasure,
Fighting seven days on end,
Bölökbay was left stranded,
Wounded in seventy places.
Sallying and clashing, the forty kalça,*
Fighting six days on end,
Their remedy spent, the poor things,

Wounded in sixty places.
His four kinds of stock made to scatter,
Pressed down from above his crown,
The stars in heaven eclipsed,
Fighting twelve days,
Bölökbay came out and escaped.

	Abıke, Köböş — altı haram,	*Abıke, Köböş — the six wretches,*
	Altına da olmayıp razı,	*Not content even with the gold,*
	Gözünü kör edip oyarım, diye,	*Saying, I will blind him, gouge his eyes,*
	Yakalayıp mıhlarım, diye,	*Saying, I will catch him and nail him fast,*
	İzinin tozuna düşüp,	*Falling upon the dust of his trail,*
	Yılmadan kovalayıp vardığında,	*When they pursued him unflagging,*
6890	Yedi atasını boğazlamışçasına,	*As though he had slaughtered their seven forefathers,*
	Amansızca kovalayıp sıkıştırdığında,	*When they hounded and pressed him without mercy,*
	Avcılarını sindirip,	*Cowing his hunters,*
	Önüne katıp sürdüğünde,	*When they drove them before them,*
	Mızraklarını dikeltip,	*Raising their lances upright,*
	Kıra doğru sürdüğünde,	*When they drove them toward the steppe —*
	Cañırık'ın dar yolunda	*On Cañırık's narrow road*
	Çadır kadar bir kara taş.	*A black rock big as a tent.*
	Kaplan usta Bölökbay,	*The tiger master Bölökbay*
	Yollarını kesip durmuş.	*Stood barring their way.*
6900	Abıke'nin kırk avcısı,	*Abıke's forty hunters,*
	Er Köböş'ün nice avcısı,	*Er Köböş's many hunters —*
	Köböş sürüp varmıştı.	*Köböş had driven them on.*
	Vaktiyle, Han Manas zamanında	*Of old, in Khan Manas's time,*
	Vuruşan düşmana çok dalıp,	*Plunging often at the embattled foe,*
	O demde iyice ustalaşmış	*Grown wholly masterful in that hour,*
	Bölökbay,	*Bölökbay,*
	Kokusundan gerçeği tanıyıp,	*Knowing truth by its scent,*
	Pîr olmuş Bölökbay,	*Bölökbay become a pîr,*
	Göz kırpmadan tüfeği boşa çekmeyen,	*Who never fires his musket vainly without blinking,*
6910	Attığında oku boş dönmeyen,	*Whose arrow, once loosed, never returns empty,*
	Yaman usta Bölökbay,	*The dread master Bölökbay*
	Geçidi kesip durmuş.	*Stood cutting off the pass.*
	Horluk üstüne horluk edip,	*Heaping contempt upon contempt,*
	Zorbalık üstüne zorbalık edip,	*Heaping outrage upon outrage,*
	Abıke, Köböş, altı haram,	*Abıke, Köböş, the six wretches,*
	Sürüp getirdikleri kırk avcı,	*The forty hunters they drove along —*
	O yaman usta Bölökbay,	*That dread master Bölökbay,*

Geçitteki zavallın,
Abıke, Köböş haramlara
Kıyameti koparmış,
Köböş'ün kırk avcısını,
Geçitteki Bölökbay,
Kurtarmadan kırıp geçirmiş.
Abıke'nin kırk erini
Kıra serip vurmuş,
Kırk kalçasını Bölökbay
Sağ esen koruyup kalmış.
İşte o Bakay'ın geldiğini,
Dileğini Tanrı'nın verdiğini,
Kırdan görüvermiş.
Danışır kırk kalça:
«Bölökbay, hepimize han idin, Nara atıp çığrışıp,
Padişah Manas sağken
Dâvut* ile dost olan,
Peygamber yaradılışlı can idin.
Şu yamaçtan duman yükseliyor,
Ağlayarak indi Bölökbay.
Doru kızıl at almış,
Heybetli bir adam görünüyor.
Bahadır Bakay'ın kendisi galiba,
Yetim ile dul kadını
Ulaştırmakta olduğu dem galiba.

Kestirip bakacak olursam,
Bakay'a benzer görünür.
Padişahımın kendisi mi ki?
İyi bakın, kırk kalça,
Endamı, heybeti,
Ata binmiş duruşu,
Ağam Bakay'ın kendisiymiş.
O, kaçkınları bulup,
Kaburgaların hepsini
Yılmadan ağam,
At hazırladığı dem imiş.
Yetim ile dul kadını

Your poor man at the pass,
On Abıke and Köböş the wretches
Loosed the day of doom,
Köböş's forty hunters —
Bölökbay at the pass
Cut them down, sparing none.
Abıke's forty men
He struck and strewed across the steppe,
His forty kalça Bölökbay
Kept guarded safe and sound.
And so, that Bakay had come,
That God had granted his wish,
He caught sight of from the steppe.
The forty kalça take counsel:
«Bölökbay, you were khan to us all,
Shouting war-cries, clamoring,
While Padishah Manas was alive
You who were friend to Dâvut,*
You were a soul of prophet's nature.
From that slope there smoke is rising,
Weeping, Bölökbay came down.
He has taken a bay-red horse,
A majestic man comes into view.
It is surely Bahadır Bakay himself,
The orphan and the widow —
It is surely the hour he is bringing them through.
If I look at him narrowly,
He shows like Bakay.
Can it be my padishah himself?
Look well, forty kalça —
His stature, his majesty,
His seat upon the horse —
It is my aga Bakay himself.
He, finding the fugitives,
All of the ribs —
Unflagging, my aga —
It is the hour he has made horses ready.
The orphan and the widow —

Yola koyacağı çağ imiş.	*It is the season he will set them on their way.*
Yola koymadan durmazsa,	*If he does not rest till he sets them on their way —*
Yoksa kaplan Bakay'ın	*Or else the tiger Bakay*
Ölesiye hâli varmış.	*Is in a state near unto death.*
Belalara düşmüş yengemi,	*My yenge fallen among calamities —*
6960 Kaplan ağam Bakay Han,	*My tiger aga, Bakay Khan —*
Yola koyduğu dem imiş.	*It is the hour he sets her on her way.*
Buluşmaya gelirim, diye,	*Saying, I will come to the meeting,*
Ey kudret, Baabedin!	*O power, Baabedin!*
Bize geldiği çağ imiş.	*It is the season he has come to us.*
Bakay ağamın kendisiymiş,	*It is my Bakay aga himself,*
Kendisi değil, kara gözünün ta kendisiymiş».	*Not merely himself — the very apple of his black eye».*
Yaman eri Bölökbay,	*The dread man Bölökbay,*
Ona destek kırk kalça,	*The forty kalça his support,*
Han Bakay'a yönelip,	*Turning toward Khan Bakay,*
6970 Hepsi koşup seğirtip,	*All of them running, hastening,*
«Manas, Manas!» diye bağırıp,	*Shouting «Manas, Manas!»,*
«Manas!» diye nara atıp,	*Raising the war-cry «Manas!»,*
Hazinesini kaptırıp,	*His treasure snatched away,*
Kederlere batmış Bölökbay,	*Bölökbay sunk in sorrows,*
Han Bakay'ı gördüğünde:	*When he saw Khan Bakay:*
«Ağa, kaplan Bakay,	*«Aga, tiger Bakay,*
Manas'tan kalan kırk yoldaşın	*The forty companions left from Manas —*
Azgın olduğu bilindi,	*Their savagery has been made known,*
Hızırlı kaplan Manas'ın	*The Hızır-favored tiger Manas —*
6980 Artık olmadığı bilindi!	*That he is no more has been made known!*
Yanında yoldaş kırk mümkür,	*Beside me the forty mümkür companions,*
Bakay ağa, hiç ölmeyecekmiş gibi donandım,	*Bakay aga, I arrayed myself as if I should never die,*
On iki gün vuruşup,	*Fighting twelve days,*
İtlerden ölümüne güç bela kurtuldum!	*I barely escaped the dogs with my life!*
Bakay ağa, adalemi ateşe kaptırdım,	*Bakay aga, I gave my flesh to the fire,*
Tanrı'nın buyruğu imiş,	*It was the decree of God,*
Dertlensem senin gibi er bulamayıp,	*Grieving, finding no man like you,*
Yay okuna etimi kaptırdım.	*I gave my flesh to the bow's arrow.*
Kazılmış derin hendeğim var,	*I have a deep-dug trench,*

Hazineme bağlı senin gibi
er gelmeyince,

When no man like you, bound to my treasure,
would come,

Bölökbay'ın kaynayan kat kat
çilesi var. Kimi birine baksan —
Hazineden, mülkten ayrılıp,
Bozkırda kaldım avare,
Bakay ağa, Ayköl'den kalan
Semetey.
Kimi birine baksan —
Yarınki günü geldiğinde:
«Hızırlı ağa Bölökbay,
Dâvut ile dost oldun,
Benim hazinem hani dediğinde,
Ecelim yetse ölürüm,
Bir Semetey çocuğuna
Ne cevap veririm?
Bakay ağa, Tanrı bozdu düzenimi,
Er Bölökbay başta olmak üzere,
Allah tüketti sözümü,
Yetimim on ikisine bastığında,
«Hazinem hani?» dediğinde,
Bakay ağa, buluver çaremi.
Dik başlı Kanıkey yengem geldiğinde,
Nasıl söylerim sözümü!
Bakay ağa, sağ yanımdan vuruldum,
Saklanacak yamaç yok,
Birikmiş altını, dünyalığı,
İtlerine kaptırdım.
Hesapsız biriken altınını,
Ay baltayla tokmaklayıp,
Haramlar yağmalayıp aldı.
Senin gibi namlı arslanım yok,
Cefayı çekip ben kaldım.
Bel bağlayacak bel bulamayıp*,
Belime destek edecek kadar,
Altı haramı kıracak kadar,
Senin gibi namlı er bulamayıp,

Bölökbay has his seething, fold-on-fold
ordeal. Whichever one you look upon —
Parted from treasure and estate,
I remained a vagrant on the steppe,
Bakay aga, left from Ayköl —
Semetey.
Whichever one you look upon —
When his tomorrow comes:
«Hızır-favored aga Bölökbay,
You were friend to Dâvut —
When he says, where then is my treasure,
If my hour comes I shall die —
To a child Semetey
What answer shall I give?
Bakay aga, God has broken my order,
Er Bölökbay at their head —
Allah has spent my word,
When my orphan reaches his twelve,
When he says, «Where is my treasure?»,
Bakay aga, find me my remedy.
When my headstrong yenge Kanıkey comes,
How shall I speak my word!
Bakay aga, I was struck from my right side,
There is no slope to hide on,
The hoarded gold, the worldly goods,
I let the dogs snatch away.
His gold gathered beyond reckoning —
Hammering with the moon-axe,
The wretches plundered and took it.
I have no famed lion like you,
I remained, bearing the torment.
Finding no loins to bind my hopes to,*
Enough to prop my loins,
Enough to break the six wretches,
Finding no famed man like you,

Cañırık'ı yamaçtan aşıp,
Boz tüfeğe dayanıp,
Kaça kaça çıktım geçitten».

O zaman hıçkıra hıçkıra ağladı Bölökbay,
Karaltısına baksan, kırk pehlivanın,

Börkü yok, başı kabak,

Kiminin donu yok, çırılçıplak.
Hem yalınayak, hem başı kabak.
Kimi birine baksan —
Adalesini oka kaptırmış,
Baldırını yaya koparttırmış,
Allak bullak toz olmuş,
Bütün bedenine baksan —
Kızıl kova gibi kan olmuş,
İki eline baksan —
Kalkamaz olmuş, felç olmuş,
Bütün bedenine baksan —
Kımıldamaz olmuş, bitkin düşmüş,
İtler ansızın bastığında,
Güzide cana zor gelip,
Kaçıp ürküp şaşırdığında,

On iki gün vuruşup,
Ölümden güç bela kaldığında.
Garip düşüp kalmışlar,
Bölökbay başta, kırk kalça,
Bir deri bir kemik kalmışlar.
Yedi gün boyunca çarpışıp,
Yetmiş yerinden yara yiyip,
Görülmedik çile görmüşler,
Yükünü danaya vurmuşlar,
Dağa sığınıp, yaya kaçıp,
O demde cehennemi fena çekmişler!
O demde geniş dünya dar olup,

Crossing Cañırık by the slope,
Leaning on the gray musket,
Fleeing and fleeing I came out through the pass».
Then Bölökbay wept in racking sobs —

If you look at their silhouettes, of the forty wrestlers,
No börk on him — his head bare,

Some without breeches — stark naked.
Both barefoot and bareheaded.
Whichever one you look upon —
His muscle given to the arrow,
His calf torn off by the bow,
Turned to dust in wild disorder,
If you look at his whole body —
Become blood like a red pail,
If you look at his two hands —
Unable to rise — palsied,
If you look at his whole body —
Unable to stir — worn out utterly,
When the dogs fell on them unawares,
Hard pressed upon the choicest soul,
When they fled and started and were dazed,
Fighting twelve days,
When they barely survived from death.
They have been left destitute,
Bölökbay at their head, the forty kalça,
Left nothing but skin and bone.
Fighting seven days on end,
Wounded in seventy places,
They have seen ordeal unseen before,
They have loaded their packs on a calf,
Sheltering in the mountain, fleeing on foot,
In that hour they suffered hell most sorely!
In that hour the wide world grew narrow,

Azman it tepesine çöktüğünde,

Bey bozkurt Bakay'ı
Bir görmeye hasret kalıp,
Hazine hanı Bölökbay,
Kederlenip fena inledi.
Bakay Han'ı gördüğünde,

Eşi Manas Han'ı görmüşçesine,

Yamaçtan kestirme yürüyüp,
«Emaneti size vereyim,
Asilim Kanıkey'e verin» diye.
Kaplan sağken,
O anda kır erkeci yedeğine alıp,
«Asil ağa, Bakay Han,
Kanadımdan kırılıp,
Hunharımdan ayrılıp,
Dimdik belim iyice kırılıp,
Aşarken ölmeyip ne olduk,

Bakay ağa, arslan gibi gönlüm
iyice sinip, Akın ederken ölmeyip ne olduk?!
Bakay ağa, bir bak,
Başımdan Hızır'lı bahtım
kaçmış, Sürmeli gelin, güzel kız,

Tepeme çöküp itlerin,
Hazinemi saçmışlar».
Bölökbay böyle dedikten sonra,
Beyiniz kaplan Bakay,
Beyden kalma asil, diye,
Bölökbay'ı görüp bir sızlanıp,
Kocosan'a el vermiş,
Vay kara gün, Manas, ölmez olaydın!

Hazineden ayrılıp,
Topal usta Bölökbay,

When the monstrous dog settled on his crown,
The bey, the gray wolf Bakay —
Left longing for one sight of him,
The treasure-khan Bölökbay
Groaned sorely in his grief.
When he saw Bakay Khan,

As though he had seen his companion Manas Khan,
Walking the short way down the slope,
«Let me give the trust to you,
Give it to my noble Kanıkey» — saying.
While the tiger was alive —
Then taking the gray he-goat on his lead,
«Noble aga, Bakay Khan,
Broken from my wing,
Parted from my dread one,
My upright loins broken through,
What have we become, not dying at the crossing,
Bakay aga, my lion-like heart
cowed utterly, What have we become, not dying in the raid?!
Bakay aga, only look —
My Hızır-favored fortune has fled
from my head, Kohl-eyed bride, beautiful maid,
The dogs settling on my crown,
They have scattered my treasure».
After Bölökbay had spoken so,
Your bey, the tiger Bakay,
Saying, noble one left from the bey,
Seeing Bölökbay, gave one moan,
Gave his hand to Kocosan —
O black day — Manas, would you had never died!
Parted from the treasure,
Lame master Bölökbay,

Sen kırda sürünmez olaydın!
Geceyi Tanrı çarpmış,
Altı aylık azabı
Bilen Bakay ben idim,
Gökten yıldızı yerinden oynatan,

Dâvut ile dost olan,
Kaplan Bölökö sen idin.
Cılgındı'nın boyunda,
Geniş Talas'ın ovasında.
Yayın balığını kesip yerdik,
Kaplan Manas sağken,
Cañ-cuñ'u bozarım derdik.
Keñ-Kol'dan yaya kaçırtıp,
Karnımız acıkıp geldiğinde,
Kazı kesip yerdik,
Asil Manas sağken,
Altı haram şöyle dursun, Bölökbay,

Kalmuk'u bozarım derdik.
Bölökbay, kara çelik Zülfikar,
Birlikte bilendiğin günün hani?
Kakan'lı Beecin'e,
Bölökö, omuz omuza yürüdüğün günün hani?
Kaplan dostun sağken,
Çatal bel, Tal-Çoku,
Öte yanda kara Çinliye,
Tulum gibi burnu kabarıp,
Şımardığımızda ölmeyip ne olduk!?

Güzelini seçip onların,
Öptüğümüzde ölmeyip ne olduk!?

Almambet, Çubak asillerin
Sağlığında ölmeyip ne olduk!?

Dün, kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete doğru sessiz göçüp,

Would you were not crawling on the steppe!
God has struck the night,
The six months' torment —
The one who knew it was I, Bakay,
He who stirs the star from its place in heaven,
He who was friend to Dâvut,
The tiger Bölökö — that was you.
Along the Cılgındı,
On the plain of wide Talas.
We would cut and eat the sheatfish,
While the tiger Manas was alive,
We would say, I shall rout the Cañ-cuñ.
Driving them on foot from Keñ-Kol,
When we came with hunger in our bellies,
We would cut and eat kazı,
While noble Manas was alive —
The six wretches aside, Bölökbay,

We would say, I shall rout the Kalmuk.
Bölökbay, the black steel Zülfikar —
Where is the day you were whetted together?
To Kakan's Beecin —
Bölökö, where is the day you marched shoulder to shoulder?
While your tiger friend was alive —
The forked ridge, Tal-Çoku,
At the black Chinese beyond,
Our noses swelling like bladder-skins,
What have we become, not dying in our pride!?
Choosing the fairest of their women,
What have we become, not dying when we kissed them!?
While the nobles Almambet and Çubak
Were alive — what have we become, not dying!?
Yesterday, his wiry mustache drooping,
Migrating silent toward the last day,

İşler çetinleşmişken,
Hızırlı Manas dostumun
Önünde ölmeyip ne olduk!?
Bölökbay, ay karanlığı göz bağlayıp,
Karara karara yanan kor olup,

Günü Tanrı çarpmış.
Hazineden ayrılıp,
Kederlenip yaya kaçıp,
Kara-Kır'a varıp dönüp,
İnleyip duran Bölöm, sen misin?
Keñ-Kol gibi boyumu gizleyip,
O heybetli dik başlıyı,
Nasipsiz kalmış çocuğu,
Dertlenip azık bulamayıp,
Dertlenip duran Bakay ben miyim?
Çeliğini körletip,
Yedi bini yitirip,

Topal usta Bölökbay,
Dağ bekleyen sen misin?
Semetey'den ayrılıp,
Sakalımı yolup kederlenip,
Bozlayıp duran Bakay ben miyim?

Bölökbay, Keñ-Kol gibi boyumu gizleyip,
O musibetli kancığı,
Bölökbay, Keñ-Kol'dan yaya kaçırtıp,

Karaltısı bozuk itlerden,
Corgo Beli'nden aşırıp,
Belalara düşmüş yengeyi,
Geniş Talas'tan kaçırtıp,
Toklunun yağını donmuş gördüm,
Manas'tan kalan Kanıkey'in
Altına binecek tayı yok,
Cehennemi fena büyük gördüm!*

When matters had grown grim,
Before my Hızır-favored friend Manas —
What have we become, not dying!?
Bölökbay, the moon-dark binding the eye,
Becoming an ember burning blacker and blacker,
God has struck the day.
Parted from the treasure,
Grieving, fleeing on foot,
Reaching Kara-Kır and turning back,
Is it you, my Bölöm, who lies moaning?
Hiding my frame like the Keñ-Kol,
That majestic headstrong one,
The child left without his portion,
Grieving, finding no provisions,
Am I the Bakay who grieves on?
Letting your steel go blunt,
Losing the seven thousand,

Lame master Bölökbay,
Is it you who keeps watch on the mountain?
Parted from Semetey,
Plucking my beard in sorrow,
Am I the Bakay who moans like a bereft camel?
Bölökbay, hiding my frame like the Keñ-Kol,
That calamitous she-dog,
Bölökbay, driving them on foot from Keñ-Kol,
From the dogs of ruined silhouette,
Crossing them over Corgo Beli,
The yenge fallen among calamities,
Speeding her flight from wide Talas,
I saw the yearling's fat congealed,
Kanıkey left from Manas —
She has no colt to ride beneath her,
*I have seen hell most vast!**

O zaman Bölökbay kalkıp şunu söyler:
Bir Semetey çocuğu için,
«Altay'a sefer yolu yürüsek,

Argımak, yürük tulpar yok,
Kimi burak ederiz?
Manas'tan kalan tek oğul yok,
Kimi çıra ederiz?
Eçkilik'in Kara-Zoo'su,
Düz yer gibi mekân tuttum.
Manas'tan kalan Semetey'i,
Babası gibi dayanak bildim.
Böylece yaslı gidip Kanıkey,
Kaçmış mı ola Semetey?
Gökten inen altı has çeliği,

Armağan diye bahtsız almış mı?
Talas'tan gizlice kaçıp,
Bahtsızın sağ esen kalmış mı?
Vadiden yukarı yol yürüyüp,
Kara-Üñkür boyunca varmış mı?
Kocayıp geldiği çağında,
Çıyırdı sağ esen kalmış mı?
Dönüp Talas'a o gelse,
Kederlenip biz görsek —
Gönül iyice tok olurdu,

Yetimin gözünü görsek,
Tanrı'ya hiçbir sitem kalmazdı.

Serpilip boy atıp, er olup,

Olacağı gün var mı?
Babası gibi arslan olup,
Talas'a geleceği gün var mı?
Kara-Buura'dan, Çatkal'dan
Göç alacağı gün var mı?

Dönüp gelip Semetey'in

Then Bölökbay rises and says this: For one child Semetey,
«Should we march the campaign road to Altay,
There is no argımak, no swift tulpar —
Whom shall we make our burak?
There is no only son left from Manas —
Whom shall we make our lamp?
Eçkilik's Kara-Zoo
I took for my dwelling as if flat land.
Semetey left from Manas —
I held him a support like his father.
So Kanıkey, gone in mourning —
Has Semetey escaped, I wonder?
The six true steels come down from heaven —
Has the luckless one taken them as gift?
Fleeing in secret from Talas,
Has the luckless one stayed safe and sound?
Marching up along the valley,
Has she gone the length of Kara-Üñkür?
In this her season of grown old age,
Has Çıyırdı stayed safe and sound?
If he returned to Talas,
If we, grieving, could see him —
The heart would be sated full,

If we saw the orphan's eyes,
No reproach at all would remain against God.
Shooting up, growing tall, becoming a man —
Is there a day when it shall be?
Becoming a lion like his father —
Is there a day he shall come to Talas?
From Kara-Buura, from Çatkal —
Is there a day he shall take up the migration?
Returning, Semetey —

Öç alacağı gün var mı?
Düşün, Bakay ağam,
Yetime on iki yıl yanarım,
Yetimim on ikisine basana dek,
Şu duran Kara-Taş'ı
Mekân edinip yaşarım!
Bakay ağa, dinleyedur,
Tabanımı taşa çeker giderim,
Geyik vurup kavururum,
Yanımdaki kırk mümkürle,
Güdüğümü sakınırım.
Giden yetim gelmezse,
Allah'ın koyduğu buyruk
Böyleymiş der, görürüm.
Ayköl'den kalan yetimden
Ancak o zaman umut keserim.
Kara sakal ak olup,
Kuruyana dek yanarım.
Gelmezse eğer Kanıkey,
Tan mahşere döndüğünde,
Kara eşek edip gezerim.
On üç yıl çocuk gelmezse,
Parmağımı ısırıp yanarım,
On dört yıl dolduğunda,
Kederlenip gönül bölerim.
On beş yıl dolduğunda,
Kırk mümkürü kırıp geçirip,
Bakay ağa, ecelden önce ölürüm.

Is there a day he shall take his vengeance?
Think on it, my Bakay aga,
Twelve years I shall burn for the orphan,
Until my orphan reaches his twelve,
This Kara-Taş standing here
I shall make my dwelling and live!
Bakay aga, keep listening —
I shall drag my soles over stone and go,
I shall shoot deer and roast them,
With the forty mümkür at my side
I shall guard my stump of a life.
If the orphan gone does not come,
The decree that Allah has set —
So it was, I shall say, and I shall see.
Of the orphan left from Ayköl
Only then shall I cut off hope.
The black beard turning white,
I shall burn until it withers.
If Kanıkey does not come,
When dawn turns to the last judgment,
I shall go about as a black donkey.
If in thirteen years the child does not come,
I shall bite my finger and burn,
When fourteen years are full,
I shall grieve and my heart will break.
When fifteen years are full,
Cutting down the forty mümkür,
Bakay aga, I shall die before my hour.

Bakay ağa, kaptırıverirsen
kötü nam, Geri gelirse yetime,
Bir söz derim, emanet*.
Ayaşınız Kanıkey
Kara niyetli bir candı.
Geçip giden hâlinden,
Dün, Ak tulparın yüzünden,
Babasına Kanıkey'in
Kırgınlığı var idi.
O kırgınlığını bıraksın de,

Bakay aga, if you let an ill name
be taken, If he comes back to the orphan,
I say one word — a trust.*
Your ayaş Kanıkey
Was a black-minded soul.
From her state that has passed —
Yesterday, over the White tulpar,
Kanıkey toward her father
Bore a bitter grudge.
Tell her to lay that grudge aside,

Sıkıntılı işini gidersin de!
Dar huyunu terk etsin,
Yılmadan Kanıkey,
Bambaşka bir huy başlatsın!
Denilene boyun eğsin de,
Elindeki Semetey'i
Öz kardeşi Ismayıl'a versin de* Yolda azık etmeye,
Kuğuyu kuşa yedirip,
Karnından çıkan çocuğunu
El oğlu dedirtip,
İşte böyle beslesin de,
Babası Karakan'a yaransın de!
Yaşı beşe geldiğinde,
Yiğitliğini belli edip,
Dinin kazığı Buhara'nın
Mescidine soksun.
Yaşı dokuza basana dek,
Mollalık yolunu öğretsin.
Ona coşup geldiğinde,
Eline tüfek verip,
Azîz* etsin çocuğu.
On ikisine geldiğinde,
Yeniden Talas'ı göstersin.
On iki yıl dolana dek,
Yetime yanıp dururum,
Hazinem yağmalanırken,
Manas Han'ın kırk kulplu
tunç kazanını İki semiz atla,
İtlerin yarıp parçalayıp gitmiş. İki tulum sütle,

Tell her to settle her troubled affair!
Let her forsake her narrow temper,
Unflagging, let Kanıkey
Begin a wholly different temper!
Let her bow to what is said,
And the Semetey in her hands —
Let her give him to her own brother
Ismayıl, To make provisions for the road,*
Feeding the swan to the bird,
The child come from her own womb —
Letting him be called another's son,
Let her rear him even so,
Tell her to win her father Karakan's favor!
When his years come to five,
Making his valor known,
Into the mosque of Buhara,
The stake of the faith, let him be put.
Until his years reach nine,
Let him be taught the molla's way.
When ardor comes upon him,
Putting a musket in his hand,
Let her make the child azîz.*
When he comes to his twelve,
Let her show him Talas again.
Until twelve years are full,
I shall keep burning for the orphan,
While my treasure was being plundered,
Manas Khan's forty-handled
bronze cauldron With two fat horses,
The dogs have split it to pieces and gone.
With two skins of milk,

Tanrı'ya tövbe ederim,
Fal diye döküp bakarım.
Kazanım yerinde olsa,
İçimdeki kaygıyı dağıtırım.
Elimde kaldı kır kuzu,
İki anaya emişik kuzu,
Baabedin'e kurban kesmeye,

I shall repent before God,
I shall pour and read it as an omen.
If my cauldron were in its place,
I would scatter the sorrow within me.
In my hand remained the gray lamb,
The lamb suckled by two dams,
To slaughter in offering to Baabedin

Kır kuzuyu saklarım.
On iki yıl dolana dek,
Kuvvet bilip dururum,
Yoldaştan kalan yetime,
Taşa vursan kaymayan

Ay balta döver dururum.
Bakay ağa, söze gelirse, gönül tokmuş,
Elimdeki kır erkeçten
Bundan gayrı hiçbir şeyim yokmuş.
Bölökbay kurudu kaldı, diye,
Bakay ağa, ara sıra görüp geç,
Azık etsin koca Buhara'ya
varana dek,
Kır erkeci Semetey'e veriver!»
Bakay atını sürüp giderken,
Kırk mümkürün hepsi,
Ay balta alıp hıçkırarak,
Ağabeyi gidiyormuş gibi,
Er Bakay'ı uğurlayıp,
Denilenleri söyle, diye,
Buluşup dön, diye,
Çığrışarak vedalaştılar.
O zaman kaplan Bakay,
Dizgin çevirip dörtnala kalkıp,
Küheylanıyla kaplan Bakay

I keep the gray lamb.
Until twelve years are full,
I shall hold it my strength,
For the orphan left from my comrade,
The moon-axe that glances not though struck on stone —
I shall keep hammering it there.
Bakay aga, if it comes to words, the heart is sated,
Beyond the gray he-goat in my hand
I have nothing else at all,
it seems.
Saying, Bölökbay has withered away,
Bakay aga, look in on me now and then,
Let it be provisions until he reaches great Buhara —
Give the gray he-goat to Semetey!»
As Bakay spurred his horse and rode away,
All of the forty mümkür,
Taking up moon-axes, sobbing,
As though their elder brother were leaving,
Seeing Er Bakay on his way,
Saying, speak the things we have said,
Saying, meet him and return,
They clamored their farewells.
Then the tiger Bakay,
Wheeling the rein, rising to the gallop,
With his steed, the tiger Bakay

Ordugâhı bozup yola düştü,
Bakay ata azık için besili koç aldı,

Kara-Üñkür'e doğru yol tutan
Bakay'ın konuğuydu bu.
Bukar'a kaçıp giden,
Şimdi anlatayım size,
Kanıkey yengenin o destanını.

Breaking camp she set out upon the road,
Bakay ata took a fattened ram for provisions,
Setting his course toward Kara-Üñkür,
This one was Bakay's guest.
Of her who fled away to Bukar,
Now let me tell you the tale,
That epic of aunt Kanıkey.

İşte o zaman karalar bağlayan Kanıkey,

Semetey'le kaçmak oldu tek çare.
Yattığı yer mağara, dağ oldu,
O horlanıp itilen Kanıkey.
Mağarada dayanıp yatamadan,
Yüreği titreyip güm güm atarak,

Duramadan sarsıla sarsıla,
Gönlü fena bölünüp,
Çam, çalı, taş, tepe
Hepsi düşman gibi görünüp,
Mağaraya üç gün sığamadan,
Canını dinlendirip yatamadan,
Belirlenen yere varamadan,
Kuşanıp yürüyüp gidemeden,
Anan ağlayıp feryat ederek,
Bir yandan yaban koyununun eti iyice kokup, dermanı kesilip gevşeyerek,
Mağaranın içine koku yayılıp,
Kokuşmuş eti yemeden,
Bir yandan Semetey ağlayıp
feryat ederken,
Çıyırdı'nın bindiği o kürek kemiği,
«Güç bela kavuştuğun yavrun,
Dertli, hastalıklı kalır» diye,
«Kuday bizi böyle alır» diye, Kahra uğramış yengeciğin
Zavallı anan Çıyırdı
Bir yandan kaygılanıp.
Zavallı yengen Kanıkey
Yeniden bağlayıp sımsıkı,
Önlüğünün kıvrımına,
Beşikteki bebeği
Sıkıca sarıp yerleştirdi.
Kâmil anan Kanıkey

Dulluğunu belli edip,

Then it was that Kanıkey, clad in mourning black,
Had no recourse but flight with Semetey.
Her bed became the cave, the mountain,
That scorned and outcast Kanıkey.
Unable to lie at rest within the cave,
Her heart trembling, pounding like a drum,
Shaken and shuddering without cease,
Her spirit sorely torn,
Pine and bush and stone and hill
All seeming to her like foes,
Three days unable to abide the cave,
Unable to lie and rest her soul,
Unable to reach the appointed place,
Unable to gird herself and walk away,
Your mother weeping and wailing aloud,
On one side the flesh of the wild sheep rotting foul, her strength cut off, gone slack,

The stench spreading through the cave,
Refusing to eat the tainted meat,
On one side Semetey weeping
and wailing loud,
That shoulder-blade whereon Çıyırdı rode,
«The child you gained with such travail
Will stay sickly and full of woe» she said,
«Thus will Kuday take us» she said, Your poor stricken aunt,
Your wretched mother Çıyırdı
On one side grieving sore.
Your wretched aunt Kanıkey
Binding it fast anew,
Into the fold of her apron,
The babe within the cradle
She swaddled tight and settled him.
Your perfect mother Kanıkey

Making plain her widowhood,

Dermanı yok Çıyırdı'yı,
Kocamış anasını
Omzuna, sırtına bindirip,
Düz yoldan yürüse canı yanıp,
Ya duramayıp susuzluktan kanı yanıp,

Beli aşıp geçemeden,
Ya belli bir yere varamadan,
Rahat bir yerde uyuyup yatamadan,
Anacığınız Kanıkey
Yeryüzüne sığamadan.
Issız* yerde iki gün
Yatmadan gidiyor,
Bir insana iki insan
Sığmadan gidiyor.
Tabanı taşta dövülüp,
Zayıflayıp gidiyor.
Sürünüp ağlayıp, yaya yürüyüp,
Kanıkey anan garip düşüp gidiyor.
Temir Han'ın şehrine
Anan sürgün, yaya kaçıp,
Karakan'ın şehrine
Kaygılanıp yaya yürüyüp,
Sel gibi akan gözyaşı
Köprücük kemiğinde parlayıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Eti çanak çanak parçalanıp.
Böğrünün her yanı yara olup,
Gönlünün her yanı sızlayıp,
Her adımında durmaksızın,
Tabanının eti lime lime,
Her bastıkça ezilip,
Bahadırın kanı şırıl şırıl akıp,
Yürümeyeyim dese o çılgının

Sinek kadar canı feryat edip.
Kazgaldak denen garip kuş

Çıyırdı, drained of all her strength,
Her aged mother
She lifted onto shoulder and back,
Walking the level road her soul was seared,
Or halting not, her blood burned dry with thirst,
Unable to cross over the pass,
Or unable to reach a certain place,
Unable to sleep and lie in ease,
Your dear mother Kanıkey
Finding no room upon the earth.
In the desolate place two days*
She goes without lying down,
Where one soul goes, two souls
Go on, finding no room.
Her soles pounded upon the stones,
She goes on, wasting thin.
Crawling, weeping, walking afoot,
Mother Kanıkey goes on, made destitute.
To the city of Temir Han
Your mother, an exile, fleeing afoot,
To the city of Karakan
Walking afoot in sorrow,
Tears flowing like a flood
Glistening on her collarbone,
Her rib-bones wrenched apart,
Her flesh torn away in gouged-out hollows.
Every side of her flank a wound,
Every side of her heart aching,
At every step, without respite,
The flesh of her soles in tatters,
Crushed at every tread,
The batyr's blood trickling in streams,
Should she think to walk no more, that frantic one's
Fly-small soul cried out in anguish.
The forlorn bird they call kazgaldak

Dönmeden uçar bozkırda diye,

Neler görüp Kanıkey
İnleyip ağlayıp gidiyor,
Karnımdan çıkan çocuk diye.
Kulaalı denen zavallı kuş,
Süzülüp uçar bozkırda diye,
Zavallı anan Kanıkey
Kuruyup tükenip gidiyor,
Karnımdan çıkan yavrum diye.

Bildik yurttan ayrılıp,
«Denizim beyim, keşke ölmeseydin,
Şu avareliği kuru can görmez olaydı!

Böylesi bir horluğu,
Kuday, can diye yaratırsan,
Bundan sonra kuluna verme sakın!
Yürüyeyim dese gücü tükenip,
Yürümeyeyim dese Kanıkey

Vah, alın kemiğim meğer eğriymiş,
Ya feryat edip ağlarken gücü gidip,

Padişahımın gözü kapandıktan sonra,
Kayış gibi dilim dilim yarılıp,
Görecek günüm kısaymış meğer!
Ya baldırdan kara kan gidip,
Ensemdeki saçım yünmüş meğer,

Topuğunun eti yara olup,
Sultanın gözü kapandığında
Yorulmadan canını ağrıtıp,
Göreceğim ancak böyle günmüş.
Ayköl'den kalan Boz kise'yi
Armağan diye belime dolarım,
Atam Karakan'ın şehrine
Ey Kuday, nasıl sürüne sürüne

Flies the steppe without turning back, she says,
What things has Kanıkey beheld,
She goes on moaning and weeping,
For the child come from my womb, she says.
The wretched bird they call kulaalı,
Soars gliding over the steppe, she says,
Your wretched mother Kanıkey
Goes on withering, wasting away,
For the darling come from my womb, she says.
Parted from the homeland she knew,
«My sea, my bey, would you had not died,
Would that bare life had never seen this vagrant lot!
Such contempt as this,
Kuday, if you fashion it as a soul's portion,
Never give it to your servant again! Should she think to walk, her strength runs out,
Should she think to walk no more, Kanıkey
—
Alas, my brow-bone was crooked, it seems,
Or wailing and weeping, her strength ebbs away,
After my padishah's eyes were closed,
Split into strips like rawhide,
Short were the days left me to see!
Or the dark blood draining from her calves,
The hair at my nape was mere wool, it seems,
The flesh of her heels turned to wounds,
When the sultan's eyes were closed
Tirelessly tormenting her soul,
Such alone are the days I was to see.
The Boz kise left from Ayköl
I wind about my waist as a keepsake,
To the city of my father Karakan,
O Kuday, how crawling, ever crawling,

varayım?! O biçare anan Kanıkey,

Urgan gibi gür zavallı saçı
Sağrıma nasıl örüp salayım,

Beyim Manas, keşke ölmeseydin,
Atam ulu hanın şehrine
Baba evine gider gibi,
Karalar içinde sallanıp,
Bu yıl nasıl edip de yüzünü
göreyim?! Bu Kırgız yurdundan ayrılıp,

Yıkılmış Bukar koca şehrin
Kuday, köşesine varıp konar mıyım?
Kuday'ın buyruğu bu muymuş,
Ubaker* kökcal, onmayasın,
Ulu beyimden ayrılıp,
Perişan olan ben kara bahtlı
Avare adını mı alacağım?

Dulluğumu belli edip,
Atam Karakan'ın şehrine
Kocamış anam Çıyırdı'yı
Omzuma, sırtıma bindirip,
Nasıl girip geçeyim aradan?

Kazılmış derin çukurum ah,
Ey Kuday, kaynayan çilem ah,
Küçücükken kavuştuğum
Altınımı taş gibi mi saçtım,
Semetey'i sırtlayıp alıp
Baba evime doğru mu kaçtım?
İşte o zaman o anan Kanıkey
Yorulup canını tüketip,
Küp gibi bedenini eritip,
Bukar'ı uzak yol olup,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp varamadan,
O küheylan anan hor olup.
Dulluğunu belli edip,

shall I arrive?! That helpless mother Kanıkey,
Her poor hair thick as a tether-rope —
How shall I braid it and cast it on my croup,
My bey Manas, would you had not died,
To the city of my father the great khan,
As one goes to her father's house,
Swaying along in mourning black,
This year how shall I contrive to see his face?! Parted from this Kyrgyz homeland,
Of ruined Bukar, that ancient city —
Kuday, shall I come to rest in its corner?
Was this then Kuday's decree,
Ubaker kökcal, may you not prosper,*
Parted from my great bey,
Shall I, black-fated and undone,
Now bear the name of vagrant?

Making plain my widowhood,
To the city of my father Karakan,
My aged mother Çıyırdı
Lifted onto my shoulder and back,
How shall I enter and pass through the throng?
Ah, my pit dug deep,
O Kuday, ah, my seething torment,
Gained when I was but small —
Did I scatter my gold like stones,
Did I take Semetey on my back
And flee toward my father's house?
Then it was that your mother Kanıkey,
Wearied, her soul spent utterly,
Her jar-full body melting away,
Bukar becoming a distant road,
Sobbing and sobbing, unable to arrive,
That thoroughbred mother brought low.
Making plain her widowhood,

Kürek kemiğine zavallın,
Manas'ı doğuran değil mi,
Çıyırdı'yı bindirip:
«Sonunda bir gün ölürüm,
Kuday'ın verdiği buyruk,
Böyleymiş, çekip görürüm!
Dertlenmeden nasıl durayım,
Küheylanım beyim yerine,
Bukar'a kaçıp vardığımda
Bu anamı ben Mekke sayıp

durayım.

Upon the shoulder-blade, your poor one —
Is she not the one who bore Manas? —
Setting Çıyırdı to ride:
«In the end one day I die,
The decree that Kuday gave
Is thus; I shall endure and see!
How can I stand and not grieve,
In place of my thoroughbred, my bey,
When I come fleeing to Bukar,
Let me hold this mother of mine as my Mecca
evermore.

Bir baksam ona, karnım tok,
Aziz yurttan ayrıldım,
Anamdan başka Mekke'm yok.
Cehennemi bunca görse de,
Aydın gölümün ırmağı,
Altın rahimli anacığım,
Bahadırı doğuran ihtiyarım.
Böyleymiş, şu dünya bok kadarmış,
Anamdan başka eşim dostum yok.

Karşımda duran karaltım,
Anam padişahtır, dayanağım benim!
Bir Semetey balasını.
Bukar'a sürünüp yaya kaçıp,
Bineği yok, yaya kaçıp,
Rahvanı tutup seğirtip,
Anan rahvan gibi hızlı hızlı yürüyüp,
Ören yengen değil mi,
Sıra sıra tepeleri
Beyi sağken
Gerçekten aşıverdi işte,
Beylik devrini çok sürüp,

Sineği bol kurak çölden
Alışmış yengen değil mi.
Sinek kadar canı esirgemeden,

One look at her, and my belly is full,
I am parted from the beloved homeland,
I have no Mecca but my mother.
Though she has seen so much of hell,
The river of my shining lake,
My dear mother of the golden womb,
My aged one who bore the batyr.
So it was — this world is worth but dung,
I have no friend, no companion but my mother.
The dark shape standing before me,
My mother is my padishah, my mainstay!
Her one child Semetey.
Crawling toward Bukar, fleeing afoot,
No mount beneath her, fleeing afoot,
Catching the amble, breaking to a trot,
Your mother striding swift as an ambler,
Is she not your aunt the practiced one,
The hills ranged row on row —
While her bey yet lived
Truly she crossed them straightway,
Long having reigned through the days of beylik,
Across the fly-thick barren desert —
Is she not your aunt, long inured to it.
Sparing not her fly-small soul,

Urgan gibi gür zavallı saçı
Anacığın gerçekten yürüyüp
Tepesine sıkıca toplayıp,
aldı işte.
Düğümleyen yengen değil mi.
Ardından düşman gelmiş gibi,
Ürküp, telaşla durmadan,
Bir çukurda iki gün
Yatmadan gidiyor,
O kundaktaki körpe Semetey
Yengenin koltuğuna
Sığmadan gidiyor.
Kıl kadar canını bozkırda
Hiçe sayıp gidiyor,
Bunca çileden garip can
Ölmeden gidiyor.
Ayağından et gittiğini
Esirgemeden gidiyor,
Bu geçen ömrü, giden günü
Görmeden gidiyor.
Bu kurumuş, tükenmiş can
Ölmeden gidiyor.
Geniş çorak düze vardığında

Her poor hair thick as a tether-rope —
Your dear mother truly walked
Gathering it tight upon her crown
and took her way.
Is she not your aunt who knotted it fast.
As though the foe came hard behind,
Startled, in haste, without pause,
In one hollow two days
She goes without lying down,
That tender swaddled Semetey
In your aunt's armpit
Goes on, finding no room.
Her hair-thin soul upon the steppe
She goes counting as naught,
Through all this torment the forlorn soul
Goes on without dying.
The flesh worn from her feet
She goes without begrudging it,
This passing life, these fleeting days,
She goes without beholding them.
This withered, spent soul
Goes on without dying.
When she came to the wide barren flat

Çizmesi eskiyip şap şap edip,
Tövbe eder yengeciğin,
Gidiyor yine ışıl ışıl.
Koşusuna yel yetişmez,
Kaygısını bastırıp içine,
Koşup yortup gidişi,
Hanından kalan değil mi,
Karaltı bilir Kanıkey
Yorulmadan koşup yaya kaçıp,
Yorulmaksızın yaya yürüyüp,
Gayret edip kaçışı
Tepe saçını ona bölüp,
Dört bir yandan düşman girse,
Doğanı Manas sağken
Onulmaz dava gelse,

Her boots worn through, flapping slap-slap,
Your dear aunt makes her repentance,
Still she goes on, gleaming bright.
The wind cannot overtake her running,
Pressing her sorrow deep within,
Her running, coursing gait —
Is it not what remains of her khan,
Kanıkey who knows each looming shape,
Running unwearied, fleeing afoot,
Walking afoot and never tiring,
Her striving flight —
Parting her crown-hair in ten strands,
Should foes press in from all four sides,
While her falcon Manas lived,
Should a hopeless quarrel come,

Er yerine mızrak sallayıp,
Taş kalesini parçalayıp,
Dalan yengen değil mi.
Kadınlar içinde en yürekli,
Aslan olmuş yengen değil mi.
Nice altı ay, nice gün,
Usanmadan salbar* edildiğinde

Yiğitliğiyle denk olmuş.
Aslanın yengen değil mi,
Kederlenmez bu işe
Zavallı yengen Kanıkey.
Dulluğunu belli etmez,
Kuday'a da dil uzatmaz.
Dağıtmaz asla aklını,
Medet bilir Kanıkey,

Bir Semetey balasını.
Bukar'a sürünüp, yaya yürüyüp,
O zaman kaplan anan Kanıkey
Bineği yok, yaya kaçıp,
Asil anan Kanıkey
Kendini hiç esirgemeden yürüyüp,
O Almambet'in Sır barañ'ı –
Değnek edip dayanıp,
Sağ salim Talas'ı bir görsem
Dibine hep birlikte varırım diye,
Onun kendisi bilip ölünceye dek,

Alake'min Sır barañ'ını,
Mihnetli yengen Kanıkey
Armağan diye taşırım diye, Azıksız zayıf düşmüşe,
Amansız nice belayı
Salıp gitmiş değil mi.
Almambet'in Sır barañ'ını,
Değnek edip Talas'tan
İşte o zaman alıp gitmişti.
Sığınılacak yermiş,

Swinging the lance in a man's stead,
Shattering the fortress of stone —
Is she not your aunt who charged within.
Boldest of heart among all women,
Is she not your aunt who became a lion.
Many a six-month, many a day,
When she was made salbar without respite,*
She proved the equal of his valor.
Is she not the aunt of the lion —
She does not sorrow at this lot,
Your wretched aunt Kanıkey.
She makes not plain her widowhood,
Nor lifts her tongue against Kuday.
She never scatters her wits,
Kanıkey holds as her succor

Her one child Semetey.
Crawling toward Bukar, walking afoot,
Then your tiger mother Kanıkey,
No mount beneath her, fleeing afoot,
Your noble mother Kanıkey
Walking, sparing herself not at all,
That Sır barañ of Almambet —
Leaning on it as a staff,
If only I might see Talas safe and whole,
We shall reach its foot together, she said,
Till he himself should know it and till death,
My Alake's Sır barañ
Your careworn aunt Kanıkey
I shall bear as a keepsake, she said, Upon her, weak and without provisions,
Calamity upon merciless calamity
Has it not been loosed against her.
Almambet's Sır barañ,
Made into a staff, from Talas
Then it was she bore away.
A place of refuge it was,

Pabucu yok, çorabıyla
O zaman dertlenip yürüyüp
garip can,
Dayanak olacak yermiş.
Gün titreyip batarken
Yorgun argın varıp soluklandı,

O zaman anan Kanıkey
Bayterek'e yaslandı.
O duran bayterek –
Dalındaki kuşları
Sevimli hayvan, silkinip durur uçmaya,

Sımsıkı sarılıp kavağa
Kavağındaki kuşları
O duran bayterek –
Tepinip durur uçmaya.
Bayterek'e vardığında
Baldıranı bilek gibi,
Maralı ürküp kaçarken
Açık donlu, akıtmalı inek gibi.
Yaprağı ince zar gibi,
Bakıp dursan, ne nurlu,
Kara kurdu başparmak gibi.

Yamacına baksan eğer
Tuti kuşu öter, cıvıl cıvıl şakıyıp.
Çınardan bozma kavak derlermiş,

Kutlu bir yermiş.
Kaynar pınarın gözüymüş,
Kutlu mazarın ta kendisiymiş.
«Uyluğunun eti çekilmiş,
Zayıfın yatacağı yermiş,
Obasından müşkül iş görmüş,
Benim gibi çile çekmiş,
Garibin yatacağı yermiş.
On evliya, meşayih,
Dua verilecek yermiş.

Shoeless, in her stockings,
Then walking on in sorrow,
the forlorn soul,
A place to be her mainstay.
As the day trembled and sank to setting,
Worn and weary she arrived and drew breath,
Then your mother Kanıkey
Leaned against the bayterek.
That standing bayterek —
The birds upon its boughs,
Dear creature, shaking themselves ever to fly,
Clasping the poplar tight,
The birds within its poplar crown,
That standing bayterek —
Stamping, straining ever to fly.
When she came to the bayterek,
Its hemlock thick as a wrist,
While the maral starts and flees,
Like a pale-coated cow with a blazed face.
Its leaf thin as membrane,
Gaze on it — how radiant,
Its black grub big as a thumb.

If you look upon its slope,
The tuti bird sings, warbling and trilling.
A poplar sprung from a plane, they called it,
A blessed place it was.
It was the eye of a welling spring,
It was the blessed mazar itself.
«The flesh of her thigh wasted away —
It was a place for the weak to lie,
One who has seen hardship from her camp,
One who has suffered torment like me —
It was a place for the forlorn to lie.
Ten saints, the sheikhs,
It was a place where blessing is bestowed.

Benim gibi garibe
Şu duran bayterek
Barınak olacak yermiş.
Yorgun cana can sefası,
Bizim gibi telaşla, koşa koşa kaçana
Evliyaya el verip,
Dua olurmuş, bayterek,
Yetime, dula, miskine
Ata olurmuş bayterek».
Semetey'i koyup dibine,
Zavallı anan çırpınıp,
Gerçekten çaresi tükenince
Kanıkey koyuverdi kendini
O bayterek'e yalvarıp:
«Evliyaysan el açıp,
Dua ol, bayterek.
Evliyamdan ayrılıp,
Dayanak bulamaz olduk,
Bizim gibi fakire*
Ata ol, bayterek!
Aziz candan umut kestik,

For a forlorn one like me
This standing bayterek
Was a place to be a shelter.
Balm of soul for the weary soul,
For one who flees like us in haste,
running headlong,
Giving its hand to the saints,
It would become a blessing, the bayterek,
To orphan, widow, and pauper
It would become a father, the bayterek».
Laying Semetey at its foot,
Your wretched mother, trembling sore,
When truly all her recourse failed,
Kanıkey gave herself over,
Imploring that bayterek:
«If you are a saint, opening hands,
Be a blessing, bayterek.
Parted from my saint,
We could find no mainstay,
To the poor like us*
Be a father, bayterek!
We have given up hope of dear life,

Bir sığınıp gitmeye
Ata, kurban olayım bayterek,
Önünüzde diz çöktük!
Yoruldum, uykuya kandır beni,
Kurban olayım bayterek,
Bittim, canımı dinlendir!
Uyuyayım hele bayterek,
Yetimine güç veriver,
Kurbanın olayım bayterek,
Azıksız kaldım, süt veriver!
Söndüm, ateşimi tutuşturuver,
Bayterek ata, öldüm, canımı
diriltiver, O sütü içtiğinde
Koptum, ulayıver beni,
Cansız da olsan bayterek,
Benim hâlimi soruver!»

For one refuge on our way,
Father, let me be your offering, bayterek,
We have knelt before you!
I am weary, fill me with sleep,
Let me be your offering, bayterek,
I am spent, give my soul rest!
Let me but sleep, bayterek,
Give strength to your orphan,
Let me be your offering, bayterek,
I am left without provisions — give milk!
I am quenched, kindle my fire again,
Bayterek ata, I have died — revive
my soul, When she drank that milk
I am torn away — join me whole again,
Though you be lifeless, bayterek,
Ask after my state!»

Böyle deyip, ağlayıp çırpınıp,
Yetimi yüzünden
O zaman bayterek'e yalvarıp,
Hakk'a boynunu bir çevirdi,
Asil yengen Kanıkey
Hüngür hüngür ağlayıp durdu.
(Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Bunu görüp gelen kimse yok,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Bunun yanından gelen kimse yok).
Yatıp uykuya kanıp,
Hakk'a boynunu çevirince,

Asil anan Kanıkey
Söyleyip ağlayıp dururken,
O yaprakları açılıp,
Dua oldu bayterek,
Avare yetime, dula
Ata oldu Bayterek.
O dul ağlayıp dururken
Bayterek ata sallanıp,
Rüzgâr olmuş gibi,
Kendi kendine sallanıp,
Bayterek ata konuşmaya koyuldu.
İki hanım horlayıp kalmıştı.
İnsanca söyleyen dili yok,

Guguk olup uğuldar,
Dibinden ve başından
Bir şeyler mırıldanıp söylenir.
Sonra, kaçıp dibinden
Kanıkey'den güç gitti,
Kutba* yanındaki yüzünden,
Bir dalın ucundan
İşte o an pınar gibi süt aktı.

Acıkmış garipler
Can kâsesini uzatıp,
Fışkırıp çıkan apak sütü

So saying, weeping and trembling sore,
For her orphan's sake
Then imploring the bayterek,
She turned her neck once toward the Truth,
Your noble aunt Kanıkey
Stood weeping in great sobs.
(Much of it lies, much of it truth,
None has come who saw this thing,
Half invention, half truth,
None has come who stood beside it).
Lying down, filled with sleep,
When she turned her neck toward the Truth,
Your noble mother Kanıkey,
While she spoke and wept aloud,
Its leaves unfolding open,
The bayterek became a blessing,
To the vagrant orphan and the widow
The Bayterek became a father.
While that widow wept aloud,
Bayterek ata swaying,
As though a wind had risen,
Swaying of its own accord,
Bayterek ata fell to speaking.
The two ladies lay snoring fast.
It has no tongue for human speech,

It murmurs like a cuckoo's call,
From its foot and from its crown
It mutters and murmurs something.
Then, fleeing from its foot,
The strength went out of Kanıkey,
From its face turned toward the Kutba,*
From the tip of one bough,
That instant milk flowed forth like a spring.
The famished forlorn ones
Held out the bowl of the soul,
The gushing milk-white stream

Karşılayıp içip duruldular,
Ağrıyan yerler yatışıp,
O Kanıkey ile Çıyırdı
Gözleri umaç gibi açılıp.
Yürümeye deli kanı kaynayıp,
O sütü içtiğinde
Eskisi gibi güç bulup.
Karalar içinde kaçarım diye,
Kanıkey'in ayağı yara oldu.
Bu kutlu garibe
İnsan değil, bayterek oldu bağrı

sızlayan.
Bayterek dibi geniş mazar,
Yan gelip canı dinlendirip,
Dirseğe yaslanıp uyku alıp,
Şekerleme yapıp huzur bulup,
Yetimi ortaya koyup
Kaygıyı akıldan çıkarıp,
Yumdukları gözü açmadan,
Uzattıkları ayağı çekmeden,
Yatıp uykuya kanıp,
Yanlarını iyice uyuşturup,
Anmadan, düşünceden düşünce gidip,

İki hanım derin uykuya dalmıştı,
İki hanım uyuyakalınca,

Zavallı yetimi unutup,
Derin uykuya dalınca,
Gündüz değil, geceymiş,
Atasını, dedesini
Koruyup gelen birisiymiş.
İşte o an, on iki çatal boynuzlu Ak geyik

Koşup yetişip geldi,
Beşikteki yiğidini
Semetey'i gördü.
Ağzına başına dokunup,

They caught and drank and were stilled,
Their aching places soothed,
That Kanıkey and Çıyırdı,
Their eyes opening wide like gruel-bowls.
Their wild blood seething to walk on,
When she drank that milk,
Finding strength as of old.
Fleeing on, clad in mourning black,
Kanıkey's feet were turned to wounds.
For this blessed forlorn one
It was no human but the bayterek whose breast
ached for her.
The bayterek's foot a spacious mazar,
Reclining at ease, resting the soul,
Propped on an elbow, taking sleep,
Dozing lightly, finding peace,
Laying the orphan between them,
Putting sorrow out of mind,
Not opening their closed eyes,
Not drawing in their outstretched feet,
Lying down, filled with sleep,
Their sides numbed through and through,
Without remembering, thought drifting from thought,
The two ladies had sunk into deep slumber,
When the two ladies fell asleep,

Forgetting the wretched orphan,
When they sank into deep slumber,
It was not day but night,
His father and his forefather
It was one who had come as their protector.
That instant, the Ak deer of the twelve-tined antlers
Came running up apace,
Her young hero in the cradle,
She beheld Semetey.
Touching his mouth, his head,

Toynağıyla çocuğun
İşte o an kundağının kirini silkeleyip.
Aklı başından gidip donakalıp,

Çocuğun çevresinde üç dönüp
Ana oluverdi.
Kundağından sıyrılıp,
Oynayıp gitti Semetey.
O zaman altı aylık çağıymış, Feryat edip ağlayıp, bulamayıp:
Emeklediği demiymiş,
Sürünüp gitti Semetey.
Tepenin bittiği çıkıntıya,
Düzlüğün burnuna doğru,
Kıbleye yüz tutup,
Yetim uzanıp yatıverdi.
Ak eşen koruyup böylece
Bey oldu Semetey.
Memesini verip o geyik
Boynunu öteye çevirmiş,
Geyik mi desen, maral mı,
Bu çocuğun kendisine
Memesini verip durmuş.
Memesini emince o maral
Bilip duruyor, gördün mü?
Kıbleye yüz tutup,
O demde Ak maral
Süt salıp duruyor, gördün mü?

O Kanıkey'in haberi yok,
Sezmedi Çıyırdı.
Uykudan irkilip uyanıp,
Perişan anan Kanıkey

Sağ yanına dönüp,
Elini uzatıp baksa
Kundakta biricik bebek yok,
Kuday'ın başa verdiğine,
Ah bahadır, katlanmamaya çare yok!

With her hoof, the child's —
That instant shaking the filth from his swaddling. Her wits fled from her, frozen fast,
Circling three times about the child
She became a mother.
Slipping free of his swaddling,
Semetey went off at play.
He was then six months of age, Wailing and weeping, unable to find him:
It was the season of his crawling,
Semetey went crawling away.
To the spur where the hill runs out,
Toward the nose of the flat,
Turning his face toward the qibla,
The orphan stretched out and lay down.
The Ak eşen guarding him thus,
Semetey became a bey.
Giving her teat, that deer
Turned her neck away,
Call her deer or call her maral,
To this child, of her own will,
She kept giving her teat.
As he sucked her teat, that maral
Knows it well — have you seen?
Turning her face toward the qibla,
That moment the Ak maral
Keeps letting down her milk — have you seen?
Of this Kanıkey knows nothing,
Çıyırdı sensed it not.
Starting awake from sleep,
Your stricken mother Kanıkey

Turning on her right side,
Stretching out her hand to look —
In the swaddling, no darling babe,
What Kuday lays upon the head,
Ah batyr, there is no way but to bear it!

Mızrağa takılan tuğu,
Ayköl'den kalan armağanı,
O kundaktaki bebek yok,
Gönle sığmaz nice kaygı,
Kedere doğmuş Kanıkey
Gözünün yaşı on yol olup akar.
Avuncu yetim Semetey,
Biriciğinden ayrılıp,
O zaman o deli yengenin
Gerçekten ağlayıp, kalkamayıp,
«Han soylunun biriciği,
Eceli mi geldi hep birden?
Kara gözüm kör olup,
Derin uykuya daldığımda
Ejderha* mı yuttu gitti?
Gafil uyuyup kaldığımda
Alpkarakuş, zımırık*
O mu pençesini saldı?
Avuncumdan ayrılıp,
Ey Kuday, ocağım sönmüş gibi mi oldum?
Kundakta uğurlu balam yok,
Onun eceli böyle mi yeter?
Biriciğimden ayrılıp,
Kancığın çaresi böyle mi biter?
Tüneğim* yok diye,
Böylece doğanım uçtu elimden.
Kurbanın olayım anacığım,
Eldivenim yok diye,
Yiğidim gitti elimden.
Kurulup sefa sürecek
Padişahlı Kırgız şehri yok!
Kurbanın olayım anacığım,

The standard fixed upon the lance,
The keepsake left from Ayköl,
That babe in the swaddling is gone,
Sorrows past the heart's containing,
Kanıkey, born unto grief,
Her tears run down in ten streams.
Her solace, orphan Semetey —
Parted from her only one,
Then that frantic aunt of yours,
Truly weeping, unable to rise:
«The only one of the khan-born line,
Has his hour come all at once?
My dark eye gone blind,
While I lay sunk in deep slumber,
Did a dragon swallow him away?*
While I slept unheeding,
The Alpkarakuş, the zımırık —*
Was it he that struck his talons?
Parted from my solace,
O Kuday, is my hearth as if gone out?

No blessed babe in the swaddling —
Is his allotted hour thus fulfilled?
Parted from my only one,
Does the bitch's recourse end like this?
Because I have no perch,*
Thus my falcon flew from my hand.
Let me be your offering, dear mother,
Because I have no gauntlet,
My young hero went from my hand.
Where he would sit enthroned in joy —
No Kyrgyz city with its padishah!
Let me be your offering, dear mother,

Kazmış Kuday çukurumu,
Kaynatmış çilemi,
Şu kundaktaki bebek yok!
Kurbanın olayım anacığım,
Bizler uyuyakalınca

Kuday has dug my pit,
Has set my torment boiling,
The babe in this swaddling is gone!
Let me be your offering, dear mother,
While we lay fast asleep,

Kundaktaki balanı
Ejderha mı yuttu acep?
Gün görmeyen şu başı
Anacığım, Kuday yasa mı saldı?

Kanadımız birden kırılıp,
Bozkıra çıktık yavru diye,

Nasıl sağ kalırız,
Yavrundan, yetiminden ayrılıp,
Durmadan kaçıp yol almadan,
Anacığım, yoldan sapıp konduk ya,

Oğlundan kalan çıra yok,
Bu kaçıp gezen dertlinin
Anacığım, ocağımız söndü ya!
Karganın pisliği olmaz mı?
Şu dönüp konduğumuz bayterek,

Anacığım, Kadir gecesi değil, kara geceymiş,
Akbaba, kuzgun didiklemez mi?
Canımdan kopan biricik yok,
Artık gözlerin karayacağı günmüş.
Urgan gibi gür zavallı saçı
Göğsümce ölçüp öreyim,
Yağlı kuyruğu, körpe eti
Bu biricikten ayrılıp,
Tilkiler koklayıp doymaz mı?
Anacığım, ecelden önce öleyim!»
«Yersiz yere öldü» densin diye,
Çıyırdı'ya bunu söyleyip,
Ah balam, kul kısmı arsız
Ak kılıcı kavradı işte,
olmaz mı,
Yüreğinin can damarına
Yedi günün biri ölüm,
Kanıkey yaklaştırıverdi.
Kanıkey, sonunda bir gün ölürüz.

The child in the swaddling —
Did a dragon swallow him, alas?
This head that never saw the day —
Dear mother, has Kuday cast it into mourning?
Our wings broken all at once,
We went out to the steppe for the darling's sake,
How shall we stay alive,
Parted from your darling, your orphan,
Fleeing without pause, gaining no road,
Dear mother, we strayed from the road and camped,
No torch remains of your son,
For this grieving one who flees and wanders,
Dear mother, our hearth has gone out!
Will there not be the crow's filth upon him?
This bayterek where we turned and camped —
Dear mother, it was no Night of Power but a black night,
Will vulture and raven not tear at him?
The only one torn from my soul is gone,
Now is the day for eyes to darken.
Her poor hair thick as a tether-rope —
Let me braid it measured to my breast,
His fat tail-flesh, his tender meat —
Parted from this only one,
Will foxes not scent him and eat their fill?
Dear mother, let me die before my hour!»
Let them say «She died for nothing» —
Saying this to Çıyırdı,
Ah my child, are not we bondservants
She seized the white sword then,
without shame,
To the life-vein of her heart
One of seven days is death,
Kanıkey brought it near.
Kanıkey, in the end one day we die.

O zaman ak baybiçe Çıyırdı
(Kadınların beyi,
Haberin var mıdır,
Kaplan Han Manas'ın anası).
O açıverdi kucağını,
«Kendini yarıp canına kıyma» diye,

Bıçağı yakalayıverdi.
«Ey Kanıkey yavrum,
Deccallık etme sakın,
Yaban yerde uluyup,

Balam, düpedüz kendi canına
kıyma sakın!
Vadi boyuna konma,
Balam, boş yere ölüm olma!
Kapı kanadı gibi güzelim dişe
Saksağan, kuzgun pislemesin,
Kendini yarıp azapla ölürsen,
Kanıkey balam, kaza gelip
ben ölürsem,
Yavrum, gömecek Kırgız
yurdun yok!
Gömülmeden kalırsa bu kemik,
Yavrum, bozkırda upuzun kalırsak,

Kuşüzümü gibi güzelim gözü
Gaklayıp akbaba oymaz mı?
Omurga kemiği fırlayıp,
Kaburga kemiği çarpılıp,
Kâfir kargalar pislemez mi?
Boş yere ölüm olursak biz,
Balam, böbreği kurt oymaz mı?

İki yüzümüz kurum bağlayıp,
Tanda mahşer koptuğunda
Balam, nasıl cevap veririz?
Kanıkey balam, ağlama,

Then the white baybiçe Çıyırdı
(The bey among women,
Do you know of her —
The mother of Tiger Khan Manas).
She flung open her embrace,
«Do not slit yourself and take your life»
she cried,
And caught hold of the blade.
«O Kanıkey my child,
Beware, do not play the Deccal,
Howling in the wilderness,

My child, beware, do not outright
take your own life!
Do not camp along the valley floor,
My child, do not become a death in vain!
On the fair teeth like leaves of a door
Let magpie and raven not drop their filth,
If you slit yourself and die in torment,
Kanıkey my child, if mischance comes
and I should die,
My child, you have no Kyrgyz homeland
to bury me!
If these bones remain unburied,
My child, if we lie stretched long upon the
steppe,
The fair eye like a currant-berry —
Will the cawing vulture not gouge it out?
The spine-bones jutting forth,
The rib-bones twisted awry,
Will the infidel crows not foul them?
If we become a death in vain,
My child, will the wolf not gouge the
kidney?
Our two faces caked with soot,
When doomsday breaks at dawn,
My child, what answer shall we give?
Kanıkey my child, do not weep,

Karaltın sağ esen bulunur.

Yavrum, balam, ağlama,
Tüketip canına eziyet etme.
Kocosan'a el veren
Yavrum Manas aslandı,
Alda Taala kulunu

Bundan sonra bir daha yaratıp vermez
asla. Ey Kanıkey yavrum,
Yavrum Manas, çobanyıldızım,
Her yanı denkti, kusursuzdu,

Şay'ın koruduğu aslandı.
Koruyucusu Kocosan –
Oğlunu yanına katıp götürmüştür.
El verdiği Ak eşen,
Manas'ımdan kaldı diye,
Yetimi Semetey'e yetişmiştir,
Balanı avutup peşine takıp
Onlar alıp gitmiştir.
Ey Kanıkey yavrum,
Sungur uçsa yuvadan
Yavrusu kalır yerinde,
Yavrum, sungurum
Manas değil mi,
Oynayıp gitmiş olmasın,
Yavru doğanım balam değil mi!
Doğan uçsa yuvadan
Yavrusu kalır tüneğinde,
Doğanım gitse dünyadan
Balası kalır yerinde,
Doğanım Manas yavrum
Vârissiz gidecek han değil,
Padişah Manas yavrum
Balasız kalacak can değil,
Kaygılanıp, balam, ağlama!
Ey yavrum Kanıkey,
Sen yaslı canına eziyet etme!

Your dark shape will be found safe and sound.
My darling, my child, do not weep,
Do not waste and torment your soul.
He who gave his hand to Kocosan —
My child Manas was a lion,
Alda Taala such a servant

Will nevermore create and grant again, never. O Kanıkey my child,
My child Manas, my morning star,
Every side of him was matched, without flaw,
He was the lion whom Şay protected.
His protector Kocosan —
He has taken his son along beside him.
The Ak eşen to whom he gave his hand,
Saying, he remains of my Manas,
Has reached the orphan Semetey,
Soothing the child, drawing him after —
It is they who have taken him away.
O Kanıkey my child,
If the gyrfalcon flies from the nest
Its young remains in its place,
My darling, my gyrfalcon —
Is it not Manas,
May he not have gone off at play,
Is not my fledgling falcon my child!
If the falcon flies from the nest
Its young remains upon its perch,
If my falcon departs the world
His child remains in his place,
My falcon Manas, my darling,
Is no khan to go without an heir,
Padishah Manas, my darling,
Is no soul to be left childless,
Do not sorrow, my child, do not weep!
O my darling Kanıkey,
Torment not your mourning soul!

Gak diyecek karga yok,
Kırlardan akan pınarı,
Allah'ımız göze gösterir
Bir Semetey yavruyu!
Ey Kanıkey yavrum,
Şay'ın koruduğu aslandı.
Kırk çilten, gaipler, Kızır'ı
Yanında yürüyen erdi,

Yanlarına katıp götürmüştür,
Üyrülmö'nün üç sazlığını,
Ey Kanıkey yavrum,

Üç gün ara, sonra umut kes,
Öteye beriye koştur.
Yiğidim Manas sağken,
Beşikteki çağında,
Kimi gün yatarken
Ok yılanı gibi atılıp,
Kimi gün giderdi
Manas'ım tıpkı böyle yok olup.
Kimi gün Manas'ım
Beşiğinde dururken
Gaip olup yok olup.
Atasına çekmiş aslanmış,
Onu koruyup yürüyen pirleri
Balamı yerinden oynattığı demmiş.

Dere boyunca durmayıp,
Gözden ırak yok olup,
Balam sürünüp gitmiş olmasın.
Otu bol yeşil düzlüğü,
Kanıkey, dikkatle yoklayıp baksana!»
Kocakarı sızlanıp dururken,
Zavallı anan Çıyırdı
Bu sözü söylediğinde
Çınarlı, söğütlü çayırı
İyice yoklayıverdi işte,
Kara kıyağı, ak soktoyu,

There is no crow to cry its caw,
The spring that flows from the moors,
Our Allah will show before our eyes
The one darling Semetey!
O Kanıkey my child,
He was the lion whom Şay protected.
The forty çilten, the unseen ones, Kızır —
They were the champions who walked beside him,
They have taken him along with them,
The three reed-beds of Üyrülmö,
O Kanıkey my child,

Search three days, then give up hope,
Run hither and thither.
While my hero Manas lived,
In his cradle days,
Some days as he lay
He would dart like an arrow-snake,
Some days he would go,
My Manas vanishing just like this.
Some days my Manas,
While he stood in his cradle,
Would vanish out of sight and be gone.
A lion taking after his father, it seems,
The pirs who walked as his protectors —
It was their hour to stir my child from his place.
Not staying along the stream,
Vanished far from sight —
May my child not have crawled away.
The green flat rich with grass,
Kanıkey, go search it well with care!»
While the old woman moaned on,
Your wretched mother Çıyırdı —
When she spoke this word,
The meadow of planes and willows
She searched it through and through,
The black sedge, the white sokto,

Oradan izini sürdü işte.
İzini sürüp bakınca
Guk diyecek kuzgun yok.
Öleyim deyip ölemeden,
Hıçkıra hıçkıra ağlar anacığın,
Zavallı, canına kıyamayıp,
Balasını arayıp bulamayıp.
Yengen yürüyüp dururken,
Zavallı bir cana kıyamayıp,
Yengen telaşla koşuştururken,
İz olup giden yalnız yol,

Ana yolun bel verdiği yer,
Yetimini bulup alamayıp,
Yengenin böyle kahrolması –
Kısmetinin kıtlığından.
Belalı yer bayterek,
Neden gelip kondum diye,
Beni sevenden ayrılıp,
Böyle işte, Kuday, ne edeyim,
Ocağım sönmüş gibi oldum diye,
Tulpardan kalan tek tırnaktan,

Kaygılanıp, dertlenip,
Dayanak bildiği yavrusu,
Nasıl ölmesin, can tatlı,
Semetey'den ayrılıp,
Gündüz değil, gece olup,
Yetiminden ayrılıp,
Alabildiğine uğursuz gün olup,

Uluyup durdu Kanıkey.
Boz kırlı patikaları
Yengen kestirip yokladı,
Burada izi belli olmaz,
Anacığın ağlayıp feryat ederek,

Geri dönüverdi.
Girdaplı pınarını

From there she followed his trail.
Following the trail and looking —
No raven there to cry its croak.
Saying let me die, yet unable to die,
Your dear mother weeps in racking sobs,
The wretched one, unable to take a life,
Seeking her child and finding him not.
While your aunt walked on,
Unable to harm a wretched soul,
While your aunt rushed to and fro,
The lone road running on as a trail,

The place where the main road gives a pass,
Unable to find and take up her orphan,
Your aunt's being crushed like this —
It was from the leanness of her lot.
The bayterek, place of calamity —
Why did I come and camp here, she said,
Parted from the one who loved me,
So it is, Kuday, what shall I do,
I am as one whose hearth has gone out, she said, Of the single hoof left from the tulpar,
Sorrowing, grieving sore,
The darling she held as her mainstay —
How should she not die, life is sweet,
Parted from Semetey,
It became not day but night,
Parted from her orphan,
It became a day ill-omened beyond measure,
Kanıkey stood howling on.
The paths of the grey steppe
Your aunt cut across and searched,
Here no track can be made out,
Your dear mother, weeping and wailing aloud,
Turned straight back again.
Its whirlpooled spring

On kez dolaşıp gezdi,
Girdapta bulamayıp,
Perişan anan Kanıkey
Avucunu şak diye vurup,
«Ayköl Manas, ölme!» diye, Ölmeden nasıl durayım,
Zavallı başına küt diye vurup,
Feryat edip ağlayıp gözyaşı savurup,
Dayanamayıp yandığından
Urgan gibi gür zavallı saçı
O anda yolup fırlatıp.
O zaman anan Kanıkey
Kelebek canını nice yerde
Döver durur Kanıkey,
Kökcal'dan kalan biriciğini
Arar durur Kanıkey.
Urgan gibi gür zavallı saçı
Örmeye durur anacığın,

She circled and roamed ten times,
Finding him not in the whirlpool,
Your stricken mother Kanıkey,
Striking her palm with a crack,
«Ayköl Manas, do not die!» she cried,
How shall I abide and not die,
Beating her poor head with a thud,
Wailing, weeping, flinging her tears,
Because she burned past all endurance,
Her poor hair thick as a tether-rope
That instant she tore out and cast away.
Then your mother Kanıkey —
Her butterfly soul in many a place
Kanıkey keeps beating,
The only one left from the kökcal
Kanıkey keeps seeking.
Her poor hair thick as a tether-rope
Your dear mother sets to braiding,

Güç bela kavuştuğum çıram diye,
Ölmeye durur anacığın.
İnleyip ağlar gücü gidip,
Kuşüzümü gibi güzelim göz,
Kırpmasa kan boşanıp.
«Kaça kaça yitiren,
Benim gibi bahtsız olmaz» diye,
O anda anacığından güç gidip.

Saying, my torch gained with such travail,
Your dear mother sets herself to die.
She moans and weeps, her strength ebbing,
The fair eye like a currant-berry —
Should it not blink, blood gushes forth.
«One who loses all in flight on flight —
None so luckless as I» she said,
That instant strength went from your mother.

Sahiden ayrılıp mı gidiyorum,
Doğandan kalan çıradan?
Çınarına geldiğinde,
Yetimi sahiden bulamayıp,
O an kahroldu kaldı Kanıkey.
O an «çıram» diye feryat edip,
«Şu bahtımdan ayrılıp,
Ey Kuday, hangi murada ereyim.
Boz ala doğan tombulum,
Boz atmaca çobanyıldızım.
Hemen şimdi ölüp gideyim ben!

Am I in truth departing, parted
From the torch left of the falcon?
When she came to its plane-tree,
Finding her orphan in truth nowhere,
That instant Kanıkey stood crushed.
That instant she wailed «my torch»,
«Parted from this fortune of mine,
O Kuday, what desire is left me to attain.
My grey-pied falcon, my plump one,
My grey hawk, my morning star.
Let me die and be gone this very hour!

Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm,
Bunu görmektense ben kendim,
Sağ durmayıp öleyim!
Vadiden akan pınarım,
Güç bela kavuştuğum çıram!
Bahtlı başıma kara gün düştü,

Tanı ağarmayacak gece çöktü!

Biriciğimden ayrılıp,
Böyle cefa çekilecek gün müydü.

Yiğit anan Kanıkey
Mihneti çekip sızlayıp,
Kaburga eklemi, seksen kemik,
Biri kalmadan un ufak sızlayıp,
Ne yapacağını bilemeyip,
Anacığının çaresi tükenip
feryat ederek.

O kaplan anan Çıyırdı
Uyuyup yatar ihtiyar.
Mışıl mışıl, aldırmaz,
Yetiminin gaip olduğunu
(Kaygılanmaz anacığın.)
Hiç mi hiç umursamaz.
O zaman Arslan anan Çıyırdı
Ak Kur'an'ı yastık edinmiş,
Derin bir uykuya dalmış,
Anacığın başını kıbleye vermiş.

Kaygılanır Kanıkey:
«Zavallı ihtiyar anamın
Gücünün bittiği çağı mı?
Yoksa ulu anamın, yiğidin

Mekke'ye gideceği çağı mı?
Biriciğimden ayrılmışken

He whom I opened my mouth and kissed,
He whom I opened my eyes and beheld —
Rather than see this, let me myself
Not stay alive, but die!
My spring that flows from the valley,
My torch gained with such travail!
On my fortunate head a black day has fallen,
A night has sunk whose dawn will never pale!
Parted from my only one,
Was this the day such anguish must be borne.
Your valiant mother Kanıkey,
Bearing the toil, aching sore,
The rib-joints, the eighty bones,
Not one left whole, aching, ground to meal,
Knowing not what she should do,
Your dear mother's recourse spent,
wailing aloud.

That tiger mother Çıyırdı
Lies sleeping, the aged one.
Softly breathing, heedless,
That her orphan has vanished away
(Your dear mother sorrows not.)
She minds it not at all.
Then Arslan mother Çıyırdı —
She had made the white Koran her pillow,
Had sunk into a deep slumber,
Your dear mother had turned her head toward the qibla.
Kanıkey falls to sorrowing:
«Is it the season when my poor old mother's
Strength has reached its end?
Or the season when my great mother, the valiant one,
Shall go away to Mecca?
Though I am parted from my only one

Kederlenmez anacığım,
Yoksa ecelinin geldiği çağı mı?
Donuk gözleri fildır fildır,

Bunun kıyamete göçeceği demi mi?

Aklının hepsi yitip,
Kurban olduğum anamın

Bilemez olduğu çağı mı?
Bukar'a doğru yola düşüp,
Bu hıçkıran çılgının

Ecelinin yeteceği çağı mı?
Canımı fazla üzmeden,
Kurban olayım, bir Kuday,
Buyruğunu tez kılsana.
Azrail – can alıcı,
Bana beş parmağını uzatsana.
Kazılan kabre koysana,
Ünlü güzelmiş diye,
Çekiversen ya kara toprak.
Yetimimden ayrılıp,
Ey Kuday, nasıl olur da
sağ kalayım! Kıyamete göçüvermeye,

Bundansa, ben bahtsız,
Şu kahrolası cana kıyayım.

My dear mother does not grieve —
Or is it the season when her hour has come?
Her dulled eyes darting round and round —
Is this the moment of her passing to doomsday?
All her wits gone astray,
Is it the season when my mother, for whom I would be offered,
Can know nothing more?
Setting out on the road toward Bukar,
Is it the season when this sobbing frantic one's
Allotted hour shall be fulfilled?
Without vexing my soul too long,
Let me be the offering, one Kuday,
Make haste with your decree.
Azrail — taker of souls,
Stretch out your five fingers to me.
Lay me in the dug grave,
Saying she was a famed beauty,
Draw me down, black earth.
Parted from my orphan,
O Kuday, how then could I remain alive! Rather than pass to doomsday,
Sooner, luckless as I am,
Let me take this accursed life.

Şu yamaçta kaldım yapayalnız,
Ben nasıl olur da sağ durayım.
Ay idim, dağa batayım,

Ayköl'üm beyim, al beni yanına,
Ben de yanı başına yatayım!
Gün idim, dereye batayım,
Beni sevenden ayrıldım,
Ahirete giden ayköle
Ben de yanı başına yatayım.

On this slope I am left all alone,
How could I stand alive.
I was the moon — let me sink behind the mountain,
My Ayköl, my bey, take me to your side,
Let me too lie down close beside you!
I was the sun — let me sink into the vale,
I am parted from the one who loved me,
Beside the ayköl gone to the hereafter
Let me too lie down at his side.

Yular gibi güzelim saçı
Örmez oldum, ne oldum,
Kızır'lı beyim sağken
Ölmez oldum, ne oldum!
Allah'ım, aldatıcı dünya,
Arımdan öleyim dedim,
Ölmeyip sağ gezişim,
Ondan kalan değil mi,
O yanası biricik baladan.
Yaban koyunu gibi güzelim göz
Saçılıp gideceği çağı mı?

Ayköl'den kalan yavrudan
Yolun ortasında ayrılıp,
Böyle vay diye kalacak
çağım mı?
Ah Kuday, baldırımın etini yara edip,
Yürüyüp geldim kimin için,
Hanımdan kalan diye,
Ölmeden sağ gelişim,
Bir Semetey bala için!
Yürüdüm de ayağım mı kırıldı,
Biriciğimden ayrılıp,
Ey Kuday, şimdi canım mı rahatladı?
Altı dana, dört taya
Bile isteye değiştirip,
Satın aldığım Ak tinte'yi
Kınından sıyırıp kavrayıp,

Anacığınız kaburga altına dayayıp,
Ciğerine hançeri saplamaya,

Kuru canı kıl kadar saymadan,
Anacığın kendini öldürmeye durdu.
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp durdu,
O an tan apaydın söktü işte,

Yere ışık değdi.
O çayırda, kara yamaçtan,

The fair hair like a halter-rope
I braid no more — what have I become,
While my bey of Kızır lived
I did not die — what have I become!
My Allah, deceiving world,
I said, let me die of my shame,
That I did not die but walk alive —
Is it not for what remains of him,
For that dear only child.
The fair eye like a wild ewe's —
Is it the season it shall be scattered and spent?
From the darling left of Ayköl
Parted in the middle of the road,
Is this my season to be left
crying woe?
Ah Kuday, wounding the flesh of my calves,
For whose sake did I walk and come,
Saying, he remains of my khan,
My coming alive, undying —
For the one child Semetey!
I walked — and was it my foot that broke,
Parted from my only one,
O Kuday, is my soul now set at ease?
Six calves and four foals
Given knowingly in exchange,
The Ak tinte that I purchased —
Drawing it bare from its sheath and gripping fast,
Your dear mother set it beneath her ribs,
To plunge the dagger into her liver,

Counting her bare life not worth a hair,
Your dear mother set herself to die.
She stood weeping in racking sobs,
That instant the dawn broke bright and clear,
Light touched the earth.
In that meadow, from the dark slope,

Manas'tan kalan Semetey,
Fazlasıyla soylu doğan, o yuvadan,

Koruyucusu – Kocosan.
Çocuğu koruyup aldığı demmiş.

El verdiği – Ak eşen,

Elinden tuttuğu çağmış.
Yedi evliya Kocosan
Beşikten çekip çocuğu
Alıp gittiği demmiş.
Kara çayırı şenlendirip,
Oynayıp gittiği çağmış,
Usul usul memesini
Bayırdan aşağı Semetey,
Maral'ı ana edinip
Sürünüp gittiği çağmış.
Emip durduğu demmiş.
O iki elinin değdiği yer,
Bunu görüp Kanıkey,
Ocak yeri gibi oyulmuş,
Yüreği yarılıverdi,
İki dizinin değdiği yer,
Öbür dünyaya giden yoldaşı
Kocosan'lı çocuğa,
El arkı gibi oyulup uzanmış.

O an izine düşüp feryat ederek,

Ya Kuday deyip yalvarıp,
Ananın gözyaşı boşanıp.
O an gözyaşını silemeden,
Anacığınız Kanıkey
Burnunun suyunu çekemeden,
Giden izi gördüğünde
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburga eklemi, seksen kemik
Parça parça bölünüp,

Semetey, left of Manas,
A falcon nobly born past measure, from that nest,
His protector — Kocosan.
It was the hour when he took the child in his keeping.
He to whom he gave his hand — the Ak eşen,
It was the season he held him by the hand.
The seven saints, Kocosan,
Drawing the child from the cradle —
It was the hour they bore him away.
Gladdening the dark meadow,
It was the season he went off at play,
Softly, gently at the teat —
Down the hillside Semetey,
Taking the Maral for his mother,
It was the season he went crawling.
It was the hour he kept suckling.
The place where his two hands had pressed,
Seeing this, Kanıkey —
Hollowed out like a hearth-pit,
Her heart split asunder,
The place where his two knees had pressed,
Her companion gone to the other world —
For the child kept by Kocosan,
Stretched hollowed like a hand-dug channel.
That instant, falling on his trail, wailing aloud,
Crying O Kuday, imploring,
The mother's tears burst forth.
That instant, unable to wipe her tears,
Your dear mother Kanıkey,
Unable to draw back her streaming nose,
When she saw the trail leading on,
The tears of her eyes spilling down,
The rib-joints, the eighty bones,
Breaking piece from piece,

O an dizleri yere büküldü, Balasını görüverince
O sürünen izi gördüğünde
Anacığın sırttan aşağı koşup,
O patikalı çayır, geniş burun,

İyice izini sürdü işte,

That instant her knees bent to the earth,
The moment she caught sight of her child,
When she saw that crawling trail,
Your dear mother running down the ridge,
That pathed meadow, the broad headland —
She followed his trail through and through,

Kıvrım kıvrım çayıra
Perişan anan Kanıkey
O an koşup yetişip
varıverdi.
Kökcal anan çılgının
Gönlü fena bölünür,
Hemen alttaki tepeden
Altın boynuzlu Ak maral
Çocuğu karşısına alıp
Emzirip durduğu görünür.
Maral'ı ana edinip
Bilip durduğu demmiş,
Bir memesini emene dek
Maral'ın öbür memesi
Süt salıp durduğu demmiş.
Kan ter içinde yetimin
Olup durduğu demmiş.
Manas Han'a yalvarıp.
İnişten koşunca,
Soluk soluğa bahtsızın
Karaca gibi elleri yere saplanıp.

Yokuşa dayanınca,
Urgan gibi gür zavallı saç
Göğsüne yayılıp.
Baabedin'e dua edip,
Koroşon'a koyun adayıp,
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Ruhuna yalvarıp,
Biçare kadın Kanıkey
Sevinip ağlayıp feryat ederek,

Into the winding, coiling meadow
Your stricken mother Kanıkey
That instant came running up
and arrived.
The kökcal mother, the frantic one —
Her heart is sorely torn,
From the knoll just below,
The golden-antlered Ak maral,
Taking the child before her,
Is seen standing, giving him suck.
Taking the Maral for his mother,
It was the hour he knew her well,
Till he had sucked one teat dry,
The Maral's other teat,
It was the hour it kept letting down milk.
Bathed in blood-sweat the orphan —
It was the hour he lay so.
Imploring Manas Khan.
Running down the descent,
Breathless, the luckless one,
Her hands driven into the earth like a roe deer's.
Straining up the rise,
The poor hair thick as a tether-rope
Spreading loose across her breast.
Praying to Baabedin,
Vowing a sheep to Koroşon,
To the spirit of Manas
Gone to the other world imploring,
The helpless woman Kanıkey,
Rejoicing, weeping, wailing aloud,

«Almambet, Çubak – iki aslan,
Ruhunuzla koruyun» diye,
O an hıçkıra hıçkıra ağlayıp gelir.

«Almambet, Çubak — two lions,
Guard him with your spirits» she cried,
That instant she comes weeping in racking sobs.

Vah çirkin, kazgaldak denen garip kuş
Bu, delikanlı olup er olur,

Alas the ugly, the forlorn bird called kazgaldak
This one will grow to a youth, become a man,

Dönmeden uçar yem için,
Hanımdan kalan Semetey,
Vah, neler gördüm senin için,
Ey Kuday, kulaalı denen zavallı kuş,
Kuday Taala gösterirse,
Süzülüp uçar yem için.
Yârandan kalan biricik –
diye,
Yorgun düşüp gördüğüm biriciğim,
Kurusun be, Semetey,
Kuruyup tükendim senin için,
Şu yavru yüzünden,
Ah Kuday, baldırımı yara ettim,
Mememe çatlayıp yarılıp,
Gönlümü fena incittim.
Ey Kuday, dindirsene kaygıyı,
Gerçekten mi gösteriyor,
Ey Kuday, gaibi emen çocuğu,
Ey Kuday, pekiteyim belimi,
Ey Kuday, bozmayayım ahdimi,
Geniş Talas boyuna konar ya,
Anan koşup vardığında,
Ömürlü olursa yavrum,
Tıpkı atası gibi olur ya!
Yolunu Kuday açar ya,
Kaplanım, doğanım, parsım
Yetimimi korur ya!
Atasının pirleri
Apaçık göz kulak olmuş olmalı,
Bu kırk çilten, Kızır İlyaslar

Flies without turning back for prey,
Semetey, left of my khan,
Alas, what things have I seen for your sake,
O Kuday, the wretched bird called kulaalı
If Kuday Taala grants it to be shown,
Soars gliding for its prey.
The only one left of my beloved —
she says,
My only one, seen through my weariness,
May it wither, ah, Semetey,
I have withered and wasted for your sake,
For this darling's sake,
Ah Kuday, I wounded my calves,
My breast cracking and splitting open,
I have sorely bruised my heart.
O Kuday, still this sorrow,
Is it in truth he shows me —
O Kuday, the child suckled by the unseen,
O Kuday, let me gird my loins firm,
O Kuday, let me not break my vow,
He will camp along broad Talas, surely,
When your mother came running up,
If my darling is granted length of days,
He will be just like his father, surely!
Kuday will open his road, surely,
My tiger, my falcon, my panther
Will guard my orphan, surely!
His father's pirs
Must have kept plain watch and ward,
These forty çilten, the Kızır İlyases,

Balamı kaçırıp almış olmalı!
Bugün balam* bu çayır boyunca
konmuş olmalı, Gaip oluverdi işte.

Bu kırk çilten, Kızır, pirleri,
Maral olup dona girip,
Balama ana olmuş olmalı.
Sönen ateşimi tutuşturup,
Dua verip duruyor olmalı,
Gaipten dona girip,
Yavruma ata oluyor olmalı!

Must have spirited my child away!
Today my child must have camped*
all along this meadow, It vanished away,
behold.
These forty çilten, Kızır, the pirs,
Taking a maral's form and guise,
Must have become mother to my child.
Kindling my quenched fire,
They must be bestowing blessing still,
Taking guise from the unseen,
They must be becoming father to my
darling!

Alda Kuday bu işi korursa,
Sağ esen kalırsa Semekem,
Er oğluyla denk olur.
Keñ-Kol'a toplar göçümü,
O çalım satan haramdan
Alıverir öcümü.
Talas'a toplar göçümü,
Oyun edip, o itlerden
Alıverir öcümü» –
Deyip, böylece anacığın
Duramadan koşup,
Yüreği tir tir titreyip,
Anacığın ölçüsüz sevinip,
Yer, anacığına dönüp serap gibi titreyip,

Maral'la işi yok,
Girip vardı anacığın,
O an yetimine yaklaşıp.
Gaipmiş o Maral,
Telaşlanıverdi gördün mü,
Baksa göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
Kaçıverdi gördün mü?
Anan girip vardığında
Gaip oluverdi işte,
Baksa göze ilişmez,

If Alda Kuday guards this work,
If my Semeke stays safe and sound,
He will match any man's son.
He will gather my camp to Keñ-Kol,
From that swaggering wretch of haram
He will take my vengeance for me.
He will gather my camp to Talas,
Making sport of them, from those dogs
He will take my vengeance for me» —
So saying, your dear mother,
Running without pause,
Her heart quivering and trembling,
Your dear mother rejoicing past measure,
The earth turning toward your mother,
shimmering like mirage,
Heedless of the Maral,
Your dear mother came striding in,
That instant drawing near her orphan.
Of the unseen was that Maral —
She took fright, have you seen,
Look — she meets no eye,
Where she is, none can tell,
She fled away, have you seen?
When your mother came striding in,
It vanished away, behold,
Look — she meets no eye,

Nerede olduğu bilinmez,
O duran Ak maral.
Şen bir oyuna
Dalmış meğer Semetey,
Başından duman, buğu çıkıp,
Öylece yatıyormuş Semetey.
Ruh konup heybetlenip,
Kalmış meğer Semetey,
Gaibin sütünü kana kana emip,

Where she is, none can tell,
That standing Ak maral.
Into merry play
Semetey, it seems, had sunk,
Smoke and steam rising from his head,
So Semetey lay, it seems.
Spirit settling on him, grown majestic,
Semetey, it seems, remained,
Sucking his fill of the milk of the unseen,

Almış meğer Semetey.
Oyuna iyice, doyasıya
Dalmış meğer Semetey,
Buram buram terleyip, buğu çıkıp,
İki yana sallanıp,
Yatıyormuş Semetey.
Bir baksan çocukta
Ejderhanın görünüşü var,
Bir baksan çocukta
Altı bin erin heybeti var.
Vadili, taşlı pınarını,
O heybetten hiç korkmadan,
Güç bela gördü yavrusunu.
Yamaçlı, taşlı pınarını,
Bin güçlükle gördü Kanıkey,
O yaman erden kalan
yavrusunu. Anasına alıp yetişip vardı.

Semetey, it seems, had taken.
Into play, deeply, to his heart's content,
Semetey, it seems, had sunk,
Sweating in billows, steam rising,
Swaying from side to side,
So Semetey lay there.
Look once upon the child —
He has the aspect of a dragon,
Look once upon the child —
He has the majesty of six thousand men.
Its valleyed, stony spring —
Fearing that majesty not at all,
With great travail she beheld her darling.
Its sloped, stony spring —
With a thousand pains Kanıkey beheld
Him who remains of that fierce man,
her darling. She reached his mother and arrived.

Kızır'lı anan, aziz aslan.
Balasını bulduğu yer işte orası!
Anacığınız çılgının
Sesi Kuday'a ulaştı.
Ölüp gitmedi, can tatlı,
Güç bela kavuştuğu biriciğin
O an üstüne kapaklandı.
Ey kurbanın olayım, kutlu Mekke'm,
Çocuğu bağrına basıp,
O an anan sevinip,
Yazmasını alıp eline,

Your mother of Kızır, dear lion.
That is the very place she found her child!
Your dear mother, the frantic one —
Her voice reached up to Kuday.
She did not die and perish, life is sweet,
Upon the only one gained with such travail
That instant she flung herself down.
O let me be your offering, my blessed Mecca,
Pressing the child to her breast,
That instant your mother rejoicing,
Taking her kerchief in her hand,

Tek Allah'ı Kuday'a
Ay tırnaklı at adayıp,
Yetkin Manas aslanına
O an çatal hörgüçlü deveyi
adayıp,
Manas'tan kalan boz kise
Gökten inme değil mi.
Ayköl'le dost olan kise –
Boynuna sıkıca asıp,
Bozkırda karaltısına,
Bir Kuday'a yalvarıp.
O Maral'ın sütünü Semetey
Kana kana emmiş.

To Kuday, the one Allah,
Vowing a moon-hoofed horse,
To the peerless lion Manas
That instant vowing the camel
of the forked hump,
The boz kise left from Manas —
Is it not come down from heaven.
The kise that was Ayköl's companion —
Hanging it fast about her neck,
To her dark shape upon the steppe,
Imploring the one Kuday.
That Maral's milk Semetey
Had sucked to his heart's content.

Karnından taşan o süt,
İki yanağından dökülüp,
Altı kova ak yoğurt
Yerde mayalanıp kalmış.
Yetkin anan Kanıkey,
Kuday'a şükründen sığamayıp,
Onu yazmasına koymuş.
Yetimi sağ kolunda,
Armağan kalan o yoğurdu
Yiğit anan Kanıkey
Sıkıca yazmaya koydu işte,
Kuday'a candan yalvarıp,
Yetimiyle yoğurdunu
Koşar adım Kanıkey.
Kutba'ya doğru ak yüzünü
Çevirmiş Çıyırdı,
Kuday'a münacat edip
Öyle duruyormuş Çıyırdı.
O Çıyırdı'yı görünce,
Dayanamayıp Kanıkey:
Dağ gibi uludur anacığım!
Boz ala doğan tombulun,
Anacığım begüm, işte burada
Senin boz atmaca çobanyıldızın!
Kurbanın olayım anacığım,

That milk overflowing his belly,
Spilling down from his two cheeks,
Six pails of white curd
Had set and stayed upon the ground.
Your peerless mother Kanıkey,
Unable to contain her thanks to Kuday,
Laid it into her kerchief.
Her orphan on her right arm,
That curd left as a gift
Your valiant mother Kanıkey
Laid firmly in her kerchief then,
Imploring Kuday with all her soul,
With her orphan and her curd
Kanıkey goes at a run.
Toward the Kutba her white face
Çıyırdı had turned,
Making supplication to Kuday,
So Çıyırdı stood, it seems.
When she saw that Çıyırdı,
Kanıkey, unable to hold back:
Great as a mountain is my dear mother!
Your grey-pied falcon, your plump one,
My dear mother, my begüm, here he is —
Your grey hawk, your morning star!
Let me be your offering, dear mother,

Söylediğin söz doğruymuş,
Bu balanın beşikten sürünüp
gitmesi –
Anacığım, Alda'nın kıldığı
sırmış,
Balanı gaibin emzirmesi –
Senin dediğin laf doğruymuş,
Anacığım, iç de gönlünü dindir,
Gaibin sütü buymuş.
Duanı verip biriciğe
Kederin hepsini kırıver.

The word you spoke was true,
This child's crawling away
from the cradle —
Dear mother, it was a mystery
wrought by Alda,
The unseen's suckling of the child —
The word you said was true,
Dear mother, drink and still your heart,
This was the milk of the unseen.
Give your blessing to the only one,
Break all your grief in pieces.

Karşımda duran kutlu Mekke'm,
Padişahlı Kırgız ilinden,
Omzuma bindirip,
Dulluğumu belli edip,
Alıp geldiğim anacığım!
Anacığım, dileğini Kuday vermiş,
Kıyamete göçen Manas'ım,
Oğlundan kalan biriciğe
Altın boynuzlu Ak maral,
Anacığım, geviş getirip meme vermiş.

My blessed Mecca standing before me,
From the Kyrgyz land of the padishah,
Lifted onto my shoulder,
Making plain my widowhood,
My dear mother whom I bore hither!
Dear mother, Kuday has granted your
wish, My Manas passed to doomsday —
To the only one left of your son
The golden-antlered Ak maral,
Dear mother, chewing her cud, has given the
teat.

Manas'ımdan tohum kalacak balaydı.
Balanın ağzından artan
ak yoğurdu,
Böğründe çabalanıp,
Dertli anam içsin diye,
Gelinin alıp gelivermiş,
Dertlenme ana, kaldır başını,
Gelip size verivermiş!»
Bunun üzerine Çıyırdı,
Gelininin verdiği ak yoğurdu
O an bölüşüp içip doyup,
O an yanıp yakılmayı bırakıp,

He was the child to carry my Manas's seed.
The white curd left over
from the child's mouth,
Struggling at her flank,
That my grieving mother might drink,
Your daughter-in-law has brought it,
Grieve not, mother, lift your head,
She has come and given it to you!»
Thereupon Çıyırdı —
The white curd her daughter-in-law gave
That instant sharing it, drinking their fill,
That instant leaving off their burning
grief,

İç sıkıntıları hep dağılıp,
Gözleri ışıl ışıl açılıp,
İki hanım dilek dileyip

Their inward torments all dispersed,
Their eyes opening bright and gleaming,
The two ladies making their wishes,

çırpınıp,
Kırk çilten, Kızır İlyas'ı,
Yiten yetim bulunup,
Kaçıp gezen dulların
Onuru böylece korunup,
O an çocuğu medet bilip,

İki hanım gönlünü iyice sevindirir,

O an kocamış anan Çıyırdı:
Yavrum, senin dileğin,
«Ey kurban olduğum Kanıkey,
Ağlamasana yavrum,
Kaygı kayıp ödemez,
İnleyip duran kişi onmaz.
Ey Kanıkey yavrum,
Hiç anma, ey, kaygıyı,
Avunç edinip gidelim,
İşte bu Manas'tan kalan balayı.
Ölmeden sağ yürüyelim,
Ey Kanıkey yavrum,

Yetimin için on iki yıl yanalım.
Şu duran Semetey
Şay'ın kolladığı arslan olur,
Sağ esen kalırsa yetimim
Babasına çekmiş bir yiğit olur.
Kırgız'a candan yakın bir can idi,
Ardında gerçek bir soy izi kalıp,
Kara benekli kaplan
Şu duran yavrumu
Kılığa bürünüp kollamış besbelli.
Gerçek dünyaya* göçen Manas'ım
Gerçekten göz kulak olmuş besbelli.
O çolak boz yeleli arslan,
Öte dünyaya göçen Manas'ın
Apaçık yoldaşıydı onun.
«Yetimim uzaklara sefere çıktı» diye,

trembling sore,
The forty çilten, Kızır İlyas,
The lost orphan being found,
Of the widows who flee and wander
The honor thus being kept,
That instant holding the child as their succor,
The two ladies gladden their hearts full well,
That instant your aged mother Çıyırdı:
My darling, this wish of yours,
«O Kanıkey for whom I would be offered,
Do not weep, my darling,
Sorrow repays no loss,
One who moans on will not prosper.
O Kanıkey my child,
Never call sorrow to mind, ah,
Let us go taking for our solace
This very child left from Manas.
Let us walk alive, undying,
O Kanıkey my child,

Let us burn twelve years for your orphan.
This Semetey standing here
Becomes a lion watched over by Şay,
If my orphan stays safe and sound
He will be a hero taking after his father.
He was a soul dear as life to the Kırgız,
A true trace of his line left behind him,
The black-spotted tiger
This child of mine standing here
Took a guise and guarded him, it is plain.
My Manas, who passed to the true world,*
Truly kept watch, it is plain.
That maimed grey-maned lion,
Of Manas who passed to the other world
Was his open companion.
«My orphan set out on a far campaign» – saying,

Hiç şaşmadan göz kulak olmuş besbelli.
Manas'ımı kollayıp duran kimileri,
Yetimimi alıp kaçırmış besbelli.
Maral donuna bürünüp,
Yavruma meme vermiş besbelli.
Manas'ıma eşlik eden kimileri,
Bu yetimime hep birlikte gelmiş besbelli.
Ey Kanıkey, baabedin,
Tanrı vermiş besbelli!
Ey Kanıkey yavrum,
Ömürlü olursa yetimin,
Sağ omzu geniş olur,
On iki uzvu denk olur.
Öte dünyaya göçen Manas gibi,
Bu çocuk babasına çekmiş arslan olur.
Yayılıp saçılan kızıl kor olur,

Üstüne vardığı düşman durup kalır.
Çayırlı yerlere ateş salar.

Sağ esen kalırsa Semetey
Otlak yerleri tutuşturur,
Kara sulara kan döker.
Dönüp gelirse göçü alır,

Bırak kaygıyı, Kanıkey,
Dönüp Talas'a gelirse
Görürsün, altı haramdan öç alır!

Dönersin yine obana.
Tanrı Kırgız'ı gösterirse,
Ey Kanıkey yavrum,
Muradına erdirir.
Öfkeye kapıldığında,
Adamın başını kestirir.
Dilini bilen adamı
Tatlı dille yola getirir,
Dil bilmez ahmağa

Unfailing, he kept watch, it is plain.
Some of those who guarded my Manas,
Carried off my orphan, it is plain.
Clothed in the form of a maral doe,
Gave my child the breast, it is plain.
Some who kept company with my Manas,
Came all together to this orphan of mine, it is plain.
O Kanıkey, baabedin,
God has granted it, plainly!
O Kanıkey, my child,
If your orphan is given long life,
His right shoulder will be broad,
His twelve limbs will be matched.
Like Manas who passed to the other world,
This boy will be a lion after his father.
He will be red embers spreading and scattering,
The foe he falls upon will stop dead.
He will set fire to the meadowlands.

If Semetey stays safe and sound
He will kindle the pasturelands,
He will pour blood into the dark waters.
If he returns he will take the camp on migration,
Leave off sorrow, Kanıkey,
If he comes back to Talas
You will see, he takes vengeance on the six wretches!
You will return again to your camp.
If God shows him the Kırgız,
O Kanıkey, my child,
He will bring you to your heart's desire.
When wrath seizes him,
He will have a man's head struck off.
The man who knows his tongue
He brings round with sweet words,
To the fool who knows no speech

Arslan olduğunu bildirir.
Öfkesine dokunulduğunda
Ak maralı kovup inek gibi eder.

Babasına çekerse yetimim
Âlemin hepsini darmadağın eder.
Baban Temir'in şehrine
Şu bozkurttan kalan
yetimin «Ayköl'den kalan armağan» diye,–
Boz maralı sürüp inek eder,

Küheylandan kalan yavruyu
Ölmeden esen büyürse,
Göründüğü her yeri darmadağın eder,
Ey Kanıkey, tasalanma,
Dileğini Tanrı vermiş.
Kıyamete göçen Manas'a
Yoldaşlık eden divane,
Gece yatarken gördüm ki,
Yavrunun beşiğine gelmiş.
«Manas'tan kalan yetim» diye,–
Yetiminle el sıkışıvermiş.
El sıkışıp duran ise –
Çırılçıplak Kızır ihtiyarıymış,
Çocuğa söyleyecek
Hakikatli bir sözü varmış.
O gece kalkıp divane,
Semetey'e şunu söyler:

«Atıştığın düşmandan geri durma,

Ecel Tanrı'nın elinde,
Karşına çıkan düşmandan dönme.

On ikiyi doldurıncaya dek
Bukar şehrinde kalırsın,
Yaşın on ikiye geldiğinde
Her yanınla eksiksiz ol,

He makes known that he is a lion.
When his anger is touched
He chases the white maral and makes it meek as a cow.
If my orphan takes after his father
He will smash the whole world to pieces.
To the city of your father Temir
Left from that grey wolf
the orphan «The keepsake left from Ayköl» – saying,–
He drives the grey maral and makes it a cow,
The colt left from the courser,
If he grows up safe without dying,
He will wreck every place where he appears,
O Kanıkey, do not grieve,
God has granted your wish.
To Manas who passed to the Last Day
The mad saint who kept him company,
As I lay at night I saw:
He had come to the child's cradle.
«The orphan left from Manas» – saying,–
He clasped hands with your orphan.
And he who clasped hands –
Was the stark-naked elder Kızır,
He had for the child
A word of truth to speak.
That night the mad saint rose,
And says this to Semetey:

«Do not hold back from the foe you trade shots with,
The hour of death is in God's hand,
Do not turn from the foe who stands against you.
Until you have filled twelve years
You will remain in the city of Bukar,
When your age comes to twelve
Be whole in your every part,

Yavrum, babandan üstün arslan ol!»

Divane hayır duasını verip,
Onu kayırdığını gördüm ben.
Padişah Manas bozkurdun
Kolladığını gördüm ben.
Yol pîrinin yetime
Yol verdiğini gördüm ben.
Kızır'lı erlerin hepsinin
Nara atıp, yetime
Yol verdiğini gördüm ben.
«Mızrağa takılan bayrak» diye,–
Sırtlanıp gurbete gidelim,
Doğruca armağan edelim,
Şahinden kalan çerağı.
Ey Kanıkey yavrum,
Tasalanmakla fayda yok,
Gelmez Manas bozkurdun.
Ağıt yakmakla çare yok,
Bugün gördüğün yarın yok.
Ey Kanıkey yavrum,
İşte böyleymiş şu boktan dünya!
Bırak şu ar-namusu,
Ey Kanıkey yavrum,
Ayköl'ün Manas burada yok!
Durmadan kırk gün yol yürüyüp,
Yavrum, Bukar'a göçüp konalım,
Yetimin on ikiye gelinceye dek
Boş yere ar etme, gereği yok,

Biz «gurbetçi» adını takınalım!
Boynu bükük kaçtık Talas'tan,
Büsbütün ayrıldın, gördün mü,
Denk yaşıtın sultan Manas'tan.

Yavrum, kızım Kanıkey,
Küçük yaşından han olup çıktın,
Kaçkın can yiğitlik taslamaz,
Yavrum, at gayreti

My child, be a lion greater than your father!»
The mad saint gave his blessing,
I saw that he favored him.
That the sovereign Manas, the grey wolf,
Guarded him – I saw it.
That the pir of the road, to the orphan,
Gave way – I saw it.
That all the men with Kızır
Raised the war-cry, and to the orphan
Gave way – I saw it.
«The banner fixed to the lance» – saying,–
Let us shoulder it and go into exile,
Let us offer it straightway as a gift,
The lamp left from the falcon.
O Kanıkey, my child,
There is no profit in grieving,
Your grey wolf Manas will not come.
There is no remedy in keening,
What you see today is gone tomorrow.
O Kanıkey, my child,
Such, it seems, is this filthy world!
Leave off this shame and honor,
O Kanıkey, my child,
Your Ayköl Manas is not here!
Marching forty days without rest,
My child, let us move and settle in Bukar,
Until your orphan comes to twelve
Do not feel shame in vain, there is no need,

Let us take the name of «exiles»!
Bowed of neck we fled from Talas,
You are parted utterly, do you see,
From your peer and agemate, sultan Manas.

My child, my daughter Kanıkey,
From your young years you rose up a khan,
A fugitive soul does not play the hero,
My child, a horse's mettle

başından. Yakışıksız yere konardı,

Sen kendin gayrete gelsen de
Yavrum, ululuğunun izi yok,

Kazı doğrayıp, çay verip,
Aşını yemeğini bolca veren,
İsteyip içse doymayan,

Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse,
Kaplan gibi sinsice dolaşan,
Kanıkey yavrum, ah o güzelim Kır-
Bunu işitince Kanıkey,
gız halkın yok yanında!
Tanrı'ya münacat edip.
Baban Karakan'a vardığında
Deminki kurulan düşleri koyup,
Kaçkın gibi olup gezelim,
«Âmin!» deyip iki hanım,
Boşuna gayret etme, gereği yok!
Toklu koçtan kalan ilikli et

Semetey on ikiye gelinceye dek
Adak kurbanı kesip doyuşup,

Sartlara «Ev ol!» dese,
Onların yanında kalıverelim,
Ey Kanıkey yavrum,
Yetimin on ikiye gelinceye dek
O Bukar şehrine
Yorga gidişle varalım.
Kanıkey, eski töreyi
bırakalım, Aşıp gidiyor iki hanım.

Yavrum, yetimin ata bininceye dek
Başka türlü huy edinelim.
Dinlemek istersen, Kanıkey,
Kutlu Çıyırdı'nın

is from its head. It would alight in an unseemly place,
Though you yourself rouse your mettle
My child, no trace of your greatness remains,
Slicing kazı, serving tea,
Giving food and meals in plenty,
Who drinks when he asks and is never sated,
Who never leaves his greed,
If driven in the dark,
Who prowls stealthy as a tiger,
Kanıkey my child, ah that lovely Kır-
Hearing this, Kanıkey,
gız folk of yours is not beside you!
Made supplication to God.
When you reach your father Karakan
Setting aside the dreams just now dreamed,
Let us go about as fugitives,
«Amen!» said the two ladies,
Do not strive in vain, there is no need!
The marrow-meat left from the yearling ram
Until Semetey comes to twelve
They slaughtered a votive offering and ate their fill,
If one says to the Sarts «Be a household!»,
Let us just stay beside them,
O Kanıkey, my child,
Until your orphan comes to twelve
To that city of Bukar
Let us go at an ambling pace.
Kanıkey, the old custom
let us leave, Over the passes go the two ladies.
My child, until your orphan mounts a horse
Let us take on another temper.
If you wish to listen, Kanıkey,
Blessed Çıyırdı

İçten söyleyecek sözü var,
Önünde Altı-Şaar, Kokon,
Margalañ O zaman, yaslı gidiyor
Kanıkey,
Bozkurdun onları hor tutmuştu,
İşte bunların öcü, kini var,

Has a heartfelt word to speak,
Before you lie Altı-Şaar, Kokon,
Margalañ Then, in mourning goes
Kanıkey,
Your grey wolf had held them in scorn,
These have their vengeance, their grudge,

Öyle büyüklük taslayan sözlerini
bırakıver!
Yetimin yetişip ata bininceye dek,

Ey Kanıkey, yavrum,
Büyüklük sözünü bırakıver!
Ey Kanıkey yavrum,
Yumuşak, alçak sözden başlaya gör!

Eri ölünce kadın kişi,
Kadın hanından ayrılırsa,
Eri ölünce kadına
Baba evi yakın olurdu.
Ey kurban olduğum Kanıkey,
Gayretim bu, sözüm bu,
Kutlu yavrum,
Ananın kederle söylediği
söz işte budur».
Güç bulup iki hanım
Kese kese öksürüp,
Hanından kalan yavru değil mi,
İşte o kundaktaki Semetey'i
Nöbetleşe kucaklayıp,
Aman-Col'un geçidini
Bukar'a doğru yön alıp,
Semetey'i kucaklayıp,
Kaçıp gidiyor iki hanım.
Temir Han'ın şehrine
Sürgün yollu gidiyor iki hanım,
O zaman, kundaktaki Semetey,
O zaman, kaçıp gidiyor Semetey!
Bir yerlerde iki gün bile

Those words of yours that put on grandeur
just leave them!
Until your orphan grows and mounts a
horse,
O Kanıkey, my child,
Leave off the speech of grandeur!
O Kanıkey, my child,
See that you begin with soft and lowly
words!
When her man dies, a woman,
If a woman is parted from her khan,
When her man dies, for a woman
Her father's house was ever near.
O Kanıkey for whom I would be sacrificed,
This is my urging, this my word,
My blessed child,
The word your mother spoke in grief
is even this».
Finding strength, the two ladies
Coughing in fits,
Is he not the child left from her khan,
That swaddled Semetey
Taking turns to clasp him,
The pass of Aman-Col
Setting their course toward Bukar,
Clasping Semetey,
The two ladies go fleeing.
To the city of Temir Han
The two ladies go the road of exile,
Then, Semetey in his swaddling,
Then, Semetey goes fleeing!
In no place even two days

Yatmadan göçüp gidiyorlar.
Bu yeryüzüne yetimler
Sığamadan göçüp gidiyorlar.
Engebeli kır tepelerini
Aşıp aşıp gidiyorlar,
Bukar'a doğru iki hanım
Kaçıp kaçıp gidiyorlar.
Nice sırtı, nice beli
Yürüyüp çıkıp geliyorlar.
Gündüz durmadan yaya yürüyüp,
Geceleri telaşla hızla kaçıp,
Yaban, ıssız bozkırda
İki hanım yapayalnız kaçıp
gidiyor. «Yoksa taşırken mi öldü?»
diye,–
O zaman Bakay amcan,
Bilge, keskin bakışlı şahinin,
İnsandan apayrı garibin,
Durmak bilmez Bakay ihtiyarın,
Bu dünyanın cehennemini
Dolu dolu bilen evliyan,
Dostu Manas sağ iken
Sağlam örülü kale duvarı olmuştu,
O Bakay amcan
Şanlı, haşmetli bir han olmuştu.
O Bakay amcana
Hiç kimse eziyet edememişti,
Şu koca âlemde
Bakay'a kement çevirecek kimse
kalmamıştı. Dirseğine dayanıp
uykusuz,
Dün, Talas'ta dururken
Manas ile Bakay han çıkmıştı,
Bunların haberinden canlar çıkardı.
Bahadırlar arslan gibi kabarırdı,
Ünlü büyük haberlerini duyduğunda,

Hey, hakan soylu han Karakan

Without lying down they journey on.
On this earth the orphans
Finding no room, they journey on.
The rugged steppe hills
They cross and cross and go,
Toward Bukar the two ladies
Flee and flee and go.
Many a ridge, many a pass
They walk and climb and come.
By day they walk afoot unresting,
By night they flee in haste and hurry,
In the wild and desolate steppe
The two ladies flee all alone
they go. «Or did she die while carrying?»
– saying,–
Then your uncle Bakay,
Your falcon wise and keen of gaze,
Your poor one set apart from men,
Your old Bakay who knows no rest,
The hell of this world
Your saint who knows it to the brim,
While his friend Manas lived
He had been a fortress wall firm-laid,
That uncle Bakay of yours
Had been a khan of glory and majesty.
To that uncle Bakay of yours
No one had ever done torment,
In this whole wide world
None was left to cast a lasso at Bakay.
Propped on his elbow, sleepless,

Yesterday, while he stood in Talas
Manas and Bakay had gone forth as khans,
At news of them souls would leave bodies.
Warriors would swell like lions,
When he heard their great and famous tidings,
Hey, khan Karakan of khagan line

Bunu duyup gönlü daralmıştı.
Hey, kahrı âleme salınmış

Beecin'in hanı duyduğunda
Bozulup kendinden geçivermişti.
Onca halkın atası,

Aykol Manas'ın öldüğü yerdi.
Ardındaki yetim için
Azap çekip Bakay er,
«Bu kıvranış dağdaki pınar» diye,

«Dostumdan kalan garip yavru» diye.

Çizmesi yok, yalın çoraplı,
«Ah, öldü mü ola Kanıkey,
Azık diye içecek sütü yok,
Ne de Bukar'a binecek atı var.
Ya kaburgasına dert dokunup,
Ya öksürüp öksürüp mü öldü?» diye,–

«Ya iki canı bir insan taşırken,
Asil yavrum Kanıkey,
Yanı çöküp, eti eriyip,
Hastalanıp mı öldü?» diye,–
«Ah yazık, yavrum Kanıkey
Bukar'a kaçıp giderken
Yara bere içinde mi öldü?» diye.

Baykuşun uçamadığı sıcak gün,
Susuz, kötü bir çöldü,
«Taşıya taşıya ezilip,
Çok hastalığa rastlayıp,
Bozkurttan kalan Semetey
Sararıp soldu mu ola?» diye.
«Kara inatlı Kanıkey
Bukar'a kaçıp yaya yürüyüp,
Bir kestirip soluklanmadan,
Söz dinlemez yavrum Kanıkey

Heard this and his heart grew tight.
Hey, he whose wrath was loosed upon the world,
When the khan of Beecin heard,
He broke and fell into a swoon.
Father of so many peoples,

It was the place where Aykol Manas died.
For the orphan left behind him
Bakay the man suffered torment,
«This writhing is the spring on the mountain» – saying,
«The poor child left from my friend» – saying.
She has no boots, in bare stockings,
«Ah, can Kanıkey have died,
She has no milk to drink for provision,
Nor a horse to ride to Bukar.
Did some ill touch her ribs,
Or did she cough and cough and die?» – saying,–
«Or carrying two souls in one body,
My noble child Kanıkey,
Her flank sunken, her flesh melting,
Did she sicken and die?» – saying,–
«Ah pity, my child Kanıkey,
While fleeing away to Bukar
Did she die covered in wounds and bruises?» – saying.
A hot day when even the owl cannot fly,
It was a waterless, evil desert,
«Crushed by carrying and carrying,
Meeting many a sickness,
Did Semetey left from the grey wolf
Turn yellow and wither?» – saying.
«Kanıkey black in stubbornness,
Fleeing to Bukar on foot,
Without one nap or breathing-space,
My unheeding child Kanıkey,

Zorlanıp hasta mı düştü?» diye,

«Altı-Şaar, Kokon hanlığı,
Aşağı yanı Margalañ,
Yukarı yanı Samarkan,
Yağmacı eri pek çoktu,
Yavrum onlara rastlayıp mı öldü» –
diye,–
«Karşılaşıp yiğitlik gösterip,
Yavrum coşup atılıp mı öldü?» diye.

Kaplan Bakay amcan
Kederinden yerinde duramayıp,
Avuç içi kadar mektup alıp,
Uzaktaki dul hanımın hâlinden,
Dostundan kalan Semetey'in
hâlinden
Hani o dağ koyunu vurulan Kara-Üñkür
–
İki semiz yük hayvanı alıp,
Niyetini apaçık belli edip,
«Baabedin kurbanı keserim» diye,–

«Yavrularımı yola koyarım» diye,–

«Altı gün canımı beslerim» diye,–
Terkisine alıp gezdiği zamanmış,

Hani o Bölökbay'ın koçunu.
Ah çirkin dünya, göğse sığmaz
nice kaygı, Kanıkey'in elinde
«Bozkurttan kalan yetimim
Görünmez olup gitti» diye,–
Bakay'ın gözyaşı on koldan sel oldu.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Bakay erin başına,
Ah, altmış kaygı birden
gelip.

Did she strain herself and fall sick?» –
saying,
«Altı-Şaar, the khanate of Kokon,
On its lower side Margalañ,
On its upper side Samarkan,
Its raiding men were very many,
Did my child meet them and die» –
saying,–
«Meeting them and showing valor,
Did my child surge and charge and die?» –
saying.

Your tiger uncle Bakay
Could not stay in place for grief,
Taking a letter big as a palm,
For the state of the widowed lady far away,
For the state of Semetey
left from his friend
That Kara-Üñkür where the mountain
sheep was shot –
Taking two fat beasts of burden,
Making his intent full plain,
«I will slaughter the baabedin offering» –
saying,–
«I will set my children on their road» –
saying,–
«Six days I will feed my soul» – saying,–
It was the time he carried it behind his
saddle,
That ram of Bölökbay's.
Ah ugly world, unfitting in the breast,
so many sorrows, In Kanıkey's hands
«My orphan left from the grey wolf
Has gone from sight» – saying,–
Bakay's tears became a flood in ten streams.
From heaven Allah's day grew clouded,
Upon the head of Bakay the man,
Ah, sixty sorrows all at once
came.

Gerçek bir sözüm, ahdim vardı.
Gönlü fena bölünüp,
«Bozkurdum Manas, ölme!» diye,–

Bakay'ın gözyaşı dökülüp:
«Vay Manas, ölmez olaydın!
Yük götüren buğram
Bukar'a kaçıp gidiyor,
Semetey – o öldüğünde gördüğüm
çerağım.
O zaman bahtı kurumuş Kanıkey,
Manas'tan kalan Kanıkey –
Başımın üstünde duran penahım.
Doksanındaki Çıyırdı –
Bir görsem gönlüm tok,
Anacığım benim talihim.
Hıçkırarak çölde yedek at çekip,

Böyle kalakalacak ben miydim?
Kaplan Manas ölünce,
Kaçıp Bukar'a sürgün gibi
Yaya gidecek bahtsız o muydu!»

O zaman Bakay amcan,
«Samarkan'a girip gider» diye,–

Telaşlanıp, kaygıyla coşup,
Gürül gürül akan Sır-Dayra'yı
Bozkurdun geçiverdi işte.
İşte Kanıkey'in yattığı o mağara.
«Azığına Kanıkey
Dağ koyunu etini almıştı,
Söz verip ahdetmişti.
Kadın olsa da Kanıkey
Erlere değişilmez bir candı,
Bir tek Semetey çocuğu vardı.
Zavallı anam Çıyırdı
Kocayıp geldiği çağda
Peygamber'e benzer bir candı.

I had a true word, a vow.
His heart was sorely torn,
«My grey wolf Manas, do not die!» –
saying,–
Bakay's tears poured down:
«Woe, Manas, would you had not died!
My load-bearing bull camel
Flees away to Bukar,
Semetey – whom at his death I saw –
my lamp.
Then Kanıkey whose fortune had withered,
Kanıkey left from Manas –
My refuge standing over my head.
Çıyırdı in her ninetieth year –
One look at her and my heart is full,
My dear mother, my fortune.
Sobbing, leading a spare horse through the
desert,
Was it I who should be left standing so?
When the tiger Manas died,
Fleeing to Bukar like an exile
Was she the luckless one to go on foot!»

Then your uncle Bakay,
«She will enter Samarkan and pass on» –
saying,–
In haste, surging with care,
The roaring, rushing Sır-Dayra
Your grey wolf crossed it, look.
There is the cave where Kanıkey lay.
«For her provision Kanıkey
Had taken mountain-sheep meat,
She had given her word and vowed.
Though a woman, Kanıkey
Was a soul not to be traded for men,
She had one child only, Semetey.
My poor mother Çıyırdı
In the season of her old age
Was a soul like unto the Prophet.

«Yedi günde gelirim» diye,–
Anacığımın önünde
Emanet ettiğim mağaradan
Yetimimi göreyim,
Şu Taytoru ile Akborçuk'u
Yetimlere emanet edip
vereyim».
Dörtnala varınca mağaraya,
İçinde yaban koçu eti asılı,
Kaçtığı besbelli.
O mağaranın baş köşesinde
Dağ koyunu eti asılı,
Kaplan Kanıkey'in orada olmadığı
besbelli.
«Aykol'üm Manas, ölmez olaydın,

Bakay bu azabı görmez olaydı!
Ben altı gün gidince
Yetimimin tepesine mi bastılar?
Öcü koyu düşmanlar,

Yetim ile dulu
Ganimet edip mi götürdüler?
Köklerine mi kıydılar,
Anacığım ile Semetey
Ganimete mi düştüler?
Eyerleyip hazır koyduğum buğram,
Vahlar vahı, Semetey,
Beni yaslı koyup giden yavrucağım!
Talihin şimdi kırıldı mı,
Vah, Tanrı büsbütün mü çarptı?
Yetimimden ayrılıp,
Vadiden akan pınarım,
Semetey, ninniyle avuttuğum
yavrucağım! Ah, canım yanandan
ayrılıp,
Kuru sakal Bakay derken,
Vah, utancımdan öleyim diyorum,
Ölmeyip sağ gezişim,

«I will come in seven days» – saying,–
Before my dear mother
From the cave where I left them in trust
Let me see my orphan,
This Taytoru and Akborçuk
Let me give in trust to the orphans
and bestow them».
Arriving at the cave at a gallop,
Inside hangs the meat of a wild ram,
It is plain she has fled.
In the seat of honor of that cave
Mountain-sheep meat hangs,
That tiger Kanikey is not there
is plain.
«My Aykol Manas, would you had not
died,
Would Bakay had never seen this torment!
When I was six days gone
Did they fall upon my orphan's head?
Foes deep in vengeance,

The orphan and the widow
Did they take them off as booty?
Did they cut down their very roots,
My dear mother and Semetey
Have they fallen as spoils?
My bull camel I saddled and set ready,
Woe of woes, Semetey,
My little one who left me in mourning!
Is your fortune broken now,
Woe, has God struck us utterly?
Parted from my orphan,
My spring that flows down the valley,
Semetey, my little one I soothed with
lullabies! Ah, parted from my heart's
beloved,
They say dry-bearded Bakay,
Woe, I say let me die of my shame,
That I walk alive, undying,

Vah, Semetey'in varlığındandır.
Vadide yeşeren körpe söğüdüm,
Vah, nereye gitti bir tanem?
Şu dünya bir tüccardır,
Yalanını çoktan bilirdim.
Dostumdan kalan Semetey,
«Bir tanem sağ olsun» diye,–
Onu kendime dayanak etmiştim.
Can için yedek at çektim,
Cefa çekip durmam da
Bir Semetey çocuğu içindi!
Mağara olma, yerin dibine gir,
Mağaraya neden uğradım!
«Mağarayı sığınak ederim» diye,–
Bir tanemden ayrıldım.
Dağınla birlikte yerle bir ol,
Dağına neden döndüm?
«Dağı kendime siper ederim» diye,–

Biricik yetimimden ayrıldım.
Han idim, canım hor oldu,
Kendime dayanak ettiğim Çıyırdı,
Anacığım, senden ayrıldım.
Anacığım, senden ayrılıp,
Vah, bir görmeye hasret kaldım.
Geniş dünya dara gelende,

İtin geçemediği yardan,
Kanıkey, yaya gitmiştin.
Bakay'ın uluyacağı zaman mı,
İtin geçemediği yarda
Çeliğimi köreltip,
Ölmeden nasıl durayım,
Vah, yetimimi yitirip.
Kanadımdan kırılıp,
Bakay'ın ağıt yakacağı zaman mı,
Yanıp duran çerağım,
Yana yana burada mı durayım?
Ah, onu göremezsem, dirlik yok,

Woe, is for Semetey's being.
My tender willow greening in the valley,
Woe, where has my only one gone?
This world is a merchant,
I long knew its lies.
Semetey left from my friend,
«Let my only one live» – saying,–
I had made him my prop.
For his life I led a spare horse,
And all my enduring of hardship
Was for the one child Semetey!
Cave, be no more, sink into the earth,
Why did I call at the cave!
«I will make the cave a shelter» – saying,–
I was parted from my only one.
Be leveled together with your mountain,
Why did I return to your mountain?
«I will make the mountain my shield» – saying,–
I was parted from my only orphan.
I was a khan; my soul is brought low,
Çıyırdı whom I made my prop,
My dear mother, I am parted from you.
My dear mother, parted from you,
Woe, I am left longing for one look.
When the wide world turned to straits,

Down the cliff no dog could pass,
Kanıkey, you had gone on foot.
Is it the time for Bakay to howl,
On the cliff no dog could pass
Blunting my steel,
How shall I stand without dying,
Woe, having lost my orphan.
Broken in my wing,
Is it the time for Bakay to keen,
My lamp ever burning,
Shall I stand here burning, burning?
Ah, if I cannot see him, there is no living,

Şu gömülesi cana kıyayım mı?
Yetimimden ayrılıp,
Ölmeden diri mi durayım?
Ey asilim Manas, ölmez olaydın,

Bakay bu azabı görmez olaydı!
Böyle müşkül geceleri
Bendesine vermeyesin!
Ey candan dost Manas, ölmez olaydın,

Bu kuru can kaygıyı görmez olaydı!
Dayanağım karaltımdan ayrılıp,
Bu türlü horluğu
Bendesine vermeyesin!
Koca arslandan ayrılıp,
Hor olacağımı en baştan
Neden görüp bilmedim, ne oldum!

Ah vah, dost Manas ile
Ben Bakay sağ kalmayıp,
Neden ölmedim, ne oldum!

Devletli günlerim yanımdayken,
Han Manas sağ iken,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatıp durduğum zamanda,
Kalday'ı ile luñtuñ'u
Dövüp durduğum zamanda,

Han Manas sağ iken
Orada ölmeyip ne oldum.

Bildiğimi kâfire karşı
Yapıp durduğum zamanda,
Ah, Kıtay'ı koyun gibi boğazlayıp
Kırıp geçirdiğim zamanda,
Bildiğimi âleme karşı
Yapıp durduğum zamanda,
Ombu'yu bozup ganimet alıp,

Shall I end this soul fit for burial?
Parted from my orphan,
Shall I stand alive, undying?
O my noble Manas, would you had not died,
Would Bakay had never seen this torment!
Such nights of hardship
May You not give to Your servant!
O heart's friend Manas, would you had not died,
Would this dry soul had never seen sorrow!
Parted from my prop, my shadow-shape,
Such abasement as this
May You not give to Your servant!
Parted from the great lion,
That I would be brought low, from the first
Why did I not see and know — what has become of me!
Ah woe, with my friend Manas
Why did not I, Bakay, cease to live,
Why did I not die — what has become of me!
While my days of fortune were beside me,
While khan Manas lived,
Kara-Şaar and Kambıl
In the time I kept them besieged,
The kalday and the luñtuñ
In the time I kept beating them,

While khan Manas lived
Why did I not die there — what has become of me.
What I knew, against the infidel
In the time I kept doing it,
Ah, slaughtering the Kıtay like sheep
In the time I mowed them down,
What I knew, against the world
In the time I kept doing it,
Breaking Ombu and taking booty,

Ortasını yarıp yol açıp,
Katar katar yükletip altın alıp,

Gök gözlülerden binini alıp,
Kabarıp coştuğum çağda,
Han Manas sağ iken,
Ah, orada ölmeyip ne oldum!

Bir tanemi nasıl bulup göreyim,
Artık diri durmayıp öleyim,
Ah, düşman ilişemez bu sakal,
Şimdi düşman değmiş gibi kırkıldın.

«Yas için doğmuş Kanıkey,
Buz tutmaz bu bıyık,
Şimdi buyruksuz fena yolundun.
Mağarada yatmaya dayanamayıp,
Buyruğu güçlü kudret Tanrı,
Bunca ağır buyruğa uğradın.
Yetimimden ayrılıp,
Boşuna bu yerde tükendim.
Kanıkey'i yitirip,
Ah başım, kurudum tükendim.
Amcanız Bakay er bozkurt,
Sakalı seyrelip diken diken,
Ah, mağarada kalan dul yok,
Ölüm dense dönmeyen,
Bıyığı kaldı sivrilip,
Ne yukarı ne aşağı bakmadan,
Ölmeye durdu ulu Bakay,
Ölümden canını esirgemeden,
Ben Talas'a gidince,
Dulum ile yetimi
Pusuya yatan biri mi bastı,
Kocamış gelen Çıyırdı'nın
Albastı gibi kanını mı saçtı, Şu duran
Aman-Col

Kundaktaki bir tanemi

Splitting its middle, opening a road,
Loading gold in string after string of camels,
Taking a thousand of the grey-eyed ones,
In the season I swelled and surged,
While khan Manas lived,
Ah, why did I not die there — what has become of me!
How shall I find and see my only one,
Let me stand alive no more, let me die,
Ah, this beard no foe could touch,
Now you are shorn as if a foe had touched you.
«Kanıkey born for mourning,
This mustache that takes no ice,
Now, unbidden, you are cruelly plucked.
Unable to bear lying in the cave,
God of might whose command is strong,
You have met with so heavy a decree.
Parted from my orphan,
In vain I am spent in this place.
Having lost Kanıkey,
Ah my head, I am withered, I am spent.
Your uncle Bakay, the man, the grey wolf,
His beard grown thin and bristling,
Ah, no widow remains in the cave,
Who turns not back at the word death,
His mustache left standing in points,
Looking neither up nor down,
Great Bakay stood ready to die,
Not sparing his soul from death,
When I went to Talas,
My widow and the orphan
Did some ambusher fall on them,
Of Çıyırdı come to old age
Did he spill her blood like an albastı, This Aman-Col standing here

My only one in swaddling

Elinden mi çekip aldılar?
Çarpan Tanrı mı çarptı,
Şimdi ocak sönmüş gibi mi ettiler?

Padişah Bakay kocanın
Beli böyle mi kırıldı,
«Sağlam azık ararım» diye,–
Bereketimden ayrılıp,
Beni mi Tanrı çarptı?»
O zaman Bakay amcan,
Boz tulpara bir kamçı basıp,
Mağaranın ağzında durur,
«Kanıkey!» diye ses salıp,
Öfkeyle haykırıp,
Yüzü kara oradaymış gibi,
Kahrına dayanamayıp
«Kanıkey!» diye çağırıp.
O zaman Bakay amcan:
«Yol azığını mı saçtı?
Yanıp tutuşup duramayıp,
Çaresi tükenip mi telaşlandı?
Babasının Bukar şehrine,
Kederlenip ağlayıp durmadan,
Yetimi kucağına alıp,
Gönlü çekince mi yürüdü?
Şu benim yavrum Kanıkey
Kara inatlının tekiydi.
Ölümden geri dönmeyen,
Her yanı kusursuz, denkti.
Aslında yavrum Kanıkey
Kadınların arslanıydı.
Kaplanım Manas bozkurda
Rast gelen Kadir gecesiydi,

Kutlu Kanıkey
Evliya soylu bir cariyeydi.

Babasının Bukar şehrine
Gelip gidip Kanıkey'in

Did they wrench him from her hands?
Did striking God strike,
Have they made it now as a hearth gone out?
Of sovereign old Bakay
Is his back thus broken,
«I seek sound provisions» – saying,–
Parted from my blessing,
Is it me God has struck?»
Then your uncle Bakay,
Laid one whip-stroke on the grey tulpar,
He stands at the cave's mouth,
«Kanıkey!» he cast his voice,
Crying out in wrath,
As if the black-faced one were there,
Unable to bear his anguish
«Kanıkey!» he called.
Then your uncle Bakay:
«Did she scatter her road provisions?
Burning, aflame, unable to stay,
Her remedy spent, did she take fright?
To her father's city of Bukar,
Grieving, weeping without cease,
Taking the orphan in her arms,
Did she walk when her heart drew her?
This child of mine Kanıkey
Was stubbornness itself, black-willed.
Who turns not back from death,
Faultless in every part, well-matched.
In truth my child Kanıkey
Was the lion among women.
To my tiger Manas the grey wolf
She was the Night of Power that came his way,
Blessed Kanıkey
Was a handmaid of saintly line.

To her father's city of Bukar
Coming and going, it was the road

Göre geldiği yoldu.
Dertlenip ağlayıp yatamayıp,
Dağ koyunu etini mi saçtı?
Anasını sırtına alıp
Temir Han'a doğru mu kaçtı?»
Bindirdiği Çıyırdı,
Deyip, böylece, ulu Bakay,
Dalgalanan gök çayırdan
Süzülüp gider ulu Bakay,
Çilekeş Kanıkey'in
Yoldan izini bulup,
Seğirtip gider er Bakay.
Etekten gelen açık sırtta
Bastığı izi görmüştü,
Tümsek tümsek çakıllı beli
Aştığı yeri görmüştü,
Konakladığı ulu kavağın,
Kutlu büyük mezarın dibinde
Yattığı yeri görmüştü,
Eğri büğrü kara suyu
Geçtiği yeri gördü işte.
Kıyısından gittiği tek yol,
Tam böylece, hor olup.
Bukar'a giden yoldu.
Kuyruklarını sürüyüp
Tilkinin geçmediği o yol.
Kulaklarını dikip
Kurdun geçmediği o yol.
Aşık kemiği kadar dağ yok o yerde,
Keçe yaygı kadar çukur yok,
Saban değmiş çizgi yok,
Babası Temir Han'a ulaşmaya
Dağ sıçanı kazmış in yok.
Ay gibi dümdüz sarı bozkırın
Amcan Bakay koca
Boyunca yol yürüyüp,
Soğumuş izine ot koyup,
Yetimi özlediğinden
Sarara sarara kovalamış.

Kanıkey had long known by sight.
Grieving, weeping, unable to lie still,
Did she scatter the mountain-sheep meat?
Taking her mother on her back
Did she flee toward Temir Han?» *Çıyırdı*
whom she carried,
So saying, great Bakay,
Across the waving green meadow
Great Bakay glides on,
Of long-suffering Kanıkey
Finding her trace upon the road,
Bakay the man goes hastening.
On the open ridge rising from the foothills
He had seen the print of her step,
The hummocked, gravelly pass
He had seen where she crossed,
The great poplar where she lodged,
At the foot of the blessed great tomb
He had seen where she lay,
The crooked, winding dark stream
He saw, look, where she crossed it.
The one road she took along its bank,
Even so, brought low.
It was the road that goes to Bukar.
Trailing their tails
That road where no fox passed.
Pricking up their ears
That road where no wolf passed.
No hill big as a knucklebone in that place,
No hollow big as a felt rug,
No furrow touched by plow,
To reach her father Temir Han
No burrow dug by marmot.
Of the yellow steppe flat as the moon
Your uncle, old Bakay,
Walked the road along its length,
Laying grass on her cold trace,
From longing for the orphan
He chased on, growing pale and paler.

Kumdaki izine ot koyup,
Laying grass on her trace in the sand,

Çilekeş Bakay amcan
Solara solara kovalamış.
Parlak kara dikenlik,
Yalvaran gözlerle ağlayıp Kanıkey
Bu yerde durakalmış,
Dermanı kesilip hıçkırıp,
Kucağındaki Semetey,
Çaresi tükenip feryat edip.
Tabanı taşta dövülüp,
Şakağı güneşte kavrulup.
İçmeye soğuk su bulamayıp,
Cana kıymaya ağı bulamayıp.
Yoksa gölgelenip gitmeye
Serince bir yer bulamayıp,
Yorulmadan ölüvermeye,
O zaman, hazırca bir mezar bulamayıp.
Ağzına toz dolup kaplayıp,
Duru pınara, akan suya,
Kanıkey bir yudum içmeye hasret kalıp.
Şahininden ayrılıp,
Ayakta duramaz yetim ile dulun,
Amcası Bakay bozkurdu
Bir kez görmeye hasret kalıp,
Kaburga kemiklerinin hepsi
Çatır çatır kırılıp sökülüp,
Baldırından akan kara kan
Çizmesinden aşağı dökülüp.
Hanım çığlık çığlığa hor olup,
Yengen büsbütün perişan olup.
Aşırı yorulup bitkin düşmüş,
Anan «öh!» dese ağzından kan gelip,

Your long-suffering uncle Bakay
Chased on, fading and fading.
The glistening black thorn-brake,
Weeping with pleading eyes, Kanıkey
Had halted in this place,
Her strength cut off, sobbing,
Semetey in her arms,
Her remedy spent, crying out.
Her soles beaten on the stones,
Her temples scorched in the sun.
Finding no cold water to drink,
Finding no poison to end her life.
Nor, to go on in shade,
Finding any cool place,
To die outright without more toil,
Then, finding no grave made ready.
Dust filled and coated her mouth,
For a clear spring, for running water,
Kanıkey was left longing for one swallow.
Parted from her falcon,
The orphan and widow who cannot stand,
Her uncle Bakay the grey wolf
She was left longing to see but once,
All the bones of her ribs
Cracking, breaking, torn loose,
The dark blood running from her calf
Poured down over her boot.
The lady, shrieking, brought low,
Your aunt utterly undone.
Overworn, she fell exhausted,
If your mother said «oh!» blood came from her mouth,

Hem susuz, hem aç,
Anan Kanıkey'den derman gidip.
Ölüm gününde dayanak diye
Bir Semetey yavrusunu,
Karnı aç, cehennemi gerçekten görüp,

Both waterless and hungry,
Strength went out of your mother Kanıkey.
As a prop for the day of death
The one child Semetey,
Her belly empty, seeing hell in truth,

Kaygısını dört bir yana bölüp.
Ölünceye dek kucaklayıp
Dayanak eder Kanıkey,
Hani o yiğitten kalan
yavrusunu.
Ardında dul kalmaz olsun,
«Kahpe dünya böyleymiş» diye,–
Çilekeş kadın Kanıkey
Kaygısını büsbütün derinleştirir,
Bakay iz sürüp gördü,
Hani o kucağında taşıdığı
yavrusunu.
Boynu bükük bakakalan Bakay ben
miydim!
Bakay'ın yedeğindeki – Taytoru,
Bakay'ın sağ yanında – Akborçuk,
Bukar'a yazılmış mektup ile
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp, yetimini
İki yürük at ile
Arayıp bulduğu zamanmış.
Atan Bakay ak yollu, uğurlu,
Arkası yüce, sayısız ordu gibi.
Kanıkey'in karaltısını görüverince,

«Yetimimden ayrılıp,
Kederlenip hüngürdeyip,
«Ah çirkin dünya, kaplan Manas
ölme!» diye,– Padişahım Manas sağ
iken
Yazıklar olsun dünya,
Han ölünce hepsi ölüp,
Kadın çocuk feryat edip,
«Böyle sürünüp gelme» diye.
Bu iş böyle olduktan sonra,
Kim böyle olmasın ki!
Bu türlü horluğu
Bundan sonra bir Tanrı,
«Bendesine verme!» diye,–

Her sorrow split to the four quarters.
Clasping him till death
Kanıkey makes him her prop,
That child left
from the hero.
May no widow be left behind a man,
«So it is with the harlot world» – saying,–
The long-suffering woman Kanıkey
Deepens her sorrow utterly,
Bakay tracked her trail and saw,
That child she carried
in her arms.
Was it I, Bakay, left staring with bowed
neck!
At Bakay's lead – Taytoru,
At Bakay's right hand – Akborçuk,
With the letter written for Bukar
Weeping sob upon sob, his orphan
With the two swift horses
It was the time he sought and found him.
Your elder Bakay, white-roaded, auspicious,
His backing mighty, like a countless host.
The moment he glimpsed Kanıkey's dark
shape,
«Parted from my orphan,
Grieving, weeping aloud,
«Ah ugly world, tiger Manas,
do not die!» – saying,– While my
sovereign Manas lived
Shame upon you, world,
When the khan died all died,
Women and children crying out,
«Do not come crawling so» – saying.
Once the matter stood so,
Who would not be brought to this!
Such abasement as this
Hereafter may the one God,
«Give it not to Your servant!» – saying,–

Arslanı Tanrı almaz olaydı,
Bu türlü horluğu
Bundan sonra bendesine
salmaz olaydı! Geniş Talas'tan kaçırıp.

Beyzadenin soyu
Böyle bozkırda sürgün
kalmaz olaydı! Dertlilerin binip
gitmesine,

Hanı Tanrı almaz olaydı,
Hanzadenin bir tanesi
Kaçıp ürküp Bukar'a
Töresizce sürünüp varmaz olaydı!

Kocamışken Bakay'ı
Kaldırıp derde salmaz olaydı!

Temir Han'a doğru yola düşüp,
Sürgün gidecek dolu kadın sen miydin,

Sendeleyip arayıp bulamadan,
Çizme giymeden, yaya yürüyüp,
Hıçkırıp öksüzleyecek yavrum sen
miydin,
Ölmeden, yitmeden bozkırda
Böğürüp ağlayacak Bakay ben miydim!
Padişah efendin ölünce,
Yavrum, bir dolu Kanıkey,
Yalın çorapla kaçacak
sen miydin?
Yerin dibine girmeden öylece gezen,
Olgun, yetkin Bakay ben miydim!
Kuzgunun gözünü mü yedim,
Bir tanesini arayıp bulamadan,
Yazıklar olsun, Bakay han
Kurusun kalsın mı dedin!?
O zaman, amcanız ak yollu Bakay,
Kaçkının ardından yetişti.

Would God had not taken the lion,
Such abasement as this
Hereafter upon His servant
Would He never loose it! Spirited away from wide Talas.
The scion of the bey's line
Thus exiled in the steppe
Would he had never been left! For the woeful to mount and ride,

Would God had not taken the khan,
The khan's one and only scion
Fleeing, startled, to Bukar
Would he never crawl there lawless and disgraced!
Bakay in his old age
Would He had not raised and cast him into woe!
Setting out toward Temir Han,
Were you the whole-souled woman to go into exile,
Staggering, searching, finding not,
Wearing no boots, walking afoot,
Were you, my child, to sob and cry orphaned,
Neither dead nor lost, in the steppe
Was it I, Bakay, to bellow and weep!
When your sovereign lord died,
My child, a whole-souled Kanıkey,
To flee in bare stockings
was it you?
Walking on, not sinking into the earth,
Was it I, ripe and seasoned Bakay!
Have I eaten the raven's eye,
Searching for his only one and finding not,
Shame upon it, khan Bakay,
Did you say let him wither and be left!?
Then your uncle Bakay of the white road,
Caught up behind the fugitive.

O zaman, Corgo Beli'nden aşırıp,
Çilekeş dolu kadını
O zaman, geniş Talas'tan kaçırıp,
O zaman, Küyük'ün belinden
aşırıp,
Küçücükken yetimi,
Bakay kederinden duramayıp,
Bukar'a yazılmış mektup alıp,

Then, over the pass of Corgo Beli,
The long-suffering whole-souled woman
Then, spirited from wide Talas,
Then, over the pass of Küyük
crossing,
The orphan while yet so small,
Bakay could not stay for grief,
Taking the letter written for Bukar,

Muradına ermek için
İki yürük at alıp,
Azığına han Bakay
Deri köökör kaba süt doldurup,
«Bozkurttan kalan yetime
Çok zorbalık ederler» diye,–
«İtleri Tanrı çarpar» diye,–
İki yük atı yedeğe alıp,
İnleyerek gelir han Bakay.
«Boz alaca şahin yavrum» diye,– «Kim
böyle olmaz ki» diye,–

To attain his heart's desire
Taking two swift horses,
For his provisions khan Bakay
Filled a leather köökör vessel with milk,
«To the orphan left from the grey wolf
They will do much violence» – saying,–
«God will strike those dogs» – saying,–
Taking two pack-horses on the lead,
Groaning comes khan Bakay.
«My grey-pied falcon child» – saying,–
«Who would not be brought to this» –
saying,–

Ağlayarak gelir han Bakay.
«Eşi benzeri yok, Manas'tan kalan
çoban yıldızı» diye,– Tabanının hepsi
yara olmuş.
Amcan garip Bakay'ın
Sakalı seyrelip kalmış,
Hani gözünden akan kanlı yaş
O zaman köprücükten aşağı dökülüp:
«Ey Kanıkey yavrum,
Kara niyetliymişsin!
Sözünde hiç durmadan,
Kocamışken Bakay amcanı
Böyle cehenneme salarmışsın!
«Düşmana nasıl veririm» –
Ey Kanıkey yavrum,
Durmadan kaçıp yola düşüp,
Sen toklu eti mi yedin?
Dağ gibi han Bakay amcan

Weeping comes khan Bakay.
«Peerless, left from Manas,
the herdsman's star» – saying,– The whole
of her soles had turned to wounds.
Of your poor uncle Bakay
The beard was left grown thin,
The bloody tears that ran from his eyes
Then poured down past his collarbone:
«O Kanıkey, my child,
Black of purpose you have proved!
Keeping your word not at all,
Your uncle Bakay in his old age
So you would cast into hell!
«How could I give him to the foe» –
O Kanıkey, my child,
Fleeing without cease, taking the road,
Did you eat of the yearling's meat?
Your uncle khan Bakay, big as a mountain,

Cehennemini çeksin mi dedin?
Can dinlendirip bir yerde
Altay'a binilen Kök tulpar
Zayıf düşsün mü dedin?
Çaresini bulamadan amcan
Yarı yolda çok ağlayıp,
Garip mi olsun dedin?»
O zaman Bakay amcan,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Yetişip varıp bakınca,
Kanıkey garip düşmüş,
Gönlünün her yanı
Hasta olmuş zamanıymış.
Bakıp dursa sırtı

Did you say let him suffer your hell?
Resting your soul in some place
The Kök tulpar ridden to Altay
Did you say let it fall lean?
Your uncle, finding no remedy,
Weeping much at mid-road,
Did you say let him be forlorn?»
Then your uncle Bakay,
Laying the whip right and left,
When he caught up and looked,
Kanıkey had fallen forlorn,
Every corner of her heart
It was the time it had grown sick.
If he looked upon her back

Kayış gibi dilim dilim,
O zaman yengen Kanıkey'in
Garipliği belli olmuş.
Hani o çilekeş kadın Kanıkey –
Sırtının hepsi yara olmuş.

Takati kalmayıp gücü gitmiş,
Her adımda o çilekeş ayaktan
Kayış boyu kan gitmiş.
Bu iş böyle olduktan sonra,
O zaman Bakay handan da derman gitmiş.
Dolu kadın yorulmadan kaçarken,

On iki kemik, bin damar,
Ah, bir teki kalmadan
sızlamış.
«Sızlarsa varsın, ölürüm» diye,–

«Allah'ın verdiği buyruk
Böyleymiş demek, görürüm» diye,–
«Ben ölmeden diri durup,
Elimdeki yetimi
diye,–

Cut in strips like rawhide,
Then of your aunt Kanıkey
Her forlornness was plain.
That long-suffering woman Kanıkey –
The whole of her back had turned to wounds.
No endurance left, her strength gone,
At every step from that suffering foot
Blood went a strap's length.
Once the matter stood so,
Then strength went from khan Bakay too.

While the whole-souled woman fled unwearied,
Twelve bones, a thousand veins,
Ah, not a single one left out
had ached.
«Let them ache then; I shall die» – saying,–
«The decree that Allah gave
Is thus, it seems; I shall see it» – saying,–
«While I stand alive, undying,
The orphan in my hands
– saying,–

Adımlayıp yürüyüp durmadan,
Asil kadın Kanıkey
Apaçık kaçıp gitmiş.
Yatmadan kaçıp gitmiş.
Ah dünya, onmaz olasın,
Yeryüzüne dulun
Sığamadan kaçıp gitmiş.
Amansız azabı
Asil yavrum Kanıkey
Çeke çeke kaçıp gitmiş.
Doksanındaki Çıyırdı'yı,
Anasını Mekke bilip,
Kanıkey sırtına, küreğine

Yükleyip kaçıp gitmiş.
Ulu Bakay yetişip varınca,

Striding, walking without cease,
The noble woman Kanıkey
Fled away in the open.
Fled away without lying down.
Ah world, may you never mend,
The widow, on the face of the earth
Finding no room, fled away.
The merciless torment
My noble child Kanıkey
Bearing it and bearing it, fled away.
Çıyırdı in her ninetieth year,
Holding her mother as her Mecca,
Kanıkey, on her back, on her shoulder-blades

Loaded her and fled away.
When great Bakay caught up,

Kimi yerde Kanıkey
Gerilip yorga yürür.
Baldırından akan kan
Yol boyunca şırıldar.
Her adımda uzun atıp,
Hani o kundaktaki Semetey'i,
«Yoldaştan kalan yavrucak» diye,

Bel önlüğünün kıvrımına,
Yiğit kadın Kanıkey
Sıkı sıkı sarıp yerleştirip,
Can dinlendirecek bir yerde,
Çilekeş kadın Kanıkey
Yatmadan kaçıp gitmiş.
Bir insana iki insan
Sığamadan kaçıp gitmiş.
Kaburgaları dışarı fırlayıp,
Çilekeş yavrum Kanıkey
Bir deri bir kemik kalmış.
Aykol'üm – efendim, ölmez olaydın,

Asil yavrum Kanıkey

In some places Kanıkey
Strains and goes at an amble.
The blood running from her calf
Trickles all along the road.
Casting long strides at every step,
That swaddled Semetey,
«The little one left from my companion» – saying,

Into the fold of her waist-apron,
The valiant woman Kanıkey
Wrapped him tight and settled him,
In any place where a soul might rest,
The long-suffering woman Kanıkey
Fled away without lying down.
Two souls in one body
Finding no room, she fled away.
Her ribs jutting outward,
My long-suffering child Kanıkey
Was left but skin and bone.
My Aykol – my lord, would you had not died,

My noble child Kanıkey

Böylece garip olup
kalmış! Kıyametin garip yolu bu –

Namlı bozkurt ölmüş,
Mihneti hep dolu kadın görmüş.

Asilin bozkurt ölmüş,
Azabı hep o çilekeş görmüş.
Tabanı bozkırda dövülüp kalmış,
Çocuğu kucağına aldıktan sonra,
Şakaklarının hepsi
Kızgın güneşte kavrulup,
Hani o er yapılı Kanıkey
Dayanamayıp kendinden geçip,
«Öz yiğidimden kalan yetim» diye,–

Dayanamayıp Kanıkey
Gerçek hastalığa tutulup,
Kuş üzümü gibi güzelim gözlerin
Kapağı tozlanıp, kir basıp,
Yiğit kadın Kanıkey
Beş günlük yolu bir yürüyüşte alıp.
«Yavrum, kaygıya böldün beni,
Çizmesi eskiyip, yalın çoraplı,

Ölmezmiş şu garip can,
Pabucu eskiyince yalın çorapla,
O zaman dertlenirmiş garip can.
Bakay han yetişip varınca,
Yetkin kadın Kanıkey'in
Kürek kemiği yara olmuş,
İnsan şöyle dursun, o çilekeşe
O zaman hayvanın bile bağrı
sızlamış.
Böyleymiş işte, aldatıcı dünya,
Şimdi dulluğu belli olmuş.
Kımıldayan iki ayak
Paramparça olup dilinmiş.
Cehennem çilesini kat kat çoğaltıp,

Thus turned forlorn
was left! This is the forlorn road of doomsday –
The famed grey wolf has died,
All the hardship the whole-souled woman has seen.
Your noble grey wolf has died,
All the torment that sufferer has seen.
Her soles were left beaten on the steppe,
Once she had taken the child in her arms,
The whole of her temples
Scorched in the burning sun,
That Kanıkey built like a man
Could not endure and swooned away,
«The orphan left from my own hero» – saying,–
Unable to endure, Kanıkey
Was seized by true sickness,
Those lovely eyes like black currants,
Their lids dusted over, grimed,
The valiant woman Kanıkey
Took a five days' road in one march.
«My child, you have split me with sorrow,
Her boots worn out, in bare stockings,

It seems this poor soul does not die,
When her shoes wore out, in bare stockings,
Then would the poor soul grieve.
When khan Bakay caught up,
Of the seasoned woman Kanıkey
The shoulder-blade had turned to wounds,
Let alone man — for that sufferer
Then even the beast's breast
ached.
So it is, then, the deceiving world,
Now her widowhood was plain.
The two feet still moving
Were sliced and torn to shreds.
Multiplying hell's ordeal fold upon fold,

Kıvrana kıvrana kaçıp gitmiş.
Bakay o an gelmeseydi,
Amcan dulunu görmeseydi,
İpek gibi uzun güzelim saç
Çözülüp dağılacak demmiş,

O gün yorulup Kanıkey
Ölecek zamanıymış.
Başına darlık çöküp,
Ecelini görecek demmiş.
Bozkurdun Bakay varınca,
Hani o Manas'tan kalan yetimi,
Gökten Allah'ın günü
bulutlanıp,
Yetimi yüzünden koklayıp,

Bakay erin başına
Altmış kaygı birden gelip.
«Ey Kanıkey yavrum,
Bugün düşüncemi altüst ettin,

Uzağa sefere yol yürüyüp,
Alıp kaçırmışsın,
Beyim Manas'tan kalan yavrumu,
Ey Kanıkey yavrum,

Demirden kalemi ateşe vermiştin.
Baban hanın şehrine
Alıp kaçırmışsın,
Benim ninniyle avuttuğum
yavrumu. O ecelsiz Bakay, ölürüm ben,

Ey Kanıkey yavrum,
Şehirde kurulmuş evim yok,
Baştan başa düşman, altı haram,
Ne de öç alacak gücüm var.
Ey Kanıkey yavrum,
İkizimden ayrıldım,
Avunmadan nasıl durayım.

Writhing and writhing, she fled away.
Had Bakay not come that instant,
Had your uncle not seen his widow,
That lovely long hair like silk
Was at the point of loosening and scattering,
That day, worn out, Kanıkey
It was her time to die.
Straits pressing down upon her head,
She was at the point of meeting her death.
When your grey wolf Bakay arrived,
That orphan left from Manas,
From heaven Allah's day
grew clouded,
He pressed his face to the orphan's and breathed him in,
Upon the head of Bakay the man
Sixty sorrows came all at once.
«O Kanıkey, my child,
Today you have turned my thoughts upside down,
Marching a road on a far campaign,
You have carried off,
My child left from my bey Manas,
O Kanıkey, my child,

You had set the iron pen to the fire.
To the city of your father the khan
You have carried off,
The one I soothed with lullabies,
my child. That fateless Bakay — I shall die,
O Kanıkey, my child,
I have no house set up in the city,
Foes end to end, the six wretches,
Nor have I strength to take revenge.
O Kanıkey, my child,
I am parted from my twin,
How shall I stand unconsoled.

Avuncum Bukar'a giderse,
Ey Kanıkey yavrum,
Kimi kendime avunç ederim?
Kaplanımın söylediği sözdü,
«Yetimim on ikiye gelinceye dek,
Deve güdüp, efendi amcam,
Bekleyip gözete gör» demişti.
Her şeyden aziz emanetti,
Emanetini yerine getiririm.
Aykol'den kalan karaltı yok,
Ey Kanıkey yavrum,
Kimi kendime dayanak ederim?
Dayanak ettiğim yetimden,
Hanımdan kalan yavrucaktan,
Kader isterse böyle ayrılıp,
Nasıl olur da sağ kalırım.
Görürsün yavrum Kanıkey,
Sen bu yana gidince,
Keñ-Kol boyuna konmam,
Ey Kanıkey yavrum,
Altı haram ile kırk domuzla,
Ezelinden beri Kanıkey,
Yavrum, eskisi gibi olmam onlarla.
Yıl on iki oluncaya dek,
Yavrum, deve güdüp yanarım.
Tepemden inen o itlerle,

Fırsatı gelirse Kanıkey,
Ben tepişerek yaşarım.

Efendimden kalan bir taneyi
Ben tam on iki yıl bekleyip yanarım.

On iki yılda dönmezsen,
Düşünüp Talas'a kayıtmazsan,

Öte dünyanın yüzünü görürüm.
İşte bu emanet kalan
sahipsiz malı –

If my consolation goes to Bukar,
O Kanıkey, my child,
Whom shall I make my consolation?
It was the word my tiger spoke,
«Until my orphan comes to twelve,
Herding camels, my lord uncle,
See that you wait and watch» he had said.
It was a trust dearer than all things,
I will fulfill his trust.
No shadow-shape is left from Aykol,
O Kanıkey, my child,
Whom shall I make my prop?
From the orphan I made my prop,
From the little one left from my khan,
If fate so wills, parted thus,
How ever shall I stay alive.
You will see, my child Kanıkey,
When you go off this way,
I will not camp along the Keñ-Kol,
O Kanıkey, my child,
With the six wretches and the forty swine,
From all eternity, Kanıkey,
My child, I will not be with them as of old.
Until the years come to twelve,
My child, I will herd camels and burn.
With those dogs that came down on my head,
If the chance comes, Kanıkey,
I will live trading kicks with them.

The only one left from my lord
Full twelve years I will wait for him and burn.
If you return not in twelve years,
If you take no thought and turn not back to Talas,
I shall see the face of the other world.
This property left in trust,
these masterless goods –

Sağlamca bir yere toplarım.
Ey Kanıkey yavrum,
Gecikip Bukar'dan gelmezsen,
Şuradaki cana kıyarım.
Yöneldiğim her yerde vuruşup,
Kargaşayı adamakıllı koparırım.
«Bereketim uzağa gitti» diye,–

Seni yadigâr bilip dururum.
Ey Kanıkey yavrum,
Dönüp Talas'a gelinceye dek,
Yetimi gözüm görünceye dek,
Talas boyuna konmam,
Kuzgun gibi akraba itlere,
Sen Talas'a gelinceye dek,
Çevrelerine katılıp akraba olmam.
Ey Kanıkey yavrum,
Abıke, Köböş itlerle
Ölmediğim yerde kapışırım,
Körpe kuray otu olgunlaşana dek,
Mıyzam otunun külü uçana dek,
Durmadan altı ay vuruşurum.
Bukar'a varıp konduğunda,
Kendi başına kaldığında,
Ey Kanıkey yavrum,
Sohbet meclisi kurup dur,
«Hâli ahvali nasıldır» diye,–

Amcan Bakay'ın hâlini sora dur.
Sen dönüp gelinceye dek,
Ganimeti yağmalayıp kapışırım,
Altı haram ile Kanıkey,

Fitneyi adamakıllı koparırım.
Yetimin gide gide yetişirse,
Ak çelik gibi bilenip su verilirse,

Serpilip er olursa,
Er oğluyla denk olursa,

I will gather into a safe place.
O Kanıkey, my child,
If you delay and come not from Bukar,
I will end this soul of mine.
Fighting wherever I turn,
I will raise turmoil in good earnest.
«My blessing has gone far away» –
saying,–
I will hold you ever as a keepsake.
O Kanıkey, my child,
Until you come back to Talas,
Until my eye beholds the orphan,
I will not camp along the Talas,
With the raven-like kinsmen dogs,
Until you come to Talas,
I will not join their circle and be kin.
O Kanıkey, my child,
With the dogs Abıke and Köböş
I will grapple where I do not die,
Until the tender kuray grass ripens,
Until the ash of the mıyzam grass flies,
Six months without cease I will fight.
When you reach Bukar and settle,
When you are left on your own,
O Kanıkey, my child,
Keep holding gatherings of talk,
«How does he fare, and how his state» –
saying,–
Keep asking after your uncle Bakay.
Until you turn and come again,
I will plunder booty and grapple for it,
With the six wretches, Kanıkey,

I will raise strife in good earnest.
If your orphan, going on and on, grows up,
If he is whetted and tempered like white steel,
If he shoots up and becomes a man,
If he stands equal with the sons of men,

Ey, Tanrı Kırgız'ı gösterirse,
Ey Kanıkey yavrum,
Talas'tan göçümü alıver,
«Benim kocamış amcam hani» diye,–
Coşup kabaran yetime,
Altı haramdan alıver
öcümü! Dün, geniş dünya dara gelende,

Sen Bukar'dan yola çıkıncaya dek,
Belimi sıkı bağlarım.
Sağlama alırım Kanıkey,
Yukarılayıp konduğum yeri.
O yedi yüz haneli obam elimde,

Kanıkey, avcılarımı toplayıp
alırım,
Egemen olduğum zamanda,
Benden haber ala dur,
Altı harama kargaşayı
adamakıllı salarım!
Ey Kanıkey yavrum,
Bukar'a sürgün düşmüşsünüz,
Yavrum, bu yaptığın kötü nam!
Yaşı on ikiye gelinceye dek,
Ey Kanıkey yavrum,
Yetimim sana emanet!
Gördüğüm kapkara geceydi,
Bozkurttan kalan yetimden
Göz göre göre böyle ayrılıp,
Bakay'ın böyle öleceği gün müydü?
Kararan şehir Çoñ-Beecin,
Bugün gördüğün yarın yok,
Ah, aldatıcıymış şu boktan dünya.
Altın kazılan Çay Dağı'nı
Benim garip oğlum Baytaylak,
Elimde tuttuğum çağımda,
Kanıkey ile Semetey,
Yavrum, sizden başka dayanak yok.
Senin değerini bilirim,

Ey, if God shows him the Kırgız,
O Kanıkey, my child,
Take up my camp from Talas,
«Where is my aged uncle» – saying,–
To the orphan surging and swelling,
From the six wretches take
my vengeance! Yesterday, when the wide
world turned to straits,
Until you set out from Bukar,
I will gird my waist tight.
I will make secure, Kanıkey,
The place where I camp on the heights.
That camp of mine, seven hundred
households, is in my hand,
Kanıkey, I will gather my hunters
to me,
In the time that I hold sway,
Keep taking news of me,
Upon the six wretches, turmoil
I will loose in good earnest!
O Kanıkey, my child,
You have fallen exiles to Bukar,
My child, this deed of yours is an ill name!
Until his age comes to twelve,
O Kanıkey, my child,
My orphan is a trust upon you!
What I saw was pitch-black night,
From the orphan left from the grey wolf
Parted thus with open eyes,
Was this the day Bakay should so die? The
darkened city Çoñ-Beecin,
What you see today is gone tomorrow,
Ah, deceiving is this filthy world. The Çay
Mountain where gold is dug
My poor son Baytaylak,
In the season I held it in my hand,
Kanıkey and Semetey,
My child, there is no prop but you.
I know your worth,

On iki yıl oluncaya dek,
Yavrum, deve güdüp dolanırım.

Until twelve years are done,
My child, I will wander herding camels.

Develer içinde kara ner –
Ben Celmayan'ı saklarım.
On ikide birlikte el veren,
Öte dünyaya göçen bir tanem,
Manas'ın tuz hakkını öderim.
Nicesini kırıma uğratan
İkizim benim Manas, ölmez olaydın!

Among the camels the black ner –
I will keep Celmayan safe.
Who at twelve gave his hand in fellowship,
My only one who passed to the other world,
I will repay Manas's debt of salt.
Who brought slaughter upon so many,
My twin, my Manas, would you had not died!

El atası Bakay han
Artık azık alıp gelmez olaydı!

Khan Bakay, father of the people,
Would he never again come bringing provisions!

Bozkurdum Manas sağ iken,
Ombu'yu bozup ganimet alıp,
Ortasını yarıp yol açıp,
İşte, dünyanın hepsini
Çiğneyip yürüdüğüm zamanda,
Yeryüzünün hepsini –
Orada ölmeyip ne oldum?

While my grey wolf Manas lived,
Breaking Ombu and taking booty,
Splitting its middle, opening a road,
Look, the whole of the world
In the time I trod it underfoot,
The whole face of the earth –
Why did I not die there — what has become of me?

Çekişilen yeri yol edip,
Nice halkı hor edip,
Varıp Kokon'u vurup,
Yağmalayıp vurup malını alıp,
Kara gözlülerden binini alıp,
Alnımdaki samur börkü
Sallayıp durduğum zamanda,
Uçsuz bucaksız yere han olup,
Sefa sürdüğüm zamanda,
Bozkurdum Manas sağ iken,
Orada ölmeyip ne oldum?

Making a road of contested ground,
Bringing many a people low,
Going forth and striking Kokon,
Plundering, striking, seizing its goods,
Taking a thousand of the dark-eyed ones,
The sable börk upon my brow
In the time I kept it swaying,
Being khan over the boundless land,
In the time I lived at ease,
While my grey wolf Manas lived,
Why did I not die there — what has become of me?

Ben her yeri çiğneyip yürüdüğüm çağda,
Kara püsküllü* kalday'ı
Yakalayıp tuttuğum çağda,
Kalday ile Mançusunu
Dövüp durduğum çağda,

In the season I trod every land underfoot,
The black-tasseled kalday*
In the season I seized and held him,
The kalday and his Manchu
In the season I kept beating them,

Kaplan Manas sağ iken,
While tiger Manas lived,

Orada ölmeyip ne oldum ben?!
Why did I not die there — what has become of me?!

Örülmüş duvarı, orda sarayı
The masoned wall, the horde's palace,
Alıp durduğum zamanda,
In the time I kept taking them,
Karşı gelip diklenenleri
Those who defied and stood against me
Bildiğin koyun yerine
As if they were mere sheep
Boğazlayıp durduğum zamanda,
In the time I kept slaughtering them,
Bakay han olup dururken,
While Bakay stood a khan,
Kakançın'lı Beecin'i
Beecin of Kakançın
Dize getirip inletirken,
While I brought it to its knees and made it groan,

Dün, vergi haraç altınını
Yesterday, the gold of tax and tribute
Haraç diye alıp dururken,
While I kept taking it as tribute,
Kapkara şehir Çoñ-Beecin'i
The pitch-black city Çoñ-Beecin
Elimde tuttuğum zamanda,
In the time I held it in my hand,
Luñtuñ yarım hanlarını
The luñtuñ half-khans
Dövüp durduğum zamanda,
In the time I kept beating them,
Orada ölmeyip ne oldum ben?!
Why did I not die there — what has become of me?!

Yetkin Bakay amcan,
Your seasoned uncle Bakay,
Bozkurdum Manas, ölmez olaydın,
My grey wolf Manas, would you had not died,

Bakay bu horluğu görmez olaydı!
Would Bakay had never seen this abasement!

Altı tulum süt verip,
Giving six skins of milk,
Beyzadenin hanımı,
The lady of the bey's son,
Bezip kaçacak sen miydin,
Were you the one to weary and flee,
Belli yerde seni bulamayıp, O zaman
Not finding you in the appointed place,
sönen ateşi tutuşturup,
Then, kindling the fire gone out,
Ey Kanıkey yavrum,
O Kanıkey, my child,
Sakalımı yolacak ben miydim?
Was it I who should tear my beard?
Ey Kanıkey yavrum,
O Kanıkey, my child,
Beyzadenin evladı
The offspring of the bey's son
Bezip kaçıp gittikten sonra,
Once he has wearied and fled away,
Yiğidin Bakay amcan
Your hero uncle Bakay
İşte ağır azaba düştükten sonra,
Once he has fallen into heavy torment,
Hani azıklık alınan yağız koç,
That dark ram taken for provisions,

Anası Çıyırdı,
Gelini imiş Kanıkey.
Armağan edip vardıktan sonra,
Bel sırtına çıkıverince,

Şu bozkurt amcanın
Armağan verdiği koçu,
Ölünceye dek çıkmaz gönülden,
Talas'taki altı haramın ettikleri!
«Bukar'a giyip git» diye,
Amcanız Bakay koca,
Şay'ın kolladığı evliya,

Sönen ateşini tutuşturup,
Ölen canını diriltip,
Saçılanını toplatıp,
Küçücük canı sevindirip,
Hani o yanık yürek onarılıp,
Han Bakay'ı gördüğünde,
Hanı Manas'ı görmüşçesine,
Hani kederinin hepsi
yok olup,
Bakay eri gördüğünde,
Ananız o çilekeşin
Hani ağrıyan yeri yatışıp,
O zaman kadın Kanıkey'in
Gözleri umaç gibi açılıp,
Hani o dulların eline,
Azık olarak içmeye,
Uzağa binip gitmeye,
İki semiz binek verip,
Kaplanın Bakay koca
Ölen canları diriltti,
Sağ yanında Çıyırdı,
Evliya Bakay koca,
Düşünüp ağlamadan duramayıp,
O zaman sol yanında Kanıkey,
Koskoca kara başında,
Kanlı yüzü yırtık, tırmık içinde,

His mother Çıyırdı,
Kanıkey was his daughter-in-law.
Once he had gone and made a gift of it,
The moment he came up onto the ridge of the pass,
Of this grey-wolf uncle
The ram he gave as gift,
Till death it leaves not the heart,
The deeds of the six wretches in Talas!
«Wear this and go to Bukar» – saying,
Your uncle, old Bakay,
The saint watched over by Şay,

Kindled her fire gone out,
Revived her dying soul,
Had what was scattered gathered up,
Gladdened the tiny soul,
That scorched heart was mended,
When she saw khan Bakay,
As though she had seen her khan Manas,
The whole of her grief
vanished,
When she saw Bakay the man,
Of your mother, that sufferer,
Her aching places were stilled,
Then of the woman Kanıkey
Her eyes opened round as umaç,
Into the hands of those widows,
To drink as provision,
To mount and ride afar,
He gave two fat mounts,
Your tiger, old Bakay,
Revived the dying souls,
At his right hand Çıyırdı,
Old Bakay the saint,
Could not keep from thinking and weeping,
Then at his left hand Kanıkey,
On her great dark head,
Her bloodied face torn, covered in scratches,

Gayreti adamakıllı toplayamayıp,
Kaplan Bakay amcanın
İçi yanıp burnunun direği sızlayıp,

Kederden yerinde duramayıp,
«Her daim esen kalınız» –
Deyip, o zaman Bakay han,
Anası Çıyırdı'ya elini verip,
Evladı Kanıkey'ine
Soğukta donmaz kürk verip,

Hıçkıra hıçkıra ağlayıp sarılıp,
Hani o küheylandan kalan Semetey'i
Dediğini yurda uygun kılarım,

O zaman iki hanıma emanet edip.
«Ey Kanıkey yavrum,
Temir Han'a varıp konarsın,
Babana oba olursun.
Arka saçını öre gör,
Önünde ninniyle avuttuğun yavrucağı,
Sağ kalırsa yetimi,
Öz kardeşin Ismayıl'a veriver.
Altın tahta oturturum.
Kanıkey yavrum, uzağa çek
kendini, Bakay da gününü görsün diye.
Sen düşünceni apayrı kıl.
Yavrun boy atıp ata bininceye dek,

Ok geçmez kürkünü giydirme,
Öte dünyaya göçen Manas'ın,
Yavrum, babası olduğunu bildirme.

Yaşı on ikiye geldiğinde
Gönder Kırgız'a – Talas'a.
Kuran okut, Kanıkey,
Yoldaşım sultan Manas'a.
Yaşı on ikiye geldiğinde
Ben sarp geçidin başını kollarım.

Unable rightly to gather her strength,
Of your tiger uncle Bakay
His heart burned and the bridge of his nose ached,
He could not stay in place for grief,
«Remain ever safe and sound» –
Saying, then khan Bakay,
Gave his hand to mother Çıyırdı,
To his child Kanıkey
Gave a fur that freezes not in cold,

Weeping sob upon sob, embracing,
That Semetey left from the courser
What he says I will make fitting for the land,
Then he gave him in trust to the two ladies.
«O Kanıkey, my child,
You will reach Temir Han and settle,
You will make your camp with your father.
See that you braid your back hair,
The little one you soothe with lullabies before you, If the orphan stays alive,
Give him over to your own brother Ismayıl.
I will seat him on the golden throne.
Kanıkey my child, draw yourself far off, That Bakay too may see his day.
Keep your thoughts wholly apart.
Until your child shoots up and mounts a horse,
Do not dress him in the arrow-proof fur,
Of Manas who passed to the other world,
My child, do not make known he is his father.
When his age comes to twelve
Send him to the Kırgız – to Talas.
Have the Koran recited, Kanıkey,
For my companion, sultan Manas.
When his age comes to twelve
I will watch the head of the steep pass.

Keçi kürküm sırtımda,
Bakay çile içinde ölmezse,
Kıyametin yüzünü görmezse,
Yiğitten kalan armağanı
Ben kendime yoldaş edinirim.
Bilmediği işi bildirip,
Bilgili Bakay koca –
Sezmediğini sezdiririm.

Şahin Bakay koca –
Yanımda gezdirip er kılarım,

Er oğluyla denk kılarım,
Kaplan Manas bozkurdun
Ta kendisiyle denk kılarım.
Belini sıkıca kuşatırım,
Beecin'deki kara Kıtay'dan
Ben yiğidin kan pahasını ararım.
Sağ esen gelirse yetimim,
Çayırlı yere ateş salarım,

Kara bir suya kan dökerim,
Sağ gezerse yetimim,
Ele fazlasıyla siper kılarım.

Zavallı yetim çocuğa
Hüda Talas'ı gösterirse,
Altın tacımı giydiririm,
Sağ gelirse yetimi –
Yetim sağ gelmezse –
Padişah Bakay ölmüş bil!
Sağ gelirse Semetey –
Bakay sevinç içinde kalır,
Gecikip kalırsa Kanıkey –
Bakay'ı Hüda çarpmış demektir!
Dönüp sağ salim gelene dek,
İhtiyarı görene dek,
Töre Bakay, o kaplan,
Deve güdüp geçinirim,

My goat-hide fur on my back,
If Bakay dies not amid ordeal,
If he sees not the face of doomsday,
The gift left from the hero
I will take as my own companion.
Teaching him the work he knows not,
Old Bakay the knowing –
I will make him sense what he has not sensed.
Old Bakay the falcon –
I will take him at my side and make him a man,
I will make him equal with the sons of men,
With the tiger Manas, the grey wolf,
With his very self I will make him equal.
I will gird his waist tight,
From the black Kıtay in Beecin
I will seek the hero's blood-price.
If my orphan comes safe and sound,
I will set fire to the meadowland,

I shall spill blood into a black water,
If my orphan walks alive,
I shall make him a shield indeed for the people.
To the poor orphan child
If Hüda shows Talas,
I shall dress him in my golden crown,
If the orphan comes alive –
If the orphan comes not alive –
Know that padishah Bakay has died!
If Semetey comes alive –
Bakay will remain in joy,
If Kanıkey lingers and delays –
It means Hüda has struck Bakay down!
Until they return safe and sound,
Until they see the old man,
Töre Bakay, that tiger,
I shall live by herding camels,

Meşin şalvarım sırtımda,
Kötü adla anılırım ben!»
Dertlenip ağladı ulu Bakay,
Hüda'nın buyruğu imiş,
Bu söze boyun eğdi işte.
Hani, kaplan Manas öldüğünde,
Çilekeş can kaygıyı gördüğünde,
Namlı bir yüğrük idi o,
Katagan'ın hanı Koşoy'un
Yasa verdiği bir maldı o.
Yetimim ile dul karım
Uzağa sefer ederse bir gün,
Apaçık binip gitsin – diye –
Bir dileğim var idi.
Dileğimi Hüda verdi – diye –
Kocamış ihtiyar Bakay
(Nice sefere yol alıp,

My leather trousers on my back,
I shall be known by an ill name!»
Grieving, great Bakay wept,
It was Hüda's decree, it seems,
To this word he bowed his neck, indeed.
Lo, when tiger Manas died,
When the long-suffering soul saw sorrow,
A renowned racer was he,
Of Koşoy, khan of the Katagan,
A beast given at the mourning was he.
My orphan and my widowed wife
Should they journey far one day,
Let them ride him openly – saying –
I had one wish.
Hüda granted my wish – saying –
Aged old Bakay
(Having set out on many a campaign,

Pişkin olmuş bir ermişti o).
Taytoru gibi küheylanın
Kolanını sımsıkı çekip,
Gayıp misali küheylanın
Kuskununu uzatıp,
Padişah Bakay, yiğit arslan,
Kolan kayışını bastırıp,
Var olan takımın hepsini
Taytoru'ya yükletip,
Yolda rahvan, cana rahat,
Yola elverişli Akborçuk.
Kaygılanıp zâr zâr ağlayarak,
Garip düştüğü çağında,
Anası Çıyırdı'ya adayarak.
Akborçuk'a binip yola çıksa,
Muradına ersin – diye –
Bozkurttan kalan yetimini,
Sağ esen Çıyırdı
Alıp kaçıp gitsin – diye –
Arslan Bakay ihtiyar,
Nicesini görmüş ermiş,

A seasoned sage was he).
Of the steed like Taytoru
Drawing the girth tight,
Of the steed like one unseen,
Lengthening his crupper,
Padishah Bakay, valiant lion,
Pressing down the girth-strap,
All the gear there was
Loading onto Taytoru,
An ambler on the road, easy on the soul,
Akborçuk, fit for the road.
Sorrowing, weeping bitterly,
In the time she fell forlorn,
Devoting him to his mother Çıyırdı.
Should she mount Akborçuk and set out,
Let her attain her desire – saying –
The orphan left from the grey wolf,
Çıyırdı, safe and sound,
Let her take him and flee – saying –
Lion Bakay the old,
A sage who had seen so much,

Azık aramaya vardığında,
Görülmedik bunca zahmeti
Göze alıp gelmedi mi,
Akborçuk'u da mahsus,
«Bahtsız anam biner» – diye – «Kaleli
Bukar şehrine
Alıp gelmedi mi.
Ananın bineceği Akborçuk,
Kolanı bastırılmış,
Geminin altında,
Sımsıkı düğümlenmiş ak yular,
Sefere çıksa yaraşır,
Akborçuk'a denk yular,
Yiğit Bakay ihtiyar,
Bozkurtluğunu belli edip,
Esenleşip söz açıp,
İçini büsbütün yakıp,
İkisine ata olup,
İki tulpar at alıp,

When he went to seek provisions,
Such unheard-of toil
Did he not brave it and come,
And Akborçuk too, on purpose,
«My luckless mother shall ride him» –
saying – «To the walled city of Bukar
Did he not bring him.
Akborçuk, whom the mother shall ride,
His girth pressed down,
Beneath the bit,
A white halter knotted fast,
Fitting should she set out on the road,
A halter matched to Akborçuk,
Valiant Bakay the old,
Showing his grey-wolf nature,
Bidding farewell, opening speech,
His heart burning through and through,
Becoming a father to the two,
Taking two tulpar steeds,

Anası Çıyırdı,
Şimdi Bakay hayır dua alıp,
Kaçıp giden gariplerin
Dulluğunu görmüştü.
Taytoru ile Akborçuk'u
Kaçan iki hanıma
Armağan edip vermişti.
O bildiğin Bakay eren,
Baabedin adağını anmış,
«Manas'tan kalan yetimim
Azık edinip gitsin – diye –

Muradına ersin» – diye –
Bir erkeç alıp dönmüş.
Alıp geldiği kır erkeci,
Uğurlu Bakay ile Kanıkey,
Akranı Manas için
Kuran okuyup durdular,
«Baabedin» – deyip erkeci

His mother Çıyırdı,
Now Bakay, receiving blessings,
Of the forlorn ones fleeing away
He had seen their widowhood.
Taytoru and Akborçuk
To the two fleeing ladies
He had given as a gift.
That Bakay the saint you know,
Recalled the vow of Baabedin,
«My orphan left from Manas
Let him take it as provision and go – saying
–
Let him attain his desire» – saying –
Took a he-goat and returned.
The grey he-goat he brought,
Blessed Bakay and Kanıkey,
For his peer Manas
Kept reciting the Koran,
Saying «Baabedin», the he-goat

Hüda'ya adayıp kestiler.
Can kazanı hazırlayıp,
İşkembeyi, bağırsağı, ciğeri
Hiçbirini komadan kattılar.
Besili tatlı, şirin başı
Azık edip götürmeye,
Biçareler etini kaynatıp aldılar,
Kaçıp varıp erişene dek,
Hanımdan kalan Semetey,
Kara bahtlı yetim yesin» – diye –
Heybesine koydular,
Her bir işini düzenleyip,
Manas'tan kalan can kazanı
Terkiye bağladılar,
Hazırlanıp durdu işte.
O bildiğin kaplan kadın Kanıkey,
Bakay'a söz söyledi işte.
Göğse sığmaz bunca tasa,
Bozkurt yengenin, o çılgının,

Gözünün yaşı on dere olup akar.

They devoted to Hüda and slaughtered.
Preparing the soul-cauldron,
The tripe, the guts, the liver
They put in, leaving out none.
The fattened, sweet, dear head
To carry off as provision,
The poor souls boiled its meat and took it,
Until they should flee and arrive,
Semetey, left from the khan,
Let the black-fated orphan eat» – saying –
They put it in the saddlebag,
Setting each of their affairs in order,
The soul-cauldron left from Manas
They bound behind the saddle,
And so stood ready, indeed.
That tiger woman Kanıkey you know,
Spoke a word to Bakay, indeed.
So much grief the breast cannot hold,
Of the grey-wolf sister-in-law, that frantic one,
Her tears flow as ten streams.

O kuş üzümü gibi güzelim göz,
Bakay'a söz açarken,
Kamçı boyu yaş gider.
Bıldırcın gibi güzelim gözden –
Bakay'a söz açarken,
Bölük bölük yaş gider.
«Aba Bakay, sultan han,
Kaçıp sığındım Bukar'a.
Aba, muradıma erer miyim?
Hüda'nın buyruğu imiş,
Sizin gibi ihtiyarı
Bu yerde bırakıp gider miyim?
Han Bukar'a vardığımda,
Han aba Bakay, bir düşün,
Baba evine varıp konar mıyım?
Beyinden ayrılmış
Kaçkın kadın dedirtip,

Those lovely eyes like black currants,
As she opened speech to Bakay,
Tears run a whip's length.
From the lovely eyes like a quail's –
As she opened speech to Bakay,
Tears run in stream on stream.
«Aba Bakay, sultan khan,
I have fled for refuge to Bukar.
Aba, shall I attain my desire?
It was Hüda's decree, it seems,
An elder such as you
Shall I leave in this place and go?
When I come to khan Bukar,
Khan aba Bakay, think on it,
Shall I go and lodge in my father's house?
Parted from her bey,
Letting them call me a runaway woman,

Kötü adla mı anılırım ben?
Abake, baba evine varıp
konmam ben, Dedikodu edip yemez mi!
Serseri kadın dedirtip,
Kötü adla anılmam ben.
Han aba Bakay, sözü dinle,
Baba evine varıp n'edeyim.

Bukar'a kaçıp vardığımda,
Ben hangi murada ereyim.
Sırtıma dek uzayan gür saç,
Aba Bakay, düşüp kaldım
Kırgız'dan,
Benim atam Temir han,
Şimdi nereye sığar bu zavallı baş?
Kara niyetli bir yanı var,
Bukar'daki Sartların
Dedikodusu yemez mi beni?!
Beyinden ayrılmış,
Serseri kadın demez mi?!
Kara vadinin kara taşını
Aşıp gelmiş kadın demez mi?!
Hazinesini, malını Talas'a
Saçıp gelmiş kadın demez mi?!

Yerinde duramayıp,

Daha beter sürünüp Bukar'a
Kaçıp gelmiş kadın demez mi?!
Tazı gibi büzüşüp,
Koşup gelmiş kadın demez mi?!
Yağmayı, zulmü yakından
Görmüş kadın demez mi?

Kucağındaki yavrusunu
Garip düşürüp verdi – diye –
Zilleti kendinden bilip,
Talas'tan sürünüp geldi – diye –

Shall I be known by an ill name?
Abake, to my father's house I shall not go and lodge, Will they not devour me with gossip!
Letting them call me a vagrant woman,
I shall not be known by an ill name.
Khan aba Bakay, hear the word,
What would I do going to my father's house.
When I flee and come to Bukar,
What desire should I attain.
Thick hair reaching down my back,
Aba Bakay, I have fallen away
From the Kırgız,
My father is Temir khan,
Where now can this poor head find room?
He has a black-hearted side,
Of the Sarts in Bukar
Will their gossip not devour me?!
Parted from her bey,
Will they not say: a vagrant woman?!
The black stone of the black valley
Will they not say: a woman come over it?!
Her treasure and goods at Talas
Will they not say: a woman who came scattering them?!
Unable to stay in her place,

Dragging herself worse yet to Bukar
Will they not say: a woman come fleeing?!
Cringing like a hound,
Will they not say: a woman come running?!
Plunder and cruelty from near at hand
Will they not say: a woman who has seen them?
The babe in her bosom
She let fall forlorn – saying –
Knowing the shame as her own,
She came dragging from Talas – saying –

Abake, kaplan Bakay,
İftira sözü etmez mi?
Kendisi başıboş kaçkın kadın – diye,

Adamakıllı alay etmez mi?!
O sözü işitince,
Arlanmaktan can ölmez de,
İşte o zaman bu çılgını Hüda çarpmaz mı?!
Bukar'a kaçıp vardığımda,
Çapa tutan Tacikler,
Ulusundan ayrılmış,
Serseri kadın demez mi?
Gönlü isterse o halk,
Malımı yağmalayıp almaz mı,
Yoldan çıkmış kadın – deyip,
Hep birden fitne salmaz mı!
Aba Bakay, bozkurt han,
Size söyleyecek sözüm var.
Kâfire çalar bir hali var – diye –

Benim atam Temir handan,
Töreli kızın Kanıkey'in,
Gönlümün kırıldığı bir yer var.
Ermişin verdiği on sadakaya,
Dua demez oldum ben,
Orak burunlu atama da,
Ata demez oldum ben.
Hani, kara dinden ak olup,

Han Azız'ın oğlu Almambet,
Kâfirden kaçıp yad olup,
Şu Beecin'in hanı olmaktansa,
Toplanıp yığılmış varı saçıp,
Yalnız imanı arayıp.
Altın tahtını yağ edip,
Açık söze asla girmez – diye –
Dediğimi bilmez – diye –
Atası Azız hanı boğazlayıp

Abake, tiger Bakay,
Will they not speak slander?
Herself a masterless runaway woman – saying,
Will they not mock me thoroughly?!
On hearing that word,
If the soul dies not of shame,
Will not Hüda then strike this frantic one?!

When I flee and come to Bukar,
The hoe-wielding Taciks,
Parted from her people,
Will they not say: a vagrant woman?
If that folk so desires,
Will they not plunder and take my goods,
Saying: a woman gone astray,
Will they not all sow discord at once!
Aba Bakay, grey-wolf khan,
I have a word to say to you.
He has a way that smacks of the infidel – saying –
From my father Temir khan,
Of your highborn daughter Kanıkey,
There is a place where my heart was broken.
For the ten alms the sage gave,
I ceased to call them blessing,
And my sickle-nosed father,
I ceased to call him father.
Lo, turning white from the black faith,

Almambet, son of khan Azız,
Fleeing the infidel, becoming a stranger,
Rather than be khan of that Beecin,
Scattering the wealth heaped and gathered,
Seeking faith alone.
Turning his golden throne to plunder,
He never yields to open speech – saying –
He heeds not what I say – saying –
Slaughtering his father khan Azız

yere serip,
Upuzun yatan tamudan
Gümüş tahtını kan edip,
Atası Kün cañ-cuñu yere serip,
Devşirip yığdığını saçıp,

Mercan düğme, inci taş,
Luñtuñ'dan bin han boğazlayıp, Gerçek imiş diye bakılan
Nöbetçisini yere seren,
Kalday'dan bin can boğazlayıp, Tek imiş diye bakılan
Taş kuşanan Hıtay'ın
En arısını kesip sınayan,
Bismillah sözünü gerçek kılan. O zaman ölmeyenler sağ kaldı,
Yiğidin Beecin'e kargaşa başlattı. Durmadan altı ay vuruştular.

Beecin'de bindiği altın taht,
Pek helâli düşüp aklına,
Bunu boşayıp bırakıverdi.
Anası Altınay,
Sarı söğütten diktirdiği
Söğüdü kaldı Beecin'de,
Saf altından yapılmış
Tahtı kaldı Beecin'de.
Sımsıkı kapatılmış kırk kapı,
Hepsi kaldı Beecin'de.
Kırk boy Hıtay, aziz yurt,
Obası kaldı Beecin'de.
Aldığı eşinden ayrılıp,
O Esen'in kızı Burulça,
Karısı kaldı Beecin'de.
Altınını boşayıp,
O Beecin'e kavga salıp,
Ah, Beecin'de nasıl durayım? – diye – Sarı altın mülke dolunca,

and laying him low,
From hell that stretches long
Turning his silver throne to blood,
Laying low his father Kün cañ-cuñ,
Scattering what he had gleaned and heaped,
Coral buttons, pearl stones,
Slaughtering a thousand khans from Luñtuñ, Held to be true indeed
Laying low its sentinel,
Slaughtering a thousand souls from Kalday, Held to be one alone
Of the stone-girded Hıtay
Cutting down and testing their purest,
Making true the word Bismillah. Those who died not then stayed alive,
Your brave one, turmoil upon Beecin he loosed. Six months without cease they fought.
The golden throne he mounted in Beecin,
His lawful one coming to his mind,
He forsook it and left it be.
His mother Altınay,
What she had planted of yellow willow
Her willow remained in Beecin,
Made of pure gold
His throne remained in Beecin.
Forty gates shut fast,
All remained in Beecin.
Forty tribes of Hıtay, the dear homeland,
His camp remained in Beecin.
Parting from the wife he had taken,
Burulça, daughter of that Esen,
His wife remained in Beecin.
Forsaking his gold,
Loosing strife upon that Beecin,
Ah, in Beecin how should I stay? – saying – When filled with yellow-gold wealth,

Kararıp yanan tamudan

Canımı azat ederim – diye –
Mekke'ye varıp konarım – diye –
Şu kâfirin hanı olmaktansa,
Ben Müslüman'ın kulu
olayım – diye –
Ben Beecin'de nasıl
durayım? – diye –
Canımı azat ederim – diye –
Aradığı yalnız imandı.
Kelime-i şerifi, Kuran'ı.
Yaratan tek Hüda'yı,
Dağıttığı koyu Hıtay'dı.
Alöökö oğlu Koñurbay.
Hani, on iki yaşındayken,
Çoñ-Beecin'e girip dönmüştü,
O zaman on iki yaşında ayrılmıştı.
Cefa çekip birini arayıp,
Eyersiz kaçıp dini arayıp,
Gökten bulut devinip,
Ermişle dost olup,
Altay hanını öldürüp,
Kañgay'a girdi diye duyup,
Kañgay hanını öldürüp,
Yeryüzünde sığınak bulamayıp,
İşte, Kökçö geldi – diye duyup,
Kökçö ile dost olup,
Sarı-Arka'ya gelip konunca,
Kökçö kulun hazinesi,
Sandığının tamamı,
Keregesi yağ olup,

Almambet rast gelince,
Kazakların Kökçö'sü
Büsbütün kurumlanan han oldu.
İşte, keçesi yağ olup,
Almambet denk gelince,
Kazakların Kökçö'sü

From hell burning black

I shall set my soul free – saying –
I shall go and settle in Mekke – saying –
Rather than be khan of these infidels,
Let me be the Muslim's
servant – saying –
How should I in Beecin
stay? – saying –
I shall set my soul free – saying –
What he sought was faith alone.
The holy word, the Koran.
The one creator Hüda,
What he scattered was the dense Hıtay.
Koñurbay, son of Alöökö.
Lo, when he was twelve years old,
He had entered Çoñ-Beecin and returned,
Then at twelve years he had parted.
Suffering torment, seeking someone,
Fleeing saddleless, seeking the faith,
Clouds stirring in the sky,
Becoming friend to the sage,
Slaying the khan of Altay,
Hearing he had entered Kañgay,
Slaying the khan of Kañgay,
Finding no refuge on the earth,
Lo, hearing – Kökçö has come –
Becoming friend to Kökçö,
When he came and settled at Sarı-Arka,
The treasury of your servant Kökçö,
The whole of his chest,
His yurt-lattice grew rich with fat,

When Almambet came his way,
The Kazakhs' Kökçö
Became a khan swollen full with pride.
Lo, his felt growing rich with fat,
When Almambet fell to his lot,
The Kazakhs' Kökçö

Dört bir yana han oldu.
Hani, geçip gittiği yerden,
Benim ablam olurdu,
Akerkeç kadın yüzünden,
Akerkeç, Kökçö'nün karısı,
Aklı insandan üstün,
Obamda gezen yâri var – diye –

Kökçö'nün o günkü kâfirliği bu.
Almambet Çoñ-Beecin'de iken,
Bir yolunu bulup getir – diye –
Ulu oldu – diye duyup,
Akerkeç'in yüzünden,
Kökçö ile Almambet'in
Arası açıldı – diye duyup,
Kılıçtan, mızraktan şakırdayıp
Çekişme çıkardı – diye duyup,
Aydarkan'ın haram döl
Kökçö'sü On iki kızın küçüğü,
Kavga çıkardı – diye duyup,
Koca Kazak'ı kamışlığa
Kıstırıp gitti – diye duyup,
Kaplan doğan Almambet,
Kamçıyla Kökçö'yü
Dövüp gitti – diye duyup,
Hani, dönemeç yeri kolaçan ederken,
Bukar'dan karşılamaya varınca,

Hocadan vergi toplarken,
Agınay kızı Aruuke'yi
Gönlünü edip Almam alınca,
Altın perçemli, püskül kuşaklı,
Azız hanın biriciği,
İşte o zaman gelip Talas'a kondu,
Manas'a çora oldu.
Ak yılkıdan boz olup,

Ahiretlik dost olup,
İşte o zaman Manas söz söyledi:

Became khan to all four quarters.
Lo, from the place he passed through,
She would be my elder sister,
Because of the lady Akerkeç,
Akerkeç, Kökçö's wife,
Her mind above human kind,
She has a beloved roaming my camp – saying –
Such was Kökçö's infidel deed that day.
While Almambet was in Çoñ-Beecin,
Find a way and bring him – saying –
Hearing – he has grown great –
Because of Akerkeç,
Between Kökçö and Almambet
Hearing – a rift has opened –
Clashing with sword and lance
Hearing – they raised a quarrel –
Aydarkan's base-born spawn
Kökçö The youngest of twelve girls,
Hearing – he raised a fight –
The great Kazakh into the reed-beds
Hearing – he penned him and went –
Tiger-born Almambet,
Kökçö with the whip
Hearing – he beat him and went –
Lo, while scouting the bending place,
When she went out from Bukar to meet him,
While gathering tribute from the hodjas,
Aruuke, daughter of Agınay,
When Almam won her heart and took her,
Golden-forelocked, tassel-belted,
Khan Azız's only one,
Then it was he came and settled in Talas,
Became a çora to Manas.
From the white herd turning grey,

Becoming a friend for the world to come,
Then it was Manas spoke a word:

Uzaktan gelen şahbaza
At pay edip vermezsem,
Bizi Allah maskara
etmez mi?
Kaftan pay edip vermezsek,
Bu düşmana dalan şahbaza,
Bizi Hüda maskara
etmez mi?
Ey hatunum, sen git – diye –
Dediğime uy – diye –
Han atam Temir hanın Aktulpar'ı,
Baba evine varıp atandan

Getirirsen Aktulpar'ı,
Azız hanın Almambet'ine
Bağıyla pay edip ver – diye –

O zaman kadınların en hünerlisiydim,
O zaman kızın Kanıkey,
Kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın soylusu,
Ben deli, Hüda'nın sevgili kuluydum.
Oynayıp gezdiğim çağda,
Şen bir çocuk halimde,
Han atam Temir hanın nazlısıydım.

O zaman beyim söz söyler:
«Dediğime uyarsın,
Nazlı büyümüş kızdın sen,
Atan Temir hanın tulparını
Bir yolunu bulup ister getirirsin».
Aba Bakay, dinleyedur!
Almambet Beecin'den geldiğinde,
Dileğimi Hüda'nın verdiği çağdı.
O zaman ben deli bahtsız,
On iki yaşıma girdiğim çağdı.
Yoldaş edindim Şuutu'yu,
O zaman yetmiş yüke altın sarıp,

To the falcon come from afar
If I give no horse as his share,
Will Allah not make us
a mockery?
If we give no kaftan as his share,
To this falcon that plunges at the foe,
Will Hüda not make us
a mockery?
O my lady, you go – saying –
Heed what I say – saying –
My khan father Temir khan's Aktulpar,
Go to your father's house and from your father
If you bring Aktulpar,
To khan Azız's Almambet
Give him with his tether as a share – saying –
Then I was the most skilled of women,
Then your girl Kanıkey,
The beauty of the dark-browed kind,
The noblest of the Muslims,
I, mad one, was Hüda's beloved servant.
In the days I roamed at play,
In my state of a merry child,
I was the darling of my khan father Temir khan.
Then my bey speaks a word:
«You will heed what I say,
You were a girl raised in tenderness,
Your father Temir khan's tulpar
You will find a way, ask, and bring him».
Aba Bakay, keep listening!
When Almambet came from Beecin,
It was the time Hüda granted my wish.
Then I, mad luckless one,
It was the time I entered my twelfth year.
I took Şuutu as companion,
Then wrapping gold into seventy loads,

Her at kuyruğunu ördüğümde,
Ak yazma düşüp başıma,
Ben bahtsız, baba evine, Bukar'a
geldiğimde, Baba evine konup atamdan

Altını armağan edip,
Nice deve verip yığdım.
«Atacığım» deyip çırpınıp,
Temir hana yalvarıp,
Büsbütün perişan oldum,
Atamın Aktulpar'ını istedim.
Dediğime uymadan,
Aktulpar'ı vermeden,
Altını döküp alınca,
Han atam beni azaba salınca,

Han Bukar'ın şehrinden
Suratını asıp, hor görüp,
Dediğime uymadan,
Aktulpar'ı vermeden,
Beni eli boş yolladı, süklüm püklüm.
«Ah, kara yüzlü Kanıkey,
Benim dediğime uymaz – diye –
İstesem de Aktulpar'ı,
Baba evinden alıp gelmez – diye –

Bu onmaz deli onmaz – diye –

Atasının yanında Kanıkey
Bir tay kadar bile değildir» – diye –
O zaman o hunhar, o kaplan,
Suçu boynuma yükleyip,
Yalvarsam sözümü dinlemeden,
Beni hoş görmeden,
Koynuma bir kez yatmadan,
Vadi boyunca kondum ben,
Aktulpar yüzünden,
Hani, tam altı ay gözden düşmüş
kaldım. Huyu aziz bir can idi,

When I braided every horse's tail,
A white kerchief falling on my head,
I, luckless, to my father's house, to Bukar
when I came, Lodging in my father's
house, from my father
Giving the gold as gifts,
I gave many a camel and heaped them up.
Crying «Dear father», fluttering,
Pleading with Temir khan,
I was wholly undone,
I asked for my father's Aktulpar.
Not heeding what I said,
Not giving Aktulpar,
Taking the gold I poured out,
When my khan father cast me into
torment,
From the city of khan Bukar
Scowling, scorning me,
Not heeding what I said,
Not giving Aktulpar,
He sent me off empty-handed, crestfallen.
«Ah, black-faced Kanıkey,
She heeds not what I say – saying –
Though I ask for Aktulpar,
She brings it not from her father's house –
saying –
This hopeless mad one will not mend –
saying –
Beside her father Kanıkey
Is not worth even a foal» – saying –
Then that fierce one, that tiger,
Loading the fault upon my neck,
Though I pleaded, not hearing my word,
Showing me no favor,
Not once lying in my bosom,
I camped along the valley,
Because of Aktulpar,
Lo, full six months I stayed fallen from
favor. A soul of dear nature was he,

Ermişin verdiği on sadakaya,
Dua bile demez oldum.
Düşünsene, Bakay abake,
Orak burunlu kara Sart'a,
O zaman ata bile demez oldum.

Eli boş Talas'a gittim ben,
«Kahrolasın, ata» – deyip,
Ben atalıktan geçtim,
Aktulpar'ı ne zaman aldım ki?
«Ölsem de yüzünü görmem» – diye –

Ben Hüda'ya ahdedip
koydum.
Ben, akbaba misali kara Sart'a,
Atama varıp n'edeyim?
Şu Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ablam Akerkeç'ten doğma,
Öz teyze oğluydu o,
Ben Ümötöy'e sığınayım.
Aba Bakay, sultanım,
Söyleyecek sözüm var,
Aktulpar yüzünden,
Gelinlik çağda ağız dalaşı edip,
Atamdan gönlümün kırıldığı yer var.

Ben kara yüzlü Kanıkey,
Ağlaya ağlaya gittim.
«Bir tay kadar görmez» – diye –

Ben atalıktan geçtim.
Ey abake, Bakay han,
Urgan gibi gür, güzelim saç,
Ermişimden ayrılıp,
O asık suratlı harama
Nasıl varayım, zavallı başım.
Ecelim yeterse ölürüm,
O huysuz Temir hanını,
Aba Bakay, üzülmeden nasıl

For the ten alms the sage gave,
I ceased to call them even blessing.
Only think, Bakay abake,
That sickle-nosed black Sart,
Then I ceased to call him even father.

Empty-handed I went to Talas,
Saying «A curse on you, father»,
I renounced him as father,
When did I ever get Aktulpar?
«Though I die, I shall not see his face» – saying –
I made a vow to Hüda
and set it.
I, to that vulture-like black Sart,
What would I do going to my father?
He who made that Sarı-Arka his home,
Born of my elder sister Akerkeç,
He was my own maternal cousin,
Let me take refuge with Ümötöy.
Aba Bakay, my sultan,
I have a word to say,
Because of Aktulpar,
Quarreling in my bridal days,
There is a place my heart was broken by my father.
I, black-faced Kanıkey,
Went away weeping and weeping.
«He deems me not worth a foal» – saying –
I renounced him as father.
O abake, Bakay khan,
My lovely hair thick as a rope,
Parted from my sage,
To that sour-faced base one
How should I go, my poor head.
If my hour comes I shall die,
That ill-tempered Temir khan of yours,
Aba Bakay, without grieving how

göreyim?
Dünürünüz Temir hanın –
Temir han usul bilmez,
Mala karşı pek kıskanç bir candı o.
Ağlasam sözümü dinlemez,
Beni bir tay kadar görmez,
Böylesine huyu vardı.

Kendi huyu kötü
bir handı o. Azap çekip yaya koşup,

Hani, azabı başıma sardığında,
Altı ay gözden düşmüş kaldığımda,

Ölmeden yitmeden hıçkırıp,
Dert çekip ağlayıp geçtim.
Kırçıl sakallı kara Sart'tan,
Ben o zaman atalıktan geçtim.
Fazlasıyla ağladım,
«Ölene dek yüzünü görmem» – diye –

Üç şehirde başımı besleyeyim ben.
O zaman ahdedip koydum.
Şehrinden ağlayıp gittim,
O zaman atalıktan geçtim.
Ecelim yeterse öleyim,
Bana bunu eden atamın
Yüzünü nasıl göreyim!
Atam Temir hana varmaktansa,
Ellere sürünüp öleyim,
Bukar'a varıp n'edeyim,
Ben atama vardığımda
Hangi murada ereyim!
Koca sisin söküldüğü,
Kapkara şehrin göründüğü,
Kurbanın olayım abake,
Ben han Kokon'a gireyim.
Han Kokon'a varıp yatayım,
Kendi halimle sığınayım,

should I see him?
Your kinsman-by-marriage Temir khan –
Temir khan knows no measure,
A soul most jealous over goods was he.
Though I weep he hears not my word,
He deems me not worth a foal,
Such was the temper he had.

His own temper foul,
a khan was he. Suffering torment,
running afoot,
Lo, when he wound torment about my head,
When six months I stayed fallen from
favor,
Not dying, not perishing, sobbing,
I passed my days grieving and weeping.
From that grizzle-bearded black Sart,
I then renounced him as father.
I wept beyond measure,
«Till I die I shall not see his face» – saying
–
Let me feed this head of mine in three cities.
Then I made my vow and set it.
I went weeping from his city,
Then I renounced him as father.
If my hour comes let me die,
Of the father who did this to me
How should I see his face!
Rather than go to my father Temir khan,
Let me drag among strangers and die,
What would I do going to Bukar,
When I come to my father
What desire should I attain!
Where the great mist is torn away,
Where the pitch-black city comes in sight,
Let me be your sacrifice, abake,
Let me enter khan Kokon.
Let me go and lie in khan Kokon,
Let me shelter there in my own state,

On ikisine basana dek,
Boynuna muska takayım,
Güç bela gördüğüm yavrucağı
İşte böyle besleyeyim.
Kokonlu zulüm ederse,
Çaydanlığı altın, çayı ucuz,
Yatana can dinlendiren,
Müslüman şehirleri içinde
Samarkan gibi kent yok,
Ben Samarkan gibisine gireyim. Töreli
bozkurt, ölmez olaydın,
Samarkan'da Sansız var,
Onun sözünü tutayım,

Until he steps into his twelfth year,
Let me hang an amulet on his neck,
The little one I bore with such travail
Let me raise him even so.
If the Kokon folk deal cruelly,
Its teapots gold, its tea cheap,
Restful to the soul of him who lies there,
Among the Muslim cities
There is no town like Samarkan,
Let me enter such as Samarkan. Highborn
grey wolf, would you had not died,
In Samarkan there is Sansız,
Let me keep his word,

Dediğine uyayım,
Sırtımda taşıyıp götürdüğüm Semetey,
Ayköl'den kalan biricik – diye,
Ben bir mürebbiye vereyim,
Hüda'nın saldığı buyruk
Böyleymiş, göreyim.
Altı-Şaar ve Ancıyan,
Ucunda kışlak Margalañ,
Atam kara niyetli Temir han,
Temir hana varıp n'edeyim,
Gönlümün kırıldığı koca Bukar,
Ben o şehre vardığımda
Hangi murada ereyim.
Yetim ile anacığımı
Boynuma yükleneyim,
Öz azabını çekmektense,
Kurban olayım, Bakay han,
Yad azabını çekeyim.
Düşman boyunca konayım,
Birine komşu olayım».
Kanıkey böyle deyince,
Hanınız kaplan Bakay,
Bakıp dayanamadan,
O bildiğin ermişin kederlendi gitti.

Let me heed what he says,
Semetey, whom I carried off on my back,
The only one left from Ayköl – saying,
Let me give him to a fosterer,
The decree Hüda has laid down
Is such, it seems; let me see it through.
Altı-Şaar and Ancıyan,
At its edge the winter-town Margalañ,
My father, black-hearted Temir khan,
What would I do going to Temir khan,
Great Bukar where my heart was broken,
When I come to that city
What desire should I attain.
The orphan and my dear mother
Let me take upon my neck,
Rather than suffer my own kin's torment,
Let me be a sacrifice, Bakay khan,
Let me suffer the stranger's torment.
Let me camp along the foe's lands,
Let me be neighbor to one of them».
When Kanıkey spoke so,
Your khan, tiger Bakay,
Looking on, unable to bear it,
That sage you know fell into grief.

«Şahinim Manas, ölmez olaydın!

Şu duran Kanıkey
Ne doğrulup söz dinler,
Bu türlü zilleti, Hüda,
Sen kuluna hiç verme!
Kaplan sağken,
Kâfir ile Müslüman
Benim han olduğumu bilirdi.
Kadın şöyle dursun, kadrimi
Bir kaplan Manas bilirdi.
Kaçıp sürünen yetimiyle,
Bukar'a sürünüp gelmez olaydım!

Ah Kanıkey, kulunum,
Mezarımı kazar oldun.
Yaslı gezip söz dinlemeden,
Kanıkey, kaynatır oldun
çilemi. Hani, kimsenin el süremediği
Beecin'i,
Ah Kanıkey, kulunum,
Sen kara niyetliymişsin.
Böyle gidersen onmazsın sen!
Hani, çevirip sürüp kırdığında,

Ata, kişiye mabettir,
Atanı hor gördükçe,
Ah Kanıkey, kulunum,
Asla iflah olmazsın.
Kazgaldak denen güzelim kuş
Dönmeden uçar gider kırından.
Tahtından ağlayıp durunca,
Kim bırakır, Kanıkey,
Karnından çıkan yavrusunu.
Eri ölüp dul kaldıktan sonra,
Kadın boyun eğip düzelirdi.
Eri ölünce kadına
Baba evi yakın olurdu.
Bukar'a varırsan konarsın,

«My falcon Manas, would you had not died!
This Kanıkey standing here
Neither straightens to heed a word,
Such abasement as this, Hüda,
Never give to your servant!
While the tiger lived,
Infidel and Muslim alike
Knew that I was khan.
Let alone a woman, my worth
Only tiger Manas knew.
With his orphan fleeing and dragging,
Would I had not dragged myself to Bukar!

Ah Kanıkey, my foal,
You have taken to digging my grave.
Roaming in mourning, heeding no word,
Kanıkey, you have taken to boiling
my torment. Lo, Beecin that none could lay hand upon,
Ah Kanıkey, my foal,
You are black-hearted, it seems.
If you go on so, you will not mend!
Lo, when he turned, drove and crushed them,
A father is a shrine to a person,
So long as you scorn your father,
Ah Kanıkey, my foal,
You will never prosper.
The lovely bird called kazgaldak
Flies from its steppe and returns not.
Weeping there upon her throne,
Who would forsake, Kanıkey,
The child come from her own womb.
After her man dies and she is widowed,
A woman would bow her neck and mend.
When her man dies, to a woman
Her father's house would be near.
If you go to Bukar you will lodge,

Kanıkey, önce muradına erersin.
Kokon'a girersen hayır etmez,
Senin yetimini sağ komaz.
Margalañ'a girersen hayır etmez,
Senin biriciğini sağ komaz.
Kaplan Manas sağken,
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Her ay haraca kesip, Sartlardan,
Altı bin kunduz, bin yambı

Vergi aldım ben oradan.
Ey yavrum Kanıkey,
Ancıyan'a girersen hayır etmez,
Yetimini sağ komaz.
Hani, Manas sağken,
Keñ-Kol'da durdum yurt tutup,
İyi dinle, Kanıkey,
On iki hanlı Müslüman'ı,
Kakançı'lı Beecin'e

Ben önüme katıp sürüp vardım,
O Hazreti Ali arslanın
Ta uzaktan geldiği Beecin'e,
Vuruşup kırgın saldığında,
Çatırdatıp kovaladığında,
İskender'in el süremediği Kakançı,
O körpe kuray otu kavrulana dek,
Mıyzam otunun külü uçana dek,
Tam altı ay vuruşup,
Hani, kahırlı gaza kılındığında,
Kakan'ın hanı Karıkan,
Yılmadan nice vuruşup,
O temaşa koptuğunda,
Hani, Akkula okla düştüğünde,
Alakem şehit gittiğinde,
Beecin'e girip dönerken,
Bütün canların pahası –
Han Sırgak'tan ayrılıp,
Kanadı kırılıp,

Kanıkey, you will first attain your desire.
If you enter Kokon it bodes no good,
It will not leave your orphan alive.
If you enter Margalañ it bodes no good,
It will not leave your only one alive.
While tiger Manas lived,
From Altı-Şaar, from Kokon,
Levying tribute each month from the Sarts,
Six thousand beaver pelts, a thousand yambı
I took as tax from there.
O my child Kanıkey,
If you enter Ancıyan it bodes no good,
It will not leave your orphan alive.
Lo, while Manas lived,
I dwelt at Keñ-Kol, holding it as home,
Listen well, Kanıkey,
The Muslims of twelve khans,
To Beecin of Kakançı

I drove them before me and went,
Where that lion Hazreti Ali
Came from far away – to Beecin,
When he fought and loosed slaughter,
When he chased them with a crash,
Kakançı, that İskender could not touch,
Till the tender kuray grass was scorched,
Till the ash of the mıyzam grass flew,
Fighting full six months,
Lo, when the grievous holy war was waged,
Karıkan, khan of Kakan,
Fighting on and on undaunted,
When that spectacle broke out,
Lo, when Akkula fell by the arrow,
When Alakem died a martyr,
While entering Beecin and turning back,
The price of all those souls –
Parted from khan Sırgak,
His wing broken,

Dayanak edindiği,
O bildiğin han Çubak'tan ayrılıp,
Kırk boy Hıtay, Kakançı,
Kırk iki kat kuşattığında,
Darlığı başa sardığında,
Kana kan ile kanıp,
O zaman kâfir ile Müslüman
Kaçmadan durup vuruştu.
O zaman yuvanın tek eri öldü,
Manas'ın dert ortağı – dengi öldü,
Hüda yüzünü göstermesin,
Muzburçak ile Kökçö han öldü,
Beecin'e denk düşen canların
hepsi öldü,
Mızrakçılardan er öldü,
Beecin'e sürülüp giden
çokları öldü.

He whom he made his stay,
Parted from that khan Çubak you know,
Forty tribes of Hıtay, Kakançı,
When they ringed him forty-two deep,
When they wound hardship about his head,
Sating blood with blood,
Then infidel and Muslim
Stood without fleeing and fought.
Then the nest's one man died,
Manas's grief-mate – his equal died,
May Hüda not show such a day,
Muzburçak and Kökçö khan died,
Of the souls matched against Beecin
all died,
Of the lancers men died,
Of those driven off to Beecin
many died.

Azı dişleri sırıtıp kaldı,
O zaman at ölüsü dağ oldu,
Kadınların hepsi
Kara giyip dul kaldı,
Erkek evladın hepsi
Yetim kalıp gün gördü.
Ben bilirim Sarı-Arka'yı,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Darısını taş gibi ağartmış.
Kökçö'nün oğlu Ümötöy –
Ah Kanıkey, kulunum,
Karanlık, çıplak göçü var,
Han atamı yedekleyip,
Beecin'de kanını döktü – diye – Ya
hepsini görmüş ermiş,
Ümötöy kulun öcü var.
Ümötöy'e varırsan kulunum,
Seni Sarı-Arka boyunca
kondurmaz, Bakay'ın feryadı baş yarıp,

Güç bela gördüğün biriciğin –

Their molars lay grinning bare,
Then dead horses became a mountain,
All of the women
Put on black and stayed widows,
All of the male children
Lived their days as orphans.
I know Sarı-Arka,
Ümötöy, son of Kökçö,
Has bleached his millet white as stone.
Ümötöy, son of Kökçö –
Ah Kanıkey, my foal,
He has a dark and naked caravan,
Leading my khan father in tow,
They spilled his blood in Beecin – saying –
Or the sage who has seen it all,
Your servant Ümötöy bears a vengeance.
If you go to Ümötöy, my foal,
You, all along Sarı-Arka
he will not let camp, Bakay's wail splitting
heads,

Your only one, borne with travail –

Semetey'ine rahat vermez.
Varıp konarsan Sarı-Arka'ya,
Sarı-Arka'yı sana yurt kılmaz,
Bunun atası bize bunca etti – diye –
«Öte dünya yolunu görürüm – diye –

Senin yetimine hayır etmez.
İnlettin, Hüda, adım kötüye çıktı,

Sakalımın ağında,
Seferim henüz sürerken,
İnletme Manas, al götür beni.

Bol paçalı demir zırhı
Giyip durduğum çağımda,
Yeryüzünü dalgalandırıp,
Vurup durduğum çağımda,
Âleme yetişip vurup,
Gücüm kudretim yeterken,
Her şeyi bildiğim çağımda,
Ben o zaman ölmedim de ne oldum?!
Günümü düğümler oldun sen.
Dünyanın dört bucağını
Kömür gibi çiğneyip, güzelim can,
Basıp durduğum çağımda,

Yeryüzünü cezalandırıp,
Karşılık vereni
Yakalayıp parçalayıp,
Ezip durduğum çağımda,
O zaman ölmedim de ne oldum!
Kadın kısmı da sözümü tutmaz,
Ah Hüda, günümü perişan ettin.
Altın tahtımı kaydırdın,
Vadideki bağımı yaktın,
Yiğidim Manas, ölmez olaydın,
Ya da kırdın benim
dalımı!»
Padişah Bakay ihtiyar,

He will give your Semetey no peace.
If you go and camp at Sarı-Arka,
He will not let Sarı-Arka be your home,
This one's father did us so much – saying –
«I shall see the road to the other world – saying –
He will do your orphan no good.
You made me groan, Hüda, my name is blackened,
In the white of my beard,
While my campaign still ran on,
Make me groan no more, Manas – take me away.
The wide-legged iron mail
In the days I stood wearing it,
Setting the earth a-billow,
In the days I stood striking,
Reaching the whole world and striking,
While my strength and power sufficed,
In the days I knew all things,
That I did not die then – what came of it?!
You have taken to knotting up my days.
The four corners of the world
Trampling them like coal, my lovely soul,
In the days I stood treading them,

Chastising the earth,
Whoever gave answer
Seizing and rending,
In the days I stood crushing,
That I did not die then – what came of it!
Even womankind keeps not my word,
Ah Hüda, you have laid my days waste.
You slid my golden throne away,
You burned my orchard in the valley,
My brave Manas, would you had not died,
Or else you broke my bough!»
Padishah Bakay the old,

Yetimi Semetey'in halinden,
Kara niyetli Kanıkey yüzünden,
Feryadı taş yarıp,
Bıyığını yolup atıp,
Sakalını çekip atıp,
Gözünden alev dökülüp,
Ağzından yalım çıkıp:
Kanıkey sözümü tutmazsa –
Bakay şimdi ölür – diye –
Ölmeden nasıl durayım – diye –
Sözümü tutmazsan Kanıkey,
Ben düpedüz canıma kıyarım – diye –
Ah Kanıkey, kulunum,
Çolpan yıldızıydım, batayım,
Öte dünyaya giden Ayköl'ün
Yanı başına yatayım,
Ah Kanıkey, kulunum,
Söylesem sözümü dinlemeden,
İşte bugün Kanıkey,
Yasımı gördüğüm çağda,
Ah Kanıkey, kulunum,
Cinimi başıma getirir oldun!

For the state of his orphan Semetey,
Because of black-hearted Kanıkey,
His wail splitting stone,
Plucking out his mustache and casting it,
Tearing his beard and casting it,
Flame pouring from his eyes,
Blaze issuing from his mouth:
If Kanıkey keeps not my word –
Bakay dies now – saying –
How can I stand and not die – saying –
If you keep not my word, Kanıkey,
I shall take my own life outright – saying –
Ah Kanıkey, my foal,
I was the morning star – let me set,
Beside Ayköl, gone to the other world,
Let me lie down at his side,
Ah Kanıkey, my foal,
When I speak, heeding not my word,
Lo, this day, Kanıkey,
In the time I behold my mourning,
Ah Kanıkey, my foal,
You have taken to raising my fury!

Söz tutmazsa Kanıkey,
Ben sağ gezmeyip öleyim,
Akıl ortağım Manas burada yok,
Ben öte dünyanın yüzünü göreyim!
Yiğidim Manas, ey, ölmez olaydın,
Ulum Manas, al götür beni,
Bey tutsak düşüp, ey, kırlarda,
Bu mihneti, Bakay, görmez olaydın!
Manas'ımı gayrı nerede göreyim!
Asilim Manas, ölmez olaydın,
Bu arı, Bakay, görmez olaydın!

If Kanıkey keeps not the word,
Let me walk alive no more and die,
My partner in counsel Manas is not here,
Let me see the face of the other world!
My brave Manas, ey, would you had not died, My son Manas, take me away,
The bey fallen captive, ey, on the steppes,
Would you, Bakay, had not seen this woe!
Where now shall I ever see my Manas!
My noble Manas, would you had not died,
Would you, Bakay, had not seen this shame!

Can diye yarattınsa Hüda,
Bu türlü zilleti,
Bundan böyle, bir Hüda,
Kuluna hiç verme!

If you created it as a soul, Hüda,
Such abasement as this,
From this day on, one Hüda,
Never give to your servant!

Kaplan Manas öldüğünde,
Çilekeş can kaygıyı gördüğünde,
Ölmeden gezerim can için,
Ölmeyip sağ gezişim
Bir Semetey yavrusu için!
Gitmeyip sağ kalışım
Bir Kanıkey, senin için!
Ağarttın ey, bu yıl saçımı,
Azap ettin ey, başımı.
Gönlümü benden yad ettin,
Akıl versem söz tutmadan,
Ah Kanıkey, kulunum,
Gönlümü büsbütün burktun!

Kaynattın yavrum, ey, kanımı,
Çok yalvardım, ey, söz tutmadan,
Yaktın benim canımı!
Uğurdur, tulpar imiş – diye,
Gök tulpara binişim.
Kara bahtlı yavru gitti – diye –
Azık alıp ay boyu gezişim,
Kıyamete dek dert ortağım
Manas'ıma, ey, yanışım!
Hüda'nın saldığı buyruk,
Kanıkey, böyleymiş, göreyim.

Hanım Manas öldüğünde,
Katardan başım çıkmış.

Kadın kısmı sözümü tutmayınca,
Ah Kanıkey, kulunum,
Gerçek ecelim yetmiş.
Böyle diyen Bakay – vah yazık,
Hırpalanmadan öleyim,
Böylece Bakay hüngürdeyip,
Ermişim deyip gümbürdeyip,
Bakay ağlamaya durunca,
Kaş ağladı, kan ağladı,
Bakay öyle dururken,

When tiger Manas died,
When the long-suffering soul saw sorrow,
I walk undying for a soul's sake,
That I walk alive, not dying,
Is for the one child Semetey!
That I stay alive, not going,
Is for you alone, Kanıkey!
You whitened, ey, my hair this year,
You tormented, ey, my head.
You estranged my heart from me,
When I give counsel, keeping no word,
Ah Kanıkey, my foal,
You have wrung my heart through and through!
You boiled, my child, ey, my blood,
I pleaded long, ey, and no word kept,
You burned my very soul!
It is a good omen, a tulpar he is – saying,
My mounting of the grey tulpar.
The black-fated child is gone – saying –
My roaming a month with provisions,
My grief-mate until Judgment Day –
My burning, ey, for my Manas!
The decree Hüda has laid down,
Kanıkey, is such, it seems; let me see it through.
When my khan Manas died,
My head dropped from the caravan file.

When womankind keeps not my word,
Ah Kanıkey, my foal,
My true hour has come indeed.
So spoke Bakay – ah, alas,
Let me die before I am battered,
Thus Bakay sobbing aloud,
Crying «my sage», thundering,
When Bakay stood to weeping,
His brow wept, he wept blood,
While Bakay stood so,

Yaslı kadın yine ağlayıp,
Süzülünce göz yaşı,
Ark boyunca döküldü,
Şaşılası, bilmem gerçek miydi,
Bir ak sakallı derviş,
Belli belirsiz Bakay'ın
Gözüne görünüverdi,
O gelen dervişin
Sarığı kazan gibi apak,
El sıkışıp dururken,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Dul ile Bakay'ın
Arada ağıdını bastıramadan:
«Hıçkırma, Bakay han,
Yavrum, dertlenme, Kanıkey,
Varın yağmalansa da düzelir,

Bu yavrun Bukar'a girip büyür.

Yetimin yetim gezip yetişir,

Yurduna dönüp katılır.
Telaşlanma, Bakay han,
Sağ küreği geniş olur.
Düşünüp, Bakay, tasalanma,
Bu yıkımdan kalan yetimin,
Öte dünyaya giden Manas'ın
Kendine denk bir er olur.
O, taş yeri yarıp yol eder,

O, ölmeden gezerse çırağın,

Nice yeri el eder, yurt eder.

Elinde kızıl bayrağın,
Sığınak edinirsen Semetey'i,
Manas'tan kalan armağanın».
İşte böyle söyleyip derviş,
Avuçlarını açıverdi,

The mourning woman weeping again,
As the tears trickled down,
They poured along the channel,
Wondrous – I know not, was it real,
A white-bearded dervish,
Dim and half-seen, to Bakay's
Eye he suddenly appeared,
Of that dervish who came
His turban white as a cauldron,
As they stood clasping hands,
When he cried out, his voice like the ezan,
The widow's and Bakay's
Lament between them unstilled:
«Sob not, Bakay khan,
My child, grieve not, Kanıkey,
Though your wealth be plundered, it mends,

This child of yours will enter Bukar and grow.

Your orphan will roam an orphan and come of age,

He will return and rejoin his homeland.
Be not troubled, Bakay khan,
His right shoulder-blade will be broad.
Brooding, Bakay, do not sorrow,
Your orphan left from this ruin,
Of Manas, gone to the other world,
Will be a man to match him.
He will split the stony ground and make a road,

He, if your lamp walks alive,

Many a land he will make a people, make a home.

The scarlet banner in his hand,
If you make Semetey your refuge,
He is your gift left from Manas».
Speaking even so, the dervish
Opened wide his palms,

Duasını verip buyurup,
Derviş gözden kayboldu işte.
Boynuna muska takayım,
Dua veren derviş,
Bakılsa göze ilişmez.
Gerçek ermişin ta kendisiymiş,
Yetimi kolladığı çağıymış, Alnının karşısına yavruyu
Nerede olduğu bilinmez.
Bu alameti görünce,
Zavallı kadın Kanıkey,
Dizleri yere büküldü,
Vazgeçtim, aba, vazgeçtim – diye –
Bakay hana diz vurup,
Padişah abam – ihtiyar,
Biri şimdi ermişimdir.
Abake Bakay, sözümü dinle!
Senin sözünü tutayım,
Atam Temir'in şehrine
Sürünüp deli ben varayım.
Dediğine uyayım,
Ah Hüda, başa saldıktan sonra,
Çubuğunu kırkıp,
İt çanağından geçirip,
Kılıcın ağzından atlatıp,
Yerine getiririm törenini,
Abake Bakay, uğurlum,
Dediğine uyayım,
Güç bela gördüğüm biriciği
Ben Bukar'a vereyim.
Urgan gibi gür, güzelim saçı,
Aba, tepemde sımsıkı bağlayayım,
Şu yıkımdan kalan biriciğe, Ben Bukar'dan gelene dek,
Aba Bakay, on iki yıl yanayım! Hanzâdem sizi görene dek,
Atasına çeken er olursa,

Aba Bakay, kaplan,

Giving his blessing, bidding them,
The dervish vanished from sight, indeed.
Let me hang an amulet on his neck,
The dervish who gave the blessing,
Look for him – he meets no eye.
He was the true saint himself, it seems,
It was the time he watched over the orphan,
Before his brow the child
Where he is, none can tell.
Seeing this sign,
The poor woman Kanıkey,
Her knees bent to the ground,
I relent, aba, I relent – saying –
Striking her knee before Bakay khan,
My padishah aba – old one,
One now is my very sage.
Abake Bakay, hear my word!
Let me keep your word,
To my father Temir's city
Let me, mad one, drag myself and go.
Let me heed what you say,
Ah Hüda, since you laid it on my head,
Clipping his forelock-switch,
Passing him through the dog's bowl,
Leaping him over the sword's edge,
I shall fulfill his rite,
Abake Bakay, my blessed one,
Let me heed what you say,
The only one I bore with travail
Let me give to Bukar.
My lovely hair thick as a rope,
Aba, let me bind it fast atop my head,
For the only one left from this ruin, Until I come back from Bukar,
Aba Bakay, let me burn twelve years!
Until my khan-born sees you,
If he proves a man taking after his father,

Aba Bakay, tiger,

Dönüp Talas'ı göreyim.
Atasına çekmez de kalırsa,
Aba Bakay, sözümü dinle!
Ecelden önce öleyim!
Tulpardan kalan tırnağı,
Soylu küheylan yavrucağı,
Yaşı on ikiye gelene dek,
Yana yakıla besleyeyim.
Padişah Bakay abake,
Sığınak kılıp vereyim,
Bahadırdan kalan biriciği.
Padişah aba, sultanım,
Sana dayanak kılıp vereyim!
Manas'tan kalan ben dul,
Deliliğimi belli edip,
Bir başına dikilen tek yetimi,
Ergenliğe erdirip er kılıp,

Er oğluyla denk kılıp,
Aba Bakay, sultanım,
Bir gün eline ulaştırırım.
Bilmediğini bildirip,
Yetime ilim göster sen.
Kırlarda ala başlı yılkıyı
Kırlara yayıp otlatma,

Öte dünyaya giden dostunun
Yokluğunu sakın andırma!
Han ölünce ihtiyarlar
Vadi boyunca konardı,
O topluluğa yanaşma.
İşte kart sakal – diye –
Kötü söz ederlerdi.
Dolu kalabalığa yanaşmadan,
Bakay aba, sabredip deve besleyedur.

Garip ölüp gitmesin,
Eceli boş yere yetmesin.

Let me return and see Talas.
But if he takes not after his father,
Aba Bakay, hear my word!
Let me die before my hour!
The hoof left from the tulpar,
The highborn steed's little foal,
Until his age comes to twelve,
Let me rear him with burning care.
Padishah Bakay abake,
Let me give him as a refuge,
The only one left from the batyr.
Padishah aba, my sultan,
Let me give him to be your stay!
I, the widow left from Manas,
Showing forth my madness,
The lone orphan standing by himself,
Bringing him to manhood, making him a man,
Making him equal to men's sons,
Aba Bakay, my sultan,
One day I shall deliver him into your hand.
Teaching him what he knows not,
Show the orphan knowledge, you.
The pied-headed herds on the steppes
Do not spread and graze them on the steppes,
Of your friend gone to the other world
Never call his absence to mind!
When the khan dies, the elders
Would camp along the valley,
Do not draw near that company.
There, an old greybeard – saying –
They would speak ill words.
Not nearing the crowded throng,
Bakay aba, be patient and keep herding camels.
Let the forlorn one not die away,
Let his hour not come in vain.

Yassı hörgüçlü kara ner –
Hanım Manas'tan kalan Celmayan,
Değnek vursan da asla ayağa

Aba Bakay, uğurlum,
Dediğime uyuver,
Talas'a yine dönerse,
Atan bozkurt Manas'tan
Emanet kaldı – diye –
Atana adayıp kes – diye –

Başında altın yular var,
Kara bahtlı anan Kanıkey,
Ona alıp var – diye –
Aba Bakay, sultanım,
Dediğime uyuver,
Develer içinde Celmayan'ı,
Yetimin Semetey'e veriver.
Abake Bakay, kaplan,
Hayvan da olsa muradım,
Manas'tan kalan Celmayan,
Kendisi kutlu bir maldı,
Hayvanlığına bakmazsan,
İnsandan akıllıydı o.
Dostun Manas öldüğünde,
Bıldırcın gibi büzülüp,
Sinip kalmıştı Celmayan.
Padişahın geçtiği vadide
Çöküp kalmıştı Celmayan.
İnsan gibi bozlayıp, inleyip,
Göz yaşını süzdürüp,
Döküp durmuştu Celmayan.
Gündüzü on beş, gecesi on beş,
Bozulup çıktım, adım kötüye çıktı,
Gece gündüz bunca gün,
Yas tutup otlamadan,
Çöküp kalmıştı Celmayan.
Beyini Hüda almıştı,
Develer içinde Celmayan

The flat-humped black bull-camel –
Celmayan, left from my khan Manas,
Though you strike him with a stick, never to his feet
Aba Bakay, my blessed one,
Only heed what I say,
If he returns again to Talas,
From your father, grey-wolf Manas,
He was left in trust – saying –
Devote him to your father and slaughter – saying –
On his head is a golden halter,
Your black-fated mother Kanıkey,
Take it and go to her – saying –
Aba Bakay, my sultan,
Only heed what I say,
Celmayan among the camels,
Just give to your orphan Semetey.
Abake Bakay, tiger,
Though a beast, he is my desire,
Celmayan, left from Manas,
He himself was a blessed beast,
If you look past his being a beast,
He was wiser than a man.
When your friend Manas died,
Huddling like a quail,
Celmayan had cowered down.
In the valley where the padishah passed
Celmayan had knelt and stayed.
Wailing like a man, moaning,
Letting his tears trickle down,
Celmayan had kept shedding them.
Fifteen days and fifteen nights,
I came out ruined, my name blackened,
Night and day, so many days,
Mourning, not grazing,
Celmayan had knelt and stayed.
Hüda had taken his bey,
Celmayan among the camels

Bir alâmet olup kalmıştı.
Semetey geri gelene dek,
Yetimin deveyi görene dek,

Develer içine boynunu
Çevirmez Celmayan,
Ayağa kalkmaz Celmayan,
Kıbleye yüz dönüp,
Çöküverir Celmayan,
Göz yaşını süzdürüp,
Döküverir Celmayan.
Celmayan böyle dururken,
Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Hunharım Manas, ölme – diye –
Kederlenip ihtiyar Bakay ağlar.
Hayvanı böyle dururken,
İnsanı nasıl dursun – diye –

Buna bakan canların hepsi ağlar.
Bozkurt aba, Bakay han,
Çayırdan yolup ot verip,

Kovayla su verip,
Hayli azap çekersin,
Yetimin geri gelene dek,
Yassı hörgüçlü kara ner –
Celmayan'ı beslersin.
Kulunun Semetey sağ görünürse,
Dostun Manas'a adayıp kesersin.

Başında altın yular var,
Biçare Kanıkey alıp gitsin – diye –
Yetimime sen teslim eder-
sin.
Altı haram, malı yağmalayıp alınca,

Fitneyi iyice salınca,
Gökten inen altı çelik –
Alan cana üstün mülk,

Had remained as a sign.
Until Semetey comes back,
Until your orphan sees the camel,

Among the camels his neck
Celmayan will not turn,
Celmayan will not rise to his feet,
Turning his face to the kıble,
Celmayan sinks down,
Letting his tears trickle down,
Celmayan sheds them.
While Celmayan stands so,
The birch weeps, the willow weeps,
My fierce Manas, do not die – saying –
Old Bakay weeps in grief.
While his beast stands so,
How should his people bear to stand – saying –
All souls who look on this weep.
Grey-wolf aba, Bakay khan,
Plucking grass from the meadow to feed him,
Giving water by the pail,
You will suffer much torment,
Until your orphan comes back,
The flat-humped black bull-camel –
You will keep Celmayan fed.
If your foal Semetey appears alive,
You will devote him to your friend Manas and slaughter.
On his head is a golden halter,
Let poor Kanıkey take it and go – saying –
To my orphan you will hand him over.
When the six base ones plundered and took the goods,
When they loosed discord in full,
Six steels come down from heaven –
To the taker a treasure above all souls,

Nara atıp kından çıkarılsa,

Kan içmeden kına girmeyen,

Değdi mi taştan dönmeyen,
Savruldu mu demirden geri
dönmeyen.
Kancığın Kanıkey'in çilesinden,

Kalıverdi abake,
Kara gözüm kararıp,
O altı haramın elinde.
Âleme değer mülktür o,
Namlı bozkurt Manas'tan
Armağan kalan çeliktir o.
İsteyip içse doymayan,
Söyleyen kişi yanılmaz,
Ta kendisi, dostun Manas'a,
Gökten inen çeliktir o.
Sultan Kırgız bulunmaz gayrı.
Kılıçların en keskini, en yeğ olanı –
Manas hanın aldığı Zulpukor,
Han aba, Bakay hanın Coykuma'sı,
Ilgınlıklar boyunca yaylayıp gezerdi.

Acıbay'ın Açalbars'ı,
Almambet'in Coykuma'sı,
Er Çubak'ın Kılbolot'u,
Kılıçların bir yandaki sonuncusu –
Er Sırgak'ın aldığı Arkesken,
Altı yaman çeliktir o,
Öte dünyaya giden asilden kalan

mülktür o. Kırgız'ım gibi el nerede?

Bakay aba, sen yokken,
Sayısız malını bulduklarında,
Akılsız doğan altı kul,
Benim mememi yarıp vurduklarında,

When drawn from the sheath with a war-cry,
That enter not the sheath till they drink blood,
That turn not from stone when they strike,
That, once swung, from iron turn not back.
Through the torment of your cur Kanıkey,

They remained, abake,
My dark eyes darkening,
In the hands of those six base ones.
A treasure worth the world is it,
From renowned grey-wolf Manas
It is the steel left as a gift.
That thirsts to drink and is never sated,
He who tells of it errs not,
The very one, to your friend Manas,
It is the steel come down from heaven.
No such sultan the Kırgız will find again.
The sharpest of swords, the choicest one –
Zulpukor, that Manas khan took,
Khan aba, Bakay khan's Coykuma,
Would roam and summer along the tamarisk groves.

Acıbay's Açalbars,
Almambet's Coykuma,
Er Çubak's Kılbolot,
The last of the swords on the one side –
Arkesken, that Er Sırgak took,
Six fell steels are they,
Left from the noble one gone to the other world
a treasure is it. Where is a people like my Kırgız?

Bakay aba, while you were away,
When they found his countless goods,
Six slaves born witless,
When they struck and split my breast,

Kendimden geçip sersemleyip,
Kendime gelemeden yatarken,
Bıkmadan döven altı kul,
Hani, gökbörü gibi çekiştirdiklerinde,

Yaprağı zar gibi ince,
Hazinemi yağmalayıp aldıklarında,

Karanlık geceye saldıklarında,
Düşüverdi altı çelik,
Köböş kulun eline.
Yetimim yanına gelirse,
Aba Bakay, kaplan,
Dediğime uyuver,
Atasından kaldı – diye –
Özgürce, güzel dille,
Yetimin Semetey'e alıveriver.
Sultan Manas'tan kalan yurt idi,

Aba Bakay, güzelim dost,

Swooning, dazed,
While I lay unable to come to,
The six slaves beating unwearied,
Lo, when they tore at me as in the gökbörü game,
Its leaves thin as membrane,
When they plundered and took my treasure,
When they loosed it into the dark night,
The six steels fell,
Into the hand of your slave Köböş.
If my orphan comes to your side,
Aba Bakay, tiger,
Only heed what I say,
They were left from his father – saying –
Freely, with fair speech,
Get them back for your orphan Semetey.
It was the homeland left from sultan Manas,
Aba Bakay, my dear friend,

Bozlasam dostun bulunmaz.
Aç b'ilaç kaçtık Bukar'a,
Benim açılan yaram kapanmaz.
Varacağım yer – geniş Bukar,
Çapacı Tacik, Sart idi,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Şimdi, aba Bakay, bir bak,
Guguğu söğütte öten,
Bülbülü bahçede söyleşen,
Argımak, küheylan karışık,
Yele ipine çekip bağlanan.
Yurt tuttuğum Talas nerede,
Yetimin Bukar'a varıp,
Yurduna girip katılıp,
Yine Talas'ı görecek gün nerede?
Sürünen çilekeş can ölmezse,
Baldırganı bilek gibi,
Marallarına baksana,

Though I wail, no friend is found.
Hungry and helpless we fled to Bukar,
My opened wound will not close.
The place I go to – broad Bukar,
Hoe-men were they, Tacik and Sart,
Who never leave their greed,
Now, aba Bakay, only look,
Its cuckoo calling in the willow,
Its nightingales conversing in the garden,
Argımak and steed mingled together,
Drawn up and tied to the mane-line.
Where is Talas that I held as home,
Your orphan going to Bukar,
Entering and rejoining his homeland,
Where is the day he sees Talas again?
If the dragging, long-suffering soul dies not,
Its angelica thick as a wrist,
Only look at its deer,

Alnı akıtmalı inek gibi,
Talas'ım gibi yer nerede?
Yorgun argın kaçtım Bukar'a,
Aba Bakay, bozkurdum,
Talas'a dönecek gün nerede?
Kara kurdu başparmak gibi,
Dağında karı var,
Ormanında geyiği var,
Kunduzu kumda sürünen,
Arkar ile yaban koçu derilip,
Kunan koşturup oynayan,
Tatlı oyuna, gülüşe
Er yiğidin doymadığı,
Keñ-Kol'um gibi yer nerede?
Argın'ı görecek gün nerede?

Like cows with blazes on their brows,
Where is a land like my Talas?
Weary and worn I fled to Bukar,
Aba Bakay, my grey wolf,
Where is the day I return to Talas?
Its black worms thick as a thumb,
On its mountain there is snow,
In its forest there are deer,
Its beavers creeping on the sand,
Arkar and wild ram gathering,
Racing three-year-olds at play,
Of sweet play and laughter
Where the brave man never has his fill,
Where is a land like my Keñ-Kol?
Where is the day I see the Argın?

Uzaklaşıp hanın şehrine,
Aşıp giderim, abake!
Boğazlar bana yol oldu,
Kaplan beyim öldüğünde,
Şu duran Bukar'a
Kaçıp sürünüp hor oldum,
Takatim yok, gücüm gitti,
Bir deri bir kemik oluyorum.
Atam Temir hanın şehrinde,
Çaresini bulamadan,
Garip olup gidiyorum.
Bozkurdum, beyim ölmeseydi,
Yağmayı kadın görmeseydi,
Aba Bakay, dinleyedur,
Kuğuyu doğana yedirir gibi,
Yoldaştan kalan yetimi,
Perişan varırsam Bukar'a,
Sartların oğlu dedirtip.
Kazı doğana yedirir gibi,
Şu hanımdan kalan Semetey'i,
Hunhardan kalan biriciği,
El âlemin oğlu dedirtip.
Abake, şimdi verdiğin azığın,

Going far off to the khan's city,
I cross over and go, abake!
The gorges became my road,
When my tiger bey died,
To this Bukar standing here
I fled, dragged myself, and was scorned,
I have no strength, my power is gone,
I am becoming skin and bone.
In my father Temir khan's city,
Finding no remedy,
I go on made forlorn.
My grey wolf – had my bey not died,
Had this woman not seen plunder,
Aba Bakay, keep listening,
As one feeds the swan to the falcon,
The orphan left from my companion,
If I come wretched to Bukar,
Letting them call him a son of Sarts.
As one feeds the goose to the falcon,
This Semetey left from my khan,
The only one left from the fierce one,
Letting them call him a son of strangers.
Abake, the provisions you gave now,

Altı aylık bize güç oldu,
Bozlasam da Hüda canımı almadı.
Ara sıra susayınca yudumlarım,
Şu ninniyle avuttuğum yetimimle,
Bakay aba, altı tulum
süt oldu. Talas'ı görsem gam yemem.

Zahmet çekip geldiğimde,
Armağan verdiğin erkecin,
Ölene dek gönlümden çıkmaz,
Altı haramın Talas'ta ettiği
kötülük.
Bey canımı cariye kıldım.
Şu bitkin, yorgun düştüğümde,
Ardıma düşüp kovalayıp,
Yetişip gelip bu yerde,
Azık edip adayarak,
Bozkurt Bakay'ın verdiği erkeç.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,

Ölene dek gönlümden çıkmaz,
Talas'taki kırk çoranın ettiği.
Kaba itler birleşip,
Aba Bakay, er, bozkurt,
Keñ-Kol'dan bozdular göçümü,
Boyun büken körpe yavru,
Zevzek itlerden
Öcümü alamadan çıktım!
Kaba itler Talas'tan bozdu
obamı,
Bahtıma yazılan körpe yavru,
Biri diğerinin sözünü tutmaz,
Biri diğerini çekemez,
Yağmalayan itler kendi başına buyruk,
Varımı onlara verip,
Kaçıp çıktım, zavallı başım!
Hazinemi bozup aldılar.
Dayanağım körpe yavru,

Became our strength for six months,
Though I wailed, Hüda took not my soul.
Now and then, when thirsty, I sip,
With my orphan I soothe with this lullaby,
Bakay aba, six skins
of milk it made. Could I see Talas, I would grieve no more.
When I came through hardship,
The he-goat you gave as gift,
Till I die it leaves not my heart,
What the six base ones did at Talas – the evil.
I made my bey-born soul a bondmaid.
When I fell spent and weary,
Falling on my trail, pursuing,
Overtaking me in this place,
Devoting it as provision,
The he-goat grey-wolf Bakay gave.
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,

Till I die it leaves not my heart,
What the forty çoras did at Talas.
The churlish dogs banding together,
Aba Bakay, hero, grey wolf,
They broke my caravan from Keñ-Kol,
The tender babe with bowed neck,
From the prating dogs
I came away without my vengeance!
The churlish dogs from Talas broke my camp,
The tender babe written to my fate,
One keeps not another's word,
One cannot abide another,
The plundering dogs a law unto themselves,
Giving them all I had,
I fled away, my poor head!
They broke open and took my treasure.
My stay is the tender babe,

Aba Bakay, kederlenip ağlar
kaldım ben.
Koskoca kara başımda,
Ağlasam ağıdımı gören olmadı,
Varımdan yoğumdan ayrılıp,
Bu, on iki yaşına gelince,
Aşağıdaki hanın şehrine,
Aba Bakay, tepe saçımı yün
ettim,
Bir yetimin yüzünden,
Urgan gibi gür, güzelim saç,
Göğsüme doğru tararım.
Beyim öte dünyaya gittikten sonra,
El âlemin yüzüne bakar oldum.
Ah çirkin, kahpe dünya,
Benim alın kemiğim
eğri imiş

Aba Bakay, grieving, weeping
I have remained.
On this great dark head of mine,
Though I wept, none beheld my lament,
Parted from all I had and had not,
When this one comes to twelve years,
To the khan's city down below,
Aba Bakay, the hair of my crown to wool
I have turned,
Because of one orphan,
My lovely hair thick as a rope,
I comb it down toward my breast.
Since my bey went to the other world,
I have come to look to strangers' faces.
Ah ugly, treacherous world,
The bone of my brow
was crooked, it seems

Birinci cildin sonu.

İkinci cilt, Semetey'in Buhara'da büyüyüşü ve soyunun sırrını öğrenmesiyle sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Birinci cilt, Manas'ın ölümü üzerine çöken yastan Abıke ile Köböş'ün ihanetine; Kanıkey'in bebek Semetey'i koynuna alıp kaçışından Sır-Derya'nın mucizeyle durduruluşuna ve Buhara yolunda verilen büyük ahde uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT 1

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT I
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME I